

Regeringens proposition

1983/84: 135

om industriell tillväxt och förnyelse;

beslutad den 23 februari 1984.

Regeringen förelägger riksdagen vad som har upptagits i bifogade utdrag av regeringsprotokoll för de åtgärder eller det ändamål som framgår av föredragandens hemställan.

På regeringens vägnar

OLOF PALME

THAGE G PETERSON

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen beskrivs inledningsvis nuläge och utvecklingsmöjligheter för den svenska industrin. Därefter görs en kortfattad redovisning av politikområden av betydelse för industrins utveckling.

Den därpå följande genomgången av det industripolitiska området inleds med en diskussion av motiven för industripolitiken. Där diskuteras möjligheterna att korrigera vissa effektivitetsbrister i marknadssystemet med hjälp av industripolitiska insatser. Valet mellan generella och selektiva åtgärder tas också upp liksom de skilda tidsperspektiv som gäller för olika industripolitiska åtgärder.

I 1983 års-budgetproposition angavs i ett antal punkter den inriktning, som industripolitiken enligt regeringens uppfattning bör ha. Det praktiska industripolitiska arbetet har under det gångna året utformats med utgångspunkt från dessa riktlinjer. Industripolitiken har sålunda inriktats på:

- Att ge de *offensiva insatserna* inom industripolitiken större utrymme än hittills.
- Att ta till vara *utvecklingsmöjligheterna inom råvarubranscherna*.
- Att effektivare utnyttja den *offentliga verksamheten och samhällsbygget* över huvud taget som en aktiv drivkraft i den industriella utvecklingen.
- Att utveckla samhällets insatser för att stimulera verksamheten inom de *små och medelstora företagen*.
- Att skapa *öppenhet och samverkan* mellan samhället, företagen och de anställda.

- Att intensifiera strävanden till *samordning mellan industri- och regionalpolitiken*.

Med utgångspunkt från de angivna riktlinjerna redogörs för det konkreta innehållet i industripolitiken under perioden efter regeringsskiftet. I anslutning härtil redovisas också det pågående arbetet för att undanröja administrativa hinder för industriell expansion samt insatser inom ramen för det nordiska industripolitiska arbetet.

Ett genomgående drag för förslagen i propositionen är inriktningen på åtgärder, som syftar till att stimulera förnyelse och utveckling av industrin. Förslagen till nya eller utvidgade insatser är därmed koncentrerade till några viktiga delområden inom industripolitiken. Dessa delområden redovisas i kapitel 5.

Ett av de prioriterade delområdena utgörs av insatser för att stimulera tillväxten i sådana mindre industriföretag, som kan bedömas ha särskilt stora expansionsmöjligheter. Ett annat är åtgärder för utveckling av underleverantörsföretag. Vidare har stödet till nyföretagande setts som ett prioriterat område.

En ökad satsning på uppbyggnad av teknisk kompetens är ett centralt inslag i arbetet för att förnya industrin. Samtidigt är det viktigt att främja en bred spridning av ny teknik inom industrin. Utformningen av de konkreta förslagen i propositionen syftar till att förstärka de statliga insatserna inom båda dessa områden. Uppmärksamhet har också ägnats åt en utveckling av teknikupphandlingen som industripolitiskt instrument.

I kapitel 6 lämnas en redogörelse för de förslag, som regeringen nyligen har beslutat förelägga riksdagen beträffande ett treårsprogram för verksamheten vid styrelsen för teknisk utveckling (STU). Det sammanlagda medelsbehovet för treårsperioden är beräknat till 2 145 milj. kr. Programmet innebär en viss omfördelning av STU:s insatser mot ökad kunskapsutveckling.

Det betonas att det är viktigt att STU:s forskningsinsatser koncentreras till områden, där Sveriges industri och samhälle kan behöva en mer omfattande teknisk-vetenskaplig kompetens och nytt kunnande. Kravet på en stor bredd i STU:s insatser kan tillgodoses genom att insatserna inom flertalet områden får karaktär av bevakningsforskning.

Inom ramen för STU:s samlade finansiella stöd till utvecklingsarbete sker en förskjutning mot de mindre företagen och då särskilt de unga teknikbaserade företagen. Vissa förändringar föreslås vad gäller reglerna för STU:s projektstöd till utvecklingsarbete.

Fortsatta massiva satsningar föreslås inom områdena verkstadsindustri, informationsteknologi, bioteknik, materialteknik – nya material, massa- och pappersteknik, träteknik, kemiteknik samt teknik för hälso- och sjukvård. Vidare förordas ökade insatser inom områdena havsteknik och teko-teknik och för ett civilt flygtekniskt program.

Stödet till enskilda uppfinnare föreslås bli ökat och effektiviserat. För

teknikupphandling samt för den tekniska attachéverksamheten föreslås ökade insatser.

Kapitel 7 innehåller förslag till fortsättning av det nationella mikroelektronikprogram, vars uppbyggnad och inledning redovisades i en särskild proposition hösten 1983. Programmet innebär en sammanhållen statlig utvecklingssatsning inom mikroelektronikområdet och innehåller förslag till åtgärder inom områdena utbildning, grundforskning, tillämpad forskning och industriell utveckling. För treårsperioden 1984/85–1986/87 föreslås i denna proposition att sammanlagt 95,5 milj. kr. anvisas för vissa delar av programmet.

Insatser för att stimulera teknikupphandling och underleverantörsutveckling tas upp i kapitel 8. Där redovisas förslag till en verksamhet från industridepartementets sida med inriktning på att dels genom bl. a. konsultinsatser identifiera teknikupphandlingsprojekt och intressera upphandlare för ökad användning av teknikupphandling, dels skapa kontakter mellan underleverantörer och avnämare med sikte på en förbättring av underleverantörsföretagens konkurrensförmåga. Där föreslås också sammanlagning av och åtgärder för att förstärka de statliga TEMU-Bolagen, vars uppgifter ligger inom teknikupphandlingsområdet. För budgetåren 1984/85–1986/87 föreslås att 26 milj. kr. anvisas för verksamheten med teknikupphandling och underleverantörsutveckling.

I kapitel 9 presenteras ett treårsprogram för Fonden för industriellt utvecklingsarbete (Industrifonden). Fonden har till uppgift att stödja utveckling av nya produkter, processer och system för industriell produktion och lämnar stöd i form av lån med villkorlig återbetalningsskyldighet, bidrag i utbyte mot royalty på en framtida försäljning eller s. k. projektförsäkring. Det föreslagna programmet innebär att fonden under en treårsperiod får tillskott på sammanlagt 600 milj. kr.

I kapitel 10 redovisas förslag till ett nytt forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag. För budgetåret 1984/85 föreslås 20 milj. kr. för ändamålet och regeringen föreslås få i uppgift att besluta om den närmare utformningen av reglerna för systemet. För budgetåren 1985/86 och 1986/87 föreslås en ram om 42,5 milj. kr. för sådana forskningsbidrag.

Kapitel 11 innehåller förslag till treårsprogram för statens industriverk (SIND). SIND:s verksamhet är indelad i huvudprogrammen Utredningsverksamhet, Industriell omvandling och tillväxt, Regional utveckling och Småföretagsutveckling.

De största förändringarna jämfört med tidigare föreslås inom programmen Industriell omvandling och tillväxt samt Småföretagsutveckling. Inom det förstnämnda programmet föreslås bl. a. en utvidgning av struktur- och utvecklingsprogrammet för övriga industrisektorer och vissa tekniska förändringar i det finansiella stödet. Särskilda åtgärder för att främja användningen av ny produktionsteknik i verkstadsindustrin – s. k. flexibla tillverkningsystem – föreslås också. Dessutom presenteras ett program för kompetensutveckling inom det havsindustriella området.

Inom programmet Småföretagsutveckling föreslås omfattande åtgärder för att via de regionala utvecklingsfonderna stimulera expansion inom sådana mindre industriföretag som kan bedömas ha en stor utvecklingspotential. Vidare föreslås förändringar i reglerna för de regionala utvecklingsfondernas finansieringsverksamhet i syfte att öka flexibiliteten i fondernas finansieringsinsatser. Ett särskilt program för att främja industridesign föreslås också.

För treårsperioden 1984/85–1986/87 föreslås att sammanlagt 711 milj. kr. anvisas för verksamheten vid SIND.

En genomgång av verksamheten vid Sveriges Investeringsbank AB redovisas i kapitel 12. Där lämnas – med utgångspunkt från hittills gjorda erfarenheter – förslag till ändrade regler för bankens verksamhet, bl. a. beträffande kreditgivning och organisation.

Kapitel 13 innehåller förslag om att inrätta en särskild småföretagsfond. Fonden skall ha till huvuduppgift att finansiera sådana investment- och utvecklingsbolag, som i sin tur är inriktade på att göra placeringar av riskkapital inom småföretagssektorn. Den skall dock vara oförhindrad att göra placeringar även i andra icke börsnoterade företag. Fonden föreslås få viss knytning till Investeringsbanken. Den finansieras inom ramen för ATP-systemet och tillförs 100 milj. kr.

Förslag till**Lag om ändring i lagen (1983:1092) med reglemente för allmänna pensionsfonden**

Härigenom föreskrivs att ikraftträdandebestämmelserna till lagen (1983:1092) med reglemente för allmänna pensionsfonden skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1984. Genom lagen upphävs reglementet (1959:293) angående allmänna pensionsfondens förvaltning.

2. Om det i lag eller annan författning hänvisas till en föreskrift som har ersatts genom en bestämmelse i lagen (1983:1092) med reglemente för allmänna pensionsfonden, tillämpas i stället den nya bestämmelsen.

3. I samband med att regeringen utser ledamöter och suppleanter i en löntagarfondstyrelse bestämmer regeringen vid vilken tidpunkt under år 1984 som styrelsen skall starta sin verksamhet.

4. I fråga om återlån, som avser avgifter betalda före den 1 januari 1978 eller som har beviljats före den 1 januari 1980, och lån till kreditinrättning som har beviljat återlånet gäller fortfarande 14–16 §§ reglementet (1959:293) angående allmänna pensionsfondens förvaltning i sin närmast före den 1 januari 1980 gällande lydelse. I fråga om lån som kreditinrättning har erhållit enligt nu angivna 15 § första stycket får dock avtal träffas om tillämpning av 19 § andra stycket i den nya lagen.

5. I fråga om sådana lån från en fondstyrelse till en kreditinrättning, som hänför sig till återlån beviljade före den 11 april 1981, gäller fortfarande 15 § andra stycket första meningen reglementet (1959:293) angående allmänna pensionsfondens förvaltning i sin närmast före den 1 april 1981 gällande lydelse.

6. I andra fall än som avses i 4 och 5 gäller bestämmelserna i den nya lagen i fråga om återlån och lån till kreditinrättning på grund av återlån som har beviljats eller sökts före ikraftträdandet.

7. Summan av de medel som enligt 27 § andra stycket första meningen får överföras till en löntagarfondstyrelsens förvaltning skall för år 1984 minskas med ett belopp om 20 miljoner kronor.

7. Summan av de medel som enligt 27 § andra stycket första meningen får överföras till en löntagarfondstyrelsens förvaltning skall för år 1984 minskas med ett belopp om 20 miljoner kronor. *Riksförsäkringsverket skall överföra sammanlagt 100 miljoner kronor till en av regeringen inrättad småföretagsfond.*

8. Bestämmelserna i 28 § skall tillämpas för första gången för räkenskapsåret 1984.

9. Vid tillämpningen av 28 § skall de medel som tidigare överförts till fjärde fondstyrelsens förvaltning beräknas till ett nuvärde för augusti 1983 av 3 042 miljoner kronor.

10. Innehar fjärde fondstyrelsen den 1 januari 1984 aktier i något eller några aktiebolag utöver vad som medges i 37 §, får fondstyrelsen även i fortsättningen inneha högst samma andel av aktierna.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1984.

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1984-02-23

Närvarande: statsministern Palme, ordförande, och statsråden I. Carlsson, Lundkvist, Feldt, Sigurdson, Gustafsson, Leijon, Hjelm-Wallén, Peterson, Andersson, Boström, Bodström, Göransson, Dahl, R. Carlsson, Holmberg, Hellström, Thunborg, Wickbom

Föredragande: statsrådet Peterson

Proposition om industriell tillväxt och förnyelse

1 Inledning

Riksdagen antog våren 1981 riktlinjer för industripolitiken (prop. 1980/81:130, NU 64, rskr 425).

Vid min anmälan till 1983 års budgetproposition (prop. 1982/83:100 bil. 14) lämnade jag en kortfattad redogörelse för omorienteringen av industripolitiken efter regeringsskiftet hösten 1982.

Våren 1983 beslutade riksdagen om en omorganisation av statens industriverk (SIND) (prop. 1982/83:113, NU 39, rskr 376).

Under hösten 1983 beslutade riksdagen om riktlinjer för ett femårsprogram för att stärka Sveriges förmåga att konstruera och tillverka mikroelektronikkomponenter. Beslutet innefattade också finansieringen under budgetåret 1983/84 (prop. 1983/84:8, NU 11, rskr 130).

I december 1983 lade regeringen fram en proposition om svensk havsresursverksamhet (prop. 1983/84: 10).

Jag har nyligen vid min anmälan till prop. 1983/84:107 om forskning behandlat verksamheten vid styrelsen för teknisk utveckling (STU).

I 1984 års budgetproposition (prop. 1983/84:100 bil. 14) har regeringen föreslagit riksdagen att, i avvaktan på särskild proposition, för budgetåret 1984/85 beräkna

till Statens industriverk: Förvaltningskostnader ett förslagsanslag av 46 121 000 kr.,

till Bidrag till regionala utvecklingsfonder m. m. ett reservationsanslag av 97 850 000 kr.,

till Täckande av förluster i anledning av garantigivning hos regionala utvecklingsfonder ett förslagsanslag av 1 000 kr.,

till Täckande av förluster i anledning av statliga industrigarantilån m. m. ett förslagsanslag av 150 000 000 kr.,

till Branschfrämjande åtgärder ett reservationsanslag av 27 740 000 kr.,

till Täckande av förluster på grund av strukturgarantier till företag inom vissa industribranscher ett förslagsanslag av 10 000 000 kr.,

till Bidrag till företagsinriktad fortbildning ett reservationsanslag av 4 000 000 kr.,

till Kostnader för räntebefrielse vid särskilda strukturgarantier för manuell glasindustri ett förslagsanslag av 2 000 000 kr.,

till Täckande av förluster i anledning av statliga garantier för lån till Tillväxtinvestbolag m. m. ett förslagsanslag av 1 000 kr.,

till Bidrag till Ingenjörsvetenskapsakademien ett anslag av 3 700 000 kr.,

till Stöd till industriellt utvecklingsarbete ett reservationsanslag av 150 000 000 kr.

Jag anholder att nu få ta upp dessa frågor och andra åtgärder för att främja industriell tillväxt och förnyelse.

Som underlag för mina allmänna överväganden har inom industridepartementet utarbetats en promemoria om svensk industris nuläge och utvecklingsbetingelser, en promemoria om industripolitiken i Sverige och vissa andra länder samt en promemoria om småföretagen och den industriella förnyelsen. Promemoriorna bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*, *bilaga 2* resp. *bilaga 3*.

SIND har i oktober 1982 till regeringen överlämnat rapporten (SIND 1982:13) Svenska underleverantörer idag – i morgon?

SIND har i november 1982 till regeringen överlämnat rapporten (SIND PM 1982:20) Designutredning – Åtgärder för att främja god design inom näringslivet. Rapporten har remissbehandlats.

Försvarsindustrikommittén har i februari 1983 till regeringen överlämnat betänkandet (DsI 1983:1) Civil produktion i försvarsindustrin genom teknikupphandling. Betänkandet har remissbehandlats.

Data- och elektronikkommittén (DEK) har i april 1983 till regeringen överlämnat promemorian (DsI 1983:6) Tekniskspridningsprogram för industrirobotar och datorstödd produktionsteknik.

SIND har i september 1983 till regeringen lämnat underlag för en treårsplan för budgetåren 1984/85 – 1986/87. Underlaget har remissbehandlats.

DEK har i oktober 1983 till regeringen överlämnat promemorian (ingår i DsI 1983:27) "Förslag till åtgärder för att främja spridning av datorstödd produktionsteknik".

SIND har i november 1983 till regeringen överlämnat rapporten (SIND PM 1983:15) Utvecklingsfondernas företagsservice – förslag till inriktning.

SIND har i december 1983 redovisat uppdraget att utreda vissa frågor rörande konkursalternativet vid en företagskris.

Vidare har åtskilliga synpunkter och förslag till åtgärder förts fram i skrivelser från organisationer, företag och enskilda.

Propositionen är i fortsättningen upplagd på följande sätt.

I kap. 2 och 3 görs, som bakgrund till de följande kapitlen, en beskrivning av nuläge och utvecklingsmöjligheter för industrin samt en genomgång av politikområden av betydelse för industrins utveckling.

I kap. 4 och 5 presenteras industripolitikens inriktning.

I kap. 6 lämnas en redogörelse för de förslag som regeringen nyligen har beslutat förelägga riksdagen beträffande verksamheten vid STU (prop. 1983/84:107 bil. 9), eftersom dessa har betydelse för och stark anknytning till de frågor som tas upp i denna proposition.

I kap. 7–13 behandlas områden där förslag underställs riksdagen för beslut. Anslagsfrågorna för budgetåret 1984/85 för dessa områden tas dock samlat upp i kap. 15.

I kap. 7 behandlas den fortsatta verksamheten med ett nationellt mikroelektronikprogram.

I kap. 8 behandlas vissa frågor med inriktning på teknikupphandling och underleverantörsutveckling.

I kap. 9 behandlas den fortsatta verksamheten vid Fonden för industriellt utvecklingsarbete (Industrifonden).

I kap. 10 föreslås att ett system med forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag införs.

I kap. 11 behandlas verksamheten vid SIND under treårsperioden 1984/85 – 1986/87. Bl. a. föreslås nya särskilda program för att främja användning av ny produktionsteknik i verkstadsindustrin (avsnitt 11.3.4), havsindustriell kompetensutveckling (avsnitt 11.3.5), strategisk företagsutveckling (avsnitt 11.5.4) samt industridesign (avsnitt 11.5.8).

I kap. 12 behandlas den fortsatta verksamheten vid Sveriges Investeringsbank AB.

I kap. 13 föreslås att en småföretagsfond inrättas med finansiering inom ramen för ATP-systemet.

Kap. 14 innehåller hemställan på andra punkter än de som avser anslagsfrågor för budgetåret 1984/85.

2 Utvecklingsbetingelser för svensk industri

Den svenska industriproduktionen har utvecklats negativt under perioden 1975–1982. Medan ett framgångsrikt konkurrentland som Japan och även våra nordiska grannländer Finland och Norge kunnat registrera en industriproduktionstillväxt på 39, 32 resp. 31% under denna period, har den svenska industriproduktionen *minskat* med 5%. Svensk industri har därmed kraftigt tappat position sedan mitten av 1970-talet.

Den socialdemokratiska regeringens första åtgärd hösten 1982 att skriva ned kronan med 16 % skall ses mot denna bakgrund. Devalveringen har haft stora positiva effekter på industriproduktionen. Enligt min mening är det endast genom kraftfulla generella åtgärder som substantiella volymförändringar kan åstadkommas. Industriproduktionen ökade med ca 5 % under år 1983 och beräknas öka ännu mer under innevarande år. Exporten ökade under år 1983 med hela 10 % och fortsätter att öka med drygt 5 % detta år (volym).

Jag vill mot denna bakgrund hävda att utsikterna för svensk industri på kort sikt inte varit bättre sedan 1950- och 1960-talen. Ändå kan vi idag inte säga att de långsiktiga externa obalansproblemen är avhjälpta. Problemet kan formuleras så att Sverige har en för liten industrisektor. Inte ens den betydande förbättring som hittills uppnåtts är tillräcklig, utan fortsatta åtgärder måste vidtas för att förbättra industrins internationella konkurrenskraft och öka produktionsvolymen inom industrin.

Den förstärkning av den svenska industrins konkurrensläge som ägt rum under år 1983 har framför allt gynnat basindustrierna och vissa processindustrier liksom varven. Skogsindustrin arbetar med fullt kapacitetsutnyttjande. För samtliga skogsföretag har avsevärda resultatförbättringar uppnåtts. Däremot låter effekterna vänta på sig något längre i stora delar av verkstadsindustrin liksom i den hemmamarknadsorienterade industrin (bl. a. många småföretag). Detta är en normal utveckling efter en devalvering.

En devalvering kan emellertid också innebära en konservering av den befintliga industristrukturen. Enheter som förutan en kostnadsanpassning skulle lagts ned får några års respittid till nästa lågkonjunktur. Den synnerligen låga lönsamhet som industrin uppvisat efter mitten av 1970-talet och de vikande investeringarna gör att många företag i dag är dåligt rustade att klara av en ny lågkonjunktur. En devalvering ger därvid inte automatiskt något incitament till förnyelse utöver den allmänna lönsamhetsförbättring som uppnås. För att klara den internationella konkurrensen på längre sikt behövs både en *volymökning* i industrisektorn och en *förnyelse* av industrins inriktning.

Jag övergår nu till att redogöra för min syn på industrins långsiktiga problembild och vilka möjligheter till och krav på förnyelse som föreligger. Som underlag för mitt ställningstagande ligger den utredning "Svensk industri – nuläge och utvecklingsbetingelser", som arbetats fram inom industridepartementet och som fogas till detta protokoll som bilaga 1.

1970-talets strukturproblem

En ständigt pågående strukturomvandling utgör ett naturligt inslag i industrins utveckling. Genom bl. a. den solidariska lönepolitiken har en resursöverföring från tillbakagående företag och näringar till mer lönsamma och expansiva stimulerats. Tekoområdet var den bransch inom

industrin, där tillbakagången först gjorde sig kännbar. Därefter har andra branscher drabbats såsom gjuterinäringen och den manuella glasindustrin. Strukturomvandlingens negativa effekter gjorde sig under 1970-talets början framför allt påmind i arbetskraftsintensiva branscher och branscher som bestod av mindre företag. Det var i det läget naturligt att föra en systematisk branschpolitik för att hantera strukturomvandlingsproblemen.

Situationen förändrades dramatiskt under mitten av 1970-talet. Till det yttre gjorde sig de ekonomiska världsproblemen först märkbara genom den första s.k. oljekrisen omkring årsskiftet 1973–1974. Därvid drabbades i ett slag flera stora branscher mycket hårt. Järnmalmgruvorna, skogssektorn, järn- och stålbruken och varven fick mycket stora ekonomiska problem.

I flera avseenden var situationen ovanlig och erfarenheter saknades att hantera problemen:

- I omfattning var problemen större än tidigare vad gäller totala antalet människor som berördes, förlusternas storlek, storleken på de enskilda arbetsställen som hotades osv.
- Problemen dök upp mer oväntat och fick också ett snabbare genomslag än tidigare.
- Ur regionalpolitisk synvinkel drabbades de delar av landet, som även tidigare hade stora problem, hårt. Även vissa områden, som tidigare haft en gynnsam utveckling, fick problem (bl. a. varvsorterna).
- Bransch- och företagskriserna inträffade i en period då ekonomin som helhet gick på lågvarv, vilket innebar att de alternativa sysselsättningsmöjligheterna var synnerligen begränsade.
- Bransch- och företagskriserna drabbade höglönebranscher, vilket ytterligare försvårade möjligheterna till en offensiv strukturomvandling.

Det var emellertid inte bara de direkt krisdrabbade företagen som hade problem. Industriproduktionen sjönk och som en följd härav minskade kapacitetsutnyttjandet. Färre än vart fjärde verkstadsföretag redovisade fullt kapacitetsutnyttjande under åren 1976–1979. Inom andra branscher var problemen ännu större. Industrin som helhet gick på lågvarv.

Lönsamheten (räntabilitet på eget kapital) sjönk från ett genomsnitt på drygt 16% åren 1970–1975 till ungefär 0% år 1977 och ca 2% år 1978. Efter en måttlig uppgång åren 1979 och 1980 sjönk lönsamheten åter kraftigt under år 1981. I reala termer (dvs. justerad för inflation) har räntabiliteten under perioden 1977–1983 varit negativ (– 1%). Som en konsekvens av den dåliga lönsamheten minskade industrins redovisade soliditet från drygt 32% år 1974 till ca 27% år 1981 och detta trots att staten pumpade in miljardbelopp i industristöd. Utan statsstödet hade soliditeten (tallt annat lika) gått ned till ca 20%.

Industrins problem under senare hälften av 1970-talet speglas också av den mycket kraftiga nedgången i investeringar i byggnader och maskiner. I fasta (1975 års) priser sjönk maskininvesteringarna från ca 10 miljarder kr. år 1975 till drygt 6 miljarder kr. år 1982. För byggnadsinvesteringarna

skedde en motsvarande nedgång från ca 5 miljarder kr. till knappt 4 miljarder kr. Till en del kan nedgången ses som en reaktion efter en tidigare hög investeringsaktivitet och att industrin då byggt upp en modern produktionsapparat. Framför allt speglar dock den sjunkande investeringsnivån en global överkapacitet och vikande marknader med åtföljande bristande framtidsstro inom näringslivet.

Flera orsaker till 1970-talets problem har nämnts. Problem av s.k. stagflationskaraktär började diskuteras redan i slutet av 1960-talet. Framför allt var emellertid de s.k. oljekriserna en utlösande faktor till den omfattande världsrecessionen. Också andra faktorer som valutaoro och konkurrens från nya länder liksom tekniska förändringar ökade osäkerheten inför framtiden. Jag vill understryka att svensk industris problem inte var unika, utan delades med nästan samtliga övriga OECD-länder. Sverige förlorade emellertid marknadsandelar. Industriellt och även ekonomiskt klarade sig sålunda Japan och Västtyskland betydligt bättre än genomsnittet. Även den finska industrin utvecklades i positiv riktning, mycket tack vare handeln med Sovjetunionen. Andra länder såsom Norge och Storbritannien upplevde en stark expansion i oljeverksamheten men hade även stora krissektorer inom industrin.

För många s.k. nya industriländer (NIC-länder) liksom för OPEC-länderna var situationen annorlunda. I den första gruppen framträdde Sydkorea såsom en synnerligen konkurrenskraftig exportör av fartyg, stål och anläggningsprojekt. Hongkong befäste sin position inom tekoområdet, konsumentelektronik, leksaker m.m. Även Taiwan har en liknande industristruktur. Brasilien hade sedan länge en expansiv och differentierad industrisektor baserad på stora multinationella företag, men ökade nu också sin export av basindustriprodukterna skog och malm. Andra NIC-länder såsom Mexico och Singapore framträdde i mindre grad som konkurrenter till industriländerna. Sammanlagt hade tvärtom dessa NIC-länder en positiv effekt på världsekonomin som helhet, bl.a. genom sitt behov av importerade insats- och investeringsvaror.

Inom OPEC-området var situationen åter en annan. Visserligen byggdes ny industri snabbt upp inom t.ex. det petrokemiska området med hjälp av de mycket stora bytesbalansöverskott som dessa länder uppnådde från år 1975 och framåt. Konkurrensen mot i-länderna var dock liten. Tack vare de stora investeringarna i industri och framför allt infrastruktur blev dessa länder i stället en räddning för investeringsvaruleverantörer i i-länderna.

En rad faktorer har redovisats som förklaring till varför svensk industri inte utvecklats i takt med andra industriländers. Enligt min mening kan inte någon enskild faktor förklara utvecklingen utan orsakerna till stagnationen måste sökas i en kombination av olika faktorer.

Det var dock inte så att Sverige hade en i utgångsläget speciellt ogynnsam branschsammanställning jämfört med andra länder. Sverige hade en större andel tillväxtindustrier – verkstadsindustri och kemisk industri –

och en ungefär lika stor andel basindustri samt varvs- och tekoindustri som genomsnittet av OECD-länderna. Svensk industri hade däremot inom dessa branscher en koncentration och inriktning, som gjorde att den drabbades speciellt hårt.

Exempelvis fick *järnmalmgruvorna* konkurrens från dagbrottsgruvor med högre malmkvalitet samtidigt som världsefterfrågan sjönk. Det svenska *handelsstålet* utsattes också för ny konkurrens och sjunkande total efterfrågan. Koncentrationen på tillverkning av grovplåt till fartyg förvärrade situationen avsevärt. *Skogsindustrins* situation påminner om stålets. I detta fall förvärrades situationen av tidvis bristande och dyr råvara samt en stark inriktning mot export av oblekt sulfatmassa, vilken drabbades särskilt hårt. *Varvens* problem var, på grund av deras starka inriktning mot stora oljetankers, utomordentligt allvarliga under senare delen av 1970-talet. Med ungefär hälften av världens tankertonnage upplagd och med nya konkurrentländer som Sydkorea, vilka offererade fartyg till priser under halva självkostnadspriset för svenska varv, blev situationen ohållbar. *Tekoindustrin* däremot drabbades inte av samma snabba förändringar. Här framstod i stället konkurrensen från andra industriländer såsom Finland och Danmark som ett delvis nytt inslag.

Problemen under mitten av 1970-talet skall ses i ett historiskt perspektiv. För såväl de nya krisbranscherna som för övriga delar av industrin hade utvecklingen varit positiv och förlöpt utan större problem under 1950- och 1960-talen. Krisberedskapen inom företagen och i samhället var låg. Kraven på förnyelse hade rests med måttlig styrka. Anpassningen till nya yttre omständigheter hade skett under lugna former.

En stor del av svensk industri hade utvecklat kunskapsområden och sökt sig till marknadssegment, som i ett strukturellt perspektiv visade sig svåra att försvara i den internationella konkurrensen. Enligt min mening är därvid tre olika aspekter på 1970-talets strukturstress av intresse.

För det första kan konstateras att *lönkostnadsökningen* under några år i mitten av 1970-talet var av en sådan storleksordning, att den fick ett direkt genomslag i produktpriserna. Storleken på kostnadshöjningen och den snabbhet med vilken den slog igenom kan antas ha utgjort en mycket stark signal till kunderna att byta leverantör. Detta speciellt som det rädde en köparens marknad med överkapacitet på de allra flesta produktområden. På samma sätt drabbades de svenska underleverantörerna, vilka framför allt återfinns i verkstadsindustrin, av de svenska exportörernas strävan att hålla nere kostnaderna för att i möjligaste mån hålla uppe lönsamheten. Det utländska underleveransinnehållet kom därvid att öka påtagligt under senare hälften av 1970-talet. Minskade marknadsandelar i kombination med ökad import av underleveranser försvagade den svenska industristrukturen i ett långsiktigt perspektiv. Med små gradvisa kostnadsökningar hinner systemet successivt anpassa sig genom att utveckla nya produkter, förändra produktionsprocesser etc. Vid stora prisgenomslag tar sig anpassningen andra former.

För det andra kan konstateras att svensk industri inte förmådde utveckla *de områden*, där man redan *tidigare var stark*. Detta hänger givetvis bl. a. samman med kostnadsutvecklingen. Jag vill emellertid också peka på att denna bristande förnyelseförmåga också innehåller andra inslag. De traditionellt starka basindustriernas utveckling har redan berörts. Stålet hade inte diversifierats från grovplåt mot nya dimensioner, där efterfrågesituationen var mer stabil. Massaindustrin fortsatte kapacitetsutbyggnaden i stället för en mer profilerad satsning på papper. Varvsindustrin satsade ännu in i början av 1970-talet på investeringar för tillverkning av stora tankers, osv. Investeringsvaruindustrin – som består av stora delar av verkstadsindustrin och byggvaruindustrin – hade expanderat kraftigt under 1950- och 1960-talen. Basen för denna expansion utgjordes dels av investeringsvaruutrustning till basindustrierna såsom gruvutrustning, pappersmaskiner m. m., dels av leveranser till de omfattande inhemska samhällsbyggnadsprogrammen vad avsåg bostäder, tele och post, järnvägar, kraftverk m. m. Det kan så här i efterhand konstateras, att endast ett mindre antal av dessa investeringsvaruleverantörer förmådde växa tillräckligt för att bli stora på den internationella marknaden eller omorientera sig bort från en trendmässigt sviktande hemmamarknadsefterfrågan.

Man kan inte bortse ifrån att också protektionistiska tendenser i omvärlden, liksom begränsade möjligheter att erbjuda konkurrenskraftig finansiering, inverkade negativt på tillväxten hos dessa investeringsvaruleverantörer.

För det tredje kan konstateras, att svensk industri endast i begränsad utsträckning lyckades slå sig in på nya *expansiva marknader* i slutet av 1970-talet. Dels saknades stora och expansiva inhemska marknader av motsvarande karaktär som oljesektorn i Norge. Dels var den svenska konsumtionsvaruindustrin alltför trögrörig och svag för att exploatera nya konsumtionsmönster och möta importkonkurrensen. Med undantag för bilindustrin och den s.k. vitvaruindustrin finns få exempel inom svensk konsumtionsvaruindustri på företag som lyckats inta en stark internationell position. Områden som husgeråd och fritidsartiklar har trots en expanderande hemmamarknad gått tillbaka.

Likaså har underleverantörerna till t. ex. den svenska bilindustrin gradvis trängts tillbaka i takt med att ökade krav ställts på komponentutveckling och i samband med att nya bilmodeller introducerats. Underleverantörernas export är – även om den växer – fortfarande mycket liten.

För att finna expansiva marknader där svenska företag hävdar sig väl får man söka sig utanför den egentliga tillverkningsindustrin. Inom avancerade teknikområden och inom handels- och konsultföretag har det uppkommit många nya företag, vilka ofta utgör kombinationer av konsult-, handels- och industriföretag. Volymmässigt är denna sektor fortfarande inte stor men tillväxten är mycket stark.

Helhetsbilden av den industriella utvecklingen sedan 1970-talets mitt i

Sverige är mot denna bakgrund dystert. Produktionsvolymen har stagnerat, anläggningsskapitalet har föråldrats till följd av alltför låg investeringsaktivitet och företagens finansiella stabilitet har gröpts ur.

Det finns emellertid också ljusa inslag i utvecklingsbilden. Jag har redan nämnt expansionen i de högteknologiska företagen och i s.k. industrirelaterade branscher. Andra positiva inslag är en ökad medvetenhet inom företagen om den internationella konkurrensens betydelse. Det är viktigt att understryka att den ofta förekommande uppdelningen av skyddade resp. konkurrensutsatta delar av näringslivet äger allt mindre relevans. Utvecklingen har lett till att man numera inte kan förutsätta något "skydd" mot konkurrens för produkter, vare sig geografiskt, produkt- eller tidsmässigt.

Ett positivt inslag i bilden utgör också forsknings- och utvecklingssatsningarna, som har ökat under senare år. Tillsammans med marknadsinvesteringen och satsningen på ökad utbildning innebär detta att de immateriella investeringarna skjutits i förgrunden. De resurser som i dag satsas på immateriella investeringar överstiger i flera av de största företagen investeringarna i byggnader och maskiner. Också organisations- och ledningsfrågor har under senare år ägnats allt större uppmärksamhet i framför allt de stora företagen. Kundenpassad produktion, delegering och decentralisering har blivit honnörsord i dessa företag. Detta har varit vitaliserande för näringslivets utveckling i stort.

Sammantaget innebär detta att svensk industri i dag är i högre grad än tidigare medveten om att den internationella konkurrensen ständigt ställer krav på anpassning till nya situationer. Jag vill därför beteckna utsikterna för en reindustrialisering av Sverige som goda: såväl på kort som på längre sikt.

Utsikterna för det närmaste året

Statens industriverk har på uppdrag från industridepartementet gjort en genomgång bransch för bransch av nuläget inom svensk industri. Jag skall i korthet redovisa denna bedömning.

Industriproduktionen beräknas för år 1984 öka med ungefär 4%, vilket är en något lägre ökningstakt än de bedömningar som gjorts i finansplanen. Som helhet är verkets prognos något mindre optimistisk än finansplanen, vilket tyder på att en viss försiktighet ännu präglar industrins bedömare.

I likhet med flertalet andra bedömare finner industriverket att det främst är verkstadsindustrin och de skogsbaserade industrierna som bidrar till ökningen. Sysselsättningen bedöms bli ungefär oförändrad jämfört med år 1983, medan industrins bruttoinvesteringar väntas öka med 4%.

Gruvor och mineralbrott svarade år 1982 för 7% av förädlingsvärdet och 1,6% av sysselsättningen inom industrin. Utvecklingen har vänt under åren 1982 och 1983 och LKAB redovisar vinst för första gången på sju år. Branschen väntas öka produktionen med 6% under år 1984. Sysselsätt-

ningen fortsätter att minska något, medan investeringarna beräknas öka med 13 %. Det förbättrade läget förklaras helt av den höjda dollarkursen. Eftersom 61 % av produktionen avsätts utomlands betyder dollarkursen mycket.

Inom andra mineralområden är bilden mer splittrad. Boliden har t. ex. beslutat om nyinvesteringar i en ny gruva i Enåsen. Dessutom satsas betydande belopp på prospektering – uppskattningsvis 200 milj. kr./år – vilket indikerar att det finns en framtidstro inom branschen.

Järn-, stål- och metallverken svarade år 1982 för 6,4 % av industrins förädlingsvärde och 7 % av sysselsättningen. Trots den svaga internationella efterfrågeutvecklingen på stålområdet har den svenska handelsstålindustrin utvecklats positivt under år 1983. Samtliga svenska handelsstålverk redovisar vinst under 1983 vilket är unikt vid en internationell jämförelse. Specialstålproduktionen sjönk däremot kraftigt under första hälften av år 1983, men en återhämtning skedde senare under året. Ett avgörande grepp för att lösa strukturkriserna inom branschen, togs i slutet av året då specialstålsförhandlingarna kunde slutföras. Produktionen väntas öka med 6 % under år 1984 och sysselsättningen vara oförändrad. Investeringarna väntas stiga – från en extremt låg nivå år 1983 – med ca 30 %.

Den i förhållande till omvärlden positiva utvecklingen inom järn-, stål- och metallverken sammanhänger bl. a. med det sänkta kostnadsläget och den höga dollarkursen. Branschen säljer ca hälften av produktionen på export och merparten prissätts i dollar.

Träindustrin svarade år 1982 för 6,3 % av förädlingsvärdet inom industrin och 7,5 % av sysselsättningen. Förädlingsvärdet ökade med 5 % under år 1983.

Enligt industriverkets bedömning ökar produktionen med 3 % under år 1984. Sysselsättningen fortsätter att minska även under år 1984. Under år 1983 är det främst sågverken som ökat sina marknadsandelar på världsmarknaden. I dagsläget exporteras ca 63 % av sågverksproduktionen. Sågverken befinner sig nära sitt kapacitetstak och kommer därför inte att kunna expandera i någon större omfattning under år 1984.

Massa- och pappersindustrin svarade år 1982 för 8,4 % av industrins förädlingsvärde och 7,2 % av sysselsättningen. Förädlingsvärdet ökade under år 1983 med 9 % och sysselsättningen minskade med ca 2 %.

Produktionen förväntas öka med 5 % under år 1984, medan sysselsättningen bedöms bli oförändrad. Branschen exporterar 64 % av produktionen. Branschen arbetar för full kapacitet och har f.n. en mycket god lönsamhet.

Verkstadsindustrin svarar i dag för 41,4 % av industrins förädlingsvärde och 44,7 % av sysselsättningen. Inom branschområdet produceras många olika produkter med skiftande användningsområden, och med lika skiftande produktionsmetoder.

Branschen har ökat förädlingsvärdet under år 1983 med ca 5 %, medan

sysselsättningen minskat med 2 % i förhållande till år 1982. Enligt industriverkets bedömning ökar verkstadsindustrins produktion med 6 % under år 1984 och sysselsättningen med 2 %. Däremot förväntas en ökning av investeringarna på ca 10 %.

Verkstadsindustrin som helhet exporterar 61 % av produktionen. För många företag inom branschen – bl.a. flertalet storföretag och många teknikbaserade småföretag – är exportandelen 85–90 %.

Devalveringen och den stigande dollarkursen påverkar även verkstadsindustrins konkurrenskraft. Fördelarna med devalveringen är dock mera begränsade än inom t.ex. den malm- och skogsbaserade industrin, som producerar homogena priskänsliga produkter. Inom verkstadsindustrin är varornas utformning, kvalitet, service, försäljningsorganisation etc. ofta mer avgörande än pris och direkta produktionskostnader. Dessutom ingår vanligen en stor del importerade insatsvaror i slutprodukterna, vilket vid en devalvering påverkar kostnadsbilden i negativ riktning. För många småföretag har importen av insatsvaror i kombination med försäljning på den svenska markanden inneburit en svag lönsamhet under år 1983.

Varvsindustrin svarar för 2,6 % av industrins förädlingsvärde och 2,5 % av sysselsättningen. Under år 1983 minskade produktionen med 15 % och sysselsättningen med 10 %.

Enligt industriverkets bedömning fortsätter tillbakagången. Produktion och sysselsättning minskar med 8 resp. 10 % under år 1984. Överkapaciteten i fartyg har ökat betydligt under år 1983. Samtidigt har fartygspriserna pressats nedåt, varför konkurrensen blivit om möjligt än hårdare. Inte heller offshoremarknaden förväntas växa under den närmaste framtiden. Det sänkta svenska kostnadsläget har inte kompenserat för efterfrågebortfall och fortsatt stark konkurrens från bl.a. Japan och Sydkorea.

Konsumentvaruindustrin är andelsmässigt mindre i Sverige än i flera av våra konkurrentländer. Inom denna del av industrin väger tekoindustrin och livsmedelsindustrin tungt. För tekoindustrin har den långsiktiga utvecklingen varit bekymmersam. Den svenska produktionen har minskat kraftigt. Mellan åren 1975 och 1983 minskade antalet sysselsatta från 57 100 till 32 100. Enligt industriverkets bedömning är utsikterna för år 1984 bättre än tidigare år. Produktionen beräknas öka något, bl.a. som en följd av ökad export. Sysselsättningen förväntas dock sjunka ytterligare något (–2 %).

Livsmedelsindustrins utsikter för år 1984 är också bättre än utvecklingen varit under de senaste åren. Exportutvecklingen bedöms bli gynnsam medan den inhemska efterfrågan förväntas sjunka något. Sammantaget innebär detta en svagt ökande produktion och ungefär oförändrad sysselsättning. Den s.k. konkurrensutsatta livsmedelsindustrin bedöms få en bättre utveckling än den s.k. skyddade livsmedelsindustrin.

Övrig industri svarade år 1982 för 33 % av förädlingsvärdet och 30 % av sysselsättningen inom industrin. Gruppen är mycket heterogen. Inom

gruppen övrig industri finns t. ex. kemisk och plastvaruindustri och petroleumraffinaderier samt jord- och stenindustri.

Enligt statens industriverk förväntas den kemiska industrin, som bl. a. innehåller den expansiva läkemedelsindustrin (Astra, Pharmacia m.fl.), växa med 6% under år 1984. Petroleumindustrin förväntas öka med ca 10% under år 1984.

Jord- och stenvaruindustrin drabbas – enligt industriverket – av nedgången i byggandet. Produktionen förväntas minska med 4%.

Sammantaget innebär industriverkets bedömning att läget för svensk industri nu är ljusare än på länge. Sedan bedömningen genomfördes omkring årsskiftet 1983/84 har den positiva utvecklingen varit fortsatt stabil. Det är därför sannolikt att prognoserna för år 1984 bör justeras upp något.

Utvecklingen på längre sikt

Svensk industri har allt sedan industrialiseringens första årtionden varit starkt exportinriktad; det gällde såväl skogen, malmen som stålet. Det var i stor utsträckning utländskt kapital som sökte sig till Sverige för att exploatera våra naturtillgångar. Export var mot denna bakgrund naturlig och blev senare nödvändig för att kunna betala för önskad import i syfte att höja välfärden. Sverige har på detta sätt utvecklats till ett av de länder i världen, som är mest beroende av en omfattande utrikeshandel. Svensk industri etablerade också tidigt dotterbolag i andra länder över hela världen.

Under de mer än 100 år av industriell tillväxt som vi har bakom oss har beroendet av omvärlden blivit allt starkare. Ungefär 43% av svensk industriproduktion går i dagsläget på export. Svensk industri har nu ca 280 000 sysselsatta i producerande dotterbolag i andra länder motsvarande ca en tredjedel av industrisysselsättningen i Sverige, vilket är en internationellt sett mycket hög andel. Svensk industri är starkt internationaliserad och detta är en central utgångspunkt när det gäller att bedöma dess framtida utvecklingsbetingelser.

Genomgången av strukturproblemen för svensk industri under senare delen av 1970-talet visar att den svenska industrin efter en krisartad period funnit vägar till förnyelse. Detta ger anledning till optimism. Många problem har hanterats även om kostnaderna för denna nödvändiga struktur-omvandling har varit höga. Andra problem av mer grundläggande karaktär kvarstår att lösa. Utsikterna för det närmaste året är mycket goda förutsatt att det allmänna konkurrensläget, som svensk industri nu har, kan bevaras.

En bedömning av utvecklingen på lite längre sikt måste vila på en rad antaganden och prognoser. Sådana aktuella prognoser visar att Sverige kan räkna med en måttlig tillväxt och lägre än omvärldens under perioden fram till sekelskiftet. Tillväxten kan förväntas bli exportledd. Vidare är det en vanlig bedömning att tjänsteproduktionen ökar snabbare än varuproduktionen.

Det finns emellertid en tendens i all prognosverksamhet att överskatta

problemen och underskatta möjligheterna efter de aktuella kriserfarenheterna från senare delen av 1970-talet. Det finns ingenting som styrker att vi i ett längre perspektiv kommer att ha en extremt låg tillväxt i världsekonomin eller i den svenska ekonomin. Till stora delar är framtidsutsikterna för svensk industri möjliga att påverka genom företagens egna insatser och genom valet av industripolitisk strategi.

Viktigt för svensk industri är hur marknadsutvecklingen i omvärlden blir. Många skäl talar för att utvecklingen i Stilla Havsområdet blir mer expansiv än i övriga delar av världen. Nuvarande tillväxttakt, skuldbörda, politiska ambitioner, politisk stabilitet, marknadspotential m.m. pekar mot att länderna i Ost- och Sydostasien kommer att vara speciellt expansiva under de närmaste decennierna. Svensk industri har med vissa undantag en påfallande svag marknadsposition i dessa områden. Denna del av världen måste emellertid anses utgöra ett mycket intressant komplement till OECD-marknaden, där svensk industri f.n. avsätter mer än 80% av sin export. Också USA och Japan kan förväntas få ökat intresse som svenska exportmarknader, medan utvecklingen i statshandelsländerna och Mellerta Östern får betraktas som mer osäker.

Det finns dock vissa orosmoment. Framför allt måste tendenserna till tilltagande protektionism framhållas. En ökad bilateralism i handeln och slutenhet inom handelsblocken kan allvarligt komma att skada svensk industris utvecklingsmöjligheter. De krav på skyddsåtgärder som f.n. reses i USA är speciellt oroväckande. Också tilltagande krav på motköpsarrangemang i många statshandelsländer och i u-länder inverkar negativt på den svenska industrins möjligheter att hävda sig i konkurrensen. Svensk industri har byggts upp på grundval av hög specialisering och fri handel. Eftersom den svenska hemmamarknaden är förhållandevis liten, är en stor andel export en förutsättning för att företagen skall kunna uppnå en konkurrenskraftig produktion. Detta behövs också för att kunna fördela FoU-kostnader på tillräckligt stora tillverkningsvolymer.

En bedömning av svensk industris framtidsutsikter kan göras i många olika dimensioner. Vid beskrivning av historisk utveckling och av nuläget ger branschbegreppet en god överblick. Det är dock tveksamt om det ger samma goda grund att diskutera den långsiktiga framtida utvecklingen på. Ofta kan det vara lika viktigt vilken kundkrets ett företag säljer till som vilken produkt man tillverkar. Ett exempel på detta är bilindustrin med sin segmenterade marknadsuppdelning. Det är därför omöjligt att peka ut någon speciell framtidsbransch om man därmed vill avse någon homogen grupp av tillverkningsföretag med likartade utvecklingsbetingelser. Lika lite går det att döma ut en hel bransch. Det kommer att linnas framgångsrika företag i samtliga branscher.

Det kan dock vara viktigt att uppmärksamma att 1970-talets problembranscher (järnmalm, teko, järn- och stålverk, massa och papper samt varv) har genomgått en omvälvande förändring. Företagens struktur vad

avser volym, produkter och produktion har anpassats till nya förutsättningar. Mycket talar för att dessa branscher nu går in i en lugnare fas vad gäller strukturuomvandlingen. Visserligen kan ingen annan bedömning göras än att dessa branscher som helhet innehåller mogna produkter utsatta för hård konkurrens och att utsikterna för långsiktigt god lönsamhet och expansion är små. Trots detta borde dessa branscher vid en rätt avvägd kostnadsnivå kunna förutses få en stabil utveckling fram till sekelskiftet. Samma stabilitet kan också förväntas känneteckna livsmedelsindustrin, även om exportmöjligheterna inom denna bransch hittills inte utnyttjats.

Läget är däremot radikalt annorlunda för stora delar av den allmänt som tillväxande betraktade verkstadsindustrin. Jag vill ansluta mig till den bedömning som gjorts att denna bransch – eller heterogena samling av delbranscher – kommer att omstruktureras kraftigt under de närmaste två decennierna.

Å ena sidan kommer många lågproduktiva företag att slås ut och produktionen att avsevärt höjas i andra företag genom rationaliseringsinsatser. Underleverantörer av olika slag har tidigare utpekats som en speciellt utsatt grupp. Å andra sidan kommer utvecklingen att skapa efterfrågan för nya verkstadsföretag inom maskinområdet, inom det reglertekniska området osv.

Jämfört med processindustrierna, vilka tidigt blev föremål för rationaliseringssträvanden, torde potentialen för produktivitetshöjande investeringar vara störst inom verkstadsindustrin. Med förändrad produktionsuppläggning ökar också möjligheterna att förändra de administrativa rutinerna. Det finns sannolikt stora effektivitetsvinster att hämta också i kontorsrationalisering.

Svensk industri befinner sig i frontlinjen vad gäller utnyttjandet av effektiva och moderna produktionsmetoder. Under de närmaste årtiondena kan marknaden för denna typ av kompetens förutsättas öka snabbt. Samtidigt är det dock viktigt att framhålla, att detta inte automatiskt kommer att leda till expansion i svenskt näringsliv. Då svensk investeringsvaruindustri sedan gammalt haft en tyngdpunkt mot investeringsvaror till basindustrin liksom till samhällsinvesteringar, krävs stora omställningar och att en delvis ny industri utvecklas. Det är mot denna bakgrund glädjande att kunna notera tillväxten i de unga teknikföretagen.

Investeringsutrustning till såväl basindustrierna som samhällsinvesteringar måste betraktas som "mogna" marknadsområden. Den stora tillväxtperioden vad avser dessa typer av investeringsutrustning har sannolikt passerats på den svenska marknaden. Det är enbart på energiområdet och möjligen kommunikationsområdet som man kan förvänta sig en volymmässig expansion under den närmaste framtiden. På dessa områden torde det fortfarande finnas stora samhällsekonomiska vinster att hämta. Inom miljövärderna och sjukvärderna kommer expansionen att bli mindre än de senaste decennierna. Befintliga svenska investeringsvaruleverantörer

måste av denna anledning framför allt söka tillväxtområden på den internationella marknaden.

Jag berörde tidigare konsumtionsvarusektorn. Med den öppenhet och det alltmer internationaliserade konsumtionsmönster vi upplever, måste man räkna med stort inflytande av idéer, modesvängningar och nya produkter utifrån. Den svenska inhemska marknaden är också synnerligen liten. Kanske i större utsträckning än vad som gäller inom övriga varugrupsområden kan man förutsätta att framgångsföretagen i konsumtionsvarusektorn kommer att satsa på ett utpräglat "nischänkande" inom olika högrissortiment. Som framgått av industriverkets utredning om design (SIND PM 1982:20) kommer design att vara en viktig konkurrensfaktor.

Dagens stora och internationellt inriktade företag och basindustrierna kommer att bilda basen för den svenska industrisektorn under 1980- och 1990-talet. Det är av avgörande betydelse för Sveriges styrka som industrial nation att dessa företags konkurrensförmåga upprätthålls. Företagen svarar direkt för en dominerande del av den svenska industriproduktionen. Dessutom har de en indirekt betydelse för utvecklingen inom många underleverantörer och serviceföretag.

En viktig och stor grupp av företag i dagsläget är underleverantörerna. Speciellt bland de mindre och medelstora företagen inom verkstadsindustrin är andelen underleverantörer stor. Dessa säljer ofta till storföretagen och är i mycket stor utsträckning hemmamarknadsorienterade. I den förväntade omstruktureringen inom verkstadsindustrin, som jag nyss redogjorde för, kommer underleverantörerna att beröras både direkt och indirekt. Underleverantörernas situation har belysts av industriverkets utredning (SIND 1982:13) Svenska leverantörer i dag – i morgon? Utvecklingen går mot högre teknikinnehåll i produkterna och mot tillverkning av hela komponenter i stället för enstaka detaljer. Detta kommer att ställa ökade krav på underleverantörerna. Det finns tekniska och ekonomiska skäl, som gör att de större företagen söker leverantörer även utanför Sveriges gränser. Enligt min bedömning kommer gradvis den internationella konkurrensen att öka på underleverantörsområdet. För svenska underleverantörer kommer det därvid att vara ett livsvillkor att höja produktiviteten och att skapa en bredare marknadsbas bl. a. genom att gå ut på export.

Överlag kommer framgångar för svensk industri att bero på i vilken utsträckning tjänste- och kunskapsinnehållet i produkterna kan höjas. Detta möjliggör för företagen att undvika områden där arbetskraftskostnader är den avgörande kostnadsfaktorn. På sådana områden kommer det nämligen alltid att finnas tillverkare med en lägre kostnadsprofil än svenska leverantörer.

En konsekvens av den skisserade utvecklingen är att vi tvingas räkna med stora sysselsättningsmässiga förändringar. På kort sikt kan vi räkna med en viss sysselsättningsökning under de närmaste åren som en följd av en fortsatt expansion inom industrin. Sannolikt måste vi emellertid på lång

sikt räkna med en fortsatt sysselsättningsminskning inom egentlig tillverkningsindustri. Minskningen kan paradoxalt nog komma att påskyndas om tillväxttakten ökar på grund av det produktivitetsgap som föreligger mellan gammal och ny produktionsteknik inom delar av verkstadsindustrin. Samtidigt kan vi förutse en sysselsättningstillväxt i olika industrirelaterade verksamheter. Huruvida nettot av dessa omflyttningar resulterar i ett positivt eller negativt saldo, kommer att bero på den allmänna ekonomiska utvecklingen i landet. Däremot vet vi med säkerhet att det kommer att krävas utbildningsinsatser och andra immateriella investeringar om en omstrukturerings av industrin skall kunna åstadkommas.

De sysselsättningsförändringar, negativa och positiva, som vi således får räkna med fördelas inte heller jämnt över landet. Utvecklingen kan komma att se väsentligt olika ut i skilda regioner. Detta ställer krav på en fortsatt aktiv regionalpolitik, som kan medverka till ett balanserat utvecklingsförlopp. Med sin betoning på insatser riktade till långsiktigt lönsamma industriföretag innebär regionalpolitiken en betydelsefull stimulans till den industriella förnyelsen. Även insatser inom andra samhällsområden som utbildning, kommunikation och övrig infrastruktur som görs från regionalpolitiska utgångspunkter bidrar till att underlätta den industriella utvecklingen.

Jag vill sammanfattningsvis understryka att svensk industri har mycket goda förutsättningar att möta de utmaningar som kan förutses under kommande år. Efter flera års mödosamt omstruktureringsarbete är den svenska industrins struktur bättre än på länge.

Svensk industri kan uppvisa en rad styrkefaktorer: En högtstående teknisk forskning och en kår av skickliga tekniker och yrkesarbetare. Slagkraftiga och internationellt etablerade storföretag och en mångfald av små företag med en god grogrund för nya idéer. En i utgångsläget fördelaktig kostnads- och lönsamhetsnivå. Ett av tradition gott samarbete mellan parterna på arbetsmarknaden och en öppenhet för förändringar i produktionsapparaten. Därtill kommer en effektiv infrastruktur och en offentlig sektor som på viktiga områden är pådrivande i den industriella utvecklingen.

Förutsättningarna för den önskvärda utvecklingen inom industrin är alltså enligt min uppfattning påfallande goda. Det är emellertid nödvändigt att genom målmedvetna insatser inom många av politikens delområden ta vara på den expansionskraft som finns i företagen och stimulera produktionsstrukturens anpassning till fortlöpande förändringar av de internationella förutsättningarna.

3 Industriell expansion och förnyelse som mål för regeringens politik i stort

Sverige intar en framskjuten ställning bland världens industriländer. Vi har en rik industriell tradition och ett kunnande som ger oss goda möjligheter att dra fördel av den internationella arbetsfördelning som en öppen världshandel innebär. Om vi i längden skall kunna delta i det internationella handelsutbytet och samtidigt föra en självständig ekonomisk politik, så är det emellertid nödvändigt att industrin är tillräckligt stor för att upprätthålla balansen i de utrikes betalningarna. Under åren 1980–1982 visade Sveriges bytesbalans inklusive transfereringar ett underskott på i genomsnitt över 18 miljarder kr. per år, något som om det hade fortsatt hade kunnat leda till allvarliga inskränkningar av vår handlingsfrihet på det ekonomisk-politiska området. År 1983 minskade underskottet till drygt 6 miljarder kr. och under innevarande år beräknas det bli ca 5 miljarder kr. Även de sistnämnda talen innebär i ett långsiktigt perspektiv att vårt lands konkurrensförmåga är otillräcklig.

Sveriges handelsutbyte med utlandet består till den helt övervägande delen av industrivaror. Andra sektorer, såsom sjöfart och turism i Sverige, kan ge värdefulla men totalt sett marginella bidrag till en förstärkning av bytesbalansen; endast genom en mera konkurrenskraftig industriproduktion kan en avgörande förbättring nås. En kraftsamling på det industriella området framstår därför som nödvändig under de närmaste åren.

En större och mera slagkraftig industrisektor är ett centralt mål för den nuvarande regeringens politik som helhet. Många olika slags åtgärder har betydelse i det sammanhanget. Innan jag går in på den egentliga industripolitiken vill jag därför också erinra om några för industrin viktiga huvudlinjer i den politik som regeringen för på andra områden.

Regeringens *ekonomiska politik* bygger på det krisprogram som socialdemokraterna gick till val på under år 1982. I detta program fastslogs bl. a. att ett återställande av balansen i Sveriges ekonomi kräver att landets produktiva tillgångar utnyttjas bättre samtidigt som konsumtionen hålls tillbaka. Det innebär vissa uppoffringar som är nödvändiga för att återskapa en stabil grund för framtiden. Detta förutsätter emellertid att politiken utformas solidariskt med sikte på en rättvis fördelning av resurserna. De politiska spänningar som sociala klyftor kan ge upphov till ger inte goda arbetsvillkor för näringslivet.

De senaste årens ekonomiska kris har drabbat såväl väst- som östländer och är uppenbart oberoende av system och former för ägande i näringslivet. I den mån man kan tala om en systemkris, så är det fråga om en kris för alla samhällssystem som saknar tillräcklig förmåga att ställa om sin produktions inriktning efter ändrade betingelser. Regeringen avvisar därför såväl förslag om återgång till mera renodlade former av kapitalism med minskad jämlikhet och sämre social trygghet som tanken på att införa en hård centralstyrning och detaljreglering av näringslivet.

Samhället måste ha möjlighet att bestämma allmänna villkor för företagssamheten, t. ex. i fråga om miljövard och arbetarskydd och de anställdas inflytande. Detta hindrar inte att de enskilda företagen själva i samverkan med sina anställda måste kunna avgöra formerna för sitt arbete. Det är endast i ett sådant system som signalerna från konsumenterna snabbt kan fångas upp av företagen i produktionen.

Krispolitiken omfattar många olika åtgärder mot de sjuka punkterna i vår ekonomi – arbetslösheten, inflationen och underskotten. Den tidigare nedåtgående trenden i ekonomin har brutits. För dagen måste produktion, investeringar och sysselsättning prioriteras framför konsumtion. Näringslivets långsiktiga konkurrenskraft måste stärkas samtidigt som sysselsättningen och den samhällsekonomiska balansen värnas.

Ett första steg i den riktningen utgjorde den devalvering av kronan samt de omfattande investeringar och arbetsmarknadspolitiska åtgärder som beslutades hösten 1982. Jag vill erinra om att regeringen redan en kort tid efter sitt tillträde fattade beslut om ett investeringsprogram för 4 miljarder kr. inom bl. a. energi-, transport- och bostadsområdena, liksom om nya arbetsmarknadspolitiska åtgärder för 2,6 miljarder kr. Också inför den innevarande vintern har omfattande investeringar och ytterligare arbetsmarknadspolitiska åtgärder beslutats.

Nästa steg i krispolitiken är att begränsa inflationen. Ett stabilare penningvärde är en nödvändig förutsättning för att en gynnsam industriell utveckling skall kunna nås. Budgetunderskottet måste därför minskas, vilket nödvändiggör både besparingar och återhållsamhet med nya åtaganden. Regeringen vidtar dessutom åtgärder som aktivt motverkar kostnadsökningarna i näringslivet. En tillfällig skatt på aktieutdelningar har införts, och vissa avsättningar till investeringsfonder har gjorts obligatoriska. Effekterna av de indexregleringar som förekommer på många områden, t. ex. i den allmänna försäkringen, skattesystemet och jordbruksprisregleringen, har begränsats på olika sätt. Inflationsbekämpningen förutsätter också en förtroendefull medverkan från arbetsmarknadens parter.

Industriproduktionens successiva ökning leder till att företagens vinster förbättras. Sparandet måste öka. Löntagarfonderna, vilkas införande nyligen har beslutats, kommer att bidra till att begränsa de olyckliga fördelningseffekter och den ökning av den privata maktkoncentrationen som vinstökningarna annars kan leda till. Fonderna är ett viktigt led i regeringens strategi för ekonomisk demokrati och solidariskt ansvar för landets gemensamma bästa.

Sveriges utrikeshandel har utvecklats gynnsamt sedan devalveringen genomfördes. För år 1983 redovisades sålunda ett exportöverskott på 10,9 miljarder kr. vilket kan jämföras med ett underskott på 5,8 miljarder kr. under år 1982. Det är viktigt att denna fördelaktiga utveckling kan fortsätta. Parallellt med ansträngningarna att uppnå balans i den inhemska ekonomin behövs därför också handelspolitiska åtgärder för att förbättra förutsättningarna för handelsutbytet med andra länder.

En viktig del av regeringens *handelspolitik* utgörs av ansträngningar att inom ramen för internationella organisationer och avtal främja den fria handeln och respekten för internationella regler. Regeringen lägger dessutom stor vikt vid den exportfrämjande verksamheten, som syftar till att hjälpa företag att ta sig över de ofta svåröverskådliga barriärer som kan hindra inträdet på nya marknader.

Inom bl. a. GATT (Det allmänna handelsavtalet) och OECD har den svenska regeringen verkat aktivt för att utveckla det öppna, multilaterala handelssystemet liksom för att avveckla de nya handelshinder som har tillkommit på senare år. De s.k. consensusrätorna för statsstödda exportkrediter kommer att justeras och anpassas snabbare till förändringar i marknadsrätorna. Därigenom kommer behovet av subventioner till svensk industri via AB Svensk Exportkredit så småningom att begränsas. I fråga om handeln med stål gör regeringen fortsatta ansträngningar att värna om den fria världshandels princip, vilken hotas av protektionistiska tendenser på flera håll, bl. a. i USA.

Huvuddelen av Sveriges handel gäller europeiska länder. Från och med år 1984 råder fullständig tullfrihet för industrivaror mellan å ena sidan de europeiska gemenskaperna (EG) och å andra sidan Sverige och övriga EFTA-länder. Det betyder att svensk industri nu har tillgång till en tullfri marknad med över 300 miljoner invånare. Den svenska regeringen verkar dels inom EFTA och dels vid allt mera regelbundna sammanträffanden med företrädare för EG för en fortsatt utveckling av den europeiska frihandeln.

Det finns f.n. en betydande risk för att vissa länder med stora skulder inte skall kunna fullgöra sina betalningar. Den svenska regeringen avser därför att fortsätta att driva kravet på en ökning av Internationella valuta-fondens tilldelning av speciella dragningsrätter (SDR).

I den nuvarande situationen, med en allmänt låg investeringsaktivitet och svårigheter för många länder att finansiera fler investeringar, finns risk för att särskilt investeringsvaruexporten utvecklas ogynnsamt för Sverige. Investeringsvarorna utgör ungefär en tredjedel av Sveriges export. Statens exportfrämjande verksamhet inriktas bl. a. på att minska dessa svårigheter. Exportkreditnämnden kan underlätta sådan export genom kreditgarantier. AB Svensk Exportkredit skall också i fortsättningen få resurser för att subventionera krediter. Sveriges Exportråd utövar en omfattande projektbevakning med syfte att ge svenska företag information om nya stora anläggningsprojekt i utlandet. Exportrådet har också ett program för att dela företagens risker i samband med förstudier och anbudsgivning. Detta program inriktas särskilt på att överbygga de tröskelproblem som nya företagskombinationer och nya marknader kan innebära för oerfarna företag.

Regionalpolitiskt motiverade insatser genomförs inom en rad samhällssektorer. Många av dessa insatser är av betydelse för att skapa en för

företagen gynnsam infrastruktur. För att utreda det framtida regionalpolitiska stödet till näringslivet har regeringen tillkallat en parlamentariskt sammansatt kommitté (I 1982:05). I kommitténs arbetsuppgifter ingår även att belysa det regionalpolitiska transportstödet framtida roll. I avvaktan på kommitténs förslag föreslås i årets budgetproposition att giltigheten av den femåriga beslutsram på 8 221 milj. kr. för vissa stödformer som gäller t.o.m. budgetåret 1983/84 skall förlängas med ett år (prop 1983/84:100 bil. 14, s. 58). I budgetpropositionen föreslås riksdagen vidare besluta om anslag och garantiramar för regional utveckling på sammanlagt närmare 1,8 miljarder kr. för budgetåret 1984/85.

Riksdagen beslöt våren 1982 om ökade möjligheter till lokaliseringsbidrag för maskininvesteringar som inte leder till ökad sysselsättning. I årets budgetproposition föreslås att lokaliseringslån åter skall kunna lämnas med upp till 70 % av det godkända totala kapitalbehovet i samband med en investering. Vidare läggs förslag om att offertstöd och medel för centrala konsult- och utredningsinsatser skall kunna användas även i vissa orter utanför stödområdet som drabbats av svåra struktumvandlingsproblem. Nya lån till privata regionala investmentbolag föreslås få lämnas inom en ram av 16 milj. kr.

I syfte att samordna handläggningen på myndighetsnivå av regionalpolitiskt och industripolitiskt företagsstöd överfördes handläggningen av det regionalpolitiska företagsstödet från arbetsmarknadsstyrelsen till statens industriverk fr. o. m. den 1 juli 1983. Samtidigt har en ökad beslutsdelegering skett från regeringen till industriverket.

Regeringen har sedan sitt tillträde ägnat speciell uppmärksamhet åt att stärka sysselsättningen i Norrbottens län. I det program för att främja utvecklingen i länet som riksdagen antog våren 1983 ingår ett flertal åtgärder för att underlätta tillkomsten av ny industriell verksamhet. För att generellt förbättra konkurrenskraften för länets industri har från den 1 januari 1984 socialavgifterna för arbetskraft i bl. a. tillverkningsindustrin satts ned med 10 procentenheter. Dessutom lämnas ett särskilt bidrag till kostnader för socialavgifterna vid ökning av sysselsättningen. Verksamheter inom bl. a. tillverkningsindustrin som bedrivs i Svappavaara samhälle är helt befriade från sociala avgifter och allmän löneavgift under tiden den 1 januari 1984 – den 31 december 1993. För att ytterligare förstärka åtgärderna i främst Malmfälten har regeringen tillkallat särskilda förhandlare med uppgift att undersöka möjligheterna att få till stånd ny verksamhet i Norrbottens län. För särskilda regionalpolitiska insatser i länet under de tre närmaste budgetåren har riksdagen under år 1983 anslagit 200 milj. kr.

Länsstyrelserna i bergslagslänen har i år fått ökade resurser för regionala utvecklingsinsatser. Regeringen har dessutom beslutat att lokaliseringsstöd under innevarande budgetår skall kunna lämnas för större projekt i ett antal kommuner i Bergslagen vilka ligger utanför stödområdet. Dessutom har STU haft i uppdrag att studera förutsättningarna för utveckling och spridning av ny teknik i Bergslagen.

Stiftelsen Industricentra har uppfört nya anläggningar i Gällivare och Sveg. Investeringar i utökade lokaler har skett i bl. a. Haparanda.

Arbetsmarknadspolitiken har som jag redan nämnt utvidgats avsevärt efter regeringsskiftet. Kostnaderna för de åtgärder som genomförs av arbetsmarknadsverket ökade från 13 miljarder kr. under budgetåret 1981/82 till 17 miljarder kr. under budgetåret 1982/83. Ökningen har främst motiverats av den otillräckliga efterfrågan på arbetskraft. Insatser har gjorts för att främja industrins rekrytering och för att ge fort- och vidareutbildning åt anställda i industrin (s.k. flaskhalsutbildning). Åtgärder görs också för att underlätta rekrytering av kvinnor till industrin. I årets budgetproposition har regeringen föreslagit nya regler för den arbetsmarknadsutbildning som bedrivs i företag.

Utbildningspolitiken måste fortlöpande omprövas. Under de närmaste åren kommer både näringslivets utveckling och rent demografiska faktorer att ge anledning till betydande förändringar.

I *grundskolan* kommer baskunskaper och basfärdigheter att garanteras ett tillräckligt utrymme, så att alla får en bra start för vidare utbildning. I årets budgetproposition föreslog regeringen dessutom ett särskilt stimulationsbidrag till kommunerna för anskaffning av datorutrustning i grundskolan.

De flesta ungdomar går idag vidare till *gymnasieskolan*. Den studieväg som drar till sig flest elever är f.n. den fyraåriga tekniska linjen, vilken har byggts ut kraftigt och nu har nästan 13 000 intagningsplatser per år. Den gymnasiala lärlingsutbildningen, som har bedrivits på försök i tre år, skall fr. o. m. nästa läsår vara ett reguljärt inslag i gymnasieskolan, varigenom bättre förutsättningar skapas för ett upprätthållande av lärlingsutbildningens kvalitet. Gymnasieskolan som helhet kommer under de närmaste åren att beröras av utvecklingsarbete och försök av olika slag. En arbetsgrupp kommer att inrättas inom utbildningsdepartementet avseende gymnasieskolans yrkesinriktade utbildningar.

Kommunal vuxenutbildning erbjuder vuxna möjligheter till studier i olika ämnen på nivåer som motsvarar grundskolans högstadium och gymnasieskolan. Dessutom finns särskild yrkesinriktad utbildning, som saknar motsvarighet i gymnasieskolans kurser. Denna är främst avsedd att tillgodosäkra fort- och vidareutbildningsbehov bland yrkesverksamma vuxna. Under senare år har tekniska och yrkesinriktade ämnen prioriterats inom kommunal vuxenutbildning, vilket bl. a. kommit till uttryck i att kommunerna bemyndigats att starta kurser för arbetslösa i sådana ämnen utanför tilldelade timmarar.

Jag vill i detta sammanhang också erinra om att regeringen i mars 1983 uppdrog åt länsstyrelserna att medverka i planeringen av den yrkesinriktade utbildningen med sikte på att denna skall stå i samklang med näringslivets utveckling och behov av utbildad arbetskraft. Regeringens budgetförslag för det kommande läsåret innebär vidare att gymnasieskolan liksom

grundskolan skall tillföras nya resurser för att skaffa datorutrustning.

I högskolan har antalet elever ökat kraftigt under de senaste åren (den s.k. ungdomspuckeln) samtidigt som det ekonomiska utrymmet för nya utgiftsåtaganden är litet.

I budgetförslaget för läsåret 1984/85 ges hög prioritet åt de datainriktade utbildningarna, som förekommer inom flera utbildningssektorer. Antalet utbildningsplatser föreslås öka med sammanlagt ca 450 på den datatekniska civilingenjörsutbildningen, den systemvetenskapliga linjen (inom sektorn för administrativa, ekonomiska och sociala yrken) och den kortare ADB-linje som har kommuner till huvudmän. Dessutom avsätts extra resurser för fortbildning av lärare i datakunskap samt för utrustning till datautbildningarna.

Den yrkesgrupp som industriföretagen f.n. i störst utsträckning har brist på är kunniga tekniker. Andelen civilingenjörer och gymnasieingenjörer bland de anställda i industrin har ökat under lång tid, och den ökningen väntas fortsätta för bägge grupperna. Det kan förutses att företagen i ökad utsträckning kommer att kräva ingenjörsutbildning för industriella arbeten där det tidigare har räckt med kortare utbildning. Företagens behov av att rekrytera ingenjörer under de närmaste åren ökas ytterligare av det faktum att många anställda med utbildning från tekniska institut nu är nära pensionsåldern.

Många industriella arbeten är sådana att de anställda behöver ha både teoretisk utbildning och relativt omfattande praktiska erfarenheter. Data- och elektronikkommittén (DEK) har belyst detta i rapporten (Ds I 1983:3) Yrkeskunnande och upplärning i industriföretag. DEK har vidare i en särskild promemoria (Ds I 1983:27) föreslagit att nya slags ingenjörsutbildning skall ordnas för personer som har praktisk erfarenhet av industriellt arbete. Sådana utbildningar skulle bidra till att tillgodose företagens behov av personer som har den rätta kombinationen av praktisk erfarenhet och teoretisk utbildning. De skulle dessutom motverka den oroande tendens till försämring av arbetarnas traditionella befordringsvägar som de nya utbildningskraven annars kan medföra. DEK:s förslag har lämnats över till utbildningsdepartementet.

Chefen för utbildningsdepartementet, med vilken jag har samrått, avser att låta närmare undersöka möjligheterna att få till stånd kortare teknisk utbildning av nytt slag. Hur en sådan utbildning skall läggas upp och i vilken form den skall genomföras (i gymnasieskolan, kommunal vuxenutbildning och/eller högskola) bör bli beroende av dels målgruppen för utbildningen, dels regionala förhållanden vad gäller arbetsmarknad och befintliga resurser för utbildning.

Som framgår av prop. 1983/84:100 bil. 10 (s. 24–25) bör en ledningsgrupp inom utbildningsdepartementet hålla samman arbetet med kortare teknisk utbildning. En av gruppens uppgifter kommer att vara att med utgångspunkt i bl. a. DEK:s nyssnämnda promemoria lägga fram förslag till teknisk utbildning för redan yrkesverksamma inom industrin.

I regeringens proposition om *forskning* (prop. 1983/84:107) läggs förslag som i flera avseenden innebär en ytterligare prioritering av grundläggande forskning. Budgetläget medger inte några stora ökningar av statens utgifter, men inom de ramar som har kunnat avsättas ger regeringen hög prioritet åt det tekniska området, särskilt vissa teknikområden som väntas få central betydelse för den industriella utvecklingen under 1980-talet. Jag redovisade i propositionen om forskning mina förslag rörande STU:s verksamhet under den kommande treårsperioden. Jag återkommer i det följande med en sammanfattning av dessa förslag.

4 Industripolitiken

Jag övergår nu till att ge en kortfattad redovisning av hur brister i marknadssystemet skapar ett behov av industripolitiska insatser. Därefter berör jag valet mellan generella och selektiva instrument. Avsnittet (4.1) avslutas med en diskussion om de skilda tidsperspektiv, som industripolitiken arbetar med.

Därefter (avsnitt 4.2) redogör jag för huvuddragen i industripolitikens inriktning efter regeringsskiftet. Där pekas också på hur denna inriktning konkret kommer till uttryck i det industripolitiska arbetet.

4.1 Motiv och roll

Den svenska blandekonomin har sin utgångspunkt i marknadshushållningens principer. I marknadssystemet finns inbyggt en strävan till hushållning med resurser och det innebär en decentralisering av beslut och ansvar. En av marknadsekonomens fördelar är dess flexibilitet. Företagens anpassning till nya förutsättningar sker förhållandevis snabbt.

Det krävs emellertid en mängd samhällsinsatser för att korrigera marknadssystemet om de övergripande samhällsekonomiska målen skall kunna uppnås. Korrigeringarna syftar dels till att anpassa systemet till olika välfärds- och fördelningspolitiska mål, dels till att effektivisera systemet. Industripolitiken har uppgifter på båda dessa områden. Jag ämnar emellertid nu koncentrera diskussionen till de industripolitiska insatser som tar sikte på att inom industrisektorn eliminera sådana effektivitetsbrister i marknadsekonomens funktionssätt, som inte hanteras inom ramen för den allmänna ekonomiska politiken.

Dessa brister kan vara av olika slag. *Institutionella* faktorer kan ibland hindra en önskad utveckling. Det kan gälla på lånemarknaden, som genom de regelsystem som byggts upp fungerar dåligt för vissa företag i speciella situationer. Ett exempel är starkt växande småföretag och olika företag som står inför betydande omställningsproblem, som kan ha svårt att få finansiering i det ordinarie kreditväsendet. Här kan finansiering genom

samhällets åtgärder såsom industriverkets industrigarantilån, de regionala utvecklingsfondernas rörelselån eller Investeringsbanken fylla en funktion för att underlätta expansion och omställning.

Ofta är brist på *kompetens och resurser* ett hinder för utveckling. Kunskapen om tillgängliga tekniska och kommersiella alternativ är ofullständigt spridd hos dem som har att fatta besluten i företagen. Kunskapsstödjande insatser (information, utbildning, konsultinsatser) kan då befrämja marknadsekonomins effektivitet.

Brist på *service* till små – särskilt nystartade – företag kan också leda till att en möjlig industriell utveckling uteblir eller dämpas. Mindre företag kan inte inom sin egen organisation på samma sätt som större företag förfoga över kunnskap och utrustning inom alla för företaget väsentliga områden. Det är möjligt att med relativt begränsade samhällsinsatser i form av service till småföretagen förbättra överlevnads- och utvecklingsmöjligheterna. Erfarenheten visar också att man markant kan öka intresset för nyföretagande genom stöd till individer som har produktidéer, men som tvekar inför de problem som startandet av ett nytt företag innebär.

En ytterligare brist i marknadssystemets funktionssätt är att industrins *investeringar i forskning och utveckling* tenderar att bli samhällsekonomiskt sett för små. Från samhällssynpunkt skall de kostnader som läggs ned vägas mot den framtida nyttan för företag och konsumenter. Ett företag som satsar på utvecklingsarbete väger däremot huvudsakligen in framtida egna inkomster. Normalt överstiger samhällsnyttan av en lyckad utvecklingsinsatsning den avkastning företaget kan få. Flera företag kan ta upp den nya tekniken, genom konkurrens pressas priserna ned till fördel för konsumenterna, men till förfång för de företag som initierade utvecklingsarbetet. Med patentering ökar visserligen möjligheterna att tillgodogöra sig det ekonomiska värdet av en innovation, men alla utvecklingsresultat är inte patenterbara och patent ger inte heller alltid ett tillräckligt skydd. Om ett företag bedömer att det inte får tillräckligt stor del av nyttan i form av egna intäkter, kommer investeringen inte till stånd.

Samhället kan korrigera tendenserna till underinvestering genom att på olika sätt öka utvecklingsinvesteringarnas lönsamhet. I de tidigare leden av utvecklingsarbetet kan det lämpligen ske genom att samhället i vissa fall tar över en del av kostnaderna och därigenom lyfter av en del av risken. I de skeden som ligger närmare en kommersiell exploatering synes det viktigare att tillhandahålla lämplig finansiering t. ex. av den typ, där riskerna delas mellan företag och samhälle.

Man kan slutligen peka på att marknadssystemet i vissa situationer uppvisar en i förhållande till den ideala bilden av dess funktionssätt påfallande *tröghet i anpassningen* till nya förhållanden. I vissa fall när flera företag är involverade kan lösningar uppkomma, som innebär att anpassningsprocessen helt stoppas upp. Industripolitiken går då ut på att bryta upp sådana lösningar och skapa incitament för att anpassningsprocessen skall komma i gång.

I vissa fall kan mycket snabba förändringar i de yttre förutsättningarna leda till akuta temporära krissituationer i företag. Industripolitiken har då en *överbryggande* funktion genom att kortsiktigt underlätta företagens finansiella problem.

En central fråga vid utformningen av industripolitiken är avvägningen mellan generella och selektiva åtgärder. Fördelarna med en *generell* utformning av de industripolitiska insatserna har ofta betonats. Riskerna för olika konkurrenssnedvridande effekter är mindre. Selektiva åtgärder ställer vidare höga krav på beslutsunderlag och på industriell erfarenhet och kompetens hos personer som fattar besluten.

Dessa argument talar för att man bör sträva efter att utforma åtgärderna så generellt som möjligt. Vissa av de problem industripolitiken skall lösa har dock en sådan karaktär att selektiv utformning av insatserna är mest ändamålsenlig. Enskilda företag eller grupper av företag kan ha specifika problem, som kräver individuellt avpassade lösningar. Det är ofta svårt att utforma generella åtgärder så att man dels uppnår det avsedda syftet, dels undviker icke önskvärda effekter på andra områden.

Det är därför lämpligt att även utnyttja åtgärder som bygger på en individuell prövning. Reglerna bör då utformas så att konkurrenssnedvridande effekter undviks. Att de statliga institutionerna måste granska och värdera projekt, som man skall vara med att finansiera, är självklart. Man kan i många avseenden jämföra denna verksamhet med bankernas kreditprövning. De flesta projekt, vars förverkligande underlättas av statliga insatser, har dock sin utgångspunkt i resp. företags egen planering. Företagen satsar egna pengar och står själva för större delen av risken.

I detta sammanhang vill jag betona att såväl de generella som de selektiva insatserna skall vara neutrala med hänsyn till olika företagsformer. Som framhållits i propositionen (1983/84:84) om kooperationens kapitalförsörjning, m. m., är det av väsentligt allmänt intresse att kooperativa företag ges likvärdiga möjligheter att utvecklas som andra företagsformer.

En omtvistad fråga är huruvida man i industripolitiken skall peka ut vissa framtidsbranscher och prioritera dessa i olika sammanhang.

Staten har ett ansvar för utbildning och ett delansvar när det gäller teknisk kompetensuppbyggnad. De ställningstaganden beträffande resursernas fördelning, som man därvid måste göra, får med nödvändighet långsiktiga konsekvenser. Man måste arbeta med framförhållning. Det är nödvändigt att då identifiera breda teknikområden, inom vilka man bedömer att svenska företag har möjlighet att hävda sig i framtiden. Det ingår i en klok resurshållning att göra distinkta prioriteringar och lyfta fram vissa teknikområden. Dessa prioriteringar bör ske i samarbete med berörda industriföretag.

Denna typ av nödvändiga prioriteringar bör dock klart skiljas från en politik, som innebär att staten på industripolitiska grunder pekar ut produkter som särskilt omhuldas. Den s. k. "picking-the-winner"-strategi

som finns i vissa länder, där den industripolitiska planeringen gör avväganden på detaljnivå rörande enskilda produkter kommer inte till uttryck i inriktningen av den svenska industripolitiken. Det faller på företagen att avgöra med vilka enskilda produkter man tror sig kunna konkurrera på världsmarknaden.

Industripolitiken arbetar med *flera tidsperspektiv*. På kort/medellång sikt gäller det framför allt åtgärder, vars primära uppgift är att öka produktionsvolym och export. Som exempel kan nämnas åtgärder, som syftar till ökad investeringsvaruexport, ökad underleverantörsexpansion, ökad inhemsk expansion genom riktade offentliga investeringar, etc. Åtgärder för att underlätta en smidig strukturomvandlingsprocess hör också hemma i detta tidsperspektiv.

Till det långa perspektivet hör främst åtgärder till stöd för teknisk kompetensutbyggnad, nyctableringsstöd, åtgärder för att underlätta produktutvecklingen och de speciella satsningar som görs på högteknikområden med snabb expansion. Bland alla dessa åtgärder, som syftar till ökat utnyttjande av ny teknik, finns några där tidsavståndet mellan insats och resultat är något kortare. Det gäller bl. a. åtgärder för utnyttjande av teknikupphandling och finansiella insatser i det skedet av utvecklingen, där man ligger nära en marknadsintroduktion. Det är det medellånga perspektivet som nu är mest kritiskt. Utan att minska bevakningen av de långsiktiga frågorna måste nu särskilda insatser till för att lösa de närmaste årens problem – att få upp produktionsvolymen inom exportindustrin och den importkonkurrerande industrin.

Man kan grovt skilja åtgärder, vars direkta syfte är att öka produktionsvolymen, och åtgärder, vars direkta syfte är att förbättra anpassnings- och förnyelsemöjligheterna. Förbättrade anpassnings- och förnyelsemöjligheter öppnar möjligheter för en framtida ökning av produktionsvolymen. Syftet med bägge typerna av insatser är ytterst industriell tillväxt, skillnaden ligger i tidsperspektivet. Det effektivaste sättet att säkra långsiktig produktionsvolym är bl. a. att inrikta åtgärderna på förbättrade anpassnings- och förnyelsemöjligheter.

4.2 Industripolitikens inriktning – huvuddragen

Jag framhöll i 1983 års budgetproposition att utvecklingen under 1970-talet visar att en nyorientering av industripolitiken är nödvändig. Samtidigt angav jag i ett antal punkter den inriktning som industripolitiken enligt min uppfattning bör ha. Industripolitiken skall inriktas på:

- Att ge de *offensiva insatserna* inom industripolitiken större utrymme än hittills.
- Att ta till vara *utvecklingsmöjligheterna inom råvarubranscher*na.
- Att effektivare utnyttja den *offentliga verksamheten och samhällsbyggandet* över huvud taget som en aktiv drivkraft i den industriella utvecklingen.

- Att utveckla samhällets insatser för att stimulera verksamheten inom de *små och medelstora företagen*.
- Att skapa *öppenhet och samverkan* mellan samhället, företagen och de anställda.
- Att intensifiera strävanden till *samordning mellan industri- och regionalpolitiken*.

Industripolitiken har utformats i enlighet med den inriktning som anges i ovanstående punkter. Jag skall nu kortfattat redovisa hur denna inriktning konkret kommer till uttryck i det industripolitiska arbetet. Som en komplettering till de angivna punkterna tar jag därefter (avsnitten 4.2.7 och 4.2.8) upp ytterligare några grundläggande inslag i industripolitiken. Det gäller dels arbetet för att undanröja administrativa hinder för industriell expansion, dels nordiskt industripolitiskt samarbete.

4.2.1 Större utrymme för offensiva insatser

De industripolitiska resurserna har sedan 1970-talets mitt till övervägande del gått till hantering av krisföretagens problem. Det har gällt omstrukturering av problemföretag och problembanscher. Staten hade i vissa fall ägaransvaret sedan tidigare, i andra fall gjorde storleken på de erforderliga insatserna att staten fann det lämpligt att helt eller delvis också ta över ägaransvaret från tidigare ägare. Målet för omstruktureringen har varit att hjälpa företagen in i en långsiktigt hållbar struktur och att övergången skulle ske i socialt acceptabla former. De stora resursinsatser, som sattes in för krisföretagen, gjorde att mindre resurser blev över för nyskapande/expansion.

Jag framhöll i budgetpropositionen 1983, att de offensiva insatserna inom industripolitiken skall ges ett större utrymme än tidigare. En sådan omorientering av industripolitiken innehåller två moment. Den innebär dels en ny syn på statens agerande vid industrikriser, dels ökade ambitioner vad gäller insatser för att stimulera industriell expansion på områden med utvecklingsmöjligheter.

I detta avsnitt tas båda dessa moment upp. Först behandlas frågan om hanteringen av krisföretag. Därefter ges en redogörelse för mer betydande åtgärder, som satts in för att på långsiktigt intressanta områden uppmuntra industriell expansion.

Krisföretagens hantering

Jag vill inledningsvis konstatera, att det även i framtiden bör finnas en beredskap för statliga insatser i krisföretag och krisbranscher. Rätt utformad kan en omställningspolitik vara både offensiv och framåtriktad. De insatta resurserna kan därmed ha god samhällsekonomisk effektivitet. Det är dock min mening, att samhällsinsatserna i framtiden bör koncentreras på åtgärder som direkt syftar till utveckling av ny effektiv verksamhet.

En grundsten för en sådan omläggning är en väl utformad allmän ekono-

misk politik. I en ekonomi med tillväxt är omställningsprocessen lättare att genomföra. I en ekonomi med extern balans blir effekterna av ett produktionsbortfall inte så svåra som i ett läge där man kämpar med extern obalans.

En andra grundsten är en annan hantering av krisföretag. Kostnaderna för det s.k. icke-permanenta stödet har, som framgår av bil. 2, varit utomordentligt stora sedan mitten av 1970-talet. Statsföretagspropositionen våren 1983 präglades av uppfattningen att staten fortsättningsvis måste visa stark återhållsamhet vad gäller insatser för förlusttäckning i de statliga företagen. Kravet på lönsamhet och effektivitet i den statliga företagssektorn markerades klart.

Som aviserades i den reviderade finansplanen 1983 gör en intern arbetsgrupp inom industridepartementet en allmän översyn av den statliga stöd-givningen till företag. Därvid analyseras erfarenheterna av det icke-permanenta stödet. Analysen understryker att företagskriser har olika bakgrund och måste bedömas individuellt. Jag vill emellertid peka på vissa mer allmänt giltiga erfarenheter av de stora statliga insatserna i krisföretagen.

Utan de statliga insatserna hade de företag, som varit föremål för rekonstruktion de senaste 7–8 åren, nästan undantagslöst tvingats gå i konkurs. Vissa verksamheter hade då lagts ned. I de flesta fall hade dock företagen sannolikt drivits vidare med nya ägare, om än i någon annan form och omfattning.

Utan statligt ingripande hade företagens långivare drabbats hårdare. I den gruppen ingår leverantörer, som lämnat leverantörskrediter, och banker – i vissa fall även utländska banker. Sannolikt skulle ett antal stora konkurser ha skapat ett förändrat långivarbeteende i framtiden.

En ekonomisk rekonstruktion kan göras på olika sätt. Offentligt ackord, underhandsackord och konkurs är rekonstruktionsmetoder, som tillämpats i rekonstruktioner där staten medverkat.

En hård rekonstruktion (genom konkurs) innebär i relation till en mjuk rekonstruktion (ackord) att balansräkningen till stor del rensas från gamla skulder. Man får en bättre finansiell struktur.

En konkurs kan innebära att företaget styckas och att förutsättningar för någon fortsatt verksamhet inte kommer att finnas. I vissa fall finns dock intressenter, som är intresserade av att överta företaget och driva det vidare. Konkursen innebär ändå risk för stillestånd under viss tid och kostnader för staten i form av lönegaranti. Avbrutna kundrelationer kan vara svåra att arbeta upp. Det kan bli svårigheter att ordna nya rörelsekrediter. I vissa fall gäller krisen inte bara ett företag utan flera företag eller en hel bransch. Önskvärda strukturförändringar omfattar kanske flera företag. I vissa fall har statlig medverkan ansetts nödvändig, därför att ingen ägare har haft den finansiella styrkan att på egen hand hantera problemen. Skilda ägargrupper kan ha saknat förmåga och intresse att komma överens.

I vissa fall kan därför ett *ackordsförfarande* med inslag av statliga eftergifter eller nya statliga medel vara befogat.

En rekonstruktion genom ackord kan emellertid ibland tendera att bli ofullgången. Man tvingas efter en tid att ta nya grepp. Vid en rekonstruktion genom konkurs tvingas man redan från början att göra reella långsiktiga ingrepp.

Man kan i efterhand konstatera, att många av de framtidsbedömningar som legat till grund för utformningen av rekonstruktioner byggda på ackord och statliga kapitalinsatser varit för optimistiska. Det är ganska naturligt att bedömningen drivits åt detta håll. Företagsledningen måste inspirera sin omgivning till optimism. Aktieägare och långgivare hoppades att kunna få tillbaka en del av redan satsade pengar. Företrädare för staten hoppades dels på att krisfrågan och sysselsättningsproblemen skulle få en positiv lösning, dels på att de nya pengar som sattes in skulle räcka för räddningsoperationen och helst också ge avkastning. De bedömningar som de enskilda intressenterna gjort har inte alltid varit realistiska, men sammantaget har de legat markant på den optimistiska sidan.

När det gäller rekonstruktioner grundade på *konkurs*, kan man snarare notera en motsatt tendens. Marknaden gör ofta en mycket försiktig bedömning av företagets värde. Köpintresset har varit lågt, övertagandet billigt. Detta har i många fall lett till rekonstruerade företag med låg skuldbörda och hög konkurrensförmåga. Ibland har dessa företag sedan i en konkurrenssituation kunnat underbjuda mera moderna och effektiva företag, som dragits med större skuldbörda.

Erfarenheten har visat att det är svårt att vid nedläggning eller kraftig personalminskning snabbt skaffa ersättningsindustrier. Att mjukt avveckla en verksamhet för att kunna ersätta bortfallet med ny produktion har visat sig svårt. Det har visat sig kostsamt att genom subventioner uppehålla verksamhet, som inte är långsiktigt lönsam.

Som jag tidigare framhållit har företagskriser olika bakgrund och måste därför bedömas individuellt. Man kan emellertid enligt min uppfattning dra några generella slutsatser av de här skisserade erfarenheterna.

Jag vill för det första framhålla, att en konkurs kan vara ett effektivt sätt att få till stånd en bra rekonstruktion. Den finansiella strukturen förbättras då gamla lån rensas bort. De nya ägarna tvingas till realistiska framtidsbedömningar och till fundamentala strukturförändringar. Minskad benägenhet hos svenska eller utländska banker att finansiera svenska industriföretag om de drabbas av kraftiga förluster är enligt min uppfattning inget bärande argument mot en konkurs. Det hör till långgivarens uppgifter att pröva företagets bärkraft. Man kan inte räkna med att staten träder in för att täcka företagets förluster – inte heller de stora företagens. Detta gäller även för leverantörer som ger leverantörskrediter.

Mot den här angivna bakgrunden menar jag, att konkursalternativet i ökad utsträckning bör prövas vid den fortsatta hanteringen av krisföretag

från statens sida. Jag vill i det sammanhanget peka på att statens industriverk på regeringens uppdrag har utrett vissa frågor rörande konkursalternativ vid en företagskris. Jag avser också att under våren föreslå regeringen att låta göra en sammanställning av erfarenheterna av konkursers effekter på bl. a. sysselsättning och leverantörernas ekonomiska situation.

Också fortsättningsvis får man emellertid räkna med att det i vissa fall kan vara befogat att genomföra rekonstruktioner med hjälp av ett ackordsförfarande med inslag av t. ex. statliga eftergifter. Självfallet bör vid ackordslösningar särskilda ansträngningar göras för att motverka tendenser till alltför optimistiska framtidsbedömningar, som leder till att rekonstruktionen blir ofullständig.

Vid statlig medverkan i företagsrekonstruktioner genom ackordsförfarande bör kraven på övriga intressenters uppoffringar ställas högt. Gemensamma insatser av fordringsägarna skall garantera att balanssaneringen blir så grundlig att rekonstruktionen medför en varaktig lösning. Fordringar måste efterskänkas av alla parter i sådan omfattning att man hamnar nära samma finansiella läge som skulle uppkommit vid konkurs. Nya ägare måste manifesteras sin tro på företaget och projektet genom en avsevärd kapitalinsats. Den syn på statligt deltagande vid företagsrekonstruktioner, som här redovisats, har varit vägledande för regeringens agerande under det gångna året.

Stöd till expansion

De offensiva inslagen i industripolitiken finns bl. a. i stöd till *teknisk forskning och utveckling*, i åtgärder för *småföretagens* utveckling och i de *exportfrämjande* insatserna. Även åtgärder för att omstrukturera krisföretag och krisbranscher kan ges en offensiv inriktning.

Statens anslag till grundläggande högskoleutbildning på det tekniska området är under innevarande budgetår 552 milj. kr. För budgetåret 1984/85 har regeringen föreslagit ett anslag om 605 milj. kr. Ökningen innebär, förutom pris- och löneomräkning, att antalet utbildningsplatser per år ökas med 118 på de tekniska högskolorna och med sammanlagt 105 på de yrkestekniska högskolelinjerna samt textil- och konfektionslinjen. Den datavetenskapliga linjen vid Uppsala universitet får också fler elevplatser. Dessutom inrättas en ny påbyggnadslinje inom bioteknikområdet.

Vid de tekniska högskolorna är det främst linjerna för datateknik och elektronik som byggs ut. Särskilda medel anvisas dessutom för att möjliggöra ökad kvalitet på undervisningen i syfte att minska antalet studieavbrott.

Det under åttonde huvudtiteln (utbildningsdepartementet) uppförda anslaget till forskning m. m. vid tekniska fakulteter är under innevarande budgetår 344 milj. kr. Därutöver beviljar STU anslag till forskning inom högskoleorganisationen. Anslaget till STU:s program Kunskapsutveckling exkl. medel till kollektiv forskning är under innevarande budgetår ca 200 milj. kr.

STU bidrar också med drygt 70 milj. kr. till forskning vid andra statliga organ. STU:s bidrag till kollektiva forskningsinstitut är under innevarande budgetår ca 140 milj. kr.; till det sistnämnda beloppet kommer bidrag från institutens privata intressenter. STU bidrar dessutom med över 200 milj. kr. per år till FoU i företag och med ca 35 milj. kr. per år till vissa branschorganisationer som bedriver FoU.

Förslag till anslagsberäkning för nästa budgetår redovisas i propositionen om forskning. Förslaget innebär ökade insatser på vissa industripolitiskt prioriterade områden, främst verkstadsteknik, bioteknik, informationsteknologi och vissa nya material.

Men staten tillhandahåller kompetens också i andra former. Statens provningsanstalt får årligen drygt 30 milj. kr. för att hålla en samlad nationell resurs för service inom området provning, mätning och kontroll. För industrin är en sådan resurs viktig. En stor del av vår export vore sålunda omöjlig utan ett internationellt erkänt svenskt mätsystem och en inhemsk mätteknisk kompetens av den typ som finns vid provningsanstalten. Anstaltens kompetens inom olika teknikområden hjälper speciellt mindre företag vid utveckling av nya produkter och system, samt biträder offentliga myndigheter vid fastställandet av realistiska kravnivåer i föreskrifter. Betydelsen av en central provningsanstalt bestyrks f.ö. av att de flesta industriländer funnit behov av att inrätta liknande resurser.

Det finns flera exempel på liknande resurser, som upprättats med statligt stöd, bl. a. marintekniska institutet, väg- och trafikinstitutet och statens maskinprovningar.

En för företagen betydelsefull kompetensresurs finns vid det svenska patent- och registreringsverket. Det samlade kunnandet hos verkets handläggarkår och den stora mängden av beviljade patent utgör en kunskapsbank vid utvecklingen av nya produkter och processer. Även här visar en internationell jämförelse betydelsen av ett aktivt patentverk för att framför allt små och medelstora företag skall kunna följa med i den internationella teknikutvecklingen. De större företagen bevakar mycket aktivt utvecklingen inom intressanta teknikområden genom en uppföljning av beviljade patent, inte bara i Sverige utan också i de stora industriländerna.

En annan form av kompetensuppbyggnad i samverkan mellan staten och näringslivet utgör standardiseringsverksamheten. Genom standarden utvecklas och sprids kunskap om nya tekniska och systemmässiga lösningar på industriella tillämpningsproblem och nya metoder för provning och mätning. Genom internationella standarder underlättas export och produktion i långa serier. Statens stöd till standardiseringskommissionen i Sverige, f.n. 12 milj. kr., blir därmed ett stöd till industrins tekniska förnyelse och exportansträngningar. Som standardiseringskommissionen själv påpekar i en skrivelse, är det enligt min mening rimligt att även forsknings- och utvecklingsstödjande organ, som t. ex. STU, kan lämna stöd till standardiseringsprojekt som har ett med organens uppgifter sammanfallande syfte.

Ytterligare exempel på statligt stödda, kompetensuppbyggande institutioner kan anföras. Trots mångfalden i denna struktur är, som jag nyss nämnde, stödet till den tekniska forskningen den mest betydelsefulla insatsen.

Inom avancerade teknikområden har det skett betydande satsningar.

De expansiva industribranscherna, såsom data- och elektronikindustrin, kommunikationsindustrin och rymdindustrin kännetecknas både av en intensiv konkurrens och en snabbt expanderande marknad. Dessa branscher får i alla viktiga industriländer omfattande statligt stöd och stimulas. Även i Sverige har satsningar gjorts och ytterligare satsningar planeras.

Ett exempel på detta är satsningen på en nordisk experimentell telekommunikationssatellit, *Tele-X* (prop. 1982/83:168, NU 534, rskr 390). Projektet har en kostnadsram på 1 250 milj. kr. i prisnivå januari 1982 och genomförs i samarbete med Norge och Finland. Syftet med projektet är att ge svensk och övrig nordisk industri erfarenheter av utveckling och tillverkning av avancerade teleutrustningar i satelliten och på marken, samt att ge användarna, främst de nordiska televerken, erfarenheter av utnyttjandet av sådana system. Detta har bedömts som mycket viktigt i en tid av explosiv utveckling på telekommunikationsområdet. Den nordiska satelliten *Tele-X* har gett anledning till omfattande nya kontakter med olika företag, som deltar i utvecklingsarbete och produktion. Satelliten kommer att utnyttjas dels som TV-sändare och dels för överföring av data och video.

Arbetet med flygplanssystemet 39 JAS-Gripen, det s. k. JAS-projektet, utgör den största statliga teknikupphandling som genomförs i Sverige. Genom att utnyttja en ny teknologi skall man utveckla och producera ett flygplan med en vikt omkring hälften av Viggens, men med samma eller bättre prestanda. Detta skall ske bl. a. genom utnyttjandet av kompositmaterial i skrov, ny motorteknik samt ny elektronik i styrsystem, radar och presentationsutrustning. Projektet innebär en stor utmaning för svensk flygindustri. Industrigruppen JAS AB har utfäst sig att skapa 800 nya arbetstillfällen, främst i sysselsättningssvaga regioner, att utnyttja svenska underleverantörer när dessa är konkurrenskraftiga samt att aktivt verka för spridning av ny teknik. Vidare har General Electric och 15 andra utländska underleverantörer utfäst sig att under sin kontraktstid lägga ut beställningar i Sverige, till motsvarande belopp som värdet av deras leveranser till JAS. Under år 1984 knyts nya kontakter mellan svensk industri och dessa underleverantörer. En av regeringen tillkallad särskild utredare rapporterar fortlöpande om utvecklingen av JAS-projektet och de övriga affärer som kommer till stånd som följd av detta.

För att stärka den svenska produktions- och konstruktionsförmågan av mikroelektronikkomponenter påbörjas detta budgetår ett *nationellt mikroelektronikprogram* (prop. 1983/84:8, NU 11, rskr 130). Programmet om-

fattar insatser rörande utbildning, grundforskning, tillämpad forskning och utvecklingsarbete inom mikroelektronikområdet. Jag återkommer i det följande till denna fråga.

Offshoreområdet har blivit ett område, där stora insatser görs inom avancerade teknikområden. De förslag som nyligen har lagts i prop. 1983/84:10 om svensk *havsresursverksamhet* bör kunna bidra till att förstärka den svenska havsindustriella kompetensen. Dessa förslag innebär bl. a. att inom STU:s verksamhet havsteknikområdet ges stor prioritet under de närmaste åren. SIND får under en treårsperiod särskilda medel för att samordna och komplettera övriga insatser på det havsindustriella området.

Åtgärder för att främja tekniskt utvecklingsarbete, industriellt samarbete och utveckling kan vara avgörande faktorer för att bereda svensk industri möjlighet att delta i betydelsefulla offshoreprojekt. Det är därför viktigt att SIND och STU planerar sina insatser så att industrins konkurrenskraft i dessa avseenden förstärks så mycket som möjligt.

Beslutet om en kommande avveckling av kärnkraften får inte hindra ett fortsatt utvecklingsarbete inom kärnkraftstekniken. Detta arbete är nödvändigt för att på bästa sätt underhålla de redan befintliga anläggningarna samt lösa säkerhets- och avfallshanteringsfrågorna. Det kunnande som finns i Sverige måste också tas till vara för att vi skall kunna tillgodogöra oss de exportmöjligheter som finns inom detta område.

Kapitalvaruexporten är ett expansivt inslag i svensk export. I många länder råder f.n. låg investeringsaktivitet och många köparländer tvekar att skuldsätta sig i samband med kapitalvaruimport. Den för svensk industri så vitala kapitalvaruexporten har fått känna på krympande marknader i många u-länder och statshandelsländer, inte minst beroende på köparländernas skuldsituation. De projekt som finansieras genom olika multilateralt finansierade organ, t. ex. Världsbanken, har därigenom fått en ökande betydelse för denna export. Exportkreditnämnden (EKN) kan under vissa förutsättningar lämna exportkreditgarantier för export till länder som, även om de har en besvärande skuldbörda i dagsläget, har långsiktiga utvecklingsmöjligheter. De ökade resurser för u-kreditgivning, som regeringen nyligen föreslagit, innebär ökade möjligheter för svensk kapitalvaruindustri och för byggeexporten. De statsstödda krediter, som lämnats på senare år genom AB Svensk Exportkredit (SEK), har i stor utsträckning varit en motåtgärd mot andra länders creditsubventioner. De statsstödda krediterna innebär ett betydande stöd, särskilt för större projekt och byggeexport, där långa kredittider och stora belopp är vanligt. Tillsammans innebär SEK-systemet, EKN-garantierna och u-krediterna ett betydande statligt åtagande till stöd för kapitalvaruexporten, ett område där svensk industri hävdar sig väl. På sikt bör subventionsinslagen i exportkrediterna minskas. För att utveckla industrins goda förutsättningar pågår inom Sveriges exportråd en aktivering av den s. k. projektbevakningen.

Sedan regeringsskiftet har lagts fram program för två s. k. krisbranscher, tekoindustrin och varvsindustrin. Båda dessa branscher har åtnjutit omfattande statliga stödsatser under 1970-talet. Huvuddelen av dessa insatser har varit olika former av stöd till upprätthållande av produktionen, dvs. ett passivt krisstöd.

Den nya tekopolitiken innebär en markerad omläggning av stödprofilen genom en kraftig satsning på effektivitetsfrämjande och marknadsstödjande åtgärder som förbättrar branschens konkurrenskraft. De effektivitetsfrämjande åtgärderna inom tekoområdet har härmed ökat från tidigare ca 30 % till över 50 % under en treårsperiod.

Även den nya varvspolitiken har denna inriktning. En omläggning har skett från uppehållande driftstöd till offensiva insatser syftande till utveckling av företagens långsiktigt bärkraftiga delar. Det kan komma att betyda både neddragningar och avveckling av verksamhet. Men det betyder samtidigt att tillgängliga resurser i stället satsas på investerings- och utvecklingsprojekt, som kan ge produktion och sysselsättning inom nya områden.

4.2.2 Tillvaratagande av utvecklingsmöjligheterna inom basindustrin

Skogsindustrin kunde under åren 1979–1981 inte till fullo utnyttja den internationella avsättningssituationen på grund av en otillfredsställande virkesförsörjning. Detta medförde ett bortfall av exportinkomster av betydande omfattning. Beräkningar av storleken på produktionsbortfallet visar att det är fråga om miljardbelopp.

Med den stora betydelse, som skogsindustrin har för landets ekonomi och sysselsättning och med tanke på de ekonomiska balansproblemen, är det utomordentligt viktigt att försörjningen med virkesråvara kan tryggas.

På förslag av regeringen har riksdagen under våren 1983 fattat beslut om åtgärder i syfte att förbättra skogsindustrins virkesförsörjning (prop. 1982/83:145, JoU 34, rskr 360). Riksdagsbeslutet innebär att det i skogsvårdslagen införs en allmän skyldighet för markägare att avverka en del av den skog som är slutavverkningsmogen, samt att gallra yngre skog. Åtgärden syftar till att förmå de passiva skogsägarna att avverka. Vidare föreskrivs, att det skall finnas en skogsbruksplan för alla skogsfastigheter. Genom planen får skogsägaren god kännedom om förhållandena på sin skogsfastighet och om de skogsbruksåtgärder som behöver vidtas. De nya bestämmelserna i skogsvårdslagen trädde i kraft den 1 juli 1983.

Inom skogsindustrin har avsättningssituationen utvecklats gynnsamt under år 1983 och branschens kapacitetsutnyttjande har ökat med bl. a. förbättrad lönsamhet som följd. Devalveringen hösten 1982 och dollarkursens uppgång har starkt bidragit till den gynnsamma utvecklingen i branschen. De totala avverkningarna har också ökat och företagen i branschen ser f. n. med tillförsikt på sin virkesförsörjning.

En viktig utvecklingsmöjlighet för sågverksindustrin är enligt min uppfattning att ta till vara det marknadsutrymme för vidareförädlade svenska trävaror som finns på exportmarknaderna. I syfte att underlätta en ökad vidareförädling har branschfrämjande åtgärder omfattat även sågverksindustrin. Sågverksbranschen har sålunda införlivats i branschprogrammet för den träbearbetande industrin fr. o. m. innevarande budgetår.

Gruv- och mineralindustrin är en betydelsefull basindustri. Den är en grund för flera vidareförädlingsindustrier samt också viktig som avnämare och samarbetspart för den svenska gruvutrustningsindustrin. Sverige har goda förutsättningar att vidareutveckla både gruvnäringen och gruvutrustningsindustrin. Förutsättningarna att göra nya fynd av basmetaller, legeringsmetaller och industrimineral är goda. Utvecklingen och konkurrensen på världsmarknaden har inneburit stora svårigheter för svensk järnmalmsindustri. En ökad satsning på andra mineral blir därmed betydelsefull.

Mot bakgrund av de relativt gynnsamma geologiska förutsättningarna i Sverige och gruv- och mineralindustrins betydelse har riksdagen beslutat om ett program för att stimulera ytterligare prospektering. 300 milj. kr. har anslagits för ändamålet (prop. 1982/83:50, NU 18, rskr 111). Olika prospekteringsprojekt har påbörjats och beviljats stöd. Bl.a. har medel beviljats LKAB i samarbete med nämnden för statens gruvegendom för prospektering och objektundersökning i nordöstra Norrbotten samt Boliden Mineral AB för guldprospektering i Skelleftefältet och i Enåsen. Hittills har ca 120 milj. kr. avsatts.

Den första fasen slutförs under våren 1984 och kan då utvärderas. Därefter påbörjas nästa steg, där lovande projekt följs upp och eventuella nya projekt påbörjas. Det är ännu för tidigt att uttala sig om resultaten av hittills påbörjade projekt, liksom om vilka eventuella framtida utvecklingsmöjligheter de kan leda till. Uppenbart är emellertid att de av riksdagen anslagna medlen till utökad prospektering m. m. har ökat aktiviteten och framtidssatsningarna inom gruv- och mineralindustrin.

Specialstålindustrin har inom sektorn för rostfritt stål under senare år fått vidkännas betydande överkapacitetsproblem och därmed sammanhängande förluster. Under år 1982 uppgick de sammanlagda förlusterna i branschen till ca 400 milj. kr. Samtidigt drabbades Nyby Uddeholm av en akut finansiell kris. Under hösten 1982 stod det klart att en strukturomvandling i branschen var angelägen. Regeringen tillkallade därför i november 1982 en särskild specialstålkommission med uppgift att utarbeta förslag i syfte att främja en ändamålsenlig struktur inom sektorn för rostfritt stål.

Specialstålkommissionen överlämnade den 30 juni 1983 sitt slutbetänkande, vari konstaterades att det krävs kraftfulla strukturåtgärder för att effektivisera sektorn för rostfritt stål och därmed säkra dess överlevnad. Dessa strukturåtgärder måste omfatta såväl produktion som distribution och marknadsföring. Strukturåtgärderna bör genomföras snabbt på grund av berörda företags dåliga resultat.

Efter ett halvt års diskussioner och förhandlingar mellan berörda företag träffade dessa i början av år 1984 en uppgörelse om en strukturlösning för svensk produktion av rostfritt stål.

Industrin för rostfritt stål grupperas under två moderbolag, Avesta Jernverk och Sandvik. Avesta förvärvar Uddeholms aktier i Nyby Uddeholm och Fagerstas verksamhet rörande rostfritt stål. Dessutom bildar Avesta och Sandvik gemensamt ett bolag för svetsade rör, där Avesta äger 75 % och Sandvik 25 % av aktierna, samt ett bolag för metallurgi och varmvalsning i Fagersta, vilket ägs 50/50 av de båda företagen. Övrig verksamhet samlas i Avesta Jernverk. Tillverkningen av rostfria sömlösa rör koncentreras till Sandvik.

För att möjliggöra den planerade strukturlösningen har regeringen för avsikt att efterge statliga lånefordringar om sammanlagt 450 milj. kr., varav 330 milj. kr. ingår i den tidigare träffade överenskommelsen om underhandsackord för att rekonstruera Nyby Uddeholm. Vidare avser regeringen att förelägga riksdagen förslag om vissa ändringar av villkoren för det tidigare beviljade villkorslånet till Nyby Uddeholm.

Den uppgörelse som nu träffats mellan ägarna till de svenska specialstål-företagen innebär en helhetslösning för industrin för rostfritt stål med ägare som tar ansvar för branschens långsiktiga utveckling. Det stämmer därför väl med de krav regeringen ställt för en statlig medverkan i omstruktureringen. Grunden är därmed lagd för en bättre specialstålstruktur med överlevnadskraftiga företag och större trygghet för de anställda på sikt.

4.2.3 *Utnyttjandet av den offentliga verksamheten som en drivkraft*

Offentliga investeringar är som jag nämnt ett väsentligt inslag i regeringens politik mot den ekonomiska krisen. Dessa har stor betydelse både genom sin direkta sysselsättningseffekt och genom den efterfrågan, som investeringsarbetena indirekt ger upphov till i flera industribranscher, i transportsektorn och på andra håll. Många av investeringsobjekten är dessutom sådana, att de när de blir klara medför stora förbättringar för industrin, t. ex. i form av bättre infrastruktur.

Merparten av de arbeten som tidigare lagts av sysselsättningspolitiska skäl har gällt *vägar och järnvägar*. Sålunda har vägverket fått möjlighet att genomföra ett stort antal förbättringar på vägar som har betydelse för skogsindustrins råvaruförsörjning. Statens järnvägar (SJ) har påbörjat flera relativt stora anläggningsprojekt. I SJ:s marknadsstrategi ingår dessutom en satsning på bättre service åt sådana industriföretag som behöver egna stickspår.

Televerkets investeringsprogram för de närmaste åren präglas av en successiv konvertering av telefonnätet till digital teknik (AXE-systemet) och en omfattande utbyggnad av verkets tjänster i fråga om datakommunikation. Dessa förändringar utgör viktiga bidrag till moderniseringen av infrastrukturen här i landet och till en ökad spridning av ny teknik. För att

underlätta finansieringen av televerkets framtida verksamhet har regeringen i årets budgetproposition föreslagit nya riktlinjer, som bl. a. innebär ett generellt bemyndigande att ta upp lån på den allmänna kreditmarknaden.

Utvecklingen på *energiområdet* är också av intresse i detta sammanhang. Energipolitiken syftar till att minska oljeberoendet och främja en god hushållning med energi, samtidigt som nya arbetstillfällen skapas. Det pågående investeringsprogrammet ger svensk industri tillfälle att förnya sitt tekniska kunnande och sitt produktsortiment på flera olika områden, såsom distribution av elkraft, hantering och förbränning av fasta bränslen, värmeväxlare osv.

Inom industridepartementet har sedan regeringsskiftet tagits flera initiativ för att utveckla utnyttjandet av offentlig upphandling som medel för att stimulera industriell utveckling.

Ett sådant initiativ är inrättandet av energiupphandlingsdelegationen. Delegationen, som tillkom efter ett förslag i den ekonomisk-politiska propositionen i november 1982, har till uppgift att underlätta en samordning av kommunernas upphandling av energiutrustning och därigenom ge svensk industri möjlighet att svara för försörjningen med sådan utrustning. Delegationen har att fördela 300 milj. kr. för stöd till investeringar i fjärrvärme och 700 milj. kr. för åtgärder i samband med upphandling inom energiområdet.

Under året har också gjorts en förändring i upphandlingsförordningen med syftet att stimulera den *offentliga teknikupphandlingen*. Ändringen innebär att myndigheterna uppmanas att särskilt beakta att möjligheterna till teknikupphandling prövas vid långsiktigt syftande anskaffningar.

Teknikupphandlingsfrågorna har behandlats i ett stort antal kontakter, som industridepartementet initierat under år 1983. I verksamheten har bl. a. deltagit andra departement och statliga myndigheter med ansvar för upphandlingsfrågor, liksom ansvariga inom de primär- och landstingskommunala sektorerna. Företrädare för fackliga organisationer har också deltagit. Särskilda överläggningar har hållits med ett antal stora industrikoncerner – främst i verkstadssektorn. Dessa överläggningar följs nu upp genom individuella kontakter med företagen.

Departementets verksamhet på bl. a. teknikupphandlingsområdet tas upp i det följande (kap. 8). Där kommer att föreslås medel för en fortsättning och utveckling av verksamheten.

4.2.4 Stimulans av de små och medelstora företagen

I Sverige finns ca 460 000 småföretag med sammanlagt ca 1,1 miljoner sysselsatta. Småföretagen har inom olika områden mycket stor betydelse när det gäller att utveckla näringslivet.

Inom tillverkningsindustrin finns ca 41 000 småföretag med sammanlagt ca 300 000 sysselsatta, vilket motsvarar ungefär en tredjedel av industrisysselsättningen. Industrins småföretag har flera viktiga roller.

De s.k. *innovationsföretagen* har stor betydelse för industrins förnyelse. Det utmärkande för dessa företag är att de står för nya idéer, produktutveckling och affärsmässigt nytänkande. Även om de på kort sikt svarar bara för en liten andel av produktion och sysselsättning, har de på längre sikt mycket viktiga uppgifter.

Genom sin roll som *underleverantör* i lokala och nationella (i vissa fall även internationella) produktionssystem är småföretagen ofta en förutsättning för att storföretagen skall kunna hålla en hög och jämn produktion. På så sätt är de också en förutsättning för en effektiv exportindustri även i sådana fall, där de själva inte är exportörer.

Trots en fortgående specialisering av produktionen finns viktiga uppgifter för *små hantverksföretag och lokala verkstäder*. Åtskilliga sådana företag är "kombinationsföretag", som sysslar både med enklare tillverkning, service och reparation samt försäljning. Denna typ av företag spelar en stor roll i den lokala industriella miljön.

Serviceföretagen är liksom underleverantörerna och hantverksföretagen nödvändiga både för storföretagen och för den lokala industriella miljön. En utveckling pågår mot en ny typ av småföretag, som i huvudsak är serviceföretag men också innehåller moment av tillverkning och handel. Många nya dataföretag är av den typen. Mycket tyder på att "mjukvaruinslaget" i produkter och produktionsprocesser kommer att öka. Service-sektorn blir därför av allt större betydelse.

För att varudistributionen skall fungera är förekomsten av ett stort antal små *handelsföretag* en nödvändig förutsättning. Det finns alltså ett starkt ömsesidigt beroende mellan handelsföretagen och de tillverkande företagen. En effektiv handelssektor kan bidra till ökad konkurrenskraft också för de tillverkande företagen.

Utöver vad jag nu redovisat, spelar småföretagen en viktig roll i ekonomin i flera andra avseenden. Förekomsten av livskraftiga småföretag är en förutsättning för sysselsättning och service på många orter. Småföretagen är därmed av stor betydelse för möjligheterna att uppnå de *regionalpolitiska målen*.

De mindre företagen svarar också för en viktig del av dynamiken i ekonomin. Småföretag kan relativt lätt startas och läggas ned och har därmed stor betydelse för vitaliteten i näringslivet.

Småföretagen möter dock också speciella *hinder* just därför att de är små:

- Brist på specialistkunskaper i jämförelse med större företag.
- Svårigheter att ta del av och utnyttja all den information, som krävs för att i dag kunna fungera inom ramen för marknadsekonomin och samtidigt uppfylla de krav, som bl. a. samhället ställer på företagen.
- En allmänt låg soliditet, som innebär sårbarhet för finansiella påfrestningar och begränsad förmåga att ta risker.

Utformningen av *den allmänna ekonomiska politiken* är avgörande för.

de flesta småföretags möjligheter till framgång. Jag ser mot denna bakgrund den omläggning av den ekonomiska politiken som har skett sedan regeringsskiftet som ett viktigt bidrag till att stimulera utvecklingen av småföretagssektorn.

Vidare är *den allmänna inställningen till företagandet* viktig. Jag vill kraftigt understryka att småföretagen och småföretagarna gör en viktig samhällsinsats. När nya lagar och samhällsåtgärder i övrigt utformas, bör särskilt beaktas effekterna för småföretagen, så att de inte utsätts för onödiga och oavsedda påfrestningar. Den helt övervägande andelen småföretag är seriösa och följer de regler som finns uppställda. Den lilla gruppen oseriösa företag är till skada både för samhället i stort och för de seriösa företagarna, som inte möter konkurrens på lika villkor. Åtgärder för att bekämpa den ekonomiska brottsligheten är därför nödvändiga. Dessa åtgärder bör dock utformas så, att den stora gruppen småföretag inte generellt möter hinder för sin verksamhet.

Vad jag nu har sagt innebär, att jag fäster särskild vikt vid sådana åtgärder, som underlättar för småföretagen att fungera inom marknadsekonomin. Genom att så långt som möjligt ge företagen "*fasta spelregler*" underlättas för småföretagen att fungera på lika villkor med storföretagen. För småföretagen är en väl fungerande arbetsmarknad med tillgång på arbetskraft, som har både utbildning och erfarenhet inom skilda områden, av stor betydelse, eftersom de saknar många av storföretagens möjligheter till intern upplärning och omplacering etc. Likaså är kapital- och kreditmarknadens funktionssätt betydelsefullt med hänsyn till småföretagens behov av främmande kapital.

Utformningen av *skattepolitiken* spelar en viktig roll, dels för att småföretagarna skall få en rimlig avkastning på gjorda arbets- och kapitalinsatser, dels för att småföretagens kapitalförsörjning skall kunna ordnas på ett tillfredsställande sätt. Enligt vad jag har erfarit pågår inom finansdepartementet ett beredningsarbete med ett flertal skattefrågor med inriktning främst på små och medelstora företag. Avsikten är att förslag skall föreläggas riksdagen under år 1984. Efter samråd med chefen för finansdepartementet vill jag dock redan i detta sammanhang något beröra dessa frågor.

Vad beträffar förmögenhetsbeskattningen gäller f.n. lättnadsregler, som i huvudsak innebär att en nedsättning sker till 30% av substansvärdet av den förmögenhet som är bunden i ett småföretag. Dessa lättnadsregler är betydelsefulla för att minska beskattningen av förmögenhet bunden i produktionskapital. Genom nya typer av utvecklings- och investmentbolag har möjligheter skapats för en handel med minoritetsposter i större familjeföretag. För en ägarfamilj öppnar detta möjligheter att minska det kapital, som är bundet i företaget och frigöra medel för betalning av kapitalskatterna utan att samtidigt förlora det dominerande ägarinflytandet i företaget. Inte minst mot denna bakgrund finner jag det viktigt att skattepolitiken utformas så, att en fungerande riskkapitalmarknad för minoritetsposter i småföretag kan fortsätta att utvecklas.

För småföretagen är, som jag nyss nämnde, den allmänt låga soliditeten ett expansionshinder. Jag finner det därför angeläget att företagsbeskattningen utformas så, att företagen stimuleras att höja det egna beskattade kapitalet. Det kan ske genom att den kommunala beskattningen av juridiska personer avskaffas. På så sätt minskas det höga skatteuttaget på marginella vinster, vilket kan väntas öka företagens benägenhet att ta fram eget beskattat kapital. Mot denna bakgrund talar skäl för att kommunalbeskattningen av juridiska personer slopas. En sådan åtgärd skulle också medföra påtagliga förenklingar av det praktiska taxeringsarbetet för såväl berörda företag som taxeringsmyndigheterna.

I olika sammanhang har tankar förts fram på någon form av nyetableringskonto för personer som planerar att starta ett eget företag. En modell för ett sådant konto som har diskuterats är följande. En person med tjänsteinkomst får med avdragsrätt mot inkomsten göra insättningar på ett särskilt konto i bank eller eventuellt hos riksbanken. När personen startar företaget får medlen på kontot användas för att bestrida utgifter i företaget. Medlen skall i princip beskattas när de tas ut. Detta innebär att den som startar ett nytt företag kan finansiera eventuella förluster med obeskattade medel. Att systemet skulle behöva förses med spärrar mot missbruk är emellertid också klart. Frågan ingår i 1980 års företagsskattekommittés utredningsuppdrag.

Jag vill i detta sammanhang också beröra frågan om låneförbudet i aktiebolagslagen. Sedan ett tiotal år är det i princip förbjudet för ett aktiebolag att lämna lån till aktieägare i bolaget. Möjlighet till dispens från låneförbudet finns dock. Det kan t. ex. vara fråga om att finansiera sitt förvärv i samband med generationsskiftet eller i andra fall när ett småföretag byter ägare. Förslag om uppmjukning av villkoren för att underlätta generationsskiftet har lagts fram av utredningen angående de små och medelstora företagens finansiella situation i betänkandet (SOU 1983:59) Kreativ finansiering. Remisstiden för betänkandet har nyligen gått ut. Detta och andra förslag som utredningen lagt fram i syfte att underlätta generationsskiftet bereds i regeringskansliet.

När det så gäller de mera *riktade* småföretagsinsatserna inom industripolitiken, kan de av resursskäl bara nå ett begränsat antal företag. Det är därför viktigt att de prioriteras så, att de ger störst nytta för samhällsekonomin. Jag återkommer i det följande (kap. 5) till åtgärder inom tre områden:

- småföretag med gynnsamma expansomöjligheter
- underleverantörer
- nyföretagande.

Det är angeläget att den kunskap och erfarenhet som finns samlad i större företag och vid våra universitet och högskolor också kan nyttiggöras i de små företagen.

Ett exempel på försök till samverkan mellan småföretag och större

företag som har kvalificerad personal är regeringens initiativ att undersöka hur personal vid kärnkraftverken i Oskarshamn och Forsmark kan bidra till industriell utveckling i resp. region. Denna verksamhet drivs av länsstyrelserna i resp. län i samverkan med berörda kraftbolag och utvecklingsfonder m.fl. Avsikten är att kärnkraftteknikerna skulle kunna medverka genom konsultverksamhet, uppfinnarverkstad etc. Dessutom finns andra resurser på kärnkraftverken som kan bidra till industriell utveckling, t.ex. verkstäder som skulle kunna utnyttjas för t.ex. prototypframställning åt mindre företag. Andra idéer som diskuterats är att utnyttja kärnkraftverken som bas för industrietställningar, konferenser m.m.

Inom storföretagen finns kvalificerad personal inom många olika verksamhetsområden. Många idéer och uppslag kommer fram i storföretaget utanför det egna verksamhetsområdet. Emellertid prövas inte flertalet av dessa idéer. Förklaringen härtill är dels att storföretagen ofta är tveksamma till att gå utanför sitt egentliga verksamhetsområde, dels att de anställda tvekar att lämna en trygg anställning för att satsa på ett eget riskfyllt projekt.

Många storföretag har ett intresse av att få till stånd en breddad företagsamhet på orter där de har en dominerande ställning. Industridepartementet och Svenska Cellulosa Aktiebolaget (SCA) har under hösten 1983 diskuterat möjligheterna att pröva nya former för att stimulera nyföretagandet på sådana orter. Avsikten är att en försöksverksamhet skall startas vid SCA:s anläggningar i Munksund, Piteå kommun. SCA skall där försöka skapa gynnsamma möjligheter till ledighet för personal, som vill starta egna företag eller på annat sätt vill pröva bärkraftigheten i egna företagsidéer. Företaget skall vidare försöka stödja sådan personal med experthjälp av olika slag, lokaler, arbetsredskap m.m. Den som startar projekt skall också kunna beviljas villkorslån, dvs. om det misslyckas skall skulden kunna avskrivas.

Jag kommer senare att särskilt beröra frågan om samverkan högskola-småföretag.

4.2.5 Öppenhet och samverkan mellan samhället, företagen och de anställda

Den förnyelse och utbyggnad av industrin, som industripolitiken syftar till att åstadkomma, kräver att den kunskap och initiativförmåga som finns i industrin tas till vara. Det är också nödvändigt att de människor, som oundvikligen kommer att utsättas för påfrestningar i omvandlingsprocessen, kommer till tals. Detta för att i så stor utsträckning som möjligt lägga en grund för samförståndslösningar inom industripolitiken.

Jag har sedan regeringsskiftet tagit initiativ till en lång rad utåtriktade kontakter för att diskutera olika frågor inom industripolitiken, liksom industripolitikens uppläggning i stort. Vissa till industridepartementet knutna samrådsorgan, särskilt näringspolitiska rådet, industriella och tek-

niska rådet och småföretagsdelegationen har varit i livlig verksamhet. I dessa råd ingår representanter för såväl företag och fackliga organisationer som berörda myndigheter.

*Näringspolitiska rådet*¹ har behandlat en rad frågor. Det första sammanträdet efter regeringsskiftet ägnades frågan om det industripolitiska stödet, dess omfattning och inriktning.

Rådet har diskuterat data- och elektronikfrågor i anslutning till den proposition om ett nationellt mikroelektronikprogram, som lades fram under hösten. Erfarenheter och planer beträffande Industrifondens verksamhet har också diskuterats med rådet.

Energipolitikens betydelse för och samband med industripolitiken har behandlats, varvid särskilt intresse ägnades frågan om upphandling av energitrustning. Rådet har vidare behandlat forsknings-, utvecklings- och utbildningsfrågor och även gått igenom STU:s förslag till treårsprogram.

*Industriella och tekniska rådet*² har ägnat sin verksamhet åt förberedelser inför den föreliggande propositionen och propositionen om forskning. Rådet har ägnat särskilt intresse åt teknikupphandlingsfrågor i vid mening samt diskuterat övergripande principiella frågor om uppbyggnaden av det svenska systemet för forskning och utveckling.

Rådet anordnade vidare år 1983 ett seminarium om den svenska industrins konkurrenskraft och tekniska nivå 1990. Seminariet rönt mycket stort intresse och har redovisats i bokform. I anslutning till seminariet har i rådet konkreta diskussioner förts angående inriktningen av framtida satsningar inom FoU-området och satsningarnas storlek på resp. områden.

¹ Näringspolitiska rådet har f.n. följande sammansättning: Thage G Peterson, statsråd (ordf.), Roine Carlsson, statsråd (vice ordf.), Bengt Norström, dep.sekr. (sekr.), Sven Arnerius, direktör, Percy Barnevik, direktör, Bengt Åke Berg, generaldirektör, Leif Blomberg, förbundsordförande, Ingemar Essén, direktör, Sten Gustafsson, direktör, Börje Johansson, industrifotograf, Leif Lewin, direktör, Stig Malm, ordförande LO, Lars Nabseth, direktör, Gunnar Ribrant, departementsråd, Björn Rosengren, ordförande TCO, Ove Sundberg, direktör, Björn Svedberg, direktör, och Krister Wickman, direktör.

² Industriella och tekniska rådet har f.n. följande sammansättning: Thage G Peterson, statsråd (ordf.), Sten Henkow, dep. sekr. (sekr.), Carl-Gustaf Andrén, universitetskansler, Bengt Åke Berg, generaldirektör, Inge Brinck, universitetslektor, Gunnar Brodin, professor, Jan Olof Carlsson, bergsingenjör, Gunnar Engström, direktör, Sven Erlander, professor, Hans-Christian Fischer, professor, H G Forsberg, direktör, Inge Granqvist, förbundsordförande SIF, Gunnar Hambraeus, professor, Torbjörn Hedberg, docent, Antonia Johnson Mörner, direktör, Ove Karlström, direktör, Roland Kiessling, professor, Gösta Lindberg, tekn.dir., Nils-Henrik Lundquist, generaldirektör, Rune Molin, andre ordförande I.O. Kerstin Niblaeus, statssekreterare, Ragnar Ohlson, forskningschef, Sven Olving, professor, Björn Rosengren, ordförande TCO, Olle Siwersson, direktör, Olof Söderberg, departementsråd, Sigvard Tomner, generaldirektör, Bengt-Arne Vedin, tekn. dr, Sigfrid Wennerberg, direktör, Hans Werthén, direktör, och Bertil Åberg, professor.

Inom *småföretagsdelegationen*³ har inför utarbetandet av denna proposition inrättats arbetsgrupper med uppgift att arbeta med var sin specialfråga. Frågorna rör nyföretagande, underleverantörernas situation, teknikbaserade företag samt skatter och finansiering.

Ett annat ämne som diskuterats i småföretagsdelegationen är de regionala utvecklingsfondernas roll, särskilt vad avser företagsservice.

De tre nämnda samrådsorganen har således behandlat en lång rad frågor av betydelse för den föreliggande propositionen. Många initiativ och förslag till olika lösningar av konkreta frågor har kommit fram genom rådens verksamhet. Det är min bedömning att dessa har haft och kommer att ha en fortsatt viktig funktion i utformningen av industripolitiken.

Den utåtriktade diskussionen och dialogen har också förts via *organiserade överläggningar* med representanter för enskilda grupper, som berörs av industripolitiken. Med de fackliga organisationerna har förts ett löpande tankeutbyte om industripolitiska frågor. Jag har vidare enskilt inbjudit representanter för de små och medelstora företagen, för snabbt växande företag, kvinnliga företagare och uppfinnare till överläggningar. För skogsindustrin och gruv- och mineralindustrin har särskilda överläggningar arrangerats med brett deltagande från företag och fackliga organisationer. Dessa överläggningar har också gett värdefulla bidrag och uppslag till utformning av olika insatser på det industripolitiska området och gett möjlighet till konkreta diskussioner om olika gruppers specifika synpunkter.

Inom ramen för departementets arbete med teknikupphandlingsfrågor har de större verkstadsföretagen inbjudits till enskilda överläggningar. Bl.a. upphandlingsfrågorna har diskuterats med en grupp utlandsägda, i Sverige verksamma industriföretag.

Även på andra sätt har arbetet med industripolitiken tillförts värdefulla idéer och förslag från olika intressenter. Ett viktigt inslag i detta är *de industri- och näringspolitiska rapporter, som utarbetas inom olika organisationer* och som jag tagit del av inför arbetet med denna proposition. Jag kan här nämna Ingenjörsvetenskapsakademien, Civilingenjörsförbundet, Svenska Träindustriarbetareförbundet, Svenska Fabriksarbetareförbundet, Svenska Metallindustriarbetareförbundet, Livsmedelsindustriarbetareförbundet, Landsorganisationen i Sverige, Tjänstemännens centralor-

³ Småföretagsdelegationen har f.n. följande sammansättning: Thage G Peterson, statsråd (ordf.), Bengt K Å Johansson, statssekreterare (vice ordf.), Olle Stångberg, kansliråd (sekr.), Carl-Axel Andersson, ingenjör, Bertil Blomqvist, förhandlingschef, Rolf Gabrielsson, civilingenjör, Thomas Henningsson, avdelningschef, Karl-Gunnar Holmqvist, landstingsråd, Harald Jahn, direktör, Dag Jarness, direktör, Bertil Jonsson, förbundsordförande, Lennart Idin, fabriksör, Sven Langenius, direktör, Ulf Lavestam, direktör, Lars Ljung, pol. sakkunnig, Lars-Olof Pettersson, ekonom, Lennart Pettersson, riksdagsledamot, Erik Ramberg, köpman, Dick Ramström, professor, Gunnar Ribrant, departementsråd, Ingvar Rindborg, bankdirektör, Elisabeth Sundin, ek. dr. Bo Söderberg, direktör, Sven-Olov Träff, direktör, Lennart Winlund, direktör, och Carl-Johan Åberg, statssekreterare.

ganisation. Svenska Industritjänstemannaförbundet, Sveriges industriförbund, SHIO-Familjeföretagen, som samtliga under de senaste åren har utarbetat industripolitiska program som kommit departementet till del. Även om rapporterna både till omfattning och innehåll är skiftande, finns där en samstämmig uppfattning om behovet av en satsning på offensiva industripolitiska åtgärder för att förbättra och utveckla den svenska industrin.

Den breda kontaktverksamhet och öppna diskussion, som jag här redovisat, har utnyttjats vid arbetet med den föreliggande propositionen. Det är min avsikt att verka för en fortsatt livlig dialog om industripolitiken.

4.2.6 Samordning mellan industri- och regionalpolitiken

Som aviserades i 1983 års budgetproposition har under det gångna året genomförts en förändring i den industri- och regionalpolitiska myndighetsorganisationen på central nivå. Handläggningen av regionalpolitiskt och industripolitiskt företagsstöd har sammanförts till statens industriverk, samtidigt som arbetsfördelningen mellan departements- och verksnivå reodlats. Industriverket har getts funktionen som central myndighet vad avser det regionalpolitiska stödet till näringslivet och skall även kunna ges andra arbetsuppgifter inom regionalpolitiken.

Organisationsförändringen hade två huvudskäl. För det första är det ett faktum att regionalpolitiken vad gäller stödet till näringslivet och industripolitiken över tiden har närmat sig varandra i den praktiska tillämpningen till följd av framför allt en ändrad industriell problembild. Mycket är dessutom gemensamt för de bägge insatsområdena i fråga om medel, målgrupp, grundläggande lönsamhetskrav, kunskapsbas och beslutsunderlag.

För det andra ligger det fördelar i att inom en och samma organisation kunna göra en avvägning mellan industripolitikens strävan att främja utvecklingen av en effektiv och konkurrenskraftig industri och regionalpolitikens strävan till balanserad regional utveckling. För att kunna göra denna avvägning särskiljdes de industri- resp. regionalpolitiska strävandena i olika huvudprogram hos industriverket.

Ett ytterligare syfte med den genomförda organisationsförändringen har varit att skapa förutsättningar för att på ett effektivare sätt utnyttja samhällets industri- och regionalpolitiska resurser. Ett annat syfte har varit att ge företagen större möjligheter till överblick över myndighetsorganisation och stödsystem.

Jag vill också nämna den parlamentariskt sammansatta kommitté, som har till uppgift att utreda inriktning och organisation av det regionalpolitiska stödet till näringslivet. Kommitténs förslag skall redovisas i augusti i år. Regeringen avser att återkomma till riksdagen med förslag i dessa frågor våren 1985.

En av utgångspunkterna för kommitténs verksamhet är de förändringar i

förutsättningarna för regionalpolitiken, som inträffat under 1970-talet. Dessa förändringar har också kommit att påverka inriktningen av det regionalpolitiska arbete som löpande bedrivs på departements- och myndighetsnivå.

Åtgärder riktade till industrisektorn spelar en dominerande roll i den regionalpolitiska medelsarsenalen. Med hjälp av främst lokaliseringstöd bedrevs under många år en lokaliseringspolitik, som bl. a. innebar att man från samhällets sida inriktade sig på att få industriell verksamhet att flytta till det regionalpolitiska stödområdet. Ett ytterligare uttryck för denna politik är den överenskommen *om samråd i lokaliseringspolitiska frågor* med företag som inom landet sysselsätter mer än 500 anställda, som träffades med Sveriges Industriförbund år 1976 och senare utvidgades till att omfatta också KF och LRF. Förutsättningarna för denna politik var bl. a. att industrisysselsättningen expanderade och att brist på arbetskraft förelåg på många orter. Sedan senare delen av 1970-talet har dessa förutsättningar inte förelegat.

De regionalpolitiska insatserna gentemot industrin har därför förändrats till att numera främst stödja expansion av företag som redan finns inom stödområdet samt stimulera till ny företagsamhet i området.

De *regionalpolitiska stödmedlen* har successivt anpassats till dessa nya förutsättningar. Sålunda har t. ex. ändamålen, vartill lokaliseringsslån kan lämnas, utökats till att avse bl. a. marknadsföring, produktutveckling och rörelsekapital. Om direkta bidrag är nödvändiga för dessa och andra ändamål kan offertstöd lämnas. Medel för att påverka den regionala utvecklingen i tidigare skeden än i investeringsfasen har ställts till förfogande för länsstyrelser och berörda centrala organ. Beslutanderätten har successivt delegerats och numera svarar länsstyrelserna för ca 80 % av besluten om lokaliseringstöd. Särskilda utvecklingsbolag har bildats i vissa län och fördelaktiga lån till privata regionala investmentbolag kan lämnas.

Denna nya inriktning har inneburit att man med de regionalpolitiska åtgärderna närmat sig de insatser, som görs för småföretagen inom ramen för den allmänna industripolitiken.

De olika ekonomisk-politiska åtgärder som regeringen har vidtagit kan förutses förbättra den ekonomiska situationen, öka industrisysselsättningen och minska arbetslösheten. Förbättringarna kan dock inte väntas bli så stora, att en återgång till tidigare lokaliseringspolitik primärt inriktad på att omfördela industriinvesteringarna till de regionalpolitiskt prioriterade områdena kan motiveras. Även fortsättningsvis bör därför de regionalpolitiska strävandena när det gäller industrin huvudsakligen inriktas på att stödja nyföretagande och expansion av befintlig industri.

4.2.7 Administrativa hinder för industriell expansion

Samhället styr till betydande del villkoren för industriell verksamhet genom regler som beslutas av riksdagen, regeringen eller myndigheter. Ett

företag blir på så sätt underkastat ett omfattande regelverk som styr såväl företagets arbetsbetingelser i stort som utformningen av enskilda produkter. Omfattningen av samhällets reglering har växt under de senaste decennierna. Ofta ändras också reglerna med korta intervaller. Tillväxttakten har varit sådan att man från företagarkåll ofta pekar på svårigheterna för en enskild företagare att hålla sig underrättad om vad som krävs av företaget i olika avseenden.

Det är nödvändigt att det finns regler till skydd för bl.a. liv, säkerhet, miljö och egendom. Dessa regler är i vårt land i och för sig inte mer omfattande än i andra västeuropeiska industriländer. Ofta har de utarbetats i samarbete mellan berörda parter och baserats på internationellt vedertagen standard. Det finns även exempel på föreskrifter, som positivt påverkat den tekniska utvecklingen inom landet och på så sätt varit till gagn för svensk industri. Olika, var och en väl motiverade regler, kan dock sammantaget medföra att produktionskostnaden fördras i en icke förutsedd omfattning till men för såväl företag som konsumenter.

Ett särskilt problem i sammanhanget är betingat av att lagar, förordningar och myndighetsföreskrifter ibland kan tillkomma utan att kostnaderna för berörda parter beräknats och relaterats till den nytta regleringarna givit upphov till. Till en del kan detta förklaras av att föreskrivande myndigheter ibland saknar erfarenhet och resurser för detta arbete samt att relevanta beräkningsmetoder saknas. Många författningar av teknisk natur blir också så snabbt föråldrade i en takt, som gör det svårt för ansvariga myndigheter att hålla regelsystemet i takt med utvecklingen. Dessa problem har påtalats av riksrevisionsverket (RRV), vilket bl.a. har till uppgift att med stöd av begränsningskungörelsen (1970:641) bedöma de kostnadsmässiga konsekvenserna av myndigheternas verksamhet.

I Sverige har många myndigheter men även kommuner i stor utsträckning kompetens att utfärda föreskrifter riktade direkt till bl.a. företag. Bl.a. med hänsyn till att föreskriftsansvaret delegerats på detta sätt, kan det ibland brista i samordningen mellan dessa regelverk. Ett enskilt företag kan uppleva detta som brister i överensstämmelse mellan regler som från olika håll riktas mot företaget. Dessutom kan föreskrifter vara utformade så att de blir onödigt kostnadsdrivande.

Därför har regeringen bemyndigat mig att tillkalla en *särskild arbetsgrupp* inom regeringskansliet med uppgift att se över den statliga normgivning som riktar sig mot näringslivet. Denna arbetsgrupp har börjat sitt arbete hösten 1983 med att samla in uppgifter från berörda näringslivsorgan. Arbetet skall bedrivas i nära samarbete med dessa organisationer samt de fackliga organisationerna. F.n. bereds inom gruppen bl.a. en *rapport från statens industriverk (SIND) om administrativa hinder för industriell utbyggnad*. Denna rapport, som bl.a. innehåller ett förslag till förenklad tillståndsprövning enligt 136 § a byggnadslagen, har utarbetats på uppdrag av regeringen i slutet av år 1982. Vidare har arbetsgruppen hos

arbetsmarknadsdepartementet aktualiserat en teknisk översyn av semesterlagen.

Även om en del av de problem för industrins tillväxt och förnyelse som är betingade av statlig normgivning går att behandla inom ramen för arbetsgruppens verksamhet, bör också särskild uppmärksamhet riktas mot framtida regleringar. Inom detta område pågår f.n. arbete på flera håll inom regeringskansliet. Jag har inhämtat att chefen för justitiedepartementet inom kort avser att föreslå regeringen att lägga fram en proposition om förenkling av de regler som myndigheter under regeringen beslutar.

Sedan flera år pågår en översyn av den statliga reglering som berör den kommunala verksamheten. Detta arbete bedrivs f.n. inom den av chefen för civildepartementet tillkallade stat-kommunberedningen. Beredningen har, tillsammans med den ovan nämnda arbetsgruppen, börjat utreda frågan om hur den centrala kontrollen av myndigheternas förordningsverksamhet skall utformas. RRV och statskontoret utreder flera delar av detta problemområde, bl. a. formerna för statliga myndigheters inspektion m. m.

Inom arbetarskyddsstyrelsen pågår f.n. en genomgripande omarbetning av äldre regelsystem. Målsättningen är att inom en treårsperiod ersätta ca 250 anvisningar och meddelanden från tiden före arbetsmiljölagens ikraftträdande med ungefär hälften så många föreskrifter. Arbetsgruppen och beredningen avser att ställa resurser till arbetarskyddsstyrelsens förfogande för att, i samband med detta arbete under en försöksperiod, utveckla modeller för en bedömning av konsekvenserna av styrelsens föreskrifter.

Som ett led i de ansträngningar jag nu redovisat, har regeringen nyligen utfärdat särskilda generella riktlinjer till alla kommittéer bl. a. med innebörden att kostnadseffekterna för alla berörda parter av kommittéernas förslag skall redovisas. En av avsikterna med dessa direktiv är att i framtiden undvika oförutsedda och oavsiktliga effekter, som höjer kostnadsläget inom näringslivet.

Det arbete jag nu redovisat bedrivs således i stora delar på relativt lång sikt. Ansvar för uppföljningen av de förslag som den av mig tillsatta arbetsgruppen lämnar ligger inom så gott som samtliga departements områden. Vad gäller de förslag till konkreta författningsändringar och övriga åtgärder, som arbetsgruppens verksamhet kan komma att resultera i, avses dessa därför att successivt redovisas för regeringen inom ramen för varje fackdepartements verksamhet.

4.2.8 Nordiskt industripolitiskt samarbete

Jag vill här understryka att stora ansträngningar bör göras för att uppnå mer konkreta resultat i det nordiska industripolitiska samarbetet. De instrument som byggts upp är en bra grund för ett utvecklat praktiskt samarbete.

De nordiska industriministrarna antog vid ett möte i oktober 1983 en sammanfattande rapport över arbetet med en översyn av det nordiska

industripolitiska samarbetet, utarbetad av den nordiska ämbetsmannakommittén för industripolitik. Samtidigt godkände ministrarna det principprogram för ökat nordiskt tekniskt FoU-samarbete som redovisades i rapporten.

Enligt rapporten synes en intensifiering av det nordiska tekniska FoU-samarbetet och en förstärkning av Nordens roll som hemmamarknad vara samarbetsåtgärder, som bör kunna ge en större internationell genomslagskraft. Exempel på medel för att nå detta mål är ökad samverkan mellan de nordiska ländernas företag och förvaltningar i fråga om teknisk forskning och utveckling, finansiering och investeringar, underleveranser och exportsatsningar.

Huvuddragen i det principprogram för ett *ökat nordiskt tekniskt FoU-samarbete*, som de nordiska industriministrarna godkänt, utgörs av förslag rörande bl. a. utökade direktkontakter mellan ansvariga organ i de nordiska länderna, utökad samordning beträffande kollektiva forskningsprogram, identifiering av större samarbetsprojekt samt förstärkt teknisk vidareutbildning på nordisk bas.

Ämbetsmannakommittén för industripolitik avser utvärdera det föreslagna principprogrammet om två år. Nordisk Industrifond och Nordforsk förutsätts medverka vid utvärderingen.

Arbetet med att förverkliga tanken på *Norden som hemmamarknad* pågår på flera frontavsnitt. Resultatet av detta arbete, som har högsta prioritet i det nordiska samarbetet, bör på ett substantiellt sätt förbättra villkoren och möjligheterna för förnyelsen av svensk industri. Bl. a. kan nämnas de nordiska finansministrarnas arbete på att inom OECD-regler-
nas ram eliminera valutamässiga hinder för industriellt samarbete i Norden, de nordiska justitieministrarnas arbete på att harmonisera näringsrättslagstiftningen samt de nordiska handelsministrarnas arbete på att undanröja administrativa och byråkratiska hinder. På det industripolitiska området pågår sedan en längre tid en systematisk analys av möjligheterna att införa lättnader i gällande nationella bestämmelser som rör investeringar och etableringar över gränserna i Norden. De nordiska industriminist-
rarna fattade sålunda i januari 1983 beslut om att nordiska medborgare som flyttar till ett annat nordiskt land i princip bör likställas med landets egna medborgare när det gäller rätten att etablera näringsverksamhet, förvärva fastigheter för eget bostads- eller näringsändamål samt stifta, vara styrelse-
medlem eller VD i bolag. Vad gäller möjligheterna till en liberalisering på området företagsetableringar, har hittillsvarande utredningsarbete visat att gällande lagstiftning inte utgör något avgörande hinder för industriellt samarbete över gränserna i Norden, på grund av en liberal tillämpning. Trots denna slutsats torde man i det nordiska samarbetet kunna fortsätta
överväga ett generellt sett enklare förfarande vid tillståndsprövning.

Såvitt gäller *bilateralt nordiskt samarbete* vill jag erinra om avtalet

mellan de *svenska* och *norska* regeringarna från mars 1981 om långsiktigt ekonomiskt samarbete, särskilt på industri- och energiområdena. Sverige och Norge torde, genom sin näringslivsstruktur, sitt grannförhållande och utvecklingen i Västeuropa, ha speciella förutsättningar att under 1980- och 1990-talen utveckla ett nära industrisamarbete. Det svensk-norska samlavtalet utgör en god grund för denna utveckling. Avtalet syftar särskilt till att undanröja hinder för samarbete mellan företag och organisationer.

Det svensk-norska industriella samarbetet är redan mycket omfattande och under senare år har intresset vuxit för dylikt samarbete, innefattande bl. a. företagsförvärv. Drivkrafter i denna utveckling har varit bl. a. norsk industris intresse att via Sverige öka sin internationaliseringsgrad och svensk industris intresse att komma närmare den norska marknaden för offshoreprodukter.

Jag har tidigare (avsnitt 4.2.1) berört det svensk-norsk-finska samarbetet rörande Tele-X och understrukit betydelsen av detta projekt ur industripolitisk synvinkel. Även det svensk-norska avtalet rörande samarbete på försvarsmaterielområdet, som undertecknades i november 1983, är av stor betydelse från denna synpunkt. Båda samlavtalsarrangemangen bidrar till att höja den teknologiska kompetensen i svensk och norsk industri.

5 Förändringar på några viktiga delområden inom industripolitiken

Förslagen i denna proposition är koncentrerade till ett antal viktiga industripolitiska delområden. Jag anger i det följande riktlinjer för de förändringar som är önskvärda inom dessa delområden och beskriver de industripolitiska insatser jag anser lämpliga för att åstadkomma dessa mål. De konkreta förslagen redovisas senare (kap. 6–13).

5.1 Ökade insatser för småföretag med expansionsmöjligheter

En inte oväsentlig del av nuvarande industrisysselsättning finns i de företag som är yngre än tio år. Strukturuomvandlingen går nu snabbare än förr och småföretag kan växa snabbt. Det är uppenbart att en betydande del av den industriproduktion vi behöver ha om tio år bygger på produktionsidéer, som nu finns bland småföretagen eller som introduceras i samband med nyetablering.

En dominerande storföretagsstrategi (speciellt inom verkstadsindustrin) synes vara att koncentrera verksamheten till de produktsortiment, där företaget har en global styrka. Målet är ökad internationalisering, ökad världsmarknadsandel för sina produkter och samtidigt ökad produktion utomlands. Detta kan leda till att de större företagens inhemska expansion blir begränsad. Man kan inte heller räkna med att svenska företags expan-

sion utomlands i motsvarande grad kompenseras av utländska företags expansion i Sverige. Detta gör att småföretagens expansionsmöjligheter måste tillmätas stor betydelse i ett längre perspektiv.

De industripolitiska insatser som inriktas mot småföretagsområdet gäller i första hand kapitalförsörjning, extern konsult hjälp (företagsservice), utbildning samt stöd till industriellt utvecklingsarbete.

Åtgärderna syftar till att underlätta företagens expansion och anpassning till förändrade förhållanden. De hinder som skall överbryggas är av olika slag. Många småföretag, särskilt de som befinner sig i expansion, har begränsat eget kapital och små bankmässiga säkerheter. Ett särskilt tillflöde av riskkapital och risklån i olika former kan underlätta expansion.

Det finns ett flertal statliga eller statligt stödda institutioner, vars syfte är att på olika sätt komplettera den ordinarie kapitalmarknaden när det gäller småföretagens finansiering. AB Industrikredit spelar en väsentlig roll när det gäller försörjningen med långa lågrisklån. Under de senaste åren har genomsnittligt ca 2 miljarder kr. per år slussats denna väg till småföretagssektorn. När det gäller högrisklån är det statens industriverk och de regionala utvecklingsfonderna som är de viktigaste institutionerna. De ger högrisklån/garantier till sammanlagt ca 700 milj. kr. per år.

Det förslag som jag senare (avsnitt 11.3.3) redovisar beträffande industriverkets industrilånegarantigivning innebär en fortsatt hög kapacitet. De regionala utvecklingsfonderna arbetar med revolverande fonder. Det är min bedömning att fonderna f.n. har tillräckligt med utlåningskapacitet när det gäller rörelselån och jag föreslår därför inte någon förstärkning nu. Fondernas utvecklingskapital får däremot viss förstärkning genom det program för strategisk företagsutveckling, som jag senare kommer att föreslå (avsnitt 11.5.4).

När det gäller riskkapitalförsörjningen till småföretag har under senare år skett en mycket snabb förändring. Förändrade skatteregler (förmånlig förmögenhetsvärdering för icke börsnoterade företag, förmånliga avdragsregler för småföretag när det gäller utdelning) samt tillkomsten av OTC-marknaden har stimulerat fram ett ökat riskkapitalutbud. Vidare kan noteras den stora ökningen av investmentbolag/utvecklingsbolag som är inriktade på att tillföra småföretagen riskkapital på minoritetsbasis. Det är särskilt betydelsefullt för de snabbt växande företagen. De kan tillföra de delägda företagen även affärsmässigt kunnande i olika former.

Staten har på olika sätt medverkat till tillkomsten av sådana investmentbolag/utvecklingsbolag. SVETAB och Företagskapital AB har tillskapats med statligt ägarkapital. Staten har också med lån konstruerade på speciellt sätt stött tillkomsten av ett antal regionalt baserade investmentbolag, s. k. tillväxtinvestföretag.

Ett förslag om en särskild *småföretagsfond knuten till Investeringsbanken* redovisas senare (kap. 12). Förslaget skall ses som en vidareutveckling av och komplement till tidigare insatser. Fonden syftar till att generellt

underlätta småförtagens riskkapitalförsörjning. Med ett så brett syfte och för att sprida riskerna är det naturligt för fonden att i första hand söka underlätta de småföretagsinriktade investmentbolagens kapitalförsörjning. Detta riskkapital kan utökat med kapital som investmentbolagen kan låna upp sedan förstärka småförtagens riskkapitalförsörjning.

Det finns anledning att se positivt på att det nu växer upp olika "venture-capital-bolag", regionala investmentbolag etc. på främst privata initiativ. F.n. finns dock ingen anledning att ytterligare generellt stimulera bildandet av sådana bolag. Av regionalpolitiska skäl föreslog jag dock i årets budgetproposition att särskilda regionalpolitiska medel skulle anslås för sådana ändamål.

Många småföretag står inför förändringar, där man behöver extern konsult hjälp. Det kan gälla organisation av produktion, exempelvis i samband med byte av produkt eller produktionsteknik. Det kan gälla förändrade försäljningsmetoder, exempelvis i samband med en satsning på export. Erfarenhetsmässigt är det också så att många småföretag, som under lång tid kunnat fortleva ostört, inte i tid uppmärksammar och anpassar sig till externa förändringar. Det ligger då i samhällets intresse att uppmärksamma dem på de olika behoven av anpassning, peka på möjliga utvecklingsvägar och hjälpa företagen över tröskelproblem.

Den företagsservice som utvecklingsfonderna erbjuder är och skall även i fortsättningen vara tillgänglig för alla småföretag inom tillverkningsindustri och industriservice. Utöver denna generella verksamhet bör emellertid också finnas insatser som särskilt riktar sig till småföretag med särskilt stora expansionsmöjligheter. Senare (avsnitt 11.5) redovisas förslag till *ett program för utvecklingsinsatser i den typen av småföretag*.

Jag vill också här peka på att *STU:s stöd till industriellt utvecklingsarbete föreslås i ökad utsträckning bli inriktat på småföretag*, och då särskilt unga teknikbaserade företag. Förslagen beträffande STU:s verksamhet sammanfattas senare (kap. 6). Därtill kommer det förslag till särskilt forskningsbidrag, inriktat på småföretag som också presenteras senare (kap. 10).

Inom ramen för det nationella mikroelektronikprogrammet (kap. 7) föreslås *särskilda medel för vidareutbildning och kunskapsspridning med särskilt sikte på små och medelstora företag*.

Även förslaget om *insatser för att främja industridesign* (avsnitt 11.5.8) kommer huvudsakligen att komma de mindre företagen till del.

5.2 Ökade insatser för underleverantörsutveckling

Vid en genomgång av de senaste årens industriella utveckling (bil. 1) kan man notera ett antal strukturella förändringar av speciell betydelse för underleverantörssektorn.

– Många större företag koncentrerar sina egna resurser till senare led i

produktionsprocessen och söker lägga ut alltmer arbete till specialiserade underleverantörer.

- Underleverantörerna specialiseras och internationaliseras alltmer. Detta gäller särskilt för komponenttillverkare och i mindre grad för lego- och detaljtillverkare som i stället för specialisering grundar sin styrka på flexibilitet och kundnärhet.
- Underleverantörernas storlek tenderar att öka. Många av bilindustrins underleverantörer är exempelvis stora internationella företag.
- Svenska företag köper en successivt sjunkande andel från svenska underleverantörer. Svenska underleverantörer har till en del men inte helt lyckats kompensera det svenska bortfallet med ökad direkt export.

En analys av köparnas beslutssituation ger vid handen att det ofta är relativt små differenser i leverantörernas förutsättningar som styr uppköpen i den ena eller andra riktningen. I valet mellan en utländsk tillverkare som har tidigare erfarenhet av viss tillverkning och en svensk som i övrigt har samma tekniska förutsättningar som sin utländska konkurrent men saknar tidigare produktion att referera till, väljer uppköparen det säkra alternativet, i detta fall den utländska tillverkaren.

De större företagen synes vara medvetna om vilket problem det innebär för svensk ekonomi att underleveranserna i allt högre grad hämtas utifrån. Man har deklarerat sitt intresse att medverka till att en större andel förläggs till Sverige. Det synes finnas stora förutsättningar att få de större företagen att aktivt peka ut potentiella nya underleverantörer och ge förslag till åtgärder för att göra dem konkurrenskraftiga.

Staten vidtar ett antal olika åtgärder både i syfte att öka den svenska underleverantörsandelen i svenska företag och att öka underleverantörernas export.

SIND har en central roll när det gäller underleverantörsfrågor, både genom sin överblick och som samordnare av olika nya aktiviteter. Genomförandet ligger därvid på de regionala utvecklingsfonderna.

Utvecklingsfonderna stödjer underleverantörerna på olika sätt. Stöd till mässdeltagande, kontakträffar mellan större köpare och underleverantörer samt kursverksamhet är några exempel. Sveriges exportråd har bl. a. stött underleverantörers deltagande i internationella mässor. Vidare har exportrådet samverkansgrupper som särskilt inriktar sig mot underleverantörer.

Industrifonden och utvecklingsfonderna har finansierat olika tekniska utvecklingsprojekt. Utvecklingsfonderna har dessutom finansierat olika typer av marknadsföringsprojekt.

De insatser som görs för att öka investeringsvaruexporten har också en gynnsam effekt på de svenska underleverantörerna. I den export som stöds genom SEK är andelen svenska underleverantörer överslagsvis 25 %.

Den strukturella utveckling som nu sker på underleverantörssidan är i stor utsträckning ett led i företagens strävan att effektivisera sin produktion. Denna utveckling bör inte hindras. De möjligheter som finns att utan att ge avkall på effektivitet lägga produktion i Sverige bör dock utnyttjas. Hittillsvarande underleverantörsstödjande insatser här i huvudsak varit allmänna utan koppling till speciella kunder. Denna verksamhet kommer att fortsätta. Man bör dock som ett komplement till detta också söka att i samverkan med de större företagen hjälpa potentiella underleverantörer att överbygga eventuella initialproblem. Jag föreslår (kap. 8) särskilda medel för denna nya verksamhet. *Dessa nya medel skall användas för att skapa kontakter mellan underleverantör och köpare, men även för att identifiera lämpliga åtgärder som kan förbättra underleverantörernas konkurrenssituation.*

Jag har vid beräkningen av medel för *Industrifondens* fortsatta verksamhet tagit hänsyn till behovet av insatser inom bl. a. underleverantörsområdet. Eftersom en förstärkning av underleverantörsföretagen i allmänhet innefattar en höjning av den tekniska nivån i företagen, torde också i stor utsträckning de medel som disponeras av *SIND*, *STU* och *de regionala utvecklingsfonderna* kunna utnyttjas i detta sammanhang.

5.3 Ökad betoning av stödet till nyföretagande

Nyföretagandet har en långsiktigt strategisk betydelse. Industriproduktion kan lätt slås ut. Det tar lång tid att bygga upp ny konkurrenskraftig industriproduktion. Om staten kan underlätta att nya produktidéer förs fram till produktion och därigenom skapa flera "groddföretag", så står man ekonomiskt starkare. Det ger bättre industristruktur. Det blir lättare att hålla industriproduktionsvolymen uppe och få ekonomisk tillväxt.

Många nystartade företag möter emellertid problem och kan riskera att slås ut trots en god produktidé som rymmer utvecklingspotentialer. Med relativt begränsade medel kan överlevnadsmöjligheterna förbättras. Själva startfasen rymmer speciella problem. Många tvekar inför de hinder och svårigheter som startandet av ett nytt företag innebär. De nyföretagandeinsatser som gjorts visar att det med relativt små medel markant går att öka intresset för nyföretagande.

Antalet nyetableringar har ökat under de senaste åren. I ett längre perspektiv – från år 1965 och framåt – har emellertid antalet nya företag minskat. Handel, konsultverksamhet och service dominerar bland de nya företagen. Under de senaste åren synes dock tillverkning i nya former växa fram. Jag tänker då bl. a. på företag i kooperativa former. Inom tillverkningsindustrin har antalet personalägda företag fördubblats sedan år 1979 och uppgår f.n. till ca 120 med sammanlagt 4 000 sysselsatta. Även intresset bland ungdomar att starta egna företag, inte minst kooperativ, har tilltagit under senare år. I syfte att stödja dessa initiativ har regeringen i

beslut den 15 december 1983 beviljat Kooperativa institutet 3 milj. kr. för rådgivning, utbildning och stöd till ungdomskooperativ. Allt fler kvinnor startar egen verksamhet. Intresset för starta-eget-kurser bland kvinnor har ökat markant under de senaste åren.

Olika kartläggningar har visat att de nya företagen inom tillverkningsindustrin till övervägande del utnyttjar känd teknik och tillverkar relativt enkla produkter. Ett begränsat antal nya företag är vad man kallar teknikbaserade, dvs. etableringen grundas på en helt ny teknisk idé. Även om de s. k. teknikbaserade företagen är relativt få, kan dessa på lång sikt komma att ge betydande tillskott till industrins förnyelse.

Det är ofta förmannen, ingenjören eller platschefen som bryter sig ut och startar eget. Grunden är den tidigare yrkeserfarenheten och de tidigare affärsrelationerna. Svårigheter att förverkliga egna idéer på den gamla arbetsplatsen är ett vanligt utbrytningsmotiv. Det är mera sällan som någon startar eget utan branschkunsknad.

Hinder för nyföretagandet som har uppmärksamats är bl. a. bristen på samtalspartner och rådgivare i samband med starten. Förlusten av den grundtrygghet som en fast anställning ger kan få en hämmande effekt på möjligheten till denna s. k. avknoppning.

En oklar definition av begreppen arbetstagare och företagare har skapat problem bl. a. i samband med nyetablering. Frågan behandlas f.n. i socialavgiftsutredningen och eventuella förslag kommer att lämnas under sommaren 1984. Även definitionen av begreppet arbetslös kan försvåra ett nyföretagande på så sätt att arbetslöshetsersättning inte kan utgå till en person som är arbetslös om personen i fråga samtidigt försöker starta egen verksamhet och denna ännu inte ger inkomster. En översyn av reglerna för arbetslöshetsförsäkringen pågår f.n. i arbetsmarknadsdepartementet i syfte att bl. a. undanröja sådana hinder.

Den ekonomiska situationen för nystartade företag är ofta utsatt. För att underlätta för företag i startskedet har förslag lämnats av utredningen om de små och medelstora företagens finansiella situation (SOU 1983:59) om nedsättning av arbetsgivaravgifter. Remissbehandlingen av betänkandet har nyligen avslutats. Frågan om ett marginellt sysselsättningsstöd inom ramen för socialavgiftssystemet behandlas vidare av en särskild arbetsgrupp inom regeringskansliet. Gruppen avser att redovisa sitt arbete under våren 1984.

Förslag om att inrätta ett särskilt nyetableringskonto här väckts i olika sammanhang. Frågan ingår i 1980 års företagsskattekommittés utredningsuppdrag.

Jag har tidigare (avsnitt 4.2.4) redovisat de diskussioner som förs mellan industridepartementet och SCA om en *försöksverksamhet i syfte att stimulera nyetableringar*. Avsikten är att försöka skapa möjlighet till ledighet för anställda i storföretag, som vill starta egna företag.

Av uppenbara skäl är det i första hand nyetableringar med stora utveck-

lingspotentialer som är speciellt intressanta. De s. k. teknikbaserade företagen tillhör denna grupp. Som framgår av min redovisning senare (kap. 6) kommer *STU:s stöd till industriellt utvecklingsarbete* att i högre grad än tidigare riktas till denna typ av företag.

Det kan dock finnas också andra utvecklingsbara affärsidéer och ett alltför snävt betraktelsesätt bör undvikas. Nyetableringar bör därför stödjas relativt brett. För att underlätta nyföretagandet genomför de regionala utvecklingsfonderna verksamhet i form av starta-eget-kurser och etableringskampanjer. Flera fonder har haft särskilda kurser riktade till kvinnor. Man söker också följa upp nystartade företag. Många nyetableringar har hjälpts finansiellt med rörelselån och/eller utvecklingskapital. Erfarenheterna av dessa insatser är goda. De *förändringar i reglerna för de regionala utvecklingsfondernas finansieringsverksamhet*, som föreslås senare (avsnitt 11.5.3), syftar bl. a. till att ytterligare underlätta finansieringen av nystartade företag.

De förändringar i SIND:s verksamhet med nyetableringsfrågor, som jag nu initierar innebär en vidareutveckling och påbyggnad av det som görs i dag. Förslagen går ut på att SIND bör få disponera särskilda medel för att främja nyföretagande. Dessa medel skall i hög grad inriktas på att identifiera olika hinder för avknoppning från företag eller offentlig förvaltning och att söka överbrygga sådana hinder.

Av särskilt intresse i detta sammanhang är också olika informations- och utbildningsinsatser bl. a. med hjälp av radio och TV i syfte att stimulera nyföretagandet. Jag vill också erinra om det trygghetsavtal på det statliga området, som trädde i kraft den 1 januari 1984, och som innehåller sådana bestämmelser om tjänstledighet att det bör underlätta för personer som vill pröva på att starta eget.

Jag vill i detta sammanhang också peka på att jag har beräknat medel för en *utvidgning och effektivisering av STU:s stöd till uppfinnare* (kap. 6). Ett av huvudsyftena med dessa insatser är självfallet att lägga grunden för en etablering av företag byggda på nya produktidéer.

5.4 Ökad satsning på uppbyggnad av teknisk kompetens

Det finns starka positiva samband mellan teknisk utveckling och industriell tillväxt och förnyelse. Stöd till teknisk utveckling kan öka den ekonomiska tillväxten. Sambanden är dock komplexa. Det är ofta en lång väg från det att en teknisk idé föds tills att den nya varan eller tjänsten finns i produktion och ger ekonomiska resultat. Idén som sådan kan bygga på grundforskning som ligger långt tillbaka i tiden.

Det är i flera stadier av den tekniska utvecklingen som det finns behov av insatser:

- ökning av den tekniska kunskapsresursen och den tekniska kompetensnivån genom *utbildning och stöd till teknisk forskning*.

- ökning av tillgängligheten av teknisk kunskap genom *teknikspridningsinsatser*,
- direkt stöd till *industriellt utvecklingsarbete* för nya produkter, processer och system,
- indirekt stöd till tekniskt utvecklingsarbete genom *teknikupphandling*,
- nationella satsningar på avancerade *teknikprojekt*.

Utbildning och grundforskning måste i allt väsentligt finansieras av samhället. Företag har små incitament och begränsade möjligheter att finansiera detta. Det finns övertygande samband mellan bred tillgång på välutbildade tekniker och ekonomisk tillväxt. Det finns bl.a. ett flertal exempel på områden där brist på kvalificerade tekniker kan hindra expansion.

När det gäller mera *tillämpad forskning* är företagens incitament att vara med och finansiera något större. Här har med framgång prövats s.k. kollektiv forskning där staten och grupper av företag gemensamt delat kostnaden.

Utbildning, grundforskning och tillämpad forskning ger i första hand en allmänt kompetenshöjande effekt. De ger möjlighet för landet att följa utvecklingen på forskningsfronten inom berörda områden. Sverige svarar dock bara för en à två procent av världens totala FoU-utgifter. Ibland nås egna resultat som går att ekonomiskt exploatera men huvudeffekten av stöd till grundforskning och tillämpad forskning blir att man i ökad utsträckning kan följa, förstå och rätt tolka forskningsresultatet på viktiga områden och att man får den önskade mängden kompetenta och välutbildade forskare på området som behövs för senare led i utvecklingsarbetet.

De förslag som nu förs fram i forskningspropositionen (prop. 1983/84:107) innebär en markant upprustning av den tekniska och naturvetenskapliga grundforskningen vid universitet och högskolor. Även när det gäller STU:s verksamhet föreslås en ökad prioritering av den grundläggande tekniska kunskapsuppbyggnaden.

Det direkta stödet till *industriellt utvecklingsarbete* inom ramen för STU kommer enligt min anmälan till forskningspropositionen att i ökad grad inriktas på småföretagen.

Inom områdena *teknikspridning* och *teknikupphandling* kommer jag senare att redovisa förslag till nya insatser inom detta område. Övrigt stöd till industriellt utvecklingsarbete kommer jag senare att behandla i samband med Industrifonden. Jag föreslår därvid en förstärkning av anslaget från 150 milj. kr. till 200 milj. kr. under nästa budgetår.

Uppbyggnaden av ny kunskap och kompetens sker ofta genom forskning vid högskolor eller i forskningsinstitut. Denna verksamhet har stor ekonomisk omfattning. Innevarande budgetår satsas drygt 9 200 milj. kr. på forskning och utveckling över statsbudgeten. Dessutom bildar denna forskning basen för inhämtande av kunskaper från den mångfald större massan av ny kunskap i andra länder. Jag återkommer strax till detta.

Spridningen av denna kunskap och kompetens sker oftast genom utbildning, men kan också ske genom andra former av kontakter. Det är därför väsentligt att stimulera till nära och intensiva kontakter mellan högskolan, olika forskningsinstitut och resten av samhället.

Staten har huvudansvaret för den högre utbildningen och för all mera grundläggande forskning. Den senare är så långsiktig till sin karaktär, att de företagsekonomiska incitamenten för satsningar inom industrin är förhållandevis svaga. Både forskningen och den högre utbildningen på det tekniska området syftar emellertid till att bygga upp sådan kompetens som har betydelse för den industriella utvecklingen. Det är därför värdefullt att en betydande del av verksamheten sker i samverkan mellan staten och näringslivet.

En förutsättning för att företagen och de industripolitiska organen skall kunna följa, förstå och rätt tolka forskningsresultat och tekniskt vetenskapliga utvecklingstendenser är ofta att det inom landet finns någon som bedriver egen forskning inom de aktuella områdena. För att vi skall kunna följa utvecklingen inom många områden synes en allmän bredd på FoU-insatserna, med syfte att bygga upp teknisk kompetens, vara önskvärd. Detta är också nödvändigt som ett stöd för undervisningen vid högskolan. Genom att forskningen inom varje område ligger vid en viss miniminivå skapas en beredskap inför framtiden. Det är således viktigt att bevaka att inga områden blir helt försummade och att en rimlig beredskapsnivå upprätthålls inom de flesta.

Forskning som bedrivs i Sverige är dock bara en bråkdel av världens samlade forskning. Det är därför viktigt att vi skapar möjligheter för att ta del av kunskaperna utanför Sveriges gränser. I detta sammanhang finns det anledning att erinra om den utredning rörande *beskattningen av utländska forskare*, som jag vid min anmälan till propositionen om forskning nyligen har redogjort för. Utredningen skall utforma ett system som genom åtgärder i fråga om inkomstskatten underlättar för företag och högskolor att rekrytera utländska forskare. Systemet skall kunna träda i kraft fr. o. m. inkomståret 1985.

Studier visar att det tar ca två år från det en vetenskaplig upptäckt inträffar tills den blir allmänt spridd i internationella tidskrifter. Samtidigt vet man att det internationella vetenskapliga erfarenhetsutbytet till stor del sker under hand via opublicerade rapporter och personkontakter. Därigenom kan information om nya vetenskapliga rön erhållas redan innan de är publicerade och allmänt kända. Det internationella erfarenhetsutbytet bygger emellertid på ett givande och tagande. En förutsättning för att få och kunna delta däri är således att själv bedriva välrenommerad och avancerad forskning.

Huvuddelen av statens insatser för teknisk kompetensuppyggnad bör koncentreras till sådana teknikområden som bedöms ha betydelse för näringsgrenar där Sverige har eller kan väntas få komparativa fördelar.

Insatserna bör inom dessa ramar prioriteras i ett mer renodlat vetenskapligt perspektiv, där vetenskapliga behov och den vetenskapliga nivån skjuts i förgrunden. Särskilda insatser måste ibland göras för att tillvarata de internationellt sett särskilt framstående forskare och forskarbegåvningar som kommer fram inom landet.

Avvägningen av forskningsresurserna mellan olika områden syftar således till att åstadkomma en lämplig kombination av bredd och fördjupning. Den övergripande planeringen syftar bl. a. till att ta fram underlag för sådana prioriteringar.

Den tekniska kunskap som utnyttjas praktiskt innefattar i de flesta fall inte de allra senaste forskningsresultaten. I den bemärkelsen behöver således den tekniska kunskapen inte alltid vara forskningsbaserad. Utvecklingsarbete tar ofta sin utgångspunkt i andra tekniska erfarenheter än forskning, vilket inte sällan gäller för t. ex. uppfinningsverksamhet. Utvecklingsarbetet syftar till att experimentellt och genom olika försök tekniskt och kommersiellt pröva möjligheterna att åstadkomma nya produkter, processer etc. anpassade efter marknadens krav. Utvecklingsarbetet kan även sägas gälla nya kunskaper om möjligheter att åstadkomma nya produkter, processer etc., kunskaper som från renodlad forskningssynpunkt inte alltid ter sig särskilt intressanta eller angelägna men som kan vara ytterst värdefulla från bl. a. kommersiell synpunkt.

Mina förslag i propositionen om forskning innebär en *omfördelning mot ökade insatser för kunskapsutveckling*. STU skall få möjlighet att öka sitt stöd till FoU inom områdena verkstadsteknik, bioteknik och informationsteknologi samt i fråga om vissa nya material. Dessutom ges *högre prioritet än hittills åt stöd till uppfinnare och sådant nyföretagande som baseras på innovationer*. Vidare föreslår jag vissa *förändringar i formerna för STU:s finansiella stöd till utvecklingsprojekt*. Förändringarna syftar till att ge STU bättre möjligheter att anpassa stödet till omständigheterna i det enskilda fallet.

En koncentrerad satsning på *kunskapsutvecklingen inom elektronikområdet* görs genom mikroelektronikprogrammet, som redovisas senare (kap. 7). Även den satsning som görs inom *havsresursområdet* kommer att få stor betydelse för industrins kompetens.

Jag vill här också peka på att *Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA)* föreslås få ett väsentligt höjt anslag.

IVA är ett samfund av invalda ledamöter verksamma inom teknisk forskning, industriell produktion och ekonomi. IVA:s syfte är att till samhällets gagn främja ingenjörsvetenskap och näringsliv. Vid ingången av år 1983 hade IVA 476 ledamöter uppdelade på elva avdelningar, som motsvarar olika vetenskapsområden. IVA har ett kansli med ca 70 tjänstemän uppdelade på ett akademisekretariat och en administrativ avdelning.

IVA anger fyra huvudfunktioner för sin verksamhet. En första funktion avser avspaning av den teknisk-vetenskapliga horisonten genom leda-

möter, genom IVA:s stora kontaktnät och genom den dokumentation som IVA samlar. En andra funktion är att på grundval av befintliga kunskaper ta initiativ till aktiviteter i form av utredningar, förslag till organisations- och verksamhetsförändringar, m. m. En tredje funktion är att genom breda kontakter i Sverige och utlandet åstadkomma tvärbindingar och idéutbyte mellan olika discipliner, mellan tekniker och humanister, mellan tekniker och journalister, m. m. En fjärde och sista funktion är att genom information och upplysning vinna förståelse för teknikens, vetenskapens och industrins betydelse för samhället i stort.

IVA har genom åren tagit initiativ till och medverkat vid igångsättningen av en mängd olika verksamheter. Bland dessa kan nämnas tryckkärlekskommissionen, svetskommissionen, kran- och hisskommissionen och forskningsstationen i Stockholm. På samma sätt tog IVA initiativ till och bedrev under många år den teknisk-vetenskapliga attachéverksamheten. Denna bedrivs numera i form av en särskild stiftelse med staten och IVA som huvudmän.

IVA uppbär för innevarande budgetår ett bidrag direkt över statsbudgeten på 3,7 milj. kr. Därtill kommer ungefär lika mycket i form av bidrag från statliga myndigheter och fonder. Detta utgör ca en fjärdedel av akademiens intäkter, som totalt uppgår till ca 23 milj. kr.

Sedan år 1979 har en nedgång i statens finansieringsandel skett från att då omfatta nästan hälften av akademiens verksamhet. Denna nedgång är dock endast skenbar. Minskningen beror på att den teknisk-vetenskapliga attachéverksamheten, som är helt statligt finansierad, numera redovisas separat från IVA:s verksamhet.

IVA:s verksamhet innebär enligt min mening ett intressant komplement till de statliga myndigheternas verksamhet inom det industripolitiska och teknisk-vetenskapliga området. Inom IVA:s ledamotskrets och dess industriella råd finns samlat en personlig kompetens och en vetenskaplig och industriell erfarenhet, som det är viktigt för statsmakterna att söka utnyttja. Inte minst under det senaste decenniet har IVA genomfört ett antal utredningar, kanske främst utredningen Kunskap och konkurrenskraft, som varit av stort intresse för statsmakterna. IVA erbjuder också ett värdefullt kontaktförum för diskussioner mellan regering, myndigheter, de tekniska vetenskapernas företrädare och näringslivet.

IVA:s obundenhet till statsmakterna har alltid varit en tillgång för akademien. Därför ges också statsbidraget utan några som helst villkor för dess användning. Samtidigt är det viktigt att IVA också planerar sin utrednings- och kontaktverksamhet så, att den får största möjliga nytta för olika beslutsfattare. Ju mer konkret IVA kan vara i sina förslag, desto enklare är det att ta hänsyn till dem i ett aktuellt beslutsläge. Samtidigt måste IVA naturligtvis också vara ett forum för en diskussion, som är obunden av de dagsaktuella händelserna.

Jag återkommer senare (kap. 15) till frågan om storleken på bidraget till IVA:s verksamhet. Jag vill redan nu förutskicka att jag har räknat med en väsentlig ökning av dessa medel.

5.5 Nya insatser för att främja spridning av ny teknik

Det är viktigt att det kunnande som forskningen ger upphov till verkligen kommer till nytta i näringslivet. Vårt land har i det sammanhanget – trots sin ringa storlek – en fördel i den relativa öppenhet som präglar relationerna mellan offentliga organ och företag, liksom i stor utsträckning också inom näringslivet. Näringslivet deltar aktivt i en rad kollektiva forskningsprogram, och högskolorna har på olika sätt vidgat sina kontakter med industrin. Kontakterna mellan högskola och industri bidrar både till teknikutveckling och teknikspridning.

Under det senaste decenniet har en rad åtgärder vidtagits för att stärka sambandet mellan företagens utvecklingsarbete och universitets- och högskoleforskning. De kollektiva forskningsinstituten, där verksamheten finansieras gemensamt mellan staten och berörda branscher, har fått ett utökat stöd. Som exempel på sådana institut kan nämnas institutet för verkstadsteknisk forskning (IVF) i Stockholm och Göteborg, som numera också driver ett verkstadstekniskt utvecklingscentrum i Linköping. Vid samtliga universitet och högskolor med fasta forskningsresurser har successivt byggts upp kontaktsekretariat i syfte att skapa enkla kontaktvägar mellan forskning och företag. Viss ytterligare försöksverksamhet pågår på detta område.

De fasta resurserna för forskning är koncentrerade till de större högskoleorterna. Detta är enligt min mening en nödvändighet för att klara en långsiktig kunskapsutveckling med höga kvalitetskrav.

Närhet till forsknings- och utbildningsmiljöer har i allt större utsträckning blivit en viktig faktor vid lokalisering av företag. Detta gäller t.ex. inom data- och elektronikbranschen, läkemedelsindustrin m.fl. branscher med kunskapsintensiva företag. Några av de mest innovativa miljöerna i landet finns nu i forskarbyar, teknik- och innovationscentra eller liknande vid våra högskolor. Sådana enheter har etablerats i Lund, Linköping och Luleå. Motsvarande verksamhet planeras på andra orter.

Genom etablerandet av ett antal mindre högskolor under 1970-talet finns nu förutsättningar för att i stora delar av landet bedriva ett samarbete mellan resp. regions näringsliv och högskola. I flertalet län har ett samarbete inletts mellan regionala myndigheter och organ, näringslivsorganisationer och högskolan. De regionala variationerna är stora, men samarbetet har i flera fall lett till bildandet av stiftelser i anslutning till resp. högskola. Syftet med verksamheten i dessa stiftelser är oftast att etablera kontakt mellan högskolan och företagen i den egna regionen. I prop. 1983/84:107 har föreslagits vissa medel för att stimulera forskning vid de mindre högskolorna. Det är emellertid enligt min mening också viktigt att dessa organ

kan utgöra länkar i ett vidare kontaktnät, som innefattar kontaktsekretariat och forskare vid universiteten och de större högskolorna. På detta sätt kan de mindre företagen ute i landet bli delaktiga av den kunskap som utvecklas inom forskningen.

I det här sammanhanget vill jag även kort beröra Centrum för småföretagsutveckling i Växjö. Verksamheten har under en tvåårsperiod, som initialstöd, erhållit statliga medel för långsiktig kunskapsuppbyggnad och utbildning av personer som arbetar med småföretag. Syftet har också varit att aktivt initiera och främja forskning på andra orter och att sprida forskningsresultat inom småföretagsområdet. Verksamheten kommer att utvärderas under år 1984.

I vissa län har vidare med samma intressenter som tidigare nämnts startats teknikcentra för CAD/CAM m.m. Avsikten är att småföretag genom samutnyttjande av avancerade tekniska hjälpmedel mellan högskola och näringsliv skall kunna få hjälp med produktutveckling m.m.

Även den tekniska utbildningen i gymnasieskolan och komvux utgör en resurs i dessa sammanhang. Under perioden 1979–1982 bedrevs, med stöd från STU, en försöksverksamhet vid tekniska utbildningar i Borlänge, Östersund och Västerås och vid fyra skolor i Södermanlands län. Utgångspunkten var företagares och innovatörers behov av teknisk rådgivning eller hjälp med att tillverka detaljer och prototyper i samband med produktutveckling. En avsikt var också att ge lärarna en fördjupad kontakt med tillverkande industrier inom olika branscher i länet. Av de regionala industriprogram som har utarbetats av länsstyrelserna framgår, att verksamheten fortsatt på nämnda orter och att liknande aktiviteter pågår i andra delar av landet.

Det har således, genom regionala och centrala initiativ, skapats olika typer av samverkansformer mellan näringslivet och högskolan/gymnasieskolan. Alla nivåerna är viktiga och kan medverka till att lösa problem av olika svårighetsgrad. Gymnasieskolor med teknisk utbildning kan t.ex. hjälpa ett småföretag med provning och mätning eller prototyparbete. På en teknisk högskola kan ett företag få hjälp av specialister inom olika områden. Verksamheterna måste komplettera varandra. Jag ser det som speciellt viktigt att kontakterna mellan nivåerna fungerar bra.

Förutsättningarna för samverkan mellan högskola och näringsliv har genom bl.a. åtgärder som här har nämnts successivt förbättrats. I prop. 1983/84:107 om forskning betonas behovet av intensifierade kontakter mellan forskning och näringsliv på flera områden. Medel föreslås bl.a. för fortsatt utvecklingsarbete med högskolans kontaktsekreterarverksamhet.

Som komplement till de åtgärder, som kan genomföras inom ramen för högskolans och regionala organs resurser, är det enligt min mening angeläget att även från industri- och regionalpolitiska utgångspunkter stimulera till fördjupad samverkan mellan högskola och näringsliv.

I min anmälan till årets budgetproposition, under avsnittet om ändamå-

let regionalt utvecklingsarbete inom anslaget C 4. Regionalpolitiskt stöd: Regionala utvecklingsinsatser. aviserade jag att jag avsåg att återkomma till regeringen med *förslag till fördjupad samverkan mellan småföretag och högskolor* i föreliggande proposition. Regeringen fördelar anslaget Regionala utvecklingsinsatser till länsstyrelserna, som sedan prioriterar mellan olika ändamål. För att ytterligare främja samverkan mellan småföretag och högskolor avser jag att senare föreslå regeringen att avsätta 5 milj. kr. av anslagets 298,25 milj. kr. till projekt, som är av särskilt intresse i detta sammanhang.

Regionala myndigheter bör tillsammans med företrädare för näringslivet samt berörda centrala myndigheter och organisationer få i uppdrag att precisera projekt eller samverkansformer, som är lämpliga för företagen i olika regioner. Det kan röra sig om försöksverksamhet med kontaktsekretariat, initialstöd för att underlätta gemensam användning av teknisk utrustning, olika utbildningsinsatser m.m. Sådana åtgärder bör leda till att småföretag ges bättre förutsättningar att ta del av de kunskaper och resurser som forskning och utbildning vid universiteten och de större högskolorna kan erbjuda. Jag har i denna fråga samrått med chefen för utbildningsdepartementet.

En viktig uppgift i arbetet för teknikspridning har självfallet de industripolitiska organen – SIND, de regionala utvecklingsfonderna och STU. De skall ge information och råd till mindre företag som har svårt att själva bedöma värdet av olika tekniska nyheter. De kan också många gånger hjälpa till att förmedla kontakter med företag som har prövat nya tekniska lösningar.

Av både data- och elektronikkommitténs (DEK:s) och STU:s material framgår att bristen på kunskaper och erfarenhet i många fall är det viktigaste hindret för en snabbare teknikspridning. Behovet av kompletterande utbildning av exempelvis produktionstekniker, arbetsledare och yrkesarbetare är mycket stort. Många olika slags kurser kan bidra till att möta dessa utbildningsbehov. I stor utsträckning ankommer det på näringslivet självt att ordna utbildning; det kan t.ex. gälla kurser som ordnas av maskinleverantörer, särskilda konsultföretag eller de berörda industriföretagen själva. Inom arbetsmarknadsutbildningens ram görs – som jag redan har nämnt – en kraftig satsning på fort- och vidareutbildning av anställda i industrin i syfte att motverka flaskhalsproblem i samband med exempelvis användning av ny teknik. Jag föreslår i det följande att SIND skall få ökade resurser för att främja *fortbildning av personal inom främst mindre företag*.

Det statliga stödet till teknisk forskning och utveckling i företag är i allmänhet mest omfattande i de tidiga skedena av resp. projekt. Statliga bidrag ges framför allt till det som kan betecknas som FoU i egentlig mening, medan de stöd som kan komma i fråga för projektens kommersiella genomförande i allmänhet begränsas till kreditstöd och viss delning

av riskerna. Det är emellertid uppenbart att betydande fördelar skulle kunna nås om den nu kända tekniken kunde spridas snabbare än vad som f.n. sker. Jag föreslår därför i denna proposition ökade insatser av selektivt statligt stöd till sådana utvecklingsprojekt som till stor del innebär utnyttjande av redan känd ny teknik som landet har liten erfarenhet av. Dessa förstärkta insatser är av två slag. Dels förordas *ökade resurser till Fonden för industriellt utvecklingsarbete* (Industrifonden), vars engagemang i berörda projekt har karaktär av kreditstöd och riskdelning. Dessutom föreslås ett helt nytt bidrag, som riktas till ett begränsat antal verkstadsföretag vilka prövar ny produktionsteknik av särskilt avancerat slag – s.k. *flexibla tillverkningsystem*.

Som framgår av senare redovisning (kap. 6) har jag beräknat ökade *medel för den tekniska attachéverksamheten*. Denna verksamhet spelar en viktig roll för spridning av kunskap om ny industriell teknik.

5.6 Utveckling av teknikupphandlingen som industripolitiskt instrument

Innovationsprocessen – vägen från teknisk produktidé/affärsidé fram tills en lönsam försäljning har etablerats – är lång och farofylld. Företagen kan inte finansiera alla riskprojekt, även om dessa är långsiktigt lönsamma. Samhället kan genom villkorslån (bidrag/royalty) dela riskerna med företagen. De villkorslån som nu ges av Industrifonden, STU och regionala utvecklingsfonder har alla till syfte att få företagen att öka sina utvecklingssatsningar. De olika institutionerna arbetar med olika faser i utvecklingen och med olika företagsklasser. Dessa system fungerar i huvudsak väl. De bör bibehållas och vidareutvecklas.

En metod för att stimulera teknisk förnyelse är stöd till teknikupphandling. Teknikupphandling innebär att ett visst utvecklingssteg tas i samband med upphandlingen av en viss vara eller tjänst. Utvecklingssteget måste vara avtalsbart. Detta innebär att det normalt inte kan vara alltför komplicerat i tekniskt avseende. Utvecklingen går ju normalt i små steg – ju tidigare man tar det första steget desto snabbare kan man ta nästa. Teknikupphandling handlar ofta om att utnyttja känd teknik på nya tillämpningsområden. Det centrala i teknikupphandlingen är att produkten utvecklas i nära samarbete med kunderna. Både kunder och leverantörer har fördelar av detta. Köparna får en bättre produkt. Leverantörerna får ökad teknisk kompetens och en ny produkt på tekniskt hög nivå som eventuellt kan säljas till andra köpare. Företaget får därigenom möjligheter till ökad produktion och försäljning.

Det finns olika vägar att stimulera teknisk förnyelse i de svenska industriföretagen. Om man vill nå relativt snabba ekonomiska resultat är det de senare faserna i utvecklingsarbetet man skall inrikta sig på. Av olika stimulansåtgärder, som riktar in sig på det tekniska utvecklingsarbete som ligger nära marknadsintroduktion, har åtgärder för att stimulera teknikupp-

handlingen många fördelar. Man har en kund med ett väldefinierat behov. Tiden från det stimulansinsatserna sätts in till dess man ser konkreta resultat är relativt kort.

Teknikupphandling är ofta ett effektivt sätt att snabbt öka den tekniska förnyelsen och snabbt få ekonomiska resultat av denna förnyelse. För många köpare och leverantörer är detta ett normalt förfarande, som inte behöver särskilt stödjas. Ofta finns dock hinder av olika slag. De är väsentligen av samma slag som gäller all teknisk utveckling och man kan utnyttja samma resurser och samma institutioner i detta fall som för övrigt stöd till teknisk utveckling. Utöver detta finns dock speciella problem i samband med teknikupphandling. Det finns särskilda problem för kunder och leverantörer att hitta varandra. Köparna kan vara splittrade och omedvetna om vilka tekniska lösningar som finns. Leverantörerna känner inte alltid behovsbilden.

För att stimulera offentliga upphandlare att i ökad utsträckning överväga teknikupphandling i samband med beställning av större produkter eller system, har nyligen vissa förändringar gjorts i den statliga upphandlingsförordningen.

Det finns också ett behov av en verksamhet som kan skapa kontakter och där man kan utreda förutsättningarna för teknikupphandling. Som framgår i senare redovisning (kap. 8) föreslår jag att särskilda medel anslås för att från industridepartementet bedriva en sådan *kontaktskapande och utredande verksamhet i samband med teknikupphandling*.

Jag har dessutom beräknat medel för en något *höjd ambitionsnivå i STU:s teknikupphandlingsprogram*. Vidare föreslås i denna proposition en *förstärkning av TEMU-Bolagens resurser*, vilket syftar till att förstärka kompetensen på teknikupphandlingsområdet. Jag vill också i detta sammanhang peka på att den kraftiga *förstärkning av Industrifonden*, som senare föreslås (kap. 9) skapar förutsättningar för ökade statliga finansiella insatser i teknikupphandlingsprojekt. Sammantaget kommer Industrifonden att under de kommande tre budgetåren tillföras 600 milj. kr.

6 Verksamheten vid styrelsen för teknisk utveckling

Jag har vid min anmälan till propositionen om forskning (prop. 1983/84: 107 bil. 9) redogjort för mina förslag rörande styrelsen för teknisk utveckling (STU). Jag avser nu att i korthet redogöra för verksamheten vid STU och dessa förslag.

Styrelsen för teknisk utveckling är central förvaltningsmyndighet för statens stöd till teknisk forskning och industriellt utvecklingsarbete.

STU har såväl industri- som forskningspolitiska uppgifter. Detta är formulerat i STU:s *industriroll* (I-rollen), dvs. STU:s uppgift att främja industrins innovationsverksamhet och tekniska kvalitet, och i STU:s

forskningsstödjande roll (F-rollen), dvs. STU:s uppgift att inom den tekniska forskningen höja den vetenskapliga nivån och öka kunnandet inom skilda områden. En tredje uppgift för STU är att med hjälp av tillgänglig eller ny teknik främja utvecklingen inom olika samhällssektorer, vilket utgör STU:s *samhällssektorroll* (S-rollen).

Dessa tre huvuduppgifter för STU ligger fast.

STU:s verksamhet är uppdelad på program och delprogram, vilka återspeglar STU:s uppgifter. Stöd till utvecklingsarbete baserade på STU:s I-roll och S-roll kanaliseras huvudsakligen via program 1. Industriellt och samhällsinriktat tekniskt utvecklingsarbete medan F-rollen huvudsakligen uppfylls genom projektstöd från program 2. Kunskapsutveckling.

STU:s finansiella stöd kan utgå som bidrag eller lån. Stödet kan också ges som utvecklingsuppdrag, eller som stipendier eller pris till uppfinnare. Stödet lämnas antingen till kollektiv verksamhet inom ett ramprogram eller till ett särskilt projekt eller en grupp av projekt.

Utöver finansiellt stöd kan STU bistå med rådgivning och service.

STU har i sin anslagsframställning för budgetåret 1984/85 lämnat förslag till plan för verksamheten för budgetåren 1984/85- 1986/87.

Den verksamhet STU syftar till att stimulera – forskning och utvecklingsarbete – är till sin natur långsiktig. Forskningens resultat sprids ofta genom den högre utbildningen till företagens utvecklingsavdelningar, en process på kanske ett decennium. Det tekniska utvecklingsarbete i innovationsprocessens tidigare faser som STU direkt stöder kräver i sig fleråriga insatser. Därutöver tar det ytterligare ett antal år innan någon kommersiell produktion kan komma igång. STU måste därför arbeta i ett *flerårsperspektiv*. STU:s verksamhet planeras också, sedan budgetåret 1981/82 i treårsramar. Nuvarande treårsperiod avslutas i och med utgången av 1983/84. För att skapa rimliga förutsättningar för STU:s arbete bör verksamheten även fortsättningsvis planeras med treåriga budgetramar.

En viktig utgångspunkt för regeringens ställningstagande till den fortsatta verksamheten vid STU, bör vara den *utvärdering* av hittillsvarande verksamhet som på regeringens uppdrag redovisats dels i STU-perspektiv 1983, dels i en särskild skrivelse daterad den 3 oktober 1983.

STU:s verksamhet är relativt mångfasetterad. Uppföljning och utvärdering måste anpassas till verksamheternas olika förutsättningar och mål. Som STU framhåller är det t.ex. inte möjligt att anlägga rent kommersiella och kvantitativa aspekter på stödet till forskningsprojekt vid tekniska högskolor. Stödet till kunskaps- och kompetensuppbyggande forskning ger helt annorlunda resultat än stödet till utvecklingsarbete i mindre och medelstor industri. STU:s verksamhet kännetecknas av långa tidsförlopp mellan STU:s insatser och insatsernas eventuella effekter. Vidare är det vanligen svårt att bedöma orsakssambanden mellan insatser och effekter. Detta tillsammans med den heterogena karaktären hos anslagsmottagare och stödformer gör det svårt att på ett meningsfullt sätt sammanställa ett

resultat för STU som helhet. Det av STU redovisade materialet utgör också i huvudsak en sammanställning av separata utvärderingar av olika verksamheter.

För egen del vill jag anföra följande. STU:s utvärderingsinsatser har successivt utvecklats och har nu fått betydande omfattning. De ligger också relativt väl i linje med ambitionerna i regeringens anvisningar. Trots att STU:s utvärderingsfunktion i många avseenden uppvisar hög kvalitet bör den kunna utvecklas vidare. Det är därvid viktigt att STU strävar efter att klarare ange återkopplingen mellan gjorda utvärderingar och förslag till framtida insatser och verksamhetsformer; analysen av utvärderingsresultatet måste utvecklas så att konsekvenserna för den framtida verksamheten blir mer uppenbara.

STU:s utvärderingsverksamhet är inriktad på STU:s egna styr-, stöd- eller arbetsformer. Detta är en naturlig inriktning sett ur myndighetens synvinkel och får anses utgöra det primära i myndighetens utvärderingsansvar. Samtidigt blir emellertid STU:s utvärderings- och planeringsunderlag något för begränsat för att tjäna som underlag för statsmakternas beslut om omfattning och inriktning av statens insatser på det tekniskt-industriella området. För att kunna identifiera mer genomgripande alternativ till tillämpade stödformer eller betydelsefulla samverkans effekter mellan skilda samhällseliga insatser även utanför STU, bör ett större grepp tas. Jag avser ta initiativ till att ett sådant beslutsunderlag tas fram.

Mitt förslag till medelsfördelning mellan de olika programmen innebär en viss omfördelning mot ökade kunskapsutvecklingsinsatser. Genom en kraftfull ekonomisk politik, inkluderande bl.a. 1982 års devalvering, har regeringen nu lagt grunden för en positiv industriell utveckling. Företagens vinster har ökat och den finansiella ställningen stärkts. Förutsättningarna för företagen att ta ett ökat finansiellt ansvar för den tekniska forskningen och utvecklingen bör därmed generellt sett ha ökat.

En viktig grund för industrins forskning och utveckling är den grundläggande kunskapsuppbyggnad som sker vid bl.a. de tekniska högskolorna. Samhället har traditionellt ett huvudansvar för denna mer grundläggande forskning. STU är också en betydelsefull extern finansiär av forskningen vid de tekniska högskolorna.

Huvuddelen av STU:s samlade resurser går dock till att stödja utvecklingsarbete i enskilda personer, företags eller företagsnära organisationers regi.

STU:s samlade finansiella stöd till utvecklingsarbete är endast en bråkdel av de resurser som industrin själv satsar. Den helt övervägande delen av industrins samlade satsningar står de större företagen för. STU:s stöd måste utgå från industrins forsknings- och utvecklingssatsningar och bör ses som ett komplement till företagens egna insatser. STU:s insatser bör därför enligt min mening företrädesvis göras där projektägarnas finansiella resurser är knappa och där STU:s relativt begränsade resurser bedöms

vara av avgörande betydelse för projektets genomförande. Jag har följaktligen förordat en ytterligare förskjutning av STU:s utvecklingsstöd mot de mindre företagen och då särskilt *de unga teknikbaserade företagen*. Jag vill emellertid samtidigt framhålla vikten av att STU nära följer utvecklingen inom de större företagen och beaktar de större företagens långsiktiga planer i den egna planeringen. Det är viktigt att STU tidigt i planeringsarbetet förankrar sin programverksamhet i industrin. Vissa forskningsinsatser i industrin förutsätter samverkan mellan flera företag och resultaten är då svåra att privatisera. Det är viktigt att STU stimulerar sådan samverkan mellan företag. Även då det gäller samråd med andra myndigheter och verk som berörs direkt eller indirekt av STU:s åtgärder, bör som flera remissinstanser påpekar kontakter tas på ett tidigt stadium.

Den tekniska utvecklingen framskrider i allmänhet genom små steg i en kontinuerlig process. Ibland sker en sprängvis utveckling genom en banbrytande uppfinning eller ett tekniskt-vetenskapligt genombrott. Den år 1948 uppfunna transistorn, den moderna elektronikens viktigaste byggkloss, är ett exempel på en sådan banbrytande händelse. Uppfinningen av den integrerade kretsen ett och ett halvt decennium senare är ett annat exempel.

Kreativiteten hos enskilda personer är grunden för den industriella förnyelsen. Detta gäller såväl enskilda uppfinnare som forskare och anställda vid företag och andra organisationer. Samhället måste på olika sätt värna om och stimulera denna skaparkraft. *Enskilda uppfinnare*, dvs. professionellt arbetande från industrin fristående personer som gör eller gjort uppfinningar, är särskilt viktiga för tillflödet av de mer radikala idéerna. Det är samtidigt en ganska utsatt grupp som arbetar med små resurser under speciella förhållanden. STU är ofta det enda alternativet för extern finansiering i tidiga faser av innovationsprocessen. Uppfinnarna utgör därför en viktig målgrupp för STU:s stöd. Utvärdering av hittillsvarande stöd indikerar dock en relativt låg verkningsgrad på uppfinnarstödet, dvs. relativt få projekt leder till kommersiell produktion. För att en idé/uppfinning skall kunna bli en innovation, dvs. en kommersiellt framgångsrik ny produkt, krävs att uppfinningen hamnar i rätt miljö, får nödvändig tillförsel av riskkapital och framför allt tas om hand av en entreprenör som ser till att uppfinningen utvecklas och marknadsanpassas. Detta bör beaktas på ett så tidigt stadium som möjligt utan att för den skull äventyra uppfinnarens ensamrätt till sin idé/uppfinning. Jag har beräknat medel för en utveckling och effektivisering av stödet till denna grupp. Stödet till uppfinnare bör kunna ges i nya former. Jag återkommer till detta.

STU framhåller vikten av en allmän bredd på forskningsinsatserna i Sverige för att utvecklingen inom flertalet större teknikområden skall kunna följas. Samtidigt betonar STU nödvändigheten av att denna allmänna bredd kompletteras med en tydlig koncentration av de begränsade resurser som avsätts för forskning och utveckling till vissa för Sverige centrala områden.

En grundläggande förutsättning för att följa, förstå och rätt tolka forskningsresultat och teknisk-vetenskapliga utvecklingstendenser är att det inom landet bedrivs viss egen forskning inom de aktuella områdena. Med hänsyn till bredden i den svenska industristrukturen och för att säkerställa en beredskap inför den framtida utvecklingen inom olika teknikområden, bör STU:s insatser enligt min mening ha en stor bredd. För att begränsa resursbehovet bör dock insatserna inom flertalet av dessa områden ha karaktär av bevakningsforskning. STU:s forskningsinsatser kan därigenom *koncentreras* till områden där svensk industri och samhälle kan bedömas behöva en mer omfattande teknisk-vetenskaplig kompetens och nytt kunnande.

Jag vill i detta sammanhang också ta upp frågan om områdesprioritering och projekturval enligt kvalitetskriterier. Ofta framställs detta som om det skulle föreligga en konflikt mellan dessa styrkriterier. Enligt min uppfattning behöver ingen sådan motsättning föreligga. En prioritering av särskilt angelägna områden, "nyttoprioritering", kan mycket väl och bör förenas med kravet på teknisk-vetenskaplig kvalitet. Om vi vill upprätthålla vår position nära teknikfronten inom några områden krävs att allt större resurser allokeras dit. Med de budgetrestriktioner som föreligger och kommer att föreligga inom överskådlig framtid, innebär detta med nödvändighet en koncentrerings av de samlade forsknings- och utvecklingsinsatserna till särskilt angelägna områden. Vid urval av projekt inom dessa områden måste kvalitetskriteriet väga tungt.

Det är emellertid samtidigt viktigt att resurser finns tillgängliga för projekt inom relativt smala områden, utanför de prioriterade, där speciell kompetens finns och där kvalificerad forskning kan genomföras.

Förekomsten av prioriterade områden innebär en koncentrerings av huvuddelen av STU:s resurser till dessa områden, dock inte alla resurser. Det måste alltid finnas visst utrymme för högkvalitativa projekt även utanför de prioriterade områdena. För att särskilt säkerställa medel för mer vetenskapligt inriktade projekt, har jag föreslagit att en ram avdelas inom kunskapsutvecklingsprogrammet att fördelas efter inomvetenskapliga kriterier.

Den av mig förordade ökningen av STU:s insatser för kunskapsutveckling får inte ses som ersättning för nödvändiga förstärkningar av basanslagen för forskning vid teknisk fakultet. Tvärtom ställer ökade satsningar från STU krav på ytterligare förstärkning av basresurserna vid högskolan. STU:s resurser skall vara *flexibla* och inte bindas för uppbyggnad av fasta resurser vid högskolan.

STU:s projektstöd till utvecklingsarbete ges normalt med skyldighet för mottagaren att under vissa omständigheter betala tillbaka stödet jämte ränta. Detta innebär att stödet enligt gällande bestämmelser skall bokföras som ett lån. Stödet belastar därmed företagets soliditet. STU kan därför ställas inför kravet att efterge en fordran för att ett företag inte skall

behöva träda i likvidation. Det kan mot denna bakgrund i vissa fall vara lämpligt med stöd med royaltyuppgörelser istället för lån. Vidare kan det finnas fall där STU för att ligga kvar med stöd till ett företag i en rekonstruktionssituation med bibehållen återbetalningsskyldighet för STU-stödet måste ha möjlighet att omvandla sin fordran till ett anspråk på royalty, som utgår under viss tid. Ett royaltyavtal medför bokföringsmässigt att STU-stödet omförs till extraordinär intäkt och således inte belastar företagets soliditet.

Jag har därför förordat att, i likhet med vad som gäller för Industrifonden och de regionala utvecklingsfonderna, STU:s stöd i fortsättningen även kan utgå i form av bidrag med förbehåll att mottagaren förbinder sig att, om projektets resultat kan utnyttjas lönsamt, betala *royalty* eller annan löpande avgift. Det ankommer på regeringen att lämna de närmare föreskrifter som erfordras.

Enligt STU:s erfarenheter av stödet till större företag, har det visat sig att det ur flera synpunkter kan vara lämpligare med "garanti" som stödform i stället för ett traditionellt projektstöd. Vid en granskning av stöd till storföretagsprojekt som beviljades under budgetåret 1979/80 har det visat sig att flertalet av företagen inte rekviderar sina beviljade STU-lån förrän de vet om projektet har lyckats eller ej. Företagen utnyttjar STU-lånet i det fall projektet misslyckas, varvid återbetalning av medlen inte blir aktuell. STU:s beslut om att bevilja lån med villkorlig återbetalning används således i dessa fall som en form av garanti.

Jag har således förordat att STU:s stöd, i likhet med vad som gäller för Industrifonden, försöksvis även får utgå i form av *utfästelse om stöd*, s.k. projektförsäkring. STU skall därvid reservera ett belopp motsvarande utfästelsebeloppet inom sitt för stöd disponibla anslag. För projektförsäkringsåtagande skall utgå försäkringsavgift, royalty eller annan löpande avgift. Det bör ankomma på regeringen att svara för den närmare utformningen och att besluta om en eventuell permanentning av denna stödform, om erfarenheterna visar sig goda.

Som jag tidigare nämnde har STU i enlighet med ett av regeringen lämnat uppdrag i sin anslagsframställning för budgetåret 1984/85 lämnat förslag till ett treårigt program. Jag har förordat att regeringen mot bakgrund av STU:s redovisade treårsplan förelägger riksdagen förslag om ett treårigt program för STU:s stöd till teknisk forskning och utveckling under budgetåren 1984/85- 1986/87.

För den verksamhet som finansieras över anslaget F1. Styrelsen för teknisk utveckling: Teknisk forskning och utveckling har jag för denna period beräknat ett medelsbehov av totalt 2145 milj.kr. varav för budgetåret 1984/85 678,9 milj.kr. Härutöver har jag för stödet under anslaget F3. Styrelsen för teknisk utveckling: Utrustning under samma period beräknat ett medelsbehov av totalt 53,7 milj.kr. varav för budgetåret 1984/85 17,2 milj.kr.

Följande sammanställning ger en ekonomisk översikt av verksamheten under anslaget Styrelsen för teknisk utveckling: Teknisk forskning och utveckling (i milj.kr.).

	1982/83	1983/84	1984/85	
			STU m. fl.	Före- draganden
Kostnader				
Program 1				
Industriellt och samhällsinriktat tekniskt utvecklingsarbete	348,4	383,0	¹ 549,6	¹ 404,2
Program 2				
Kunskapsutveckling	214,3	² 248,3	295,1	³ 236
Program 3				
Internationell kontaktverksamhet ⁴	12,9	13,8	22,7	15
Program 4				
Teknikupphandling	10,6	4,2	22,6	14
Rymdverksamhet	13,9	15,2	17,5	15,8
Informationsförsörjnings- verksamhet	9,0	8,4	12,7	8,5
Attachéverksamhet	12,9	15,6	22,3	18,5
Ofördelade medel	—	4,5	—	10
Summa kostnader	621,7	693,0	942,0	722
Avgår finansiering utöver anslag och ränte- intäkter från riksgälds- kontoret				
Återbetalningar m. m.	37,9	38,0	30	43,1
Minskning av reservat- ion	-0,9			
Summa medelsbehov	584,7	655	912	678,9
Avgår övrigt				
Ränteintäkter från riksgäldskontoret ⁵	—	36,5	45	65,9
Förvaltningskostnader enl. särskilt anslag	—	—	—	66,3
Summa anslag	584,7	618,5	867	546,7

¹ För budgetåret 1984/85 är den kollektiva forskningen inte längre uppdelad på program 1 och 2 utan ingår i sin helhet i program 1.

² Varav 8 milj. kr. anvisats över tilläggsbudget 1 (prop. 1983/84: 8, NU 11, rskr 130) och ca 40 milj. kr. avser kollektiv forskning.

³ Inkluderar 10 milj. kr. för utökade insatser på elektronikkomponentområdet för genomförande av delprogrammet Målinriktad forskning i det nationella mikroelektronikprogrammet.

⁴ Inkl. internationell myndighetsservice (inkluderades tidigare i program 4).

⁵ Kalkylerad räntesats är statens avkastningsränta bå 1983/84, dvs 13 %.

Jag går nu närmare in på verksamheten inom de olika programmen.

Program 1. Industriellt och samhällsinriktat tekniskt utvecklingsarbete är f.n. indelat i fem delprogram. Följande sammanställning ger en ekonomisk översikt av verksamheten inom programmet (milj.kr.)

Program 1	1982/83 Utfall	1983/84 Budget	1984/85 Beräknar	
Delprogram			STU	Före- draganden
Ia. Insatsområden	54,3	46,1	79,3	50,5
Ib. Teknikområden	265,2	299,1	423,4 ⁶	319,6 ⁶
Ic. Industriservice	15,9	18,0	33,8	21,0
Id. Förmedling	3,8	4,4	— ⁷	— ⁷
Ie. Arbetstagarprojekt*	8,9	14,6	13,1	13,1
	348,1	383,0	549,6	404,2

⁶ Inkluderar förmedlingsverksamheten och all kollektiv forskning. Tidigare har hälften av den kollektiva forskningsbudgeten redovisats under program 2.

⁷ Inkluderat i delprogram Ib.

* Fr. o. m. 1984/85 delprogram Id.

Under innevarande budgetår pågår verksamhet inom 13 *insatsområden*. Verksamheten avser större, konkret målinriktade, fleråriga men tidsbegränsade utvecklingsinsatser av betydelse för samhällssektorer och industri. Stödformen har särskilt använts inom områden där teknisk utveckling, som i och för sig är önskvärd och synes ligga inom räckhåll, annars inte kommer till stånd. Det medför ett omfattande planerings-, initierings- och samordningsarbete av STU.

Verksamheten inom de olika insatsområdena löper planenligt. Föregående budgetår avslutades verksamheten inom tre insatsområden. Det är de första insatsområdessatsningarna som slutförts. Under innevarande budgetår beräknas ytterligare åtta slutföras.

STU framhåller att det kan dröja åtskilliga år innan de industriella effekterna av avslutade insatsområden kan bedömas mer slutgiltigt. STU anser ändå att genomförd utvärdering ger vid handen att den grundläggande idén med insatsområden är bärkraftig.

Jag delar uppfattningen att ytterligare erfarenheter bör vinnas innan några långtgående slutsatser kan dras av denna stödform. Hittillsvarande erfarenheter är emellertid tillräckligt intressanta för att motivera fortsatt verksamhet. Det är också min uppfattning att inom vissa områden fungerar inte marknadskrafterna tillfredsställande. Inom dessa områden kan STU påskynda utvecklingen genom att gå in och ta initiativ till och samordna olika intressen. Stödformen insatsområden kan ses som ett verktyg för ett sådant mer aktivt arbetssätt för STU.

Jag räknar således med att pågående insatsområdesverksamheter fortsätter planenligt och förordar att verksamhet inom några nya insatsområden sätts igång under kommande treårsperiod. För budgetåret 1984/85 har jag utöver medel för fullföljande av redan pågående verksamhet beräknat medel för igångsättning av verksamhet inom insatsområdena Flexibla tillverkningsystem, CAD/CAM i verkstadsföretag, Pulverteknisk produktion och Flexibel automatiserad montering. Dessa insatsområden ingår samtliga i av mig prioriterade teknikområden.

Huvuddelen av STU:s finansiella stöd till teknisk forskning och utvecklingsarbete lämnas inom *delprogram 1b. Teknikområden och program 2. Kunskapsutveckling*. Insatserna inom kunskapsutvecklingsprogrammet har tyngdpunkten på forskning medan insatserna inom teknikområdesprogrammet i huvudsak avser industriellt utvecklingsarbete. Som jag redan framhållit måste en koncentration av insatserna mot ett begränsat antal prioriterade områden göras.

Prioriteringen innebär en identifiering av områden där såväl behoven av förstärkta satsningar som potentialen för svensk industri har bedömts vara störst och där följaktligen en huvuddel av resurserna bör sättas in. STU måste dock även framgent avsätta medel för projekt inom andra områden där STU:s stöd kan leda till satsningar av strategisk betydelse.

I likhet med vad som f.n. gäller bör de prioriterade satsningarna även fortsättningsvis inriktas dels mot teknikområden som är av strategisk betydelse för utvecklingen av svensk industri, dels mot teknik för användning inom branscher eller områden av speciell betydelse för svensk ekonomi.

STU har föreslagit att följande områden prioriteras: verkstadsteknik, informationsteknologi, bioteknik, nya material, massa- och pappersteknik, träteknik, kemiteknik samt teknik för hälso- och sjukvård. Flertalet remissinstanser instämmer i huvudsak i STU:s val av områden. I några enstaka fall lämnas därutöver förslag till ökade satsningar på ytterligare något område. I flera remissyttranden finns synpunkter på den närmare inriktningen inom resp. område. Jag återkommer till detta vid min genomgång av de olika prioriterade områdena.

STU:s förslag till prioriterade områden överensstämmer väl med de av riksdagen prioriterade områdena för innevarande treårsperiod (prop. 1980/81:130, NU 64, rskr 425). För att ge resultat är det viktigt att STU:s stöd är uthålligt och långsiktigt. Alltför kraftiga prioriteringsändringar är inte rimliga och skulle skapa stora störningar i systemet. Successiva förändringar med tyngdpunktsförskjutningar inom resp. område är dock en naturlig process baserad på utvärderingsresultat, omvärldsförändringar, m.m.

Jag har således förordat fortsatta massiva satsningar inom områdena verkstadsteknik, informationsteknologi, bioteknik, materialteknik – nya material, massa- och pappersteknik, träteknik, kemiteknik samt teknik för hälso- och sjukvård. Jag har vidare förordat ökade insatser inom områdena havsteknik och tekoteknik samt för genomförande av ett civilt flygtekniskt forskningsprogram.

Jag avser nu något utförligare kommentera insatserna inom dessa områden.

Verkstadstekniken har avgörande betydelse för den produktions- tekniska förnyelsen i flertalet branscher. En vital inhemsk verkstadsteknisk forskning och utveckling är av stor betydelse för utvecklingen av en

konkurrenskraftig svensk industri för tillverkning av verkstadsteknisk produktionsutrustning. STU:s insatser bör främst inriktas på utveckling mot flexibla automatiserade produktionssystem. Jag har beräknat medel för att den successiva upptrappningen av insatserna på detta område, som har påbörjats under innevarande treårsperiod, kan fortsätta.

Verkstadsindustrin berörs också i hög grad av den snabba utvecklingen inom materialtekniken. Utnyttjandet av ett nytt material eller en ny materialkvalitet påverkar inte enbart produktprestanda utan förutsätter normalt också förändringar i själva produktionen. Det materialtekniska området är mycket omfattande. Under innevarande treårsperiod har STU:s insatser framför allt inriktats mot att förstärka insatserna inom delområden där utvecklingen av nya material och materialegenskaper är central och där stora satsningar sker internationellt. Jag har beräknat medel för att den nuvarande stora satsningen på det materialtekniska området skall kunna fortsätta på i huvudsak oförändrad nivå totalt sett. För att möjliggöra ökade satsningar på vissa nya material är det därför nödvändigt att satsningarna på mer konventionella metalliska material minskas. Inom metallforskningsområdet har Sverige en traditionellt stark ställning och stora satsningar görs från industrins sida. STU:s insatser är här av relativt sett mindre betydelse än inom nya materialområden där STU:s satsningar kan vara direkt avgörande. Jag räknar med att industrin tar ett ökat ansvar för att upprätthålla och vidareutveckla kompetensen på metallforskningsområdet. Jag har beräknat medel för ökade satsningar på polymera material, och då särskilt polymerbaserade fiberkompositer, samt på högpresterande keramer.

Informationsteknologin är drivkraften bakom stora förändringar inom nära nog alla samhällsområden. Den representerar ett av de få mer betydande tillväxtområdena för 1980-talet och ger även på längre sikt utomordentligt stora utvecklingsmöjligheter. STU:s nuvarande program för informationsteknologi är sammansatt av ett antal olika delar som kan koncentreras till i huvudsak två block, nämligen komponentteknologi och systemteknologi. Tyngdpunkten ligger på systemteknologi men stora satsningar görs också inom komponentteknologiblocket. Huvuddelen av dessa insatser avser kunskapsutveckling för att skapa den nödvändiga basen för en vidare industriell utveckling. Jag har beräknat medel för ökade satsningar inom komponentteknologiblocket som i huvudsak utgörs av delprogrammet Målinriktad forskning i det nationella mikroelektronikprogrammet. Jag har vidare beräknat medel för fortsatta kraftfulla satsningar på systemteknologi.

Satsningarna på industriell exploatering av biotekniken har ökat kraftigt under de senaste åren. Intresset kring biotekniken har hittills i hög grad kretsat kring gentekniken och mera specifikt kring den s.k. hybrid-DNA-tekniken. Den biologiska basen för biotekniken har emellertid vidgats genom genombrottet för tekniken med s.k. monoklonala antikroppar.

Genom de senaste årens insatser bör det nu finnas förutsättningar för en ytterligare kraftsamling för att vidareutveckla svenska styrkepunkter forskningsmässigt och industriellt. Jag har beräknat medel för en kraftig ökning av insatserna inom det biotekniska området. Den successiva upptrappningen av de biotekniska satsningarna som påbörjades under innevarande treårsperiod kan därmed fortsätta. Tyngdpunkten kommer även fortsättningsvis att ligga på kunskapsutveckling.

STU:s insatser inom området kemiteknik syftar till att på olika sätt stödja svensk kemisk industris utveckling av s.k. prestations- och specialkemikalier. Det är också inom detta område som en expansion av kemiindustrin förutses för 1980-talet. Jag har beräknat medel för i stort sett oförändrade insatser för i första hand kunskapsutveckling inom strategiska teknologiområden av brett intresse för den kemiska industrin.

Massa- och pappersindustrins betydelse för svensk ekonomi är odiskutabel. För att den svenska industrin skall kunna upprätthålla sin konkurrenskraft måste massa- och papperstekniken utvecklas. Insatserna inom området massa- och pappersteknik syftar bl.a. till att öka förädlingsgraden hos svenska pappersprodukter. Jag har beräknat medel för i stort sett oförändrad ambitionsnivå på STU:s satsningar inom detta område.

Träindustrin är liksom massa- och pappersindustrin en betydande nettoexportör i svensk industri och därmed av stor betydelse för vår bytesbalans med omvärlden. Den stora satsning för att öka kompetens- och kunskapsnivån inom området träteknik som påbörjades 1979/80 bör fullföljas på nuvarande nivå. För att undvika dubbelarbete och öka effekten av de statliga satsningarna bör verksamheten inom STU i ökad utsträckning samordnas med de branschfrämjande aktiviteter inom träindustriområdet som statens industriverk (SIND) bedriver.

Hälso- och sjukvården är en viktig samhällssektor med stort teknikberoende. Befolkningsutvecklingen med ökande andel äldre gör också att hälso- och sjukvårdens omfattning stadigt ökas, med stigande kostnader som följd. Vid sidan av rent medicinsk utveckling är ny teknik för hälso- och sjukvård en betydelsefull möjlighet att åstadkomma förbättrad vård. Ny och förbättrad teknik kan också sänka sjukvårdskostnaderna och stärka Sveriges industriella konkurrenskraft. Jag har beräknat medel för fortsatta STU-insatser på i huvudsak oförändrad ambitionsnivå.

Jag har tidigare i proposition om svensk havsresursverksamhet (prop. 1983/84:10) föreslagit åtgärder för att främja denna. Ett viktigt led i en sådan politik utgörs av forsknings- och utvecklingsinsatser inom området havsteknik. STU föreslår att stödet inom detta område ökas och koncentreras till utveckling av teknik vars tillämpningar i första hand finns på oljeutvinningsmarknaden på Nordsjön.

Min bedömning är att oljeutvinningsverksamheten på Nordsjön erbjuder en intressant marknad för svensk industri. Många produkter som är lämpade för denna verksamhet karakteriseras av korta serier och snabb tek-

nisk utveckling. Oljeutvinningsverksamheten drivs också kontinuerligt mot nya svårare förhållanden, vilket ställer krav på högre teknisk kvalitet samt bättre tillförlitlighet och säkerhet, dvs. områden där svensk industri bör ha komparativa fördelar. Jag har beräknat medel för ökade STU-insatser inom området havsteknik. STU:s insatser bör i första hand inriktas på framtagning av produkter och system för oljeutvinningsmarknaden och då särskilt den norska marknaden. Samråd bör härvid ske med styrelsen för det program för havsindustriell kompetensutveckling som inrättas vid SIND. Jag finner det naturligt med ett närmare samarbete mellan Norge och Sverige på oljeutvinningsområdet. Sverige har en betydande oljeimport medan Norge är Europas största nettoexportör av olja. Samtidigt är den kompetens som svensk industri besitter, viktig för den norska oljeutvinningsmarknaden. Eftersom oljeutvinningsmarknaden är en förhållandevis ny marknad för svensk industri har STU:s insatser hittills i första hand inriktats på att bredda den tekniska kunskapen om branschen och dess problemområden. Insatserna bör nu fokuseras på ett antal större projekt för att åstadkomma konkreta resultat. STU bör härvid särskilt beakta problemen för subarktiska och arktiska havsområden. STU bör stödja verksamheten vid SSPA för att vidmakthålla institutet som en resurs för svensk havsteknisk industri.

STU föreslår ökade insatser för forskning inom området civil flygteknik.

Svensk flygindustri byggdes upp med målsättningen att i första hand tillgodose försvarets behov av stridsflygplan. Den militära delen har också helt dominerat verksamheten. Statsmakternas uttalade målsättning är emellertid på sikt en flygindustri med väsentligt ökad andel civil produktion. Industrin strävar också i denna riktning. Volvo Flygmotor och Saab-Scania driver ett antal avancerade civila utvecklingsprojekt i samarbete med amerikansk industri, delvis finansierade med statliga lån. För att en medverkan för svensk industri i framtida samarbetsprojekt inom det flygtekniska området skall kunna uppnås är det viktigt att landets knappa resurser utnyttjas väl. Detta kan innebära koncentration av resurserna till vissa områden av flygteknikutvecklingen, medan insatserna inom andra områden begränsas till teknikbevakning.

De nya civila flygplan som skall utvecklas för att säljas i framtiden måste konstrueras för en marknad där förutsättningarna jämfört med de senaste decennierna är väsentligt förändrade. Dessa ändrade förutsättningar gäller såväl bränslekostnadernas ökade andel av driftskostnaderna som ökade krav på miljövänlighet, komfort och säkerhet.

STU:s programförslag omfattar insatser inom områdena: aerodynamik, flygmekanik, stabilitet och flygegenskaper, struktur och material samt buller och vibrationer. Programmet är tänkt att genomföras i samarbete med industrin, högskolor och FFA. Vid programmets utarbetande har

förutsatts att utvecklingen av civila flygplan inom vissa områden kan dra nytta av det kunnande som redan finns beträffande militära flygplan.

Jag delar uppfattningen att ökade satsningar bör göras på civil flygteknisk forskning. För att stödja den pågående omställningen inom flygindustrin mot en större andel civil och exportinriktad produktion bör ett flerårigt ramprogram genomföras för att säkerställa den långsiktiga kunskapsutvecklingen inom svensk flygindustri. Det är enligt min uppfattning nödvändigt att etablera och upprätthålla en kunskapsnivå, som är tillräcklig för att industrin skall kunna samarbeta med utländska flygindustrier och medverka som partner, underleverantör eller huvudleverantör i kommersiellt intressanta civila flygplansprojekt.

Jag har mot denna bakgrund beräknat medel för en successiv ökning av STU:s stöd till civil flygteknisk forskning. Vid min medelsberäkning har jag tagit hänsyn till de betydande utvecklingsinsatser som görs på den militära sidan. De insatser som jag förordar bör således samordnas med det militära forskningsprogrammet inom området i enlighet med vad chefen för försvarsdepartementet förordat angående flygteknisk forskning.

Regeringen har i proposition 1982/83:130 om åtgärder för tekoindustrin bl.a. framhållit att insatser på forsknings- och utvecklingsområdet är av stor betydelse för att på lång sikt öka konkurrenskraften inom tekobranschen. Det är enligt min mening ett överlevnadsvillkor för denna industri i Sverige att tekotekniken utvecklas. Jag har beräknat medel för att STU i samverkan med SIND skall kunna öka insatserna för produkt- och produktionsteknisk utveckling inom konfektionsindustrin. En del av dessa insatser bör ske vid Textilforskningsinstitutet (TEFO), som bl.a. därigenom ges möjlighet att utvecklas till ett konfektionstekniskt kunskapscentrum.

Jag vill även beröra frågan om en teknisk forskningsrådsfunktion.

Det har i olika sammanhang, bl.a. i industridepartementets industriella och tekniska råd, anförts att det finns en oro i forskarsamhället för att STU:s uppgift att bevaka de industri- och sektorpolitiska aspekterna skulle medföra att i ett internationellt perspektiv särskilt framstående teknisk forskning, vars relevans är svår att skönja, inte ges stöd efter sin förtjänst. Tanken på att inrätta ett tekniskt forskningsråd har förts fram.

De undersökningar som STU har företagit, för att systematiskt klargöra vilka förslag till forskning vid högskolans tekniska fakulteter som idag saknar finansiering men som på grund av sin kvalitet borde ha finansierats, visar att de nyss nämnda farhågorna är överdrivna. Det finns dock ett mindre antal projekt som det idag är svårt att finna finansiering för.

För att säkerställa stöd till kvalitativt högstående forskning vars relevans kan avgöras först på sikt, har jag förordat att på försök en teknisk forskningsrådsfunktion inrättas inom ramen för STU:s kunskapsutvecklingsprogram. Jag har preliminärt beräknat att 20 milj.kr. per år avdelas

inom program 2 för detta ändamål. Fördelningen av medel ur denna pott bör ske enligt en särskild beslutsordning med fastställda ansökningstillfällen. Ett stödärende avgörs på grundval av rekommendation från ett forskarsammansatt råd.

Det bör ankomma på regeringen att göra de närmare avvägandena och vidta de åtgärder som erfordras för att skapa en forskningsrådsfunktion med den inriktning som jag här skisserat.

STU:s programförslag omfattar insatser inom områdena: aerodynamik, flygmekanik, stabilitet och flygegenskaper, struktur och material samt buller och vibrationer. Programmet är tänkt att genomföras i samarbete med industrin, högskolor och FFA. Vid programmets utarbetande har förutsatts att utvecklingen av civila flygplan inom vissa områden kan dra nytta av det kunnande som redan finns beträffande militära flygplan.

Jag delar uppfattningen att ökade satsningar bör göras på civil flygteknisk forskning. För att stödja den pågående omställningen inom flygindustrin mot en större andel civil och exportinriktad produktion bör ett flerårigt ramprogram genomföras för att säkerställa den långsiktiga kunskapsutvecklingen inom svensk flygindustri. Det är enligt min uppfattning nödvändigt att etablera och upprätthålla en kunskapsnivå, som är tillräcklig för att industrin skall kunna samarbeta med utländska flygindustrier och medverka som partner, underleverantör eller huvudleverantör i kommersiellt intressanta civila flygplansprojekt.

Jag har mot denna bakgrund beräknat medel för en successiv ökning av STU:s stöd till civil flygteknisk forskning. Vid min medelsberäkning har jag tagit hänsyn till de betydande utvecklingsinsatser som görs på den militära sidan. De insatser som jag förordar bör således samordnas med det militära forskningsprogrammet inom området i enlighet med vad chefen för försvarsdepartementet förordat angående flygteknisk forskning.

Regeringen har i proposition 1982/83:130 om åtgärder för tekoindustrin bl.a. framhållit att insatser på forsknings- och utvecklingsområdet är av stor betydelse för att på lång sikt öka konkurrenskraften inom tekobranschen. Det är enligt min mening ett överlevnadsvillkor för denna industri i Sverige att tekotekniken utvecklas. Jag har beräknat medel för att STU i samverkan med SIND skall kunna öka insatserna för produkt-och produktionsteknisk utveckling inom konfektionsindustrin. En del av dessa insatser bör ske vid Textilforskningsinstitutet (TEFO), som bl.a. därigenom ges möjlighet att utvecklas till ett konfektionstekniskt kunskapscentrum.

Jag vill även beröra frågan om en teknisk forskningsrådsfunktion.

Det har i olika sammanhang, bl.a. i industridepartementets industriella och tekniska råd, anförts att det finns en oro i forskarsamhället för att STU:s uppgift att bevaka de industri- och sektorpolitiska aspekterna skulle medföra att i ett internationellt perspektiv särskilt framstående teknisk

forskning, vars relevans är svår att skönja, inte ges stöd efter sin förtjänst. Tanken på att inrätta ett tekniskt forskningsråd har förts fram.

De undersökningar som STU har företagit, för att systematiskt klargöra vilka förslag till forskning vid högskolans tekniska fakulteter som idag saknar finansiering men som på grund av sin kvalitet borde ha finansierats, visar att de nyss nämnda farhågorna är överdrivna. Det finns dock ett mindre antal projekt som det idag är svårt att finna finansiering för.

För att säkerställa stöd till kvalitativt högtstående forskning vars relevans kan avgöras först på sikt, har jag förordat att på försök en teknisk forskningsrådsfunktion inrättas inom ramen för STU:s kunskapsutvecklingsprogram. Jag har preliminärt beräknat att 20 milj.kr. per år avdelas inom program 2 för detta ändamål. Fördelningen av medel ur denna pott bör ske enligt en särskild beslutsordning med fastställda ansökningstillfällen. Ett stödärende avgörs på grundval av rekommendation från ett forskarsammansatt råd.

Det bör ankomma på regeringen att göra de närmare avvägandena och vidta de åtgärder som erfordras för att skapa en forskningsrådsfunktion med den inriktning som jag här skisserat.

STU:s stöd till kollektiv forskning syftar till att stimulera sådan forskning och utveckling som är gemensam för en bransch eller annan grupp av företag/intressenter. Stödformen innebär att avtal träffas mellan STU och industrirepresentanterna om gemensam finansiering av ett specificerat forsknings- och utvecklingsprogram. Avtalen är vanligen treåriga och STU:s finansiering uppgår i genomsnitt till ca 50 procent.

På grundval av bl.a. de utvärderingar som gjorts bedömer STU att den kollektiva forskningen har stor betydelse som effektivt komplement till företagens egen forskning. STU anser att företagsgemensamma forskningsresurser kommer att få en ökad betydelse i framtiden och föreslår att stödet till kollektiv forskning förstärks. STU föreslår vidare en ny modell för finansiering som innebär att industriintressenterna och staten i princip bör dela finansieringen lika och att i stället för att som tidigare variera finansieringsandelen kan en anpassning ske genom att den totala omfattningen av ramprogrammet varieras.

Jag delar bedömningen att den kollektiva forskningen utgör ett värdefullt komplement till företagens egen forskning. Det är mitt intryck att den kollektiva forskningen i många fall har ett högt anseende och är väl respekterad i industrin.

För närvarande finns 28 kollektiva forskningsprogram. Av dem har hittills 12 utvärderats. Det är enligt min mening angeläget att ett ordentligt beslutsunderlag finns tillgängligt inför varje avtalssituation. Takten i utvärderingsarbetet bör därför öka. Härigenom säkerställs att programmen anpassas till den tekniska utvecklingen och till industrins behov. Det är inte meningen att STU:s stöd till en kollektiv forskningsverksamhet automatiskt skall förnyas. Inför varje förnyelse av avtal skall en reell prövning

göras. Avgörande för eventuellt engagemang från statens sida är bedömd nytta av verksamheten samt industrins intresse av att medverka finansiellt. Jag är inte beredd att i sin helhet tillstyrka STU:s förslag till ny finansieringsmodell. Huvudregeln skall även fortsättningsvis vara att industrin skall finansiera större delen av verksamheten. Med tanke på den allmänna förstärkning av industrins finansiella resurser som skett och beräknas ske även under de närmaste åren, bör STU sträva efter att minska statens finansieringsandel för kollektiv forskning till 40 procent. Ett medel för att åstadkomma detta i de fall industrin inte anser sig kunna öka sin insats kan t.ex. vara en minskning av den totala omfattningen av ramprogrammet. Jag vill emellertid samtidigt framhålla att för de program där STU har satsat på att bygga upp ny kompetens eller där verksamheten bedöms vara väsentlig också för en vidare krets av företag som t.ex. på grund av storlek eller kompetens har svårt att engagera sig i industrikollektivet, bör STU även fortsättningsvis ha möjlighet att finansiera en större del av programmen.

Jag är inte beredd att ta ställning till STU:s förslag om ökade resurser till kollektiv forskning. Kollektiv forskning är inget mål i sig. Den är ett bland flera medel för att stimulera kompetensuppbyggnaden i främst industrin. Inom ramen för de direktiv som statsmakterna meddelar ankommer det på STU att själv bedöma var och i vilken form STU:s stöd är mest verkningsfullt.

När det gäller stödet till enskilda uppfinnare anför STU följande. Enskilda uppfinnare har stort behov av finansiellt stöd och rådgivning. Detta har sedan länge varit uppmärksammat och stödet till dessa har successivt vidgats och blivit mer variationsrikt. I en internationell jämförelse är stödet i Sverige till uppfinnare väl uppbyggt. Vid sidan av stödet till utvecklingsprojekt har STU vissa särskilda stödformer för att främja uppfinningsverksamhet, bl.a. arbetsstipendier, uppfinnarstipendier och sedan 1980 idéutvecklingsstipendier. De senare ges till personer som inte tidigare arbetat med uppfinningsverksamhet.

I budgetpropositionen 1983 (prop. 1982/83:100 bil. 14 s. 197) uttalade jag att STU bör pröva olika former för att stimulera uppfinningsverksamhet. Jag angav som ett alternativ att STU prövar att utnyttja uppfinnarstipendier för att täcka uppfinnarens lönekostnader under en begränsad tidsperiod, dvs. en form av ej projektbundet stöd. Riksdagen har anslutit sig till uttalandet (NU 1982/83:34, rskr 373). STU har i skrivelse den 10 november 1983 till regeringen hemställt om att få införa stödformen Näringsbidrag för innovatörer. Förslaget har tagits fram bl.a. i samråd med en referensgrupp för uppfinnarfrågor.

Stödformen riktar sig till kreativa personer och innovativa grupper eller småföretag. Stödet skall inte vara belagt med återbetalningsskyldighet. Stödet skall göra det möjligt för mottagaren att under en tidsperiod på normalt upp till 2 år mer koncentrerat kunna arbeta med nya idéer och utvecklingsarbete.

För egen del vill jag anföra följande. Uppfinnare svarar för en stor del av det idéflöde som är en så viktig källa för förnyelsen av industrin. För att säkerställa en tillräcklig omfattning av denna nyskapande verksamhet krävs stimulanser av olika slag. Jag har som tidigare nämnts beräknat medel för en utveckling och effektivisering av ökade insatser riktade mot denna grupp. En del av dessa medel bör användas för att pröva ett mer långsiktigt, ej projektbundet stöd. Jag finner STU:s förslag till ett sådant stöd intressant. Det bör ankomma på regeringen att svara för den närmare utformningen av ett sådant stöd i huvudsak enligt de riktlinjer som STU föreslår.

Verksamheten inom *delprogrammet 1c. Industriservice* är riktad mot mindre och medelstora företag samt planeras och genomförs i nära samverkan med SIND och de regionala utvecklingsfonderna. Delprogrammet inkluderar bl.a. försöksverksamhet med förmedling av ny utländsk teknik till svenska företag, småföretagsservice vid kollektiva institut och regional produktutvecklingsservice i samverkan med industrin. På regeringens uppdrag bedrivs vidare i samarbete med några utvecklingsfonder försöksverksamhet med s.k. regionalt projektkonsultstöd till företag som genomför produktutvecklingsarbete. Stödet finansieras till lika delar av STU och landstingen i de fyra län som omfattas av försöksverksamheten. Verksamheten har nyligen utvärderats och föreslås successivt utvidgas till att omfatta 20 län i slutet av den kommande treårsperioden.

Som jag redogjort för vid min anmälan av förslag till åtgärder för industriell utveckling och förnyelse har jag förordat en överföring av huvudmannskapet för projektkonsultstödet till SIND. I övrigt räknar jag med att verksamheten inom delprogrammet 1c fortsätter på oförändrad ambitionsnivå med i huvudsak nuvarande inriktning.

Delprogram 1e. Arbetstagarinitierade projekt syftar till att få igång tekniskt industriellt utvecklingsarbete grundat på idéer eller initiativ från anställda som inte arbetar med forskning och utveckling. STU:s erfarenheter av programmet är goda. En fördel med stödet är att projektidéerna föds och utvecklas i det företag som skall tillgodogöra sig resultaten. Verksamheten inom programmet är en försöksverksamhet sedan 1980. Det är således för tidigt för en genomlysande utvärdering. Erfarenheterna hittills motiverar dock att verksamheten drivs vidare. En utvärdering bör påbörjas och redovisas senast år 1986. Jag har med hänsyn till vissa reservationer under delprogrammet beräknat medel för en fortsatt verksamhet på i huvudsak nuvarande nivå.

Syftet med STU:s program 2 för *kunskapsutveckling* är att skapa en nödvändig kunskapsbas för framtida utveckling av industriella processer, metoder och produkter inom sektorer som från industriell synpunkt bedöms vara särskilt intressanta. STU:s insatser under detta program görs dels i form av ramprogram för kunskapsutveckling, dels i form av obundet projektstöd. Ca hälften av insatserna sker f.n. i form av ramprogram.

Jag anser att STU även fortsättningsvis bör sträva efter att ej binda upp mer än hälften av resurserna inom kunskapsutvecklingsprogrammet i ramprogram. Härigenom bör en tillräcklig grad av flexibilitet kunna upprätthållas. Stödet för ett ramprogram skall vara tidsbegränsat och inte bli permanent. När ett ramprogram skall avvecklas måste detta ske successivt och förberedas i god tid. Om ett ramprogram öppnar ett nytt område som befinner sig så intressant ur teknisk-vetenskaplig synvinkel och för den högre tekniska utbildningen att forskningen inom området bör permanentas, skall åtgärder vidtagas inom högskolan så att kompetenser och resurser tillvaratas i den reguljära verksamheten. För ramprogram som visat sig särskilt intressanta från industriell synpunkt bör STU överväga att som ett alternativ till avveckling pröva möjligheterna att tillsammans med industrin i kollektiv form finansiera forskningen i ett fortvarighetstillstånd. Där industrins intresse inte är tillräckligt starkt och där högskolan inte är beredd att ta över finansieringsansvaret bör dock en fortsatt finansiering av ramprogram eller projekt med ändrat mål och ny inriktning kunna komma ifråga.

Under STU:s program 3. Internationellt samarbete planeras och stöds STU:s internationella kontaktverksamhet samt viss projektsamverkan. Vidare biträds departement och myndigheter vid förhandlingar med främmande länder och internationella organisationer, s.k. internationell myndighetsservice.

STU pekar på det internationella beroendet inom det tekniskt-vetenskapliga och industriella området och föreslår bl.a. åtgärder för att stimulera yngre forskare från industrin och forskningsinstitutioner att bedriva forskning vid utländska institutioner.

För egen del vill jag framhålla följande. Teknik- och kunskapsöverföring från andra länder får ökad betydelse för svensk industriell utveckling och forskning. Huvuddelen av framtidens teknik och kunskapsbasen för denna tas fram i andra länder. Kontakten i den internationella forskarvärlden är av stor betydelse för att Sverige skall kunna följa och ta del av utvecklingen. STU har ett ansvar för att främja internationellt tekniskt samarbete och därvid samverka med utländska institutioner och internationella organisationer. Jag räknar med att STU reserverar medel under program 2 för att möjliggöra för yngre svenska forskare att skaffa sig erfarenhet från utlandet. Ansvaret för bevakning av teknisk utveckling och forskning utomlands faller i första hand på företagen och forskarna själva. Sveriges Teknisk-Vetenskapliga Attachéverksamhet (STATT) spelar i detta sammanhang en viktig roll. Jag återkommer snart till detta. Jag vill emellertid redan här markera att STATT har som huvuduppgift att bevaka teknisk utveckling och forskning utomlands. STU med flera myndigheter bör således repliera på STATT när det gäller teknikbevakning i andra länder och inte bygga upp egna resurser för detta ändamål. Jag har beräknat medel för en fortsatt verksamhet inom STU:s program 3 på i stort sett oförändrad nivå.

Program 4. Teknikupphandling inbegriper STU:s olika teknikupphandlingsstödande aktiviteter. Programmet benämndes tidigare Myndighets-service och inkluderade då även internationell myndighetsservice som nu redovisas under program 3.

STU föreslår kraftigt ökade resurser för teknikupphandling bl.a. för att stimulera teknikupphandling mellan företag och för s.k. obeställda projekt. Vidare föreslås fortsatta insatser för samverkan med kommuner och lands-ting.

Som jag tidigare framhållit fäster regeringen stort avseende vid teknikupphandling som instrument för den industriella förnyelsen. Jag kommer strax att lämna en samlad redogörelse för hur regeringen avser att utnyttja teknikupphandling för det industriella förnyelsearbetet. Även om huvudansvaret för att en teknikupphandling kommer till stånd ligger hos upphandlare och leverantör är det onekligen så att denna process kan påverkas genom samhällseliga insatser av olika slag. STU:s teknikupphandlingsstödande åtgärder utgör exempel på sådana insatser. Som jag tidigare redogjort för kompletteras STU:s insatser av andra samhällseliga åtgärder. Jag har beräknat medel för fortsatta insatser inom STU:s teknikupphandlingsprogram på en något högre ambitionsnivå. Insatserna bör koncentreras på kommunal och landstingskommunal teknikupphandling. Jag har även beräknat visst utrymme för fortsatt arbete med s.k. obeställda projekt. Teknikupphandling mellan företag är i första hand en uppgift för Industrifonden. Jag återkommer till detta vid min behandling av fondens verksamhet.

Under anslagsposten *Attachéverksamhet* lämnas stöd till STATT. Huvuddelen av verksamheten finansieras genom bidrag under detta anslag medan återstoden finansieras genom uppdragsintäkter. STATT föreslår dels fortsatt bevakning vid de nuvarande åtta attachékontoren, dels utvidgad bevakning i USA och Europa samt försöksvis vidgad bevakning i olika former i övriga världen. STATT framhåller även i sin plan att det är viktigt att kunna göra särskilda insatser för att stödja en viss bransch eller företagsgrupp för att höja dess tekniska kunskapsnivå eller stimulera till teknikimport. STATT föreslår därför att ökade medel avdelas för denna form av specialbevakning.

För egen del vill jag anföra följande. STATT:s huvuduppgift är att bevaka ny teknik, tekniska trender och kursändringar i de viktigaste industriländernas teknik- och forskningspolitik. Jag bedömer STATT:s verksamhet som en mycket värdefull del av de statliga insatserna för spridning av kunskaper om utländsk industriell teknik. STATT:s erfarenhet och kontaktnät är en fast grund för fortsatt utbyggnad av det internationella bevakningsnätet. Jag har mot denna bakgrund beräknat medel för en ökad ambitionsnivå vad gäller attachéverksamheten. Medel har bl.a. avsatts för hälftenfinansiering av en skogsteknisk attaché vid kontoret i Washington för bevakning av den tekniska utvecklingen inom det skogsindustriella området i Nordamerika. Jag har därvid förutsatt att skogsindustrin i Sverige svarar för den andra hälften av erforderlig finansiering.

7 Nationellt mikroelektronikprogram (NMP)

Styrelsen för teknisk utveckling (STU) överlämnade våren 1983 ett förslag till regeringen om en sammanhållen satsning inom mikroelektronikområdet. Förslaget hade utarbetats efter samråd med flera andra myndigheter och företag.

Förslaget remissbehandlades och riksdagen förelades förslag till riktlinjer för ett femårigt nationellt mikroelektronikprogram samt förslag till medelstilldelning för budgetåret 1983/84 (prop. 1983/84:8, NU 11, rskr 130). Riksdagen godkände riktlinjerna och anslog sammanlagt 44 milj.kr. för nyss nämnda budgetår.

I prop. 1983/84:8 lämnades en utförlig redovisning av det nationella mikroelektronikprogrammet. Jag nöjer mig därför nu med att i samband med mina förslag till fortsatt medelstilldelning av programmet kortfattat återge de riktlinjer till ett nationellt mikroelektronikprogram som riksdagen har godkänt.

Det nationella mikroelektronikprogrammet bör enligt min mening genomföras med i huvudsak den omfattning som STU har föreslagit. På grund av den snabba utvecklingen inom mikroelektroniken anser jag det emellertid för tidigt att redan nu ta ställning till medelstilldelningen för det sista året (1987/88) av mikroelektronikprogrammet. Jag avser att återkomma till detta vid ett senare tillfälle.

Programmet är indelat i fyra delprogram:

1. *Utbildning*, 2. *Grundforskning*, 3. *Målinriktad forskning* och 4. *Industriell utveckling*.

Mina förslag i det följande avser *dels* medelstilldelning för budgetåret 1984/85 i fråga om vissa delar av mikroelektronikprogrammet, *dels* en ram för medelstilldelningen budgetåren 1985/86–1986/87.

Förslag om medel till vissa delar av programmet har också lagts i andra sammanhang. Bl.a. har jag i prop. 1983/84:107 om forskning vid min beräkning av medel till anslaget Styrelsen för teknisk utveckling: Teknisk forskning och utveckling beaktat att viss del av medlen skall användas inom mikroelektronikprogrammets delprogram 3. Jag föreslår nu vissa preciseringar i fråga om dessa medel.

En totalbild av mikroelektronikprogrammets finansiering redovisas i den kommande bakgrundsbeskrivningen. De förslag rörande programmet som läggs fram i detta sammanhang är följande.

Mitt förslag:**Delprogram 1. Utbildning**

2 milj. kr. anslås till STU för att i samråd med SIND sprida kunskaper om krets konstruktion bland små och medelstora företag m. m. (se kap. 15 anslaget *Vidareutbildning och kunskapsspridning inom mikroelektroniken*).

För perioden 1985/86–1986/87 beräknas en ram av totalt 4 milj. kr. för samma ändamål.

Delprogram 3. Målinriktad forskning

Av de medel som begärs i prop. 1983/84: 107 för budgetåret 1984/85 under anslaget Styrelsen för teknisk utveckling: Teknisk forskning och utveckling bör 10 milj. kr. utöver tidigare ambitionsnivå tillföras delprogram 3 i mikroelektronikprogrammet.

För perioden 1985/86–1986/87 beräknas inom ramen för anslaget Styrelsen för teknisk utveckling: Teknisk forskning och utveckling totalt 29 milj. kr. utöver nuvarande ambitionsnivå för delprogram 3 i mikroelektronikprogrammet.

Delprogram 4. Industriell utveckling

36,5 milj. kr. anslås för budgetåret 1984/85 till delprogram 4. För genomförande av projekten förutsätts industrin delta med lika stor finansieringsandel (se kap. 15 anslaget *Industriell utveckling inom mikroelektroniken*).

För perioden 1985/86–1986/87 beräknas en ram av totalt 53 milj. kr. för detta delprogram.

Bakgrund och skäl för mina förslag:

Delprogram 1. Utbildning, som i detta skede har en snäv målsättning, syftar till att ge större möjligheter till anskaffning av kvalificerad utrustning för datorstödd konstruktion av integrerade kretsar. Därigenom kan nivån inom utbildningen höjas. I första hand avses medlen att bli fördelade till högskolor och universitet via universitets- och högskoleämbetet (UHÄ). För innevarande budgetår har 5 milj. kr. anslagits över åttonde huvudtiteln (utbildningsdepartementet). I prop. 1983/84:100 bil. 10 har chefen för utbildningsdepartementet vidare vid sin beräkning av kostnadsramen till UHÄ:s disposition för budgetåret 1984/85 tagit hänsyn till behov inom mikroelektronikområdet. Det fortsatta genomförandet av dessa riktade högskoleinsatser kommer att prövas i samråd med mig i budgetarbetet de närmaste åren. Till grund för denna prövning kommer bl.a. att ligga det av UHÄ aviserade förslaget rörande förstärkning av utbildning och forskning inom områdena halvledarteknik och elektrooptik. Vidare inrymmer delprogrammet förslag till speciella insatser för vidareutbildning och kun-

skapsspridning inom industrin vad gäller kretskonstruktion. För innevarande budgetår har 2 milj.kr. anvisats till STU. Avsikten är bl.a. att små och medelstora företag snabbt skall kunna tillägna sig den nya tekniken och att bereda gymnasielärare tillfälle till vidareutbildning inom området. En viktig resurs när det gäller fortbildningen för speciellt småföretagen är Stiftelsen Institutet för Företagsutveckling (SIFU).

Jag föreslår nu att för nästa budgetår 2 milj.kr. anslås till STU för att, i samråd med statens industriverk, användas till spridning av kunskaper om kretskonstruktion bland små och medelstora företag och till fortbildning av yrkesverksamma konstruktörer. Medlen bör anvisas över anslaget *Vidareutbildning och kunskapsspridning inom mikroelektroniken*. Jag anser att dessa åtgärder bör ges ett större utrymme än det som STU har föreslagit varför jag för insatser under perioden 1985/86–1986/87 förordar totalt 4 milj.kr.

Inom ramen för *delprogram 2. Grundforskning* kommer en nationell halvledarforskning att byggas upp. Uppbyggnaden skall ske gradvis och programmet syftar till att möjliggöra vidgade insatser av svenska forskare på viktiga problem inom halvledarforskningen och att på så sätt stimulera kunskapsutbytet med den internationella forskningen på området. Härigenom kan nivån på forskningsutbildningen höjas och antalet forskarstuderande ökas. Vidare möjliggörs ett ökat kunskapsflöde till de svenska grupper som arbetar med halvledarfysikens tillämpningar i komponenter, kretsar och system. Detta väntas på sikt leda till en förstärkning av den svenska elektronikindustrin. Till grund för satsningen ligger en rapport som har utarbetats av en arbetsgrupp tillsatt av naturvetenskapliga forskningsrådet (Upprustning av svensk halvledarforskning -rapport från arbetsgruppen för nationell halvledarforskning -1983-01-19). Gruppen har ansett tre forskningsområden som speciellt angelägna för en svensk satsning. Urvalet av projekt sker genom inomvetenskapliga kriterier. Riksdagen har för innevarande budgetår anslagit 5 milj.kr. till nationell halvledarforskning. I samband med proposition om forskning (prop. 1983/84:107) har statsrådet I. Carlsson efter samråd med mig förordat att 16 milj. kr får disponeras under nästa budgetår. För insatser under perioden 1985/86–1986/87 förordas totalt 19 milj.kr.

Delprogram 3. Målinriktad forskning skall bygga upp kunskaper inom ny halvledarteknik, vilka väntas bli av stort intresse för industrin under senare delen av 1980-talet och under 1990-talet. Den nya tekniken omfattar bl.a. s.k. givare, optoelektronik, bildkomponenter, mikrovägskomponenter samt nya halvledarmaterial bl.a. galliumarsenid. Delprogrammet skall förstärka STU:s nuvarande insatser på detta område. STU har för innevarande budgetår tidigare budgeterat ca 40 milj.kr. och riksdagen har beviljat ytterligare 8 milj.kr.

En fortsatt höjning av ambitionsnivån bör ske under treårsperioden 1984/85–1986/87. De förstärkta insatserna har jag beräknat till 10 milj.kr.

budgetåret 1984/85 och till sammanlagt 29 milj.kr. för budgetåren 1985/86–1986/87. Jag har beaktat detta vid min beräkning av medel till anslaget Styrelsen för teknisk utveckling: Teknisk forskning och utveckling.

I *delprogram 4. Industriell utveckling*, ingår f.n. åtta utvecklingsprojekt. Dessa skall genom kollektiv forskning och teknikupphandling i vid mening stärka den inhemska förmågan att konstruera och producera komponenter, bl.a. kundanpassade kretsar. Riksdagen har beviljat 24 milj.kr. för innevarande budgetår och förutsatte därvid att regeringen fortlöpande lämnar riksdagen information om delprogrammets utveckling, bl.a. i samband med förslagen om medelsanvisning för kommande budgetår.

Jag vill med anledning av detta anföra följande. Delprogrammet är f.n. i ett inledningsskede. Jag kommer vid ett senare tillfälle att föreslå regeringen att ett särskilt programråd skall inrättas. I detta bör berörda verkschefer ingå. Till programrådet bör ytterligare personer kunna adjungeras. Programrådets uppgift bör inledningsvis vara att låta genomföra nödvändiga förstudier och specifikationsarbeten. Dessutom bör rådet föreslå en fördelning av medel mellan de olika projekten så avvägd att mikroelektronikprogrammets övergripande målsättning uppfylls, dvs. att öka konstruktions- och produktionsförmågan av mikroelektronikkomponenter i Sverige. Jag är dock inte beredd att förorda detaljerade anvisningar eftersom jag anser det betydelsefullt att rådet ges möjligheter att anpassa programmet till den snabba tekniska utvecklingen inom området. Detta kan innebära att vissa ändringar i utvecklingsprojekten måste göras då förutsättningarna förändras. Det ankommer på regeringen att besluta ifråga om organisation för delprogrammet Industriell utveckling.

I samband med beredningen inom regeringskansliet i fråga om den fortsatta finansieringen av mikroelektronikprogrammet har framkommit att försvarsmakten avser att inom befintliga ramar lägga ut vissa utvecklingsuppdrag som kan anses utgöra en del av det totala programmet. Det ekonomiska försvaret och televerket bidrar också till finansieringen. Storleken av de sålunda inplanerade uppdragen framgår av följande sammanställning (milj.kr.).

	1983/84	1984/85	1985/86	1986/87	1987/88	totalt
Försvarsmakten	–	5	4,5	3	1,5	14
Det ekonomiska försvaret	1	2	1,5	1,5	1	7
Televerket	–	4	4	3	1	12
Totalt	1	11	10	7,5	3,5	33

Jag föreslår nu att för nästa budgetår anvisas 36,5 milj.kr. och för budgetåren 1985/86–1986/87 anvisas totalt 53 milj.kr. för insatser inom delprogrammet Industriell utveckling. Medlen bör anvisas över anslaget *Industriell utveckling inom mikroelektroniken*. Industrin förutsätts här delta med en lika stor finansieringsandel vid genomförandet av projekten. Till dessa medel kommer de planerade uppdrag inom försvarsmakten, det

ekonomiska försvaret och televerket som jag nyss har nämnt. Jag har beträffande detta delprogram särskilt samrått med cheferna för försvars- och kommunikationsdepartementen.

Följande sammanställning ger en bild av erforderliga medel för den fortsatta finansieringen av mikroelektronikprogrammet och de medel som redan har anvisats av riksdagen. Sammanställningen utgör endast en beräkning och kan, med hänsyn till att finansieringskällorna dels är flera statliga organ och dels ett flertal industrier, komma att ändras. I sammanställningen har hänsyn tagits till att det inom delprogram 2. vid naturvetenskapliga forskningsrådet redan har inplanerats 10 milj.kr. för insatser under femårsperioden, dvs. i genomsnitt 2 milj.kr. per år. För delprogram 3. har utgångspunkten varit den ursprungliga ambitionsnivån vid STU (40 milj.kr.), dels den förstärkning som riksdagen har beviljat (8 milj.kr.) och dels den ambitionsnivåhöjning jag nyss har förordat. Inom delprogram 4. har hänsyn tagits till dels de medel som jag nyss har förordat och dels de medel som planeras att användas för vissa uppdrag, allt inom befintliga ramar, från försvarsmakten, det ekonomiska försvaret och televerket, i enlighet med vad jag nyss har redovisat.

Delprogram	1983/84	1984/85	1985/86—1986/87
Utbildning (UHÄ)	5	5	— ¹
(STU)	2	2	4
Grundforskning	7	18	23
Målinriktad forskning	48	52	118
Industriell utveckling	25	47,5	70,5
Totala statliga medel	87	124,5	215,5
Industrins bidrag	25	47,5	70,5
TOTALT (stat + industri)	112	172	286

¹ Tas upp i ett senare sammanhang i samband med det aviserade förslaget från UHÄ rörande förstärkning av utbildning och forskning inom områdena halvledarteknologi och elektrooptik.

I fråga om en allmän bakgrund till mina förslag vill jag tillägga följande. Informationsteknologin spelar en allt viktigare roll för industrins förnyelse. Detta gäller både den industri som är sysselsatt med att utveckla och tillverka komponenter och system och den som använder informationstekniken integrerad med annan teknik för att få fram konkurrenskraftiga produkter och produktionssystem inom områden utanför data- och elektronikindustrins traditionella verksamhetsområde.

STU har inventerat omsättning, antalet sysselsatta och FoU-kostnader för informationsteknologiindustrin. Denna inventering visar att år 1982 var den internationella tillväxten hos denna industri ca 10% per år och den totala världsmarknaden för informationsteknologiprodukter ca 2 500 miljarder kr. I Sverige var tillväxten ungefär lika stor och motsvarande marknad ca 50 miljarder kr. Detta innebär att Sveriges andel av världsmarkna-

den var ca 2%. Ca 130 000 personer var sysselsatta inom informationsteknologiindustrin i Sverige vid samma tidpunkt och tillväxten var snabbare än för någon annan bransch. Eftersom informationsteknologiindustrin inte är en väl avgränsad bransch, utan utgör en del även i andra branscher, innehåller nyss nämnda marknadsuppskattning även till viss del angränsande branscher. Trots detta anser jag att uppskattningen kan tjäna som en indikation på denna industris nuvarande omfattning.

För att denna starka tillväxt skall kunna fortsätta, och helst öka, krävs att svensk industri bibehåller eller stärker sina marknadspositioner. Detta kan uppnås genom att flera åtgärder vidtas.

- Samverkan mellan olika intressenter, såväl på den statliga som den privata sidan, stimuleras.
- Teleinfrastrukturen förstärks för att möta 1990-talets behov av ett ökat informationsflöde.
- Utbildningen förstärks inom informationsteknologiområdet.
- Den tekniskt vetenskapliga kompetensen höjs inom såväl högskola som näringsliv.
- Breddning av den industriella basen genom stimulans till nya industrier.

En viktig förutsättning för att den svenska tillväxten skall kunna ske i en omfattning som åtminstone motsvarar den internationella är att vi i Sverige har tillgång till kunskap om de mikroelektronikkretsar som de framtida systemen skall byggas med. Det är även väsentligt att vi har förmåga att konstruera och producera åtminstone de för systemfunktioner centrala komponenterna i aktuella produkter. I detta sammanhang är det av intresse att studera Sveriges nuvarande produktion av elektronikkomponenter, i ett internationellt perspektiv. Följande tabell visar den inventering som STU låtit göra.

Omfattningen av svensk informationsteknologiindustri

Område	Omsättning milj. kr.	Anställda	Sveriges andel av världspro- duktionen	FoU-andel av om- sättning	FoU i milj. kr.
Komponenter	1 800	4 500	0,6 %	2 %	36
Datorer och kringutrustning	6 900	11 400	1,0 %	5,6 %	386
Kommunikations- utrustning	12 500	35 900	8,8 %	9,6 %	1 200
Test/mät/analys- utrustning	2 100	5 000	2,4 %	3,6 %	75
Kablar och led- ningar	2 300	4 400	2,8 %	3,5 %	81
Försvarselektronik	3 000	10 500	1,0 %	17 %	500
Industriautomation	3 500	8 500	3,3 %	5,5 %	300
Medicinsk elektronik	1 500	3 700	2,0 %	4,5 %	68
Övrig elektronik	500	1 700			
Övrig verkstads- industri	2 000	6 000			
Datakonsultföretag	1 300	2 500		2,5 %	100
Dataserviceföretag	2 700	7 500			
Programvaruproduk- tion inom industrin	2 000	7 600			
Underhåll	7 900	22 500			
TOTALT	50 000	131 700 ¹	2 %	5,5 %	2 746

¹ Av dessa är ca 8 000 sysselsatta med forskning och utveckling motsvarande ca 6 % av antalet sysselsatta inom informationsteknologiindustrin.

Av denna tabell framgår att Sveriges produktion av elektronikkomponenter endast är ca 0,6% av världsmarknadens. Detta skall jämföras med de ca 2% som gäller för informationsteknologiindustrin i dess helhet. Erfarenheten från andra länder visar att en viktig förutsättning för en stark industri inom informationsteknologiområdet är att industrin har en tillfredsställande kontroll över konstruktionen och framställningen av mikroelektronikkretsar. En naturlig följd av detta är att en satsning på informationsteknologiområdet bör börja med mikroelektronikområdet, som utgör informationsteknologins grund. Det första steget togs hösten 1983 då riksdagen beslutade om ett nationellt mikroelektronikprogram (prop. 1983/84:8, NU 11, rskr 130).

Näringsutskottet ansåg i detta sammanhang att det är angeläget att fullfölja arbetet med ett större informationsteknologiprogram. Riksdagen ställde sig bakom utskottet och gav regeringen till känna vad utskottet anfört. Ett samlat sådant program bör redovisas för riksdagen under nästa riksmöte. Detta program kan enligt min mening på ett verksamt sätt bidra till att förbättra samverkan mellan olika intressenter, såväl statliga som privata. Det är viktigt att berörda intressenter gemensamt utarbetar ett sådant program. Hänsyn bör tas till eventuella samverkansmöjligheter med andra länders insatser inom området. Nordiskt samarbete är speciellt värdefullt. Möjligheter bör tas till vara för att om möjligt skapa en större marknad för såväl mikroelektronikkomponenter som programvara och

hela system. Jag avser att i ett senare sammanhang återkomma med en närmare redogörelse för ett sådant program.

Mikroelektronik används i stor omfattning i teleinfrastrukturen, dvs. i telefonnätet, telexnätet och det allmänna datanätet, och i apparater eller terminaler som är anslutna till näten. Under de närmaste åren görs stora investeringar i denna infrastruktur för att bl.a. tillgodose de ökande behoven av data- och textkommunikation. Televerkets investeringar beräknas således uppgå till ca 18 miljarder kr. under perioden 1984/85–1986/87. En stor del av insatserna avser uppbyggnaden av ett allmänt tillgängligt datanät, dvs. en digitalisering av telefonnätet. Det digitala nätet är grunden för att televerket skall kunna erbjuda alla användare goda möjligheter till effektiv datakommunikation. Målet för perioden fram till år 1987 är enligt verkets treårsplan att kunna erbjuda digitala s.k. 64 kbit/s-förbindelser över hela landet. Dessa förbindelser har ca sex gånger högre kapacitet än det allmänna datanätet och ger t.ex. möjlighet att överföra en A4-sida på en halv sekund. Sverige skulle därmed bli ett av de första länderna i världen med tillgång till denna höga kommunikationskapacitet i ett rikstäckande telenät. Tillgängligheten av digitala tjänster i hela telenätet ökas därefter successivt.

Det kan finnas anledning att i det här sammanhanget erinra om att regering och riksdag vid olika tillfällen har fattat beslut som främjar denna utveckling. Sålunda beslöt riksdagen år 1980 (prop. 1980/81:66, TU 9, rskr 132) om vissa åtgärder på teleområdet för att ge televerket möjligheter att effektivt bidra till introduktionen av ny, modern informationsteknik i Sverige. I årets budgetproposition föreslås i samma syfte att televerkets investeringar och verksamhet i övrigt bör få finansieras vid sidan av statsbudgeten genom erforderlig upplåning på den allmänna kreditmarknaden.

Det nuvarande telenätet, som har ett återanskaffningsvärde på ca 90 miljarder kr., är självfallet den helt grundläggande resursen vid digitaliseringen.

Under de senaste decennierna har de rymdbaserade systemen blivit ett viktigt komplement till de markbundna. En stor del av framför allt den interkontinentala teletrafiken går sålunda via satellit. Ett viktigt steg för att dels ge kompetensuppbyggnad för berörda nordiska industrier, dels ge underlag för att bedöma de marknadsmässiga förutsättningarna för avancerad teletrafik via satellit inom Norden togs i och med beslutet om det s.k. Tele-X-projektet (prop. 1982/83:168, NU 534, rskr 390). Detta projekt kommer att ge värdefull och fördjupad kunskap om den framtida telemarknaden och om ett eventuellt nordiskt satellitsystems roll i den framtida teleinfrastrukturen.

Ny teknik kommer successivt till användning på telekommunikationsområdet. Som jag framhöll i prop. 1983/84:8 om det nationella mikroelektronikprogrammet vidgar den ökade användningen av fiberoptisk teknik för telekommunikation, internt i företagen och i det allmänna telenätet,

tillämpningsområdet för ny komponentteknik. Fiberoptisk teknik används redan idag av televerket för utbyggnaden i storstadsnäten och kommer också relativt snart att på ett ekonomiskt sätt kunna användas vid utbyggnad av riksnätet. En stor fördel med detta nät är att kapaciteten vid behov kan ökas kraftigt till begränsade merkostnader. Denna satsning på fiberoptik i storstadsnät och riksnät kan också underlätta och förbilliga användningen av fiberoptik i eventuella kabel-TV-nät. Som jag framhöll i prop. 1983/84:8 skulle en snar utbyggnad av kabel-TV-nät i Sverige påskynda en inhemsk teknisk utveckling av komponenter på detta område.

Traditionellt är försvaret bland dem som först tillägnar sig ny teknik. Så är även fallet inom informationsteknologin och mikroelektroniken, vilket har lett till ett beroende av hög kompetens inom mikroelektronikområdet i landet. Detta beroende har genom successiv teknikupphandling i samband med försvarets materielanskaffning påverkat och bekostat en avsevärd del av den hittillsvarande industriella utvecklingen inom området. Försvarets behov kan även framgent väntas få stort inflytande på utvecklingen inom informationsteknologin och mikroelektroniken.

Den elektroniska revolution som vi hittills upplevt ställer stora krav på företagens kompetens inom modern teknik. Den är dock troligtvis enbart början på en genomgripande industriell och teknisk omvandling, som bl.a. kommer att ställa ännu mycket större krav på beredskap i form av kunskaper. Samtidigt innebär den – om dessa krav i tid tillgodoses – en möjlighet för inhemsk industri att återvinna konkurrenskraft och att vidmakthålla en teknisk nivå som är fullt jämbördig med utländska konkurrenters.

Grunden till denna prognos ligger i rimliga förutsägelser om nya och avgörande framsteg inom mikroelektroniken. En fortsatt miniatyrisering ger möjlighet att rymma mångfald fler komponenter och funktioner än i dag på en enda bricka (chip). Dylika lösningar ger möjlighet till betydelsefulla industriella omdaningar där den långt drivna miniatyriseringen spelar en avgörande roll. Elektronik blir tillgänglig till låg kostnad eftersom även avancerade system tillverkas för något hundratal kronor. Härav följer i sin tur, att kostnaden för elektronik i en produkt i de flesta fall blir försumbar i förhållande till det totala priset. Konsekvensen av detta blir att de allra flesta produkter kommer att innehålla elektronik. Jag vill understryka att detta inte bara gäller varor som traditionellt betraktas som "elektronik" utan produkter av de mest skilda slag, såsom motorsågar, bilar, tvättmaskiner och verktygsmaskiner.

En annan viktig konsekvens är att det i väsentlig grad blir elektroniken som bestämmer produktens prestanda, och elektronikens kvalitetsnivå blir en avgörande faktor för konkurrenskraften. Däremot får själva tillverkningskostnaden för kretsen ringa inflytande; dennas ändamålsenlighet samt snabbheten i framtagningen blir avgörande.

Som en följd av denna utveckling kan det förutses att standardkretsarnas andel av den totala kretsproduktionen kommer att kraftigt minska, efter-

som specialkonstruerade ("kundanpassade") kretsar snabbt blir ett lönsamt alternativ även då de tillverkas i mindre serier. Systemlösningar med specialkonstruerade kretsar på en bricka har dessutom den fördelen, att industrispionage och kopiering försvåras.

Den stora omställning jag här skisserat har förutsättningar att realiseras inom ett decennium. Den kan å ena sidan innebära mycket stora faror för svensk industri om denna inte i tid uppmärksammar de förändringar den nya tekniken tvingar fram. Å andra sidan bör den också kunna öppna helt nya möjligheter. Det obestridliga övertag som de stora multinationella tillverkarna av standardkretsar nu har ger inte dessa någon helt avgörande fördel i fråga om specialkonstruerade kretsar i små serier. Dessutom får den i produkten ingående elektronikens tillverkningskostnad ofta enbart ett marginellt inflytande på produktens konkurrenskraft. Det är inte elektronik som säljs utan bilar, symaskiner, osv., utrustade med elektronik.

En snabb övergång till kundanpassade lösningar fordrar kompetens för konstruktion och tillverkning av helt annan omfattning än vad som idag finns hos den etablerade halvledarindustrin. Redan av volymmässiga skäl är det uteslutet för halvledarföretagen att utföra erforderliga konstruktioner. Det är emellertid också ur industriell synpunkt viktigt, att konstruktionen sker hos systembyggaren och inte hos kretstillverkaren.

F.n. importeras huvuddelen av de halvledarkomponenter som används. En övergång till kundanpassade kretsar baserad på import skulle öka vår sårbarhet. Utländska tillverkare skulle nämligen få direkt insyn i uppbyggnaden av vitala system liksom att exportrestriktioner från tillverkarländerna skulle få mycket svåra konsekvenser. Det är därför också ett viktigt säkerhetspolitiskt intresse att utveckla en inhemsk kompetens och kapacitet för konstruktion och tillverkning av kundanpassade kretsar.

Av min redogörelse framgår den vikt som bör fästas vid det redan påbörjade mikroelektronikprogrammet. Programmet innehåller åtgärder som möjliggör en nödvändig expansion inom komponentteknikområdet för att möta de nya möjligheterna.

8 Teknikupphandling och underleverantörsutveckling

8.1 Inledning

Med teknikupphandling avses köp eller beställning av produkt, process eller system som inte finns på marknaden utan som skall utvecklas och tillverkas enligt avtal mellan beställare och leverantör. Det tekniska utvecklingsarbete som ingår kan vara omfattande och gälla tillämpning av avancerad teknik. Det kan även innebära mindre utvecklingssteg eller produktmodifiering och gälla mer vardaglig teknik. Utvecklingsarbetet kan avse produkten, systemet eller den produktionsprocess i vilken produkten tas fram.

Teknikupphandling innebär således att ett visst utvecklingssteg tas i samband med upphandlingen av en viss vara, tjänst eller system. Utvecklingssteget måste vara avtalsbart.

Beställare/upphandlare/kund kan vara såväl affärsverk, myndighet, kommun eller landsting (offentlig teknikupphandling) som företag (enskild teknikupphandling). Leverantör/utvecklare är ett eller flera företag. Följande former av teknikupphandling kan urskiljas:

- Huvudleverantörsprincipen
- Utvecklingskontrakt/studieuppgdrag
- Utveckling av underleverantörsrelationer

Teknikupphandling enligt *huvudleverantörsprincipen* är kanske vad man normalt förknippar med begreppet teknikupphandling. En större del av det sammanhållande och övervakande arbetet överläts härvid till en huvudleverantör. Denne åtar sig ett sammanhållande ansvar för hela det aktuella systemet som skall upphandlas. Huvudleverantörens och beställarens åtaganden regleras genom ett avtal som upprättas.

Utvecklingskontrakt/studieuppgdrag kan användas för att stärka en leverantörs kompetens samtidigt som riskbilden för beställaren förenklas. Utvecklingskontraktet har normalt en stark koppling till planerad upphandling medan studieuppgdraget har en relativt lös koppling till planerad upphandling. Båda formerna kan förekomma i samma process.

Genom att huvudleverantören lägger ut delar av teknikupphandlingen på underleverantörer på sådant sätt att även de senare får del av teknikupphandlingens positiva effekter fås en *utveckling av underleverantörsrelationerna* och underleverantörernas kompetens förstärks.

Obeställda projekt ("unsolicited proposals") utgörs av ett idé- och lösningsförslag från en innovatör som vill samarbeta med upphandlaren för att vidareutveckla projektet till en färdig produkt. Ett samarbete kan därvid leda till teknikupphandling. I detta fall kommer således initiativet från ett företag som vill utveckla ny teknik för framtida användning hos en upphandlare.

Vid behandlingen av prop. 1978/79:123 om riktlinjer för industripolitiken m. m. förordade näringsutskottet att nationella utvecklingsbolag skulle inrättas inom områdena energi, miljövård och transportsystem. Riksdagen beslöt (NU 1978/79: 59, rskr 415) i enlighet med utskottets hemställan att som sin mening ge regeringen till känna vad utskottet hade anfört. Bolagen har påbörjat sin verksamhet med inriktning på bl. a. teknikupphandling. De sammanfattas vanligen under beteckningen TEMU-Bolagen.

Jag lägger i det följande fram förslag *dels* i fråga om medelstilldelning och ändrad organisation för TEMU-Bolagen (avsnitt 8.3), *dels* i fråga om särskilda medel för åtgärder för att stimulera teknikupphandling (avsnitt 8.2). Medlen för dessa ändamål bör anvisas under ett särskilt anslag, benämnt Åtgärder för att främja teknikupphandling och underleverantörsutveckling.

Avslutningsvis behandlar jag i avsnitt 8.4 vissa övriga frågor med anknytning till området men där inget ställningstagande från riksdagen påkallas.

8.2 Särskilda medel för åtgärder för att stimulera teknikupphandling

Mitt förslag: För budgetåren 1984/85–1986/87 ställs 24 milj. kr. till förfogande för åtgärder i syfte att stimulera teknikupphandlingsprojekt och åtgärder inom underleverantörsområdet.

Bakgrund och skäl för mitt förslag: Jag anser att en ökad teknikupphandling är av mycket stor vikt för utvecklingen av svensk industri. Syftet med teknikupphandlingen är dels att köparen får en bättre produkt, dels att leverantören får ökad teknisk kompetens eller en ny produkt på hög teknisk nivå som kan säljas till andra köpare.

Innan jag går in på användningen av de särskilda medlen vill jag kort beskriva de problem på området som finns och som det från industripolitisk synpunkt är angeläget att lösa samt de tidigare insatser som gjorts från statens sida.

8.2.1 Hinder för teknikupphandling

Kännetecknande för teknikupphandling som utvecklingsstimulerande medel är kopplingen till ett konkret behov; det måste finnas en beställare med kompetens att formulera sitt behov i en kravspecifikation och med vilja till det risktagande som teknikupphandling innebär.

Samspelet mellan leverantörer och kunder får olika karaktär beroende på typ av produkter och vilka resurser som respektive part kan mobilisera. I flertalet fall där offentlig teknikupphandling medverkat till framväxten av tekniskt avancerad industri i Sverige har beställarna varit statliga myndigheter och affärsdrivande verk med stora egna tekniska resurser. Berörda leverantörsföretag (Saab-Scania, ASEA, Asea-Atom, LM Ericsson, Bofors m.fl.) har disponerat en stor del av industrins samlade forsknings- och utvecklingsresurser. Beställare och leverantörer har i flera fall kunnat replera på stora fristående forsknings- och utvecklingsresurser: FOA, Atomenergi AB (numera Studsvik Energiteknik AB) och Ellemtel.

Beställarnas egna utvecklingsresurser har varit värdefulla eftersom de möjliggjort en kontinuerlig dialog med leverantörsföretagen om olika problem i den egna verksamheten. De har också självständigt kunnat jämföra svenska företags lösningar med dem som offererats internationellt.

Offentlig teknikupphandling kan tillgodose inhemska behov och samtidigt stimulera industriell utveckling inom många områden såsom informationsteknik, energiteknik, kollektiva transporter, avfallshantering och medicinsk teknik. Inom flera av dessa områden är emellertid de aktuella

köparna kommuner, landsting eller statliga organ med begränsade egna tekniska resurser. Detta kan göra det svårt för beställarna att genomföra teknikupphandlingsprojekt på jämställd fot med en leverantör.

Speciella problem uppstår när den offentliga upphandlingen är splittrad på ett stort antal beställare, t. ex. kommuner. En enskild upphandling kan bli för liten för att täcka kostnaderna för mer ambitiös teknikutveckling. Problemet kan i viss utsträckning lösas genom samordning av flera beställares upphandling.

Ett annat problem med splittrad upphandling är svårigheter att samla och vidareutveckla de erfarenheter upphandlingen givit. Varje beställare köper kanske endast en eller ett par anläggningar. Det finns då liten grund för en kontinuerlig dialog mellan leverantör och kund.

Teknikupphandling mellan två industriföretag förekommer också. Historiskt finns många exempel. Ett flertal av de verkstadsprodukter som i dag exporteras har utvecklats i samarbete mellan verkstadsföretag och företag inom basnäringarna. Till skillnad mot vanligt utvecklingsarbete är här samarbetet mellan upphandlare och leverantör avtalsbundet.

För att en avancerad inhemsk marknad skall ge positiva effekter på industriutvecklingen krävs att det finns företag i landet som förmår tillgodose kundernas behov. Att detta inte alltid är fallet illustreras av en av Mekanförbundet för ett par år sedan genomförd undersökning av konkurrenssituationen för svenska underleverantörer till verkstadsindustrin. Undersökningen bygger på enkätsvar från 59 underleverantörer och 22 beställarföretag. De senare representerar en betydande del av inköpsverksamheten inom svensk verkstadsindustri.

Undersökningen visar att beställarna minskat sina inköp i Sverige under de senaste åren. Uppskattningsvis 55 procent av inköpen sker dock i Sverige. Västtyskland har tagit marknadsandelar och är med ca 15 procent av de totala underleveranserna, det klart viktigaste utländska leverantörslandet. Stabiliteten i relationen mellan beställare och underleverantörer är påfallande. Den är till stor del en följd av att samarbetet inom konstruktionsarbete, produktionsplanering och tillverkningsteknik tenderar att fördjupas. Ju större beställarföretaget är, desto mer omfattande är som regel samarbetet med underleverantörerna.

En betydande andel beställarföretag anser att svenska underleverantörer har otillräckliga resurser för produktutveckling. Av de 22 beställarföretag som deltagit i undersökningen anser 15 att utländska underleverantörer i högre grad än svenska har infört nya komponenter, ny teknik eller innovationer. Däremot anses svenska underleverantörer ofta ha en modern och avancerad tillverkningsteknik.

När beställare väljer utländsk teknik beror det ofta på att jämförbar teknik inte finns tillgänglig i Sverige. Underleverantörernas otillräckliga insatser ifråga om produktutveckling kan till en del hänga samman med deras bristande internationalisering. Flertalet underleverantörer begränsar

sin marknadsföring till Norden. Endast fem av 59 underleverantörer säljer enligt Mekanförbundets enkät mer än 30 procent av sin produktion utanför Norden.

De större internationellt orienterade verkstadsföretagen gör mycket stora inköp av insatsvaror och produktionshjälpmedel. Inom sina verksamhetsfält hör de tekniskt till de ledande i världen såväl ifråga om produkter som produktionssystem. Företag som kan hävda sig som leverantörer till dessa företag bör ha goda förutsättningar att konkurrera också internationellt.

Följande faktorer kan enligt min mening verka begränsande eller hindrande på teknikupphandling.

På beställarsidan:

- Begränsad teknisk eller affärsmässig kompetens
- Ovana och konservatism vad gäller teknisk utveckling
- Bristande kompetens för att se nya möjligheter
- Brist på incitament för att ta risker och ligga först i utvecklingen
- Ekonomiska förhållanden på kort sikt prioriteras. Ovilja till ekonomiskt risktagande

På leverantörssidan:

- splittrad upphandling samt begränsad hemmamarknad. Kravspecifikation inte anpassad för en internationell marknad
- Obenägenhet att ta de risker som utvecklingsarbetet är förknippat med.

8.2.2 Tidigare statliga insatser för att främja teknikupphandling

Bland hittillsvarande strävanden att utifrån industripolitiska motiv främja offentlig teknikupphandling har de mest påtagliga resultaten uppnåtts i verksamheterna hos STU och Svenska rymdaktiebolaget. Dessa organ har också varit verksamma under relativt lång tid och har disponerat mer betydande personella och finansiella resurser.

Statens delegation för rymdverksamhet och Svenska rymdaktiebolaget har bl. a. till uppgift att främja den svenska industrins kompetens och konkurrenskraft inom rymd- och fjärranalysområdena.

Rymdbolagets verksamhet avser huvudsakligen att i olika former som beställare av utvecklingsarbete m. m. tillföra industrin resurser för kompetensuppbyggnad. Härvid räcker det inte att en produkt är tekniskt bra. Den måste också ha ett "egenvärde" i den meningen att det verkligen finns en efterfrågan på den, någon som vill ha den under alla förhållanden.

Rymdbolaget har funktionen att komplettera den tekniska kompetensen hos olika beställande myndigheter, så att den blir jämbördig med den kompetens som industrin besitter.

STU har genom rådgivande och samordnande insatser men också genom relativt betydande ekonomiskt stöd medverkat till att flera projekt har kommit till stånd. Insatserna gäller huvudsakligen de initierande och förberedande leden i teknikupphandlingen. Enligt tillämpade principer ankom-

mer det slutliga genomförandet av upphandlingen på en eller flera beställande myndigheter. I de fall en teknikupphandling avser att tillgodose funktioner som faller inom flera myndigheters ansvarsområden kan STU:s insatser vara av särskild betydelse för samordning av olika åtgärder inom ett projekt.

Jämfört med STU har rymdaktiebolaget mer direkt fungerat som uppdragsgivare och beställare gentemot utvecklande och tillverkande företag. I viss mån har bolaget också bedrivit eget utvecklingsarbete.

För att teknikupphandling skall vara ett realistiskt alternativ till upphandling av på marknaden redan existerande produkter, system och tjänster krävs att en kommande anskaffning förutses och förbereds på ett tidigt stadium hos den upphandlande myndigheten.

Efter en ändring hösten 1983 i upphandlingsförfordningen (1973:600) gäller numera att myndigheterna skall pröva möjligheterna till anskaffning genom teknikupphandling vid långsiktigt syftande anskaffningar. För att kunna leva upp till detta kommer en bättre och mera långsiktig planering av anskaffningarna att behövas hos många myndigheter.

Ett flertal andra åtgärder har under senare år vidtagits för att undanröja de hinder som kan föreligga för ett ökat utnyttjande av teknikupphandling.

För att undanröja en del av hindren på beställarsidan i samband med kommunal teknikupphandling har en särskild landstingskommunal teknikupphandlingsfond inrättats och en överenskommelse träffats mellan STU och Svenska kommunförbundet om ett fördjupat projektsamarbete för organisation och samordning av viktigare primärkommunala teknikupphandlingar.

Som tidigare nämnts består beställarens risktagande i att han väljer en oprövad teknisk lösning. Bristande kunskaper om och erfarenhet av tekniskt utvecklingsarbete, begränsade ekonomiska resurser och behov av att snabbt lösa akuta problem leder naturligen till en viss försiktighet. Incitamentet att ta risker och besvär är därför många gånger litet. Genom den nya landstingskommunala teknikupphandlingsfonden finns möjligheter att öka incitamenten för beställarna. Ett landsting som medverkar i utveckling och försöksverksamhet kan t. ex. ges tillgång till serieproducerade system till ett rabatterat pris (som ersättning för gjorda insatser under utvecklingsfasen). I andra efterkommande kunders pris ingår royalty som tillfaller den gemensamma fonden och fyller på denna i förhållande till hur framgångsrikt färdiga produkter, processer och system har kunnat marknadsföras.

Genom fonden kan också en samverkan uppnås kring samordnade teknikupphandlingsprojekt mellan olika landsting. Detta bör minska olägenheterna med de i viss mån splittrade upphandlingssituationer som vi har p.g.a. den decentraliserade organisationsstrukturen inom den offentliga sektorn i Sverige. På kommunsidan kan avtalet mellan STU och Svenska kommunförbundet verka i samma riktning.

STU kan som tidigare berörts höja kompetensen hos beställarna genom

att lämna rådgivnings-, informations- och utbildningsservice. Rådgivningen kan syfta till att bedöma realismen i planeringens genomförande, kravspecifikationens omfattning och utformning, leverans- och licensavtal o.d. För ett effektivt genomförande av teknikupphandlingen behövs emellertid också ofta en kompetensförstärkning av projektledningen hos upphandlaren. STU:s möjligheter att här hjälpa till inskränker sig till att anvisa lämplig extern projektassistans. Det är emellertid brist på sådana resurser. De relativt nystartade nationella utvecklingsbolagen – TEMU-Bolagen – bör här kunna spela en roll. För detta krävs dock vissa förändringar och förstärkningar av denna verksamhet. Jag återkommer till detta (avsnitt 8.3).

8.2.3 Användningen av de nu begärda medlen

Jag avser att föreslå regeringen att en särskild arbetsgrupp bildas inom industridepartementet. Gruppens uppgift blir att på olika sätt identifiera områden och projekt där teknikupphandling kan vara en lämplig metod, stödja beställare när det gäller att identifiera deras långsiktiga behov, stimulera kontakter mellan beställare och leverantörer samt föreslå åtgärder inom underleverantörsområdet. I arbetsgruppen bör ingå respresenter för departement vars underställda myndigheter och verk svarar för avsevärd upphandling samt för STU, SIND och Industrifonden.

Erfarenheten visar att möjligheterna att agera i dessa sammanhang och finna de rätta kanalerna till stora företag, statliga myndigheter samt landstingskommunala och kommunala organisationer är större på departementsnivån. Den föreslagna gruppens arbete skall inriktas på en inledande insats under den närmaste tvåårsperioden. Därefter skall verksamheten prövas med sikte på att lägga ut ansvaret på befintliga organ.

Arbetsgruppens verksamhet bör inriktas på att

- i samarbete med statliga myndigheter och verk, organisationer inom landstings- och kommunsektorn samt större industriföretag identifiera projekt som kan bli föremål för offentlig teknikupphandling.
- i samarbete med större industriföretag identifiera möjligheter till utveckling av inhemsk insatsvaruproduktion och stimulera genomförandet av uppslagen.
- stimulera samordning av upphandlingsarbetet hos skilda organisationer med liknande behov, typ landsting och kommuner.
- delfinansiera förstudier och teknisk/ekonomiska utredningar kring teknikupphandlingsprojekt.
- delfinansiera utredningar om möjligheter till ökad inhemsk insatsvaruproduktion och underleverantörsutveckling.

De nu begärda medlen avses utnyttjas för delfinansiering av konsultuppdrag och viss utredningsverksamhet inom upphandlande organisationer och företag. Arbetsgruppen skall också kunna bedriva utredningar i egen

regi. Efter det att arbetsgruppen har identifierat ett konkret teknikupphandlings- eller underleverantörsutvecklingsprojekt skall projektet vid behov föras vidare till berörda organisationer och företag.

8.3 TEMU-Bolagen

Mitt förslag: De tre nationella utvecklingsbolagen förs organisatoriskt samman till ett bolag. Bolaget tillförs årligen under budgetåren 1984/85 och 1985/86 1 milj. kr. som stöd till företagets kompetensuppbyggnad. Därefter förutsätts bolaget drivas på kommersiella grunder utan ytterligare bidrag.

Bakgrund och skäl för mitt förslag: Syftet med bolagens verksamhet är en inriktning på teknikupphandling med bivillkoret att upphandlingen skall leda till produkter med en klar internationell marknadspotential. Bolagens uppgifter avses i första hand vara:

- att identifiera möjligheter till teknikupphandling som kan leda till internationellt konkurrenskraftig produktion av varor eller tjänster,
- att ta initiativ till att teknikupphandling kommer till stånd hos myndigheter,
- att handla upp teknik i sådana fall där ingen myndighet vill engagera sig men där bolagen kan finansiera verksamheten på annat sätt.

Därutöver föreslås bolagen kunna åta sig betalda uppdrag inom sina resp. kompetensområden.

Som grundkapital för bolagen har riksdagen under fonden för statens aktier anvisat ett investeringsanslag av sammanlagt 15 milj. kr.

Bolagen startade sin verksamhet under år 1981. Bolagen har i dag förutom en gemensam verkställande direktör två anställda handläggare och en assistent.

I ett tidsskede då svensk industris exportförmåga blir allt mer avgörande utgör TEMU-Bolagen en viktig kompletterande resurs. Genom sina arbetsformer, inriktning och kompetens bildar bolagen ett komplement till andra organ, vars verksamheter delvis är inriktade mot samma mål, nämligen stärkt teknisk kompetens som ett led i en ökad export av varor och tjänster. Bolagens speciella profil är att bedriva affärsverksamhet med utnyttjande av teknikupphandlingsformer, och att i samband härmed kunna erbjuda en kvalificerad arbetsinsats för initierande, projektledande och koordinerande uppgifter. Härvidlag kompletterar bolagen de olika organ, såsom t. ex. STU, Industrifonden och Exportrådet, vilkas insatser primärt avser finansiellt stöd och/eller specifika arbetsstödsinsatser av temporär natur.

Erfarenheterna från TEMU-Bolagens verksamhet visar klart på ett behov av den kompletterande kompetens som bolagen erbjuder. I första hand

utnyttjas denna kompetens nu för att i samverkan med beställare, industri-företag och forsknings- och utvecklingsstödjande organ skapa referensobjekt. De senare är oftast nödvändiga för en framgångsrik marknadsföring på en internationell marknad. Referensobjekten avser nu till övervägande del hårdvarudominerade system men kan också avse tjänster, speciellt då samordnade konsultinsatser. I det senare avseendet har t. ex. utredningen om export av kommunalt kunnande (SOU 1983:72) pekat på TEMU-Bolagen som en stödresurs.

Framgångsrik export kräver allt oftare resurser för leverans av kompletta system snarare än enskilda komponenter. I ökad utsträckning krävs också att den exporterade produkten anpassas till lokala krav och dessutom att lokala resurser utnyttjas för del av leveransen. Större företag har oftast erfarenhet av och egna resurser för ett sådant arbetssätt, som innebär en form av teknikupphandling. För små och medelstora företag däremot kan dessa krav från exportmarknaden innebära väsentliga hinder. I det sammanhanget kan TEMU-Bolagens arbetsform och kompetens komma att utgöra ett betydelsefullt resurstillskott.

Bolagen har nu varit i drift under ett par år och det kan konstateras att det har inneburit betydande administrativa olägenheter att med en så liten personalstyrka ha verksamheten uppdelad på tre bolag.

Vid bildandet av bolagen tillfördes 5 milj. kr. till varje bolag. Avsikten har varit att bolagen skall bedriva sin verksamhet med hjälp av avkastningen på detta kapital. Det har emellertid visat sig att bolagets ekonomiska ramar blivit alltför begränsade för att bolagen skall kunna fungera på det sätt som avsågs. Jag har mot denna bakgrund funnit det angeläget att sammanföra verksamheten i ett bolag och tillföra resurser för att säkerställa den fortsatta kompetensupbyggnaden.

8.4 Vissa övriga frågor

Enskild teknikupphandling, dvs. teknikupphandling mellan två företag, förekommer i ökande omfattning och sker till stor del utan statlig inblandning. STU har stött en del enstaka projekt av den här typen men STU:s stöd på det här området är begränsat. Industrifonden arbetar mera aktivt med att få igång sådana projekt och fonden har också stött flera teknikupphandlingsprojekt mellan företag sedan fondens verksamhet kom igång vid årsskiftet 1979–1980. Detta arbete bör kunna vidareutvecklas och ges ökad omfattning vilket jag avser att närmare gå in på vid behandlingen av fondens verksamhet.

Industrifonden stöder också ett projekt som syftar till att utveckla och höja kompetensen hos bilindustrins underleverantörer. Projektet är ett intressant exempel på teknikupphandling med inriktning på att utveckla underleverantörsrelationer. Jag bedömer att här finns möjligheter att gå vidare och genom stöd av den här typen höja kompetensen även hos

underleverantörerna inom andra branscher. Jag återkommer även till detta vid min behandling av industrifondens verksamhet.

Offentlig teknikupphandling som en metod att underlätta civil produktion i den svenska försvarsindustrin har övervägts av försvarsindustrikommittén och presenteras i ett betänkande (Ds I 1983:1) Civil produktion i försvarsindustrin genom teknikupphandling. Betänkandet har remissbehandlats.

Kommittén konstaterar inledningsvis att denna fråga inte kan behandlas isolerat utan bör ingå i den större frågeställningen om man genom offentlig teknikupphandling kan åstadkomma en lönsam teknisk utveckling, dvs. att offentlig teknikupphandling används som ett medel i en allmänt industriutvecklande politik.

Kommittén menar att grunden för all teknikupphandling är tillgång till behovsprognoser och framtidsplaner. I dagsläget finns sådana endast i mycket begränsad omfattning och är dessutom spridda på flera olika sektorer och myndigheter. För att stimulera till ökad offentlig teknikupphandling, anser kommittén att åtgärder bör vidtas för att förbättra statliga, landstingskommunala och primärkommunala myndigheters långsiktiga planering inom breda samhällssektorer. Möjligheter att få stöd från organ som har särskild kompetens i teknikupphandling bör ökas. Kommittén föreslår planeringskonferenser med deltagande av berörda myndigheter m.fl. som en inledande metod för att klargöra behoven av och möjligheterna till teknisk utveckling inom olika samhällssektorer. Planeringskonferenser skulle vara ett första steg som bör efterföljas av ett mer organiserat och regelbundet framtidsplanerande. Kommittén föreslår att detta skulle ske genom att berörda organ bildar ett gemensamt planerings- och studieorgan.

Jag delar kommitténs syn att civil offentlig teknikupphandling som industripolitiskt medel ej kan isoleras till frågan om försvarsindustrins omställning till ökad civil produktion. Kommitténs förslag att förbättra kunskaperna om framtida behov inom den offentliga sektorn för att främja offentlig civil teknikupphandling genom bl. a. planeringskonferenser, finner jag intressanta. Jag kommer att låta den speciella arbetsgrupp inom industridepartementet som skall syssla med teknikupphandlingsfrågor arbeta vidare med detta förslag och därvid överväga olika möjligheter att systematisera planeringsverksamheten.

I fråga om försvarsindustrins möjligheter att medverka i civil offentlig teknikupphandling konstaterar kommittén att försvaret traditionellt har bidragit till en stor del av kostnaderna för utveckling av beställda produkter vid militär upphandling. Det är naturligt att myndigheter vid civil offentlig teknikupphandling ger motsvarande generösa bidrag till finansieringen av utvecklingsarbete för civila ändamål. Kommittén pekar också på möjligheten att inrätta ett särskilt investeringskonto dit viss del av försvarsindustriföretagens vinst skulle avsättas och därvid ge skattelindring för företagen. Medlen på detta konto skulle sedan få användas av

företagen vid medverkan i civil offentlig teknikupphandling. *Statens industriverk* (SIND) anger i sitt remissvar att försvarets "generösa bidrag" vid finansieringen av utvecklingsarbete i försvarsindustrin bör vid offentlig teknikupphandling följas av motsvarande generositet från övriga myndigheter mot hela industrin eller också inte finnas alls. Ett flertal remissinstanser, däribland *försvarets materielverk* (FMV), *försvarets forskningsanstalt* (FOA) och *förenade fabriksverken* (FFV), *Sveriges industriförbund*, avstyrker kommitténs förslag om inrättande av särskilda investeringsfonder för civil produktion i försvarsindustrin. De menar att det skulle strida mot tanken på ett fritt näringsliv, om konkurrensvillkoren för industri inriktad på civila produkter och försvarsindustri skulle göras olika. Det skulle dessutom innebära praktiska svårigheter eftersom försvarsindustri inte är ett entydigt och klart avgränsat begrepp.

Jag delar uppfattningen att försvarsindustriföretagen skall konkurrera om offentliga teknikupphandlingsprojekt på lika villkor med de civilt producerande företagen och avvisar därför tanken på speciella bidrag vid teknikupphandling till försvarsindustriföretagen liksom speciella investeringskonton. Försvarsbeställningar har traditionellt ofta haft karaktären av teknikupphandlingsprojekt och detta bör medföra att försvarsindustriföretagen har en stor erfarenhet av teknikupphandlingsprojekt. De bör med andra ord kunna hävda sig väl i konkurrensen med civilt producerande företag om offentliga civila teknikupphandlingsprojekt. Den mest väsentliga åtgärden för att stimulera till teknikupphandling gentemot såväl civila företag som försvarsindustriföretag är att myndigheter m.fl. gemensamt överväger metoder för att utarbeta prognoser och framtidsplaner inom områden där sammanfallande intressen finns.

9 Industrifonden

Genom det stöd som lämnas av styrelsen för teknisk utveckling (STU) till teknisk forskning och utveckling söker staten bidra till att bl. a. skapa förutsättningar för nya produkter och processer inom industrin. I många fall, särskilt för större projekt, gäller emellertid att betydande tekniska och marknadsmässiga risker kan kvarstå även sedan projekten har passerat den del i utvecklingskedjan där stöd från STU kan komma ifråga. För att möjliggöra statligt stöd även i detta senare utvecklingsskede inrättades den 1 juli 1979 stiftelsen Fonden för industriellt utvecklingsarbete – Industrifonden (prop. 1978/79:123 bil. 1, NU 59, rskr 415).

Fonden har till ändamål att genom stöd enligt förordningen (1979:630) om statligt stöd genom Fonden för industriellt utvecklingsarbete (omtryckt 1980:470, ändrad 1983:174) stödja utveckling av nya produkter, processer och system för industriell produktion (industriellt utvecklingsarbete). Fondens stöd utgår i form av lån med villkorlig återbetalningsskyldighet, i form

av bidrag i utbyte mot royalty på en framtida försäljning eller i form av projektförsäkring, dvs. ett åtagande att mot särskild avgift i efterhand betala en del av projektkostnaderna vid misslyckande. Den sistnämnda stödformen har införts på försök under budgetåren 1982/83 och 1983/84. Fonden skall på begäran av regeringen avge yttranden i andra ärenden rörande statligt stöd till industriellt utvecklingsarbete. Fonden skall vidare ta emot ansökningar om stöd enligt förordningen (1981:923) om stöd genom Fonden för svensknorskt industriellt samarbete och bereda ärenden åt denna fond (jfr prop. 1980/81:189).

Budgetåret 1979/80 anvisades ett grundkapital av 300 milj. kr. för Industrifondens verksamhet. Under perioden 1981/82 – 1983/84 har därefter fonden tillförts ytterligare 450 milj. kr. fördelade med 150 milj. kr. per budgetår.

Enligt riksdagens bemyndigande (prop. 1980/81:151, NU 55, rskr 303) har regeringen till Industrifonden överlåtit statens roll som part i avtalen den 6 juli 1979 och den 25 februari 1980 mellan Svenska staten och Volvo Flygmotor AB om lån för civila flygmotorprojekt.

Mitt förslag: Sammanlagt 600 milj. kr. anvisas till Industrifondens verksamhet för perioden 1984/85 – 1986/87. Härav bör 200 milj. kr. avsättas för budgetåret 1984/85.

Den försöksvisa tillämpningen av utfästelse om stöd, s.k. projektförsäkring, föreslås få tillämpas tills vidare även efter utgången av budgetåret 1983/84. Det bör ankomma på regeringen att ta ställning till den fortsatta användningen av denna stödform.

Industrifonden

Industrifonden har under de fyra budgetåren 1979/80 – 1982/83 mottagit ca 400 förfrågningar och förslag om medverkan i projekt. Härav har ca 240 lett till egentliga ansökningar om stöd. Av dessa har hittills 180 föranlett utredning och granskning som i vissa fall varit summarisk. Ca 90 ärenden har granskats i detalj. Beslut att bevilja stöd har fattats i 70 ärenden. De sammanlagda åtagandena om stöd uppgick vid utgången av budgetåret 1982/83 till 765 milj. kr.

Under budgetåret 1982/83 beslutade Industrifonden om stöd till tjugotalet olika nya projekt. I följande sammanställning redovisas kortfattat några av dessa.

Företag; Projekttitel	Stödbelopp (milj. kr.)	Beskrivning av projektets syfte
ALFA-LAVAL AGRI INTERNATIONAL Membranfiltrerings- metoder	3.5	Alfa-Laval har hundraårig tradition när det gäller insamling, förvaring och behandling av mjölk. Som ytterligare steg i utvecklingsprocessen arbetar Alfa-Laval med nya gårdsmetoder för rationell behandling av mjölk, såsom ultrafiltrering och omvänd osmos.
ALFASTAR Multithermprocessen	25.0	Alfastar AB, som ägs av Alfa-Laval och Åkerlund & Rausing, har fått ett lån för att utveckla en mikrovägsbaserad process för sterilisering eller pastörisering av matvaror. Metoden är mycket skonsam så att smak och arom bevaras mycket bättre än med nuvarande metoder.
ATLET Automatiskt styrda lagertruckar	7.4	Atlet AB har fått lån från Industrifonden för att utveckla automatiska styrsystem för lagertruckar. I projektet ingår även utveckling av kompletta lager-system samt uppförande av en demonstrationsanläggning.
BOFORS NOBELPHARMA Käkimplantat	10.0	I samarbete med professor P-I Bråne-mark utvecklar och marknadsför AB Bofors Nobelpharma ett unikt och mycket avancerat system för käkimplantat för tandlösa patienter. Konstgjorda tandbryggor förankras så väl att de sitter livet ut. Med stöd från fonden vidareutvecklas nu metoden för att kunna användas för de många patienter som bara förlorat vissa tänder.
KANTHAL CASTING Precisionsgiutning	7.5	Kanthal Casting AB satsar med stöd från Industrifonden på avancerad teknik för giutning av detaljer till flygmotorer, gasturbiner och överladdningsaggregat. Projektet omfattar såväl allmän teknikutveckling i en ny pilotanläggning som rent produktinriktad utveckling.
KONSTRUKTIONS- BAKELIT Kontaktskenesystem	6.6	AB Konstruktions-Bakelit utvecklar med stöd från Industrifonden ett öppet kontaktskenesystem för starkström. Systemet, vilket är avsett för kontors- och industrilokaler uppfyller högt ställda krav på flexibilitet.
LUXOR ELECTRONICS Bärfrekvenssystem	7.75	Luxor Electronics AB är en del av Luxor-koncernen. Med ett lån från Industrifonden utvecklar företaget ett störsäkert, mikrodatorbaserat system för bärfrekvenssignaler via elnätet eller via andra metalliska förbindelser, t. ex. rörnät. Företaget medverkar även i byggandet av en referensanläggning för att demonstrera systemet i praktiken.

Företag; Projekttitel	Stödbelopp (milj. kr.)	Beskrivning av projektets syfte
SAJO MASKIN Fleroperationsmaskin	5,5	AB SAJO Maskin utvecklar en ny typ av fleroperationsmaskin med avancerat styrsystem. Förutom utveckling och konstruktion ingår marknadsintroduktion och etablerande av referensanläggningar i projektet.
SANDVIK Pulvermetallurgi	7,5	Sandvik AB utvecklar en ny pulvermetallurgisk process i syfte att vidga användningsområdet för sina rörprodukter. I projektet ingår även uppförandet av en produktionsprototyp.
SYDKRAFT/ SIMONSTORP Fisk- och skaldjursodling	7,5	Sydkraft och Simonstorp har mångåriga traditioner när det gäller odling av lax resp. signalkräfter. Företagen utvecklar tillsammans ny teknik för odling av fisk och skaldjur varvid utnyttjas spillvärme från kärnreaktorer.

Projektgenomgången illustrerar relativt väl den breda spännvidden i fondens engagemang.

En branschvis uppföljning av samtliga projekt med finansiering från Industrifonden visar att de största beloppen avsatts till branscher där vårt land har en industriell tradition och stora exportföretag. De s.k. tillväxtområdena är däremot mera framträdande när det gäller antalet projekt.

De projekt som stöds av Industrifonden tar i allmänhet ett till fyra år att genomföra. Därefter följer i många fall en exploateringsperiod som kan sträcka sig över kanske något decennium. Endast i få fall har därför de projekt som hittills fått stöd från Industrifonden kommit så långt att det är möjligt att avgöra om de varit framgångsrika. Hittills har två projekt med ett sammanlagt stödbelopp på 16 milj. kr. avslutats och återbetalning påbörjats. Fyra projekt med ett sammanlagt stödbelopp på 12 milj. kr. har avbrutits i förtid med resultat som stödtagaren bedömt som misslyckat.

Industrifonden har hittills tillförts stiftelsekapital om sammanlagt 750 milj. kr. i form av statliga anslag. Därutöver tillgodogör sig fonden ränteinkomster dels på ej utbetalade fondmedel dels på utbetalt lånestöd. De sammanlagda ränteintäkterna för perioden 1979/80 – 1982/83 har uppgått till ca 235 milj. kr. För budgetåret 1983/84 beräknas ränteintäkterna komma att uppgå till ca 70 milj. kr. Återbetalningen av stöd har som tidigare påpekats påbörjats i två fall och utgör således f.n. en obetydlig inkomstkälla. Även under budgetåret 1983/84 beräknas återbetalningen få endast obetydlig omfattning. Det innebär att med avdrag för fondens administrativa kostnader och med hänsyn till att vissa redan givna lånelöften, enligt fondens bedömning, inte kommer att behöva infrias, bör stödgivningen 1983/84 kunna nå en omfattning av närmare 300 milj. kr. Detta är något mindre än under budgetåret 1982/83. Enligt fondens uppfattning kommer

alltså allt tillgängligt stödutrymme att vara ianspråktaget vid utgången av budgetåret 1983/84.

Med hänsyn till penningvärdesutveckling m. m. anser Industrifonden att en fortsatt verksamhet med ungefär den omfattning som gäller för närvarande innebär att fonden bör ha möjlighet att under kommande år göra stödåtaganden med 300–350 milj. kr. per år. För att möjliggöra kontinuitet i stödverksamheten och i fondens arbete förordar Industrifonden att statsmakterna i likhet med vad som skedde år 1981 fastlägger en treårsram för finansiellt tillskott till fonden.

De ränteintäkter och återbetalningar av stöd som fonden väntas få under kommande treårsperiod kan i inte obetydlig utsträckning antas täcka tillkommande stödbehov men blir ändå inte tillräckliga för att medge en fortsatt stödgivning av rimlig omfattning.

Fonden bedömer f.n. situationen enligt följande (milj. kr.):

	1984/85	1985/86	1986/87
Önskvärd stödvolym	300	320	350
Ränteintäkter	70	90	100
Sannolika återbetalningar	25	40	45
Behov av medelstillskott	205	190	205

För treårsperioden 1984/85 – 1986/87 skulle således för en total stödgivning om 970 milj. kr. erfordras ett medelstillskott till Industrifonden av 600 milj. kr.

Fondens möjligheter att lämna stöd i form av utfästelse om bidrag (projektförsäkring) är för närvarande begränsade såväl vad gäller antal projekt som vad avser tiden för att tillämpa stödformen. Industrifonden kan av naturliga skäl inte f.n. redovisa närmare erfarenheter av denna stödform men kommer enligt regeringsbeslut att redovisa resultat av försöksverksamheten i samband med anslagsframställningen rörande budgetåret 1985/86. Fonden vill dock redan nu framhålla att detta alternativ är en betydelsefull komplettering av den övriga stödarsenalen och föreslår att stöd i form av utfästelse om bidrag får utnyttjas även efter utgången av innevarande budgetår.

Bakgrund och skäl för mitt förslag: Syftet med Industrifondens verksamhet är primärt att stärka svensk industris långsiktiga konkurrensförmåga och därmed på sikt ge upphov till investeringar och sysselsättning. Som framgår av Industrifondens redogörelse är det ännu för tidigt att göra en bedömning av projektutfallet. En utvärdering av fondens insatser kompliceras vidare av att de projekt som fonden medverkar i ofta är komplext integrerade i större system. Svårigheterna att därutöver ange effekterna av fondens stöd i företagen i form av investeringar och sysselsättning är uppenbara. I slutet av nästa treårsperiod bör dock förutsättningar föreligga för en ordentlig utvärdering av fondens verksamhet.

Jag har tagit del av den översiktliga effektanalys som fonden på basis av hittillsvarande erfarenheter ändå gjort och jag har därutöver kunnat notera många positiva vittnesbörd från industrin. Jag finner fog för slutsatsen att Industrifonden har kommit att spela en icke oväsentlig roll i det industriella förnyelsearbetet.

Det finns knappast någon institution, offentlig eller privat, som i egentlig mening konkurrerar med Industrifonden som extern finansiär av större industriella utvecklingsprojekt med hög teknisk och kommersiell risk där projektprövningen är kommersiellt inriktad men utan krav på hög företags-ekonomisk avkastning för egen del.

Det enda alternativet till Industrifondens finansiering torde enligt fondens egen bedömning i de flesta fall ha varit en helt företagsintern finansiering. Förhållandena torde härvidlag ha förbättrats jämfört med den situation som rådde 1979 vid Industrifondens tillkomst. Lönsamheten i viktiga delar av svensk exportindustri är nu på väg uppåt. Även andra problem som 1979 föranledde beslutet om Industrifonden är idag inte lika svåra. Riskkapitalmarknaden har förbättrats avsevärt under senare år, räntenivån och energipriserna har stabiliserats och utvecklingen av ett nytt militärflygplan har påbörjats. Andra problem för svensk industri kvarstår emellertid, särskilt det låga kapacitetsutnyttjandet och de låga investeringarna.

Erfarenheterna från hittillsvarande verksamhet visar att Industrifondens roll som finansieringsinstitut endast undantagsvis har varit den väsentligaste när det gällt att påverka företags projektbeslut. I det helt övervägande antalet fall har Industrifondens roll som riskpartner varit den centrala. Också den projektanalys och projektvärdering som fonden bidragit med och den rådgivning av oberoende experter som har erbjudits har ofta spelat en överraskande stor roll. Industrifondens medverkan har i flera fall också möjliggjort samarbete mellan olika företag.

Enligt min bedömning bör Industrifonden även fortsättningsvis kunna spela en väsentlig roll som en kritisk och oberoende projektpartner till industrin. Detta kräver dock att ytterligare medel tillförs fonden. Även om finansiering inte är huvudsyftet med verksamheten är de egna tillgångarna en nödvändig förutsättning för att Industrifonden som fristående stiftelse skall kunna manifestera sin tro på ett riskfyllt utvecklingsprojekt genom att gå in och dela risken med det företag som har ställt förslaget.

Huvudinriktningen av Industrifondens verksamhet bör även fortsättningsvis vara att genom stöd till större utvecklingsprojekt möjliggöra ökade utvecklingsinsatser inom industrin. I det följande kommer jag att framhålla några arbetsformer som fonden i ökad utsträckning bör pröva.

Industrifonden har som tidigare framhållits stött flera teknikupphandlingsprojekt mellan företag sedan verksamheten kom igång vid årsskiftet 1979–1980. Industrifonden gör vid denna typ av projekt en bedömning av de risker som de involverade parterna tar och vad de maximalt kan förlora vid misslyckande.

Ett bra exempel på ett sådant projekt är SSAB Svenskt Stål AB beställning av en helautomatisk fläckhyvlingsanläggning för stålämnen från Centro-Maskin Göteborg AB. Industrifondens stöd på drygt 6 milj. kr. gick i detta fall till köparen (SSAB) men det normala är att säljaren/ utvecklaren får fondens stöd. Projektet löste ett svårt arbetsmiljöproblem för beställaren och utgör en värdefull referensanläggning för leverantören. Liknande anläggningar har senare sålts till bl. a. Japan och Danmark. Projektet är nu avslutat för Industrifondens del och lånet inkl. ränta har återbetalats.

- Denna typ av projekt är tilltalande ur flera synpunkter. Den ger sålunda
- garanterad avsättning för den utvecklade produkten om utvecklingsarbetet lyckas,
 - en mycket klar risksituation, dvs det är lätt att avgöra om projektet misslyckas eller lyckas,
 - konkreta projekt, dvs. det är lätt att avgöra fondens roll (kontakt med både köpare och säljare).

Industrifonden bör mot denna bakgrund prioritera teknikupphandlingsprojekt av den här typen. Erfarenheten visar emellertid att det är relativt svårt att finna färdiga projekt där företagen är intresserade av statligt stöd. En ökad andel av denna projekttyp kräver därför att fonden på eget initiativ letar upp potentiella projekt och aktivt verkar för att få dessa till stånd. Fondens hittillsvarande erfarenheter visar också att de projekt som är resultatet av fondens uppsökande verksamhet oftast är de mest intressanta.

Även om fondens insatser företrädesvis bör inriktas på projekt där den beställande parten är ett företag, är fonden oförhindrad att stödja även offentlig teknikupphandling.

Utveckling av bilindustrins svenska underleverantörer är ett annat exempel på hur Industrifonden kan medverka till utveckling av svensk industri. Det är ett stort projekt där fonden samarbetar med svensk bilindustri. Fonden stöder underleverantörerna med lån för typarbeten och framtagning av verktyg samt finansierar mer långsiktigt utvecklingsarbete hos dessa företag. Syftet är att höja kompetensen och stärka konkurrenskraften hos de svenska underleverantörerna gentemot deras utländska konkurrenter. Genom dessa insatser kan underleverantörsföretagen utvecklas från rena legoföretag till produktutvecklande företag med möjligheter att leverera även till utländska bilindustrier. Det är emellertid viktigt att i detta sammanhang notera att även om de statliga insatserna kan stimulera och underlätta en sådan process, ligger det avgörande inflyandet på om en omställning skall komma till stånd hos industrin själv. Det måste finnas dels en vilja till förändring hos legoföretaget, dels en beredskap hos det större beställarföretaget att gå in med egna resurser och driva på denna utveckling. Det är min förhoppning att en sådan utveckling skall komma till stånd inom flera branscher, även utanför bilindustrin. Fonden bör aktivt verka för detta. Jag vill här också erinra om den av mig tidigare

förordade särskilda arbetsgruppen inom industridepartementet för stöd till teknikupphandling och underleverantörsutveckling som i detta sammanhang kommer att få en viktig funktion.

Jag kommer senare i ett särskilt avsnitt att redovisa förslag av data- och elektronikkommittén (DEK) till särskilda insatser för att främja spridningen av olika former av datorstyrd produktion inom verkstadsindustrin. DEK:s utredningsarbete visar att svensk verkstadsindustri ligger långt framme internationellt sett vad gäller användning av datateknik i produktionen.

För att kunna utnyttja den potential som enskilda datatekniska utrustningar erbjuder, är det emellertid viktigt att de olika maskinerna kan integreras i väl organiserade maskinsystem som medger korta omställningstider och därmed skapar ekonomiska förutsättningar för produktion i korta serier. S.k. flexibla tillverkningssystem (FMS) innebär att både bearbetning och materialtransport sker mer eller mindre automatiskt samtidigt som det är möjligt att snabbt och enkelt göra omställningar.

DEK:s undersökningar visar att hittills är det bara de största företagen som investerat i FMS. Det är inte heller förvånande eftersom det gäller att upphandla många olika maskiner som var för sig är komplicerade med kringutrustning av olika slag och som dessutom måste samordnas till ett system som är direkt anpassat efter det aktuella företags behov.

Svensk industri bör ha goda förutsättningar för att utveckla konkurrenskraftiga FMS i betydligt större utsträckning än vad som nu sker. För att påskynda en sådan utveckling är det angeläget att ett antal referensanläggningar kommer till stand.

Enligt vad jag erfar beräknar fonden, att inom en antagen stödvolym på 300 milj. kr. för budgetåret 1984/85, minst 10 milj. kr. kommer att avse stöd till utvecklingsprojekt och referensanläggningar inom området flexibla tillverkningssystem. Fonden bör härvid ge företräde åt projekt

- som syftar till relativt generella system vilka utan alltför stora modifieringar kan installeras hos flera olika företag,
- som inbegriper flera olika tillämpningar; skärande bearbetning, plåtbearbetning, montering etc.,
- som syftar till införande av flexibla tillverkningssystem i företag som inte har någon tidigare FMS-erfarenhet.

DEK föreslår att stödet till denna verksamhet förenas med särskilt generösa villkor för att säkerställa att projekten kommer till stand.

Det är viktigt att komma ihåg att själva investeringskostnaden många gånger är relativt liten i jämförelse med de kostnader som kan drabba företaget genom störningar i produktionen om den aktuella anläggningen inte fungerar som den ska. Ett beslut från företags sida att göra en investering av den här typen kan således bara till en del påverkas genom de finansiella villkoren. Det är emellertid enligt min uppfattning angeläget att stimulera en snabb spridning av flexibla tillverkningssystem inom svensk

industri. Statens uppgift i sammanhanget är att genom begränsade insatser säkerställa att ett antal investeringar i flexibla tillverkningssystem kommer till stånd, vilka kan tjäna som referensanläggningar och demonstrations-system och därmed bidra till att sprida kunskap om denna teknik. Industrifonden torde kunna bidra till att stimulera en sådan utveckling. Jag delar DEK:s uppfattning att det är angeläget att stödvillkoren ges en sådan utformning att erforderlig hänsyn tas till involverade risker och att stödmöjligheterna blir så attraktiva att investeringar i flexibla tillverkningssystem kommer igång utan onödig fördröjning. Jag anser emellertid inte att särskilda bestämmelser för fondens stöd till denna typ av projekt är erforderliga. Industrifonden har idag stor frihet att avpassa stödvillkoren efter projektets karaktär och de inblandade parternas finansiella situation. Fonden skall emellertid ha kommersiella utgångspunkter vid sin bedömning av FMS-projekt liksom för andra projekt.

Vad slutligen gäller förslaget att möjligheten för fonden att ge s.k. projektförsäkring skall tills vidare fortsätta, vill jag erinra om att fonden den 1 september 1984 skall redovisa erfarenheterna av den tvååriga försöksverksamheten. Åtminstone intill denna redovisning gjorts och ställning tagits till denna, bör verksamheten få fortsätta. Mitt förslag innebär att riksdagen överlåter åt regeringen att på grundval av de redovisade erfarenheterna ta ställning till stödformens fortsatta användning.

10 Forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag

Mitt förslag: Ett system med forskningsbidrag till teknikbaserade företag införs. Det bör ankomma på regeringen att närmare utforma systemet, varvid en strävan skall vara att så långt det är möjligt ge det en generell utformning. Följande utgångspunkter bör iakttas när systemet utformas.

- För budgetåret 1984/85 avsätts 20 milj. kr. för ändamålet. Systemet utformas så att dess omfattning begränsas av detta belopp. För treårsperioden 1984/85–1986/87 fastställs en ram om 62,5 milj. kr. för ändamålet.
- Bidrag lämnas i första hand till företag vars verksamhet i hög grad beror på den tekniska kompetens som finns i företaget. Bidrag lämnas inte till börsnoterade företag eller företag som ingår i en börsnoterad koncern. Bidrag lämnas inte heller till företag med fler än 500 anställda eller till företag som ingår i koncern med fler än 500 anställda.
- Lönekostnaderna för personal som till minst 25% av arbetstiden arbetar med forskning och utveckling (FoU), skall utgöra basen för beräkningen av underlaget för ett företags interna FoU-kostnader.
- Högsta bidragsbelopp skall vara tio basbelopp per år (f.n. ca 200 000 kr.).

Bakgrund och skäl för mitt förslag: Satsning på forskning och utvecklingsarbete innebär stora risker och eventuell avkastning först på längre sikt. Det är ändå en nödvändig satsning om svensk industri skall kunna bibehålla och helst även förstärka sin konkurrenskraft. Särskilt för unga teknikbaserade företag i ett uppbyggnadsskede och med en snabb expansion av verksamheten blir de finansiella påfrestningarna ofta stora. Jag har därför bedömt det angeläget att underlätta för dessa företag att komma igång med och snabbt bygga upp en egen forsknings- och utvecklingsverksamhet. Ett system med statligt stöd till sådan verksamhet är därför motiverat.

Kraven på ett sådant stödsystem är att det skall vara enkelt att administrera, förstå och tillämpa samt stimulera till ökade FoU-insatser och till höjd teknisk nivå. Vidare bör det i så stor utsträckning som möjligt vara generellt verkande inom ramen för den målgrupp stödet riktar sig till.

För att tidsperioden mellan FoU-insats och mottagandet av stödet skall minskas och för att stödet inte skall kopplas till företagets aktuella skattessituation bör det utformas som ett bidrag och inte som ett skatteavdrag.

Jag bedömer att 20 milj. kr. bör anvisas budgetåret 1984/85 för det nya bidragssystemet. Detta belopp bör bli styrande när det gäller omfattningen av bidragssystemet. Det innebär att beloppet inte får överskridas. Jag förordar vidare att en beloppsram för budgetåren 1985/86 och 1986/87 nu fastställs. Jag beräknar medelsbehovet för dessa två budgetår till 42,5 milj. kr.

Eftersom ett belopp som inte får överskridas står till förfogande för stödsystemet, måste antalet företag som skall omfattas av systemet begränsas. För att ge systemet största möjliga effekt, bör stöd i första hand lämnas till teknikbaserade företag, dvs. företag vars verksamhet i hög grad beror på den tekniska kompetens som finns i företaget. Jag avser att inom kort föreslå regeringen att ge STU och SIND i uppdrag att gemensamt och efter samråd med företrädare för företagen utarbeta förslag till hur systemet närmare bör utformas. Därvid bör särskilt övervägas hur målgruppen skall avgränsas. Det bör ankomma på regeringen att därefter besluta om bidragssystemets utformning. Jag avser att därvid också återkomma till regeringen med förslag om vilken myndighet som skall administrera stödet. Jag vill redan nu ange en avgränsning av målgruppen. Eftersom de börsnoterade företagen bör ha tillräckligt goda möjligheter att utan direkt statligt stöd av detta slag genomföra forsknings- och utvecklingsinsatser bör de uteslutas. Av samma skäl bör också övriga företag med fler än 500 anställda ligga utanför systemet. Till skillnad från de flesta övriga statliga småföretagsinsatser bör dock även företag med mellan 200 och 500 anställda omfattas av verksamheten, eftersom jag bedömer att det inom den gruppen finns företag som genom ett forskningsbidrag kan påverkas att öka sina FoU-insatser.

En utgångspunkt för den tekniska utformningen av bidragssystemet bör vara att lönekostnaderna för personal som till minst 25 % av arbetstiden

arbetar med FoU skall utgöra bas för bidragsberäkningen. Det bör närmare övervägas om även kostnader för förvärv av FoU-resultat och bidrag till FoU-arbete skall kunna inräknas i basen för bidragsberäkningen.

Bidragsberäkningen bör av praktiska skäl avse kalenderår. Jag räknar sålunda med att det belopp som anvisas för budgetåret 1984/85 skall avse bidrag för kalenderåret 1984.

11 Statens industriverk

11.1 Inledning

11.1.1 Uppgifter i stort och organisation

Statens industriverk (SIND) inrättades år 1973 som central myndighet för industri-, energi- och mineralpolitiska frågor (prop. 1973:41, NU 54, rskr 225). Under år 1983 genomfördes en omorganisation av SIND på grundval av riksdagens beslut (prop. 1982/82:113, NU 39, rskr 376).

Efter omorganisationen är industriverket central förvaltningsmyndighet för ärenden som rör industri och hantverk samt det regionalpolitiska stödet till näringslivet. Verket kan även ta upp frågor som inte direkt hänför sig till nämnda näringar men ändå är av betydelse för dessa från industripolitisk synpunkt.

SIND utövar statens huvudmannaansvar för den regionala utvecklingsfonden i varje län och svarar för service till fonderna i frågor med anknytning till statens näringspolitik.

Huvuduppgifterna för industriverket är att främja industrins omvandling och tillväxt genom utredningsverksamhet, industripolitiskt stöd och företagsutvecklande insatser samt att bidra till en balanserad regional utveckling genom regionalpolitiskt finansiellt stöd och särskilda insatser i anslutning härtill.

När det gäller uppgifterna i fråga om industriell omvandling och tillväxt skall SIND

- göra probleidentifierande utredningar och avge yttranden i industripolitiska frågor samt följa den internationella utvecklingen på det industriella området,
- handlägga ärenden om finansiellt stöd för att främja industri och hantverk om det inte ankommer på annan myndighet eller på regional utvecklingsfond,
- insamla, bearbeta och sprida kunskaper och erfarenheter i tekniska, administrativa, kommersiella och ekonomiska frågor av betydelse för utvecklingen inom näringslivet,
- lämna stöd till kursverksamhet eller på annat sätt främja utbildning som syftar till företagsutveckling,
- initiera och verka för samordning av statliga industripolitiska stöd- och

utvecklingsinsatser och på särskilda uppdrag samordna sådana insatser inom specifika områden,

- medverka vid genomförandet av olika industripolitiska åtgärder, t. ex. överläggningar kring behov av strukturella förändringar, rationaliseringsinsatser, utbildningsprogram och exportfrämjande insatser,
- fortlöpande följa upp och bedöma effekterna av verkets insatser för industriell omvandling och tillväxt.

Beträffande uppgifterna i fråga om regional utveckling skall SIND

- handlägga ärenden om regionalpolitiskt stöd till näringslivet,
- svara för information och rådgivning till företag om regionalpolitiskt stöd, svara för lokaliseringssamråd med företag inom den privata tjänste- och servicesektorn samt i övrigt lämna råd och upplysningar om näringslivets lokalisering,
- främja sysselsättningen i de regionalpolitiska stödområdena genom särskilda insatser och projekt riktade till näringslivet,
- följa och analysera den regionala utvecklingen och svara för utredningar i regionalpolitiska frågor.

SIND handlägger dessutom vissa ärenden om investeringsfonder och arbetsmiljöfonder.

Industriverket skall svara för medelsförvaltning och personaladministration samt lämna det biträde i övrigt som behövs för verksamheten för nämnden för hemslöjdsfrågor och sprängämnesinspektionen.

Inom energiområdet svarar SIND som sektoransvarig myndighet för industrins energianvändning, bl. a. för utredningar rörande industrins energianvändning samt rådgivning till små och medelstora företag i frågor rörande energihushållning.

SIND får utföra uppdrag för annan. För uppdrag åt annan än regeringen skall ersättning tas ut.

Vid avgörandet av ärenden som gäller statligt stöd till enskilda företag skall industriverket beakta Sveriges internationella förpliktelser.

Industriverkets verksamhet är indelat i huvudprogrammen Utredningsverksamhet, Industriell omvandling och tillväxt, Regional utveckling och Småföretagsutveckling.

Vid utformningen av den nya organisationen har programstrukturen i huvudsak följts och gett följande enhetsindelning för industriverket:

enhet 1 utredningsenheten

enhet 2 enheten för industriell omvandling och tillväxt

enhet 3 enheten för regional utveckling och finansiellt stöd

enhet 4 enheten för småföretagsutveckling

Det finns dessutom vid SIND en administrativ byrå (enhet 5) och ett planerings-, samordnings- och informationssekretariat.

11.1.2 Treårsprogram för statens industriverk

Mitt förslag: För att ge SIND bättre planeringsmöjligheter för treårsperioden bör riksdagen utöver att anvisa anslag för budgetåret 1984/85 också fastställa en ram för vissa anslag för verksamheten under budgetåren 1985/86 och 1986/87. Jag förordar att ramen för sistnämnda två budgetår fastställs till 448 milj. kr. Ramen bör omfatta verkets förvaltningskostnader samt den övriga verksamhet som bedrivs inom programmen utredningsverksamhet, industriell tillväxt och omvandling samt småföretagsutveckling med undantag för den verksamhet som föreslås bekostas från följande anslag för budgetåret 1984/85:

- B 10. Industripolitiska åtgärder för tekoindustrin
- B 11. Kostnader för räntebefrielse vid särskilda strukturgarantier för textil- och konfektionsindustrierna
- B 14. Stimulans till spridning av flexibla tillverkningsystem
- B 15. Åtgärder för havsindustriell kompetensutveckling
- B 17. Åtgärder för att främja industridesign
- B 18. Täckande av förluster vid viss garantigivning, m. m.

Bakgrund och skäl för mitt förslag: Frågan om programindelning vid SIND behandlades i propositionen 1982/83:113 om verksamheten vid statens industriverk, m. m. Riksdagen godkände därvid den programindelning som jag nyss redogjorde för (prop. 1982/83:113, NU 39, rskr 376). I det sammanhanget behandlades också frågan om programbudgetering skulle införas för SIND. Jag anförde i nämnda proposition att jag av främst två skäl ansåg att frågan om någon form av programbudgetering borde övervägas närmare. För det första försvårar den nuvarande mångfalden av anslag inom SIND:s verksamhetsområde en önskvärd överblick och prioritering. För det andra skulle programbudgetering göra det möjligt för SIND att använda sina resurser mera flexibelt. Med tanke bl. a. på vissa anslagstekniska problem krävdes dock ytterligare beredning innan förslag kunde läggas fram.

Mitt förslag innebär att SIND:s verksamhet under treårsperioden 1984/85 – 1986/87 beskrivs och preciseras med en indelning i de fastställda huvudprogrammen

- utredningsverksamhet
- industriell omvandling och tillväxt
- regional utveckling
- småföretagsutveckling.

Motiven för den fastlagda indelningen i huvudprogram redovisades i prop. 1982/83: 113. Jag kommenterar därför inte programindelningen närmare.

Det bör noteras att programindelningen inte helt stämmer överens med SIND:s organisatoriska indelning.

Anslagstekniskt genomförs inte någon programbudgetering annat än i begränsad omfattning. Sambandet mellan program och anslag framgår av följande tablå.

Huvudprogram	Anslag 1983/84	Anslag 1984/85
<i>Program 1</i> utrednings- verksamhet	Del av B 1. Statens industriverk: Förvaltningskostnader	Del av B 1. Statens industriverk: Förvaltningskostnader B 12. Statens industriverk: Utredningsverksamhet
<i>Program 2</i> industriell omvandling och tillväxt	Del av B 1. Statens industriverk: Förvaltningskostnader B 2. Statsbidrag till nedläggningshotade före- tag B 5. Täckande av förluster i anledning av statliga industrigarantilån m. m. B 7. Branschfrämjande åtgärder B 8. Branschfrämjande åtgärder för tekoin- dustrin B 9. Kostnader för räntebefrielse vid struk- turgarantier till företag inom vissa indu- stribranscher B 10. Täckande av förluster på grund av struk- turgarantier till företag inom vissa indu- stribranscher B 11. Kostnader för räntebefrielse vid särskil- da strukturgarantier för textil- och kon- fektionsindustrierna B 20. Lån till investeringar inom manuell glas- industri B 21. Kostnader för räntebefrielse vid särskil- da strukturgarantier för manuell glasin- dustri B 22. Räntestöd till Tillväxtinvestbolag B 23. Täckande av förluster i anledning av statliga garantier för lån till Tillväxtin- vestbolag m. m. B 24. Lån till rationaliseringsinvesteringar inom konfektionsindustrin	Del av B 1. Statens industriverk: Förvaltningskostnader B 10. Industripolitiska åtgärder för te- koindustrin B 11. Kostnader för räntebefrielse vid särskilda strukturgarantier för textil- och konfektionsindustrier- na B 13. Branschfrämjande åtgärder B 14. Stimulans till spridning av flexi- bla tillverkningssystem B 15. Åtgärder för havsindustriell kom- petensutveckling B 18. Täckande av förluster vid viss garantigivning m. m.
<i>Program 3</i> regional utveck- ling	Del av B 1. Statens industriverk: Förvaltningskostnader C 1. Regionalpolitiskt stöd: Bidragsverksamhet C 2. Regionalpolitiskt stöd: Lokaliseringslån	Del av B 1. Statens industriverk: Förvaltningskostnader C 1. Regionalpolitiskt stöd: Bidragsverksamhet C 2. Regionalpolitiskt stöd: Vissa lokaliseringsbidrag m. m. C 3. Regionalpolitiskt stöd: Lokaliseringslån
<i>Program 4</i> småföretags- utveckling	Del av B 1. Statens industriverk: Förvaltningskostnader B 3. Bidrag till regionala utvecklingsfonder B 4. Täckande av förluster i anledning av ga- rantigivning hos regionala utvecklings- fonder B 12. Bidrag till företagsinriktad fortbildning	Del av B 1. Statens industriverk: Förvaltningskostnader B 16. Småföretagsutveckling B 17. Åtgärder för att främja industri- design

Jag anger i det följande under resp. program de beräknade kostnaderna för programmet under budgetåret 1984/85. Därvid anges för riksdagens information en uppskattning av hur förvaltningskostnaderna kan komma att fördelas mellan programmen.

Genom en ram för vissa anslag under budgetåren 1985/86 och 1986/87 kan SIND göra en bedömning i stort om den berörda verksamhetens omfattning under hela treårsperioden. Detta bör underlätta verksamhetsplaneringen. Jag avser dock att återkomma till frågan om den närmare fördelningen av beloppet på de olika anslagen vid min anmälan till budgetpropositionerna för åren 1985 och 1986. Som jag närmare utvecklar strax (avsnitt 11.4) är jag inte beredd att nu förorda att en flerårsram fastställs för programmet Regional utveckling. Vidare anser jag det lämpligt att för vissa verksamheter av projektkaraktär redan nu anvisa medel för hela treårsperioden, och på så sätt ge underlag för planering av verksamheten under perioden. Det gäller verksamheterna med stimulans till spridning av flexibla tillverkningssystem (avsnitt 11.3.4), havsindustriell kompetensutveckling (avsnitt 11.3.5) och industridesign (avsnitt 11.5.8). Även verksamheten med industripolitiska åtgärder för tekoindustrin bör ligga utanför flerårsramen. Jag har senast behandlat dessa åtgärder i 1984 års budgetproposition (prop. 1983/84:100 bil. 14 s.34–38). Slutligen bör anslag för förlusttäckning av vissa lånegarantier m. m. ligga utanför flerårsramen, eftersom omfattningen av garantigivningen i stället styrs av särskilda ramar.

En sammanfattning av vad som föreslås i fråga om anslag till industriverkets verksamhet görs i följande tablå:

Sammanfattning av förslag avseende anslag till SIND:s verksamhet

Huvudprogram Anslag 1984/85		Förslag (milj. kr.)	
		1984/85	Omfattas av treårsram på 448 milj. kr.
<i>Program 1</i> utrednings- verksamhet	Del av B 1. Statens industriverk: Förvaltningskostnader	(11,0)	×
	B 12. Statens industriverk: Utredningsverksamhet	4,5	×
<i>Program 2</i> industriell omvandling och tillväxt	Del av B 1. Statens industriverk: Förvaltningskostnader	(12,9)	×
	B 10. Industripolitiska åtgärder för tekoindustrin	78,3	} prop. 1983/84: 100
	B 11. Kostnader för räntbefrielse vid särskilda strukturgaran- tior för textil- och konfek- tionsindustrierna	1*	
	B 13. Branschfrämjande åtgärder	20,353	×
	B 14. Stimulans till spridning av flexibla tillverknings- system	15	(fördelas över tre år)
	B 15. Åtgärder för havsindustriell kompetensutveckling	20	(fördelas över tre år)
	B 18. Täckande av förluster vid viss garantigivning m. m.	160*	(omfattningen av garantigivningen styrs av särskilda ramar)
<i>Program 3</i> regional utveckling	Del av B 1. Statens industriverk: Förvaltningskostnader	(13,9)	×
	C 1. Regionalpolitiskt stöd: Bidragsverksamhet	350	} prop. 1983/84: 100
	C 2. Regionalpolitiskt stöd: Vissa lokaliseringsbidrag m. m.	264	
	C 3. Regionalpolitiskt stöd: Lokaliseringslån	500	
<i>Program 4</i> småföretags- utveckling	Del av B 1. Statens industriverk: Förvaltningskostnader	(4,5)	×
	B 16. Småföretagsutveckling	146,850	×
	B 17. Åtgärder för att främja industridesign	15	(fördelas över tre år)

* Förslagsanslag.

Vad jag i det följande föreslår är – i den mån samtidigt medel begärs för ändamålet – formellt att se som anslagsvillkor. Endast i ett fall (avsnitt 11.5.3) begärs särskilt godkännande av riksdagen till riktlinjerna för verksamheten, vilket sammanhänger med tidigare ställningstaganden av riksdagen.

11.2 Utredningsverksamhet

I prop. 1982/83:113 om verksamheten vid statens industriverk m. m. redovisade jag för riksdagens information min syn på hur utredningsverksamheten i stort bör bedrivas. Därvid angav jag följande:

Målet för programmet Utredningsverksamhet är dels att i enlighet med en av regeringen årligen fastställd utredningsplan tillgodose statsmakternas behov av utredningar av allmänt problemidentifierande karaktär som ger underlag för utformningen av industri- och regionalpolitiken, dels att verkställa utredningar inom avgränsade områden, vilka preciseras genom särskilda uppdrag.

Medlen för verksamheten är egna utredningsinsatser och projektinsatser med hjälp av konsulter och andra utredare eller utredningsorgan.

Utredningsverksamhet under innevarande budgetår bedrivs enligt de riktlinjer som angavs i regeringsbeslut den 30 juni 1983. De 35 helårsarbetskrafter som SIND disponerar för utredningsverksamheten fördelas på fyra olika arbetsområden: regeringsuppdrag, inom verket och av andra initierade uppdrag, löpande verksamhet samt ledning, planering och utbildning.

Medel för att täcka kostnader för externa uppdrag för utredningsverksamheten föreslås i fortsättningen anvisas över ett särskilt reservationsanslag. Jag återkommer strax till anslagsfrågan (kap. 15).

Mitt förslag: Utredningsverksamheten bör i fortsättningen bedrivas så att regeringens, riksdagens och verkets egna behov av underlag för utformningen av industri- och regionalpolitiken tillgodoses.

Utredningsverksamheten bör enligt min mening delas in i tre huvudområden.

- Basinformation.
- Analyser av företag, grupper av företag, regioner, produktområden m. m.
- Analyser av olika funktionella förhållanden inom industrin.

Inom huvudområdet basinformation bör en större tonvikt läggas på information om företag. Företagsinformationen bör enligt min mening kunna kompletteras med såväl sekundärstatistik som av verket genomförda studier av företagsgrupper, branscher, regioner m. m.

Inriktning och innehåll inom huvudområdena bör preciseras ytterligare av regeringen i en årlig utredningsplan. Utredningsplanen, som utformas efter förslag från industriverket, bör inte binda samtliga verkets utredningsresurser utan möjliggöra att vissa under året uppkommande utredningsbehov kan tillgodoses.

Industriverkets förslag: Verket ser riksdagen och regeringen som en av flera avnämare till utredningar och analyser. Man framhåller att även företagen, de anställda och deras resp. organisationer bör kunna erhålla ett mer allsidigt och kompletterande kunskapsunderlag från verket.

Inom området basinformation betonas behovet av informationssystem om branscher, företagsgrupper och företag.

Dessutom har verket preciserat ett antal konkreta projekt som regeringen tar ställning till i samband med att utredningsplanen för budgetåret 1984/85 fastställs.

Bakgrund och skäl för mitt förslag: Jag vill inledningsvis konstatera att verkets förslag i stor utsträckning överensstämmer med mitt förslag. Det finns emellertid enligt min uppfattning anledning att understryka att industriverkets utredningsverksamhet skall vara klart inriktad på att tillgodose den praktiska industri- och regionalpolitiska verksamheten med beslutsunderlag. Utredningsverksamheten vid SIND har under det senaste året utvecklats i en riktning som överensstämmer med intentionerna i mitt förslag. Industri- och regionalpolitiska beslut förutsätter ett aktuellt och detaljerat beslutsunderlag. Industriverket inrättades för att bl. a. förstärka statens utredningsresurser inom det industripolitiska området. Enligt riksdagens beslut med anledning av prop. 1982/83:113 om verksamheten vid statens industriverk har verkets roll i industri- och regionalpolitiken ytterligare betonats. Huvuddelen av statens utredningsresurser inom det industri- och regionalpolitiska området har förlagts till industriverket.

Mitt förslag till treårsprogram och de årliga, på förslag från verket, fastställda utredningsplanerna är avsedda att underlätta samarbetet mellan i första hand regeringen och verket så att behovet av beslutsunderlag inom industri- och regionalpolitiken kan tillgodoses. Inom regeringskansliet finns begränsade resurser för mer omfattande datainsamling och analys. Mot denna bakgrund är det lämpligt att regeringen på förslag från verket ges möjlighet att delvis binda verkets utredningsresurser i en årlig utredningsplan, men att det också lämnas utrymme dels för att tillgodose inom regeringen under budgetåret uppkomna utredningsbehov, dels för inom verket eller av andra initierade behov.

Verkets eget behov av s.k. operativa utredningar inom de olika programmen bör tillgodoses inom ramen för de särskilda programmen. Längre utredningar avsedda som underlag för särskilda insatser inom olika program bör tas med i verkets förslag till utredningsplan och bedömas i relation till andra angelägna utredningar inom verket och inom regeringskansliet. Vissa frågor rörande regionalpolitisk utredningsverksamhet tas upp under programmet regional utveckling.

De stora industriföretagen svarar för en stor andel av svensk industris produktion, sysselsättning och export. Dessa företags utveckling blir därmed av avgörande betydelse för många enskilda orter och inom många delbranscher. Verket bör därför inom området basinformation följa utvecklingen i de största industrikoncernerna.

Trots de stora företagens dominerande ställning i ekonomin spelar de små och medelstora företagen en viktig roll inte minst för den långsiktiga industriella utvecklingen. Verket bör därför följa utvecklingen även på småföretagsområdet.

Verket bör också ha till uppgift att i viss utsträckning löpande följa utvecklingen inom enskilda industribranscher. Det bör i första hand gälla sådana branscher där produkterna är jämförelsevis homogena, och där branschbegreppet därför är meningsfullt.

Industriverket bör dessutom kunna ta fram den allmänna information som behövs för att göra helhetsbedömningar av industrin. Verket bör dock i allt väsentligt utnyttja de helhetsbedömningar som görs av andra utredningsorgan. Verket bör vidare inom området basinformation ha till uppgift att bevaka utvecklingen av det statliga stödet till näringslivet. Detta är uppdelat på flera olika departement och myndigheter. För att få ett heltäckande underlag inför utformningen av framtida stödinsatser är det angeläget att ha information om stödets nettokostnad, inriktning, fördelning på stödmottagare m. m.

Inriktningen och innehåll inom huvudområdena preciseras ytterligare i utredningsplanen. Redan nu kan dock vissa övergripande prioriteringar göras:

Analys av företag, grupper av företag, regioner, produktområden m. m. utgör ett väsentligt inslag i utredningsverksamheten. De data och den information som behövs för specifika analyser hämtas i allt väsentligt från verkets tillgängliga basinformation. Följande huvudområden bör prioriteras vid verkets analysarbete:

- Analyser av storföretag och deras betydelse för den industriella omvandlingsprocessen.
- Småföretagens betydelse för den industriella utvecklingen.
- Analyser av Sveriges deltagande i den internationella arbetsfördelningen
- Analyser av utvecklingen och förväntade strukturgenombrott inom viktiga produkt- och teknikområden.
- Analyser av företag och företagsgruppers betydelse för utvecklingen i vissa regioner.
- Analyser av regionala problem och utvecklingstendenser.

Funktionella analyser av industrins villkor utgör ett nödvändigt underlag till utformningen av industri- och regionalpolitiska insatser. Verket bör analysera:

- Industrins försörjning med kapital, arbetskraft, energi m. m.
- Tillgången till industriell service, övriga tjänster m. m.
- Särskilda problem i samband med industriell förnyelse och omvandling.

De beräknade kostnaderna för programmet under budgetåret 1984/85 framgår av följande tablå:

Andel av förvaltningskostnader m. m.	11,0 milj. kr.
Utredningskostnader	<u>4,5 milj. kr.</u>
	Summa 15,5 milj. kr.

11.3 Industriell omvandling och tillväxt

11.3.1 Programmets innehåll i stort

I prop. 1982/83:113 om verksamheten vid statens industriverk, m.m. redovisades för riksdagens information min uppfattning om hur SIND:s olika program i stort borde se ut beträffande mål och medel. Därvid angav jag följande.

Målet för programmet Industriell omvandling och tillväxt är att främja industriell tillväxt och uppkomsten av en långsiktigt konkurrenskraftig industristruktur.

Medlen för att uppnå målen är kunskapshöjande och problemidentifierande utredningsverksamhet, åtgärdsprogram för strukturell anpassning och finansiellt stöd.

Av SIND:s nuvarande verksamhetsområden ingår följande i programmet:

- branschfrämjande åtgärder för textil- och konfektionsindustrierna, den träbearbetande industrin och den manuella glasindustrin,
- struktur- och utvecklingsprogram för övriga industrisektorer,
- finansiellt stöd i form av lån, garantier och räntestöd kopplat till övriga åtgärder för de nämnda branscherna samt s.k. industrilånegarantier,
- statsbidrag i vissa fall till nedläggningshotade företag.

Verksamheten med åtgärder för textil- och konfektionsindustrierna har behandlats i 1984 års budgetproposition (prop. 1983/84:100 bil. 14 s.34–38).

Verksamheten med statsbidrag i vissa fall till nedläggningshotade företag har upphört vid utgången av år 1983 (prop. 1983/84:40, NU 8, rskr 94, SFS 1983:1102).

I det följande behandlar jag mer ingående verksamheten med branschfrämjande åtgärder (avsnitt 11.3.2), och finansiellt stöd (avsnitt 11.3.3).

I prop. 1982/83:113 om verksamheten vid statens industriverk, m.m. anförde jag att också andra medel än de jag nyss har nämnt kunde komma att tillföras programmet, t. ex. samordningsuppgifter inom breda insatsområden, där ett engagemang från flera olika myndigheter och organ är nödvändigt. Mot denna bakgrund tar jag under detta program också upp särskilda åtgärder för att främja produktionsteknisk utveckling i verkstadsindustrin (avsnitt 11.3.4) och åtgärder för havsindustriell kompetensutveckling (avsnitt 11.3.5).

Ett annat område av speciellt intresse för SIND är enligt min mening frågan om industriell samverkan vid *upphandling av försvarsmateriel*. Genom beslut i september 1983 har regeringen gett försvarets materielverk ett övergripande ansvar vad gäller behovet av att vid större försvarsupphandlingar i utlandet tillgodose svenska intressen genom krav på industri-

ell samverkan. Härigenom avses viss kompetens inom den svenska försvarsindustrin samt de arbetsmarknads-, industri- och regionalpolitiska behoven säkerställas. Materielverket skall därvid ha nära kontakt och samarbete med berörda myndigheter. I enlighet med regeringsbeslutet skall statens industriverk i egenskap av en central myndighet inom de industri- och regionalpolitiska områdena vid behov bistå materielverket vid denna typ av upphandlingar. Därutöver kan SIND ägna särskild uppmärksamhet åt att följa upp och utvärdera effekterna av de olika affärerna. De erfarenheter som därvid kan vinnas har enligt min uppfattning stor betydelse inte endast då det gäller större försvarsupphandlingar, utan även för större industriella projekt över huvud taget.

För riksdagens kännedom vill jag här ta upp även vissa frågor om *handläggningen av investeringsfondsärenden*.

Med investeringsfonder avses i det följande:

1. arbetsmiljöfond enligt lagen (1974:325) om avsättning till arbetsmiljöfond,
2. investeringsfond enligt lagen (1974:988) om avsättning till särskild investeringsfond,
3. investeringsfond enligt lagen (1979:609) om allmän investeringsfond,
4. investeringsreserv enligt lagen (1979:610) om allmän investeringsreserv,
5. vinstfond enligt lagen (1980:456) om insättning på tillfälligt vinstkonto,
6. särskild investeringsfond enligt lagen (1982:1185) om inbetalning på särskilt investeringskonto.

Genom riksdagens beslut (prop. 1982/83:113, NU 39, rskr 376) har handläggningen av investeringsfondsärenden överförs från arbetsmarknadsstyrelsen till SIND. Skälet till detta var att systemet med investeringsfonder i företagen under senare år i stor utsträckning fungerat som en allmän investeringsstimulans med kopplingar till såväl regionalpolitiken som till den allmänna industripolitiken. Genom att överföra handläggningen till SIND ökade också förutsättningarna att kunna utnyttja systemet mera aktivt som ett medel inom de båda politikområdena.

Genom beslutet fick vidare regeringen bemyndiga SIND att besluta om ianspråktagande av investeringsfonder för vissa ändamål. De ändamål som avsågs var bl. a. att täcka kostnader för:

- tekniskt och naturvetenskapligt forsknings- och utvecklingsarbete samt för utbildning av arbetstagare hos företag samt
- att främja avsättningen utomlands av varor som tillverkas här i riket.

Enligt vad jag har erfarit pågår f.n. inom SIND en översyn av systemet med investeringsfonder. Översynen syftar till att:

- utnyttja interna rationaliseringsmöjligheter samt förenkla systemet, särskilt för de små och medelstora företagen,
- undersöka kopplingen till andra industri- och regionalpolitiska åtgärder samt

– utveckla systemet till ett aktivt inslag i industri- och regionalpolitiken.

Vid översynen tas även frågan om investeringsfondernas användning för marknadsföringsändamål upp. Medgivande för ianspråktagande kan i dag avse kostnader för reklam, marknadsundersökningar, deltagande i mässor och seminarier, resekostnader, utbildning av säljare, konsulttjänster m. m.

Marknadsföringsåtgärdernas karaktär förändras emellertid tämligen snabbt och nya former och behov uppstår.

Exempel på nya former av marknadsinvesteringar är när en exportör av en komplett anläggning av köparen tvingas gå in med riskkapital i anläggningens finansiering, när en exportör investerar i en referensanläggning utomlands, när investeringar sker i återförsäljarledet i samband med en marknadsintroduktion av en ny produkt samt när en marknadsinvestering lämpligast sker i form av ett företagsköp eller i samband med en omorganisation.

Jag ser med tillfredsställelse på den översyn av systemet med investeringsfonder som SIND nu genomför. Inte minst för att systemet skall ha avsedd effekt för de små och medelstora företagen är det angeläget att alla möjligheter till förenkling tas till vara. Jag räknar med att verket löpande genomför de förändringar i tillämpningen av gällande regler som är påkallade med anledning av översynen och som ligger inom verkets kompetensområde, samt att verket vidare i övriga fall inkommer till regeringen med förslag till åtgärder.

Sammanfattning

De beräknade kostnaderna för programmet under budgetåret 1984/85 framgår av följande tablå:

Andel av förvaltningskostnader m. m.	12,9 milj. kr.
Industripolitiska åtgärder för tekindustrin	78,3 milj. kr.
Branschfrämjande åtgärder	20,4 milj. kr.
Särskilda åtgärder för att främja produktionsteknisk utveckling i verkstadsindustrin	5,0 milj. kr.
Åtgärder för havsindustriell kompetensutveckling	7,0 milj. kr.
Täckande av förluster vid viss garantigivning m. m.	160,0 milj. kr.
Summa	283,6 milj. kr.

11.3.2 Branschfrämjande åtgärder

Mitt förslag: Verksamheten med branschfrämjande åtgärder för möbel-, snickeri-, trähus- och sågverksindustrierna föreslås fortsätta i oförändrad omfattning under budgetåren 1984/85–1986/87.

Programmet för den manuella glasindustrin föreslås avslutas vid utgången av innevarande budgetår. Eventuell behållning vid budgetårets slut på den del av anslaget Branschfrämjande åtgärder som innevarande budgetår är avsett för detta program bör dock få utnyttjas för fortsatt verksamhet under budgetåret 1984/85.

Verksamheten med branschfrämjande åtgärder inom inte i förväg avgränsade branscher eller delbranscher – struktur- och utvecklingsprogrammet för övriga industrisektorer – föreslås få ökade resurser under budgetåret 1984/85. Verksamheten föreslås även fortsättningsvis enbart omfatta omvärldsanalyser och andra utredningsinsatser. Under de sista två budgetåren av treårsperioden 1984/85–1986/87 föreslås verksamheten bibehållas på oförändrad verksamhetsnivå jämfört med budgetåret 1984/85.

Industriverkets förslag: Verket framhåller i sin treårsplan för budgetåren 1984/85–1986/87 att verksamheten bör vara inriktad på att främja den svenska industrins internationella konkurrenskraft genom att ta initiativ till, medverka till och underlätta en anpassning till förändrade strukturella betingelser. Endast projekt och företag som kan bedömas ha överlevnads-möjligheter på sikt bör bli aktuella för stödinsatser.

Strukturuomvandlingen är en ständigt pågående process. Emellertid berörs inte alla branscher och företag likformigt. Ett samordnat statligt strukturprogram skulle därför utgöra en ram för kontinuerlig verksamhet. Inom denna ram krävs en stor flexibilitet såväl i fråga om inriktningen mot olika insatsområden som åtgärdernas omfattning och utformning i de enskilda fallen. Programmet skall således ses som en reguljär permanent verksamhet som dock är tidsbegränsad ur en enskild bransch eller delbransch synvinkel.

Industriverket föreslår att samtliga delprogram fortsätter under treårsperioden 1984/85–1986/87. Med undantag för delprogrammet för den manuella glasindustrin, som föreslås avvecklad under treårsperioden, föreslår SIND kraftigt utökade resurser. Vidare föreslår verket att statsmakternas uppdelning av anslaget på de särskilda branschprogrammen och struktur- och utvecklingsprogrammet för övriga industrisektorer upphör fr. o. m. budgetåret 1985/86.

I fråga om den *träbearbetande industrin* framhåller industriverket dess beroende av utvecklingen inom byggandet. Mot bakgrund av den minskade bostadsproduktionen och den ökade reparations-, ombyggnads- och tillbyggnadsverksamheten (ROT-verksamheten) har branschprogrammet för den träbearbetande industrin getts en ökad tyngdpunkt på åtgärder inriktade på anpassning till den ändrade hemmamarknadssituationen och främjande av exporten.

För *möbelindustrin* föreslår industriverket i första hand en fortsatt satsning på exportfrämjande åtgärder och på sortimentsutveckling. Det sistnämnda sker i samarbete med STU. Även utbildningsinsatser och konsultstöd föreslås fortsätta men med lägre prioritet än tidigare.

I fråga om *snickeriindustrin* planeras en inventering av nya exportmarknader med specialinriktning på offentlig miljö. I ett treårsperspektiv bör

industriverket kunna spela en viktig roll i struktumvandlingen inom snickeriindustrin. Bl.a. kan en fortsatt strukturrationalisering förväntas inom fönstersnickeriindustrin.

Trähusbranschens besvärliga situation på hemmamarknaden kräver ökade satsningar på export. Sådana satsningar pågår i samråd med företagen och de anställdas organisationer. Industriverket föreslår att dessa insatser får fortsätta och att stöd även ges samverkans- och strukturrationaliseringssträvandena i branschen.

Sågverksindustrin har under det senaste året återvunnit förlorade marknadsandelar. Devalveringen har härvid haft en gynnsam effekt. De branschfrämjande åtgärderna för sågverksindustrin i syfte att främja en ökad vidareförädling föreslås fortsätta.

Industriverket föreslår rörande den *manuella glasindustrin* att insatserna begränsas, då branschens situation förbättrats under senare år. Vissa insatser bör dock göras i ett treårsperspektiv så att inte vunna framgångar och förbättringar av branschens situation raseras. Under denna avrappingsperiod bör ett förlängt exportstöd ingå i programmet. Kvarvarande medel för särskilda strukturgarantier med räntebefrielse för den manuella glasindustrin under budgetåret 1983/84 bör få utnyttjas även under de följande två budgetåren. Vidare föreslår SIND att lån till miljöförbättrande investeringar bör få ges.

I fråga om struktur- och utvecklingsprogrammet för *övriga industrisektorer*, anser industriverket att det är angeläget att delprogrammet tillförs instrument som möjliggör en mer aktiv medverkan från verkets sida i industrins struktumvandling. Industriverket betonar möjligheterna att främja marknadsföring och export i samband med strukturförändringar.

Industriverkets anslagsäskande för branschfrämjande åtgärder, med undantag för de branschfrämjande åtgärderna för tekoindustrin framgår av följande tabell:

Delprogram	År 1 1984/85	År 2 1985/86 (milj. kr.)	År 3 1986/87
- Trä	22,5	78,3	86,2
- Glas	4,0		
- Övr. industri sektorer	45,0		

Bakgrund och skäl för mitt förslag: Textil- och konfektionsindustrin (tekoindustrin) var den bransch som först blev föremål för branschfrämjande åtgärder. Branschprogrammet för tekoindustrin startade budgetåret 1970/71. Bakgrunden till att detta program infördes var den svaga utvecklingen inom tekoindustrin under 1960-talet. Således ökade produktionen inom textilindustrin med endast 0,9 % per år i genomsnitt under 1960-talet och konfektionsindustrin med endast 2,1 % per år.

Den svaga tillväxten inom tekoindustrin medförde problem med överka-

pacitet och behov av personalreduktioner. Branschens regionala koncentration gjorde att förändringarna inom branschen fick ett förhållandevis kraftigt genomslag på arbetsmarknaden i ifrågavarande regioner. För den grundtextila delen av branschen minskade produktion och produktionskapacitet t.o.m. så mycket att försörjningsberedskapsmässiga synpunkter aktualiserades. Den här beskrivna utvecklingen i kombination med nämnda speciella förhållanden som präglade tekoindustrin föranledde den dåvarande regeringen att år 1968 tillkalla sakkunniga. Dessa fick i uppdrag att bedöma tekoindustrins utveckling och presentera förslag till åtgärder för att förbättra branschens konkurrenskraft. I sitt arbete skulle de sakkunniga även beakta försörjningsberedskapsmässiga synpunkter. På basis av denna utredning utarbetade regeringen ett förslag om branschfrämjande åtgärder för tekoindustrin som presenterades våren 1970.

Samtidigt med programmet med branschfrämjande åtgärder för tekoindustrin infördes ett program för den manuella glasindustrin. Bakgrunden till detta program var i stora drag densamma som för tekoindustrin. Förslaget om ett program för den manuella glasindustrin baserades på framställningar från organisationerna inom den manuella glasindustrin.

Verksamheten med branschfrämjande åtgärder har successivt kommit att omfatta nya branscher samtidigt som vissa befintliga branschprogram avslutats. Sedan budgetåret 1970/71 har branschprogram funnits för

- tekoindustrin och den manuella glasindustrin fr.o.m. budgetåret 1970/71,
- sko-, möbel-, trähus- och snickeriindustrierna fr.o.m. budgetåret 1972/73,
- gjuteriindustrin fr.o.m. budgetåret 1973/74,
- päs- och metallmanufakturindustrierna fr.o.m. budgetåret 1974/75,
- delbranschstudier inom övriga industrisektorer – dvs. inom inte i förväg fastställda industrisektorer – fr.o.m. budgetåret 1979/80,
- sågverksindustrin fr.o.m. budgetåret 1983/84.

Flera av dessa program har upphört och f.n. omfattas tekoindustrin inkl. pälsindustrin, manuella glasindustrin samt möbel-, snickeri-, trähus- och sågverksindustrierna av verksamheten. Därutöver finns fr.o.m. budgetåret 1983/84 ett struktur- och utvecklingsprogram för övriga industrisektorer – dvs. de industrisektorer som inte omfattas av särskilda branschprogram. Insatserna inom ramen för detta program är begränsade till omvärldsanalyser och andra utredningsinsatser. Programmet är således i princip en permanentning av den tidigare försöksverksamheten med delbranschstudier inom övriga industrisektorer.

Situationen inom de flesta branscher som hittills blivit föremål för branschfrämjande åtgärder har i regel präglats av en avtagande tillväxt i produktionen. Detta har lett till att de successiva rationaliseringar som företagen genomfört i produktionen resulterat i ett minskat arbetskraftsbehov. Flera av branscherna har vidare varit regionalt koncentrerade och

därmed haft stor betydelse för sina resp. regionala eller lokala arbetsmarknader. Samtidigt har det funnits förutsättningar – exempelvis tillgång till råvaror inom landet, lång tradition av produktion av ifrågavarande produkter inom landet, tillgång till kompetent arbetskraft – för en företags-ekonomiskt lönsam verksamhet inom branscherna i fråga. Branscherna har i regel utmärkts av en splittrad företagsstruktur, svag kapitalbas och bristande resurser för att genomföra dels en problemanalys, dels vidta nödvändiga åtgärder. Detta har i regel förhindrat eller fördröjt den anpassning som branschens förändrade situation krävt. De branschfrämjande åtgärderna har i dessa fall syftat till att initiera sådana förändringar inom branschen så att större delen av branschen skulle uppnå företagsekonomisk lönsamhet. Programmens uppläggning har skett i intimt samarbete med berörda branscher och representanter för arbetstagarna. Genomförandet av programmen har förutsatt ett aktivt engagemang av företagen.

Som framgått har syftet med branschprograminsatserna varit såväl defensivt som offensivt. Det defensiva inslaget i verksamheten har varit målsättningen att förhindra en alltför kraftig minskning av sysselsättningen inom en bransch. Det offensiva inslaget har varit målsättningen att utveckla de livskraftiga delarna av en bransch så att branschen i sin helhet kunnat uppnå godtagbar företagsekonomisk lönsamhet. Det offensiva inslaget i verksamheten har fått allt större vikt under senare år. Exempel därpå är programmet för sågverksindustrin resp. struktur- och utvecklingsprogrammet för övriga industrisektorer. Det förstnämnda programmet syftar primärt till att höja sågverksindustrins förädlingsgrad, konkurrensförmåga på utlandsmarknaderna och exportintäkter. Det sistnämnda programmet skall påskynda olika konkurrenshöjande åtgärder inom såväl problem- som framtidsbranscher.

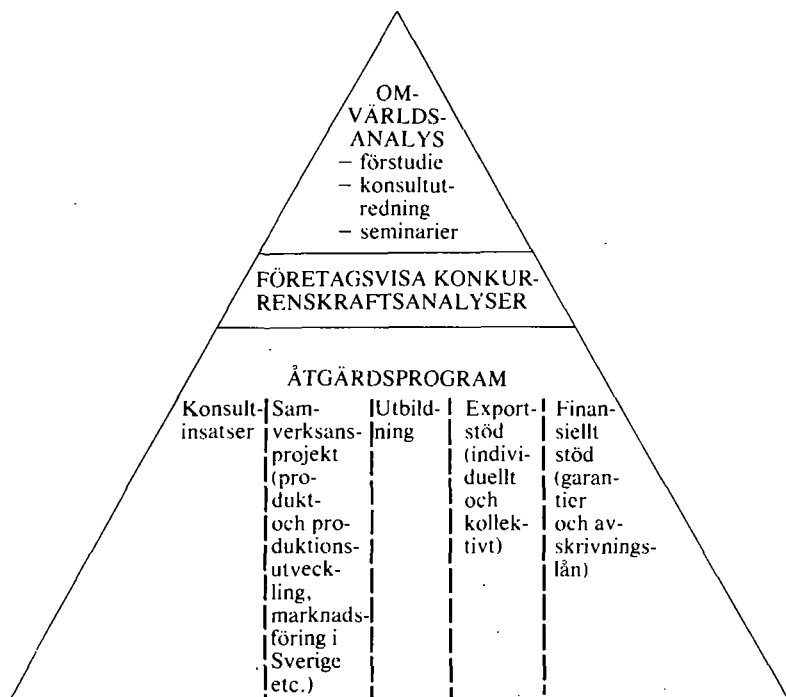
Medelsarsenalen utgjordes i början enbart av stöd till utbildningsåtgärder och till exportfrämjande åtgärder. Denna har successivt kompletterats med stöd till konsultinsatser, samverkansprojekt avseende marknadsföring på hemmamarknaden och finansiellt stöd av olika slag. Administrationen av verksamheten med de branschfrämjande åtgärderna låg före budgetåret 1973/74 i huvudsak hos kommerskollegium. Fr.o.m. nämnda budgetår gavs det nyinrättade statens industriverk huvudansvaret för de branschfrämjande åtgärderna med undantag av de exportfrämjande åtgärderna. Fr.o.m. budgetåret 1976/77 fick industriverket även ett programansvar för de exportfrämjande åtgärder som ingick i branschprogramverksamheten. Syftet med denna förändring var att åstadkomma en förbättrad samordning mellan de exportfrämjande åtgärderna och övriga branschfrämjande åtgärder.

Industriverket har i sitt arbete med de branschfrämjande åtgärderna successivt utvecklat en arbetsmodell (se figur). I denna arbetsmodell sammankopplas de branschfrämjande åtgärderna med det därtill knutna finansiella stödet – strukturgarantier, räntestöd och vissa lån – till s.k.

branschprogram. Enligt arbetsmodellen inleds ett program i regel med en s.k. omvärldsanalys för en delbransch. Delbranschen består av en grupp – vanligtvis 10–20 – företag med liknande produktion, marknadsorientering och/eller problembild.

Arbetsmodell för branschprogram

Arbetsmodell för branschprogrammen

Källa: SIND

Omvärldsanalysen syftar till att ge företagen inom ifrågavarande bransch en gemensam referensram i fråga om olika centrala förhållanden rörande branschen, exempelvis producent- och kundstruktur, utrikeshandel, marknadsutveckling. Denna utredningsinsats finansieras vanligtvis helt med statliga medel.

I nästa steg genomförs vanligen företagsvisa konkurrenskraftsanalysen. Dessa utförs på begäran av de enskilda företagen och förutsätter i regel att företagen delfinansierar verksamheten. Konkurrenskraftsanalysen skall ge en beskrivning av det enskilda företags svaga och starka sidor mot bakgrund av den marknadsbild som kommit fram i omvärldsanalysen. Vidare skall konkurrenskraftsanalysen ge information om lämpliga åtgärder för att stärka konkurrensförmågan.

Efter detta inledande utredningsskede tar den åtgärdsinriktade verksamheten vid. Denna del av branschprograminsatserna brukar i första hand

vara inriktad på att stärka branschens konkurrensförmåga genom strukturförändringar, förbättrade administrativa rutiner inom företagen m. m. Successivt kan tyngdpunkten komma att förskjutas mot åtgärder som syftar till att stärka företagets marknadsföring på hemmamarknaden, främja företagets export eller i vissa fall stödja effektivitetshöjande investeringar. Ett viktigt inslag i den av industriverket utarbetade arbetsmodellen är den tidsmässiga infasningen av de olika insatserna.

Ett flertal utvärderingar har gjorts av hela eller delar av branschprogramverksamheten. Tre av utvärderingarna har varit heltäckande, nämligen två som utförts inom industriverket år 1975 resp. år 1978 och den senaste som utförts år 1982 av riksrevisionsverket (RRV). Såväl RRV:s rapport som remissynpunkter på denna har redovisats i 1983 års budgetproposition (bil. 14, s. 36–41).

Enligt vad som redovisats i RRV:s översynsprojekt anser de flesta företagen inom de branscher som omfattas av branschfrämjande åtgärder, att dessa är av stort värde för att främja en positiv utveckling inom branscherna i fråga. Jag delar denna uppfattning. Vidare anser jag att de branschfrämjande åtgärderna är ett värdefullt komplement till den generella ekonomiska politiken. Även i en bra konjunktursituation finns branscher som stagnerar trots gynnsamma grundförutsättningar. Branschfrämjande åtgärder bör därför även framgent ha en betydelsefull uppgift att fylla genom att initiera och påskynda nödvändiga förändringsprocesser.

Den kompetens som industriverket byggt upp och den arbetsmodell som verket utvecklat medför enligt min bedömning en god effektivitet hos insatserna. I detta sammanhang vill jag betona den betydelse som industriverkets sammanhållande ansvar och därmed möjlighet att styra insatsernas utformning och tidsmässiga förläggning har för effektiviteten. Mot denna bakgrund förordar jag att verksamheten med de branschfrämjande åtgärderna får fortsätta i de former som hittills tillämpats. Vidare bör liksom hittills insatserna i görligaste mån genomföras i kontakt med de regionala organ som är ansvariga för industri- och regionalpolitiken.

Den nuvarande styrningen av anslagsmedlen på de särskilda branschprogrammen och struktur- och utvecklingsprogrammet för övriga industri-sektorer anser jag bör bibehållas. Beslut om huruvida och i vilken omfattning insatser som går längre än omvärldsanalyser och liknande utredningsinsatser skall göras inom enskilda branscher kräver en avvägning mot andra statliga åtgärder. Därför bör även framdeles förslag om sådana åtgärder föreläggas riksdagen.

Som framgått av vad jag tidigare sagt har flera branschprogram avslutats. Detta är en eftersträvad utveckling med hänsyn till att programmen syftar till att genom tidsbegränsade insatser göra det möjligt för en bransch att bli konkurrenskraftig utan statliga stöd. Inom varje enskild bransch eller delbransch bör insatserna således avbrytas så snart branschen uppnått företagsekonomisk lönsamhet eller insatserna visat sig ej kunna för-

bättra situationen inom branschen. Vidare delar jag industriverkets uppfattning att endast projekt och företag som kan bedömas ha överlevnads-möjligheter på sikt bör bli aktuella för stödinsatser.

Situationen inom den *träbearbetande industrin* varierar mellan delbranscherna. Möbel-, snickeri- och trähusindustrierna har en fortsatt svag marknadssituation. För de två sistnämnda branscherna är orsaken en vikande nybyggnadsverksamhet. Ökningen av ROT-verksamheten kompenserar inte helt denna nedgång. Sågverksindustrins situation har däremot påtagligt förbättrats under de senaste två åren. Devalveringen är den viktigaste orsaken till sågverksindustrins förbättrade konkurrensförmåga på utlandsmarknaderna och därmed återvunna marknadsandelar. Möbelindustrin har starkt påverkats av en minskad efterfrågan som förorsakats av den svaga realinkomstutvecklingen under senare år. En viss ökning av exporten har å andra sidan noterats under det senaste året.

Inom snickeri- och trähusindustrierna krävs en anpassning till de krav som exportverksamhet ställer om utvecklingen skall kunna ledas in i positiva banor. Inom möbelindustrin, som redan har en hög exportandel, krävs ökade satsningar på formgivning, produktutveckling och marknadsföring för att fortsatta framgångar på exportmarknaderna skall uppnås. För sågverksindustrins del är situationen f.n. som nämnts gynnsam. Med tanke på de begränsningar som landets råvarutillgångar sätter för branschens utveckling är det emellertid angeläget att ta till vara marknadsutrymmet för vidareförädlade trävaror från svensk sågverksindustri på exportmarknaderna. En fortsatt satsning på vidareförädlade produkter från sågverksindustrin innebär nya möjligheter till utveckling av produktion, sysselsättning och inkomster för företag som annars hotas av stagnation till följd av de gränser för expansion som råvarutillgångarna sätter. Det skulle dessutom ge möjligheter att öka exportinkomsterna och därmed bli ett verkningsfullt bidrag till att stärka landets ekonomi. Med utgångspunkt i vad som här redovisats förordar jag att verksamheten med branschfrämjande åtgärder för den träbearbetande industrin fortsätter på oförändrad verksamhetsnivå och med samma principiella uppläggning som f.n. under treårsperioden 1984/85–1986/87.

Situationen inom den *manuella glasindustrin* har förbättrats påtagligt under senare år. Branschens situation har framför allt påverkats av en ökad avsättning på såväl hemmamarknad som exportmarknader, vilket lett till ett högt kapacitetsutnyttjande. Förbättringen är en följd dels av åtgärder som initierats av insatser inom ramen för verksamheten med de branschfrämjande åtgärderna, dels av devalveringen. Vidare synes branschen, efter de relativt omfattande strukturförändringar som skett under 1970-talet och i början av 1980-talet, nu ha stabiliserats strukturellt. Åtgärder för den manuella glasindustrin har varit i kraft sedan år 1970. Med hänsyn till denna positiva förändring av den manuella glasindustrins situation och att förändringen kan förväntas vara av mer långsiktig karaktär

föreslår jag ingen fortsättning av det treåriga programmet som löper ut vid utgången av innevarande budgetår. Jag utgår ifrån att statens industriverk kommer att följa utvecklingen inom den manuella glasindustrin och vid behov rapportera till regeringen. Därmed kan ett underlag erhållas för att bedöma om hittillsvarande statliga insatser varit tillräckliga. Eventuell behållning av medel vid utgången av detta budgetår bör dock få utnyttjas för fortsatt verksamhet under budgetåret 1984/85.

Inom ramen för *struktur- och utvecklingsprogrammet för övriga industrisektorer* har insatser påbörjats för bl. a. verktygsmaskinindustrin, form- och pressverktygsmaskinindustrin samt offshoreindustrin. Jag anser det vara värdefullt att industriverket ges möjlighet att på eget initiativ sätta in omvärldsanalyser och liknande utredningsinsatser inom skilda delbranscher. Sådana insatser kan utgöra en viktig faktor för att initiera en nödvändig förnyelse- och omvandlingsprocess. Jag föreslår därför att resurserna för strukturanpassningsprogrammets övriga industrisektorer ökas budgetåret 1984/85 och under de två därefter följande åren bibehålls på oförändrad verksamhetsnivå. Vidare förordar jag att verksamheten inom detta program liksom f.n. begränsas till att enbart bestå av omvärldsanalyser och andra utredningsinsatser. Insatserna bör i ökad omfattning inriktas på områden med utvecklingspotential.

11.3.3 Finansiellt stöd

Finansiellt stöd lämnas i form av dels industrilånegarantier, dels s.k. strukturgarantier och lån till investeringar inom ramen för verksamheten med branschprogram. Vidare ersätter staten de regionala utvecklingsfonderna för viss del av förlusterna på de lånegarantier till småföretag som fonderna har lämnat t.o.m. år 1983.

Mitt förslag: Systemet med årliga ramar för industrilånegarantier bör ersättas med en ram för de totalt utestående garantierna, en s.k. engagemangsram. Den bör t.v. uppgå till 1 050 milj. kr.

En gemensam garantiram bör anvisas för strukturgarantier till företag inom vissa industribranscher och för särskilda strukturgarantier till tekoindustrin. Verksamheten med strukturgarantier till företag inom vissa industribranscher föreslås fortsätta t.o.m. budgetåret 1986/87. Verksamheten med särskilda strukturgarantier för textil- och konfektionsindustrin föreslås fortsätta under budgetåret 1984/85.

Ett samlat förlusttäckningsanslag bör anvisas som täcker förluster på grund av industrilånegarantier och olika slag av strukturgarantier samt förluster på grund av andra typer av lånegarantier och vissa andra utgifter som f.n. täcks från skilda anslag på statsbudgeten.

Verksamheten med räntebefrielse i samband med strukturgarantier till företag inom vissa industribranscher samt verksamheten med lån till investeringar inom manuell glasindustri föreslås fortsätta under budgetåret 1984/85 inom ramen för de reservationer som kvarstår vid ingången av detta budgetår.

Statens industriverk: Per den 30 juni 1983 utestod lån med statliga industrilånegarantier på totalt ca 634 milj. kr. Under budgetåret 1982/83 beviljades nya garantier för lån på ca 215 milj. kr. Den årliga ramen för industrilånegarantier har under de senaste budgetåren uppgått till 300 milj. kr. SIND föreslår att denna årliga ram uppgår till 500 milj. kr. för budgetåret 1984/85 för att sedan stiga till 700 resp. 1 000 milj. kr. för de två följande budgetåren. Garantiramen för strukturgarantier till företag inom vissa industribranscher (möbel-, snickeri-, trähus- och sågverksindustrierna) uppgår under budgetåret 1983/84 till 185 milj. kr. Garantiramen för särskilda strukturgarantier för textil- och konfektionsindustrierna uppgår under budgetåret 1983/84 till 259,5 milj. kr.

Enligt riksdagens beslut våren 1981 (prop. 1980/81:89, NU 45, rskr 296) bemyndigades regeringen att under budgetåren 1981/82–1983/84 ikläda staten ekonomiska förpliktelser i samband med särskilda strukturgarantier för manuell glasindustri inom en ram av 25 milj. kr., varav endast 5 milj. kr. var disponerade t.o.m. 30 juni 1983. Samtidigt finns möjlighet att ge räntebefrielse i samband med särskilda strukturgarantier för den manuella glasindustrin.

Under budgetåret 1982/83 beviljades lån till investeringar inom manuell glasindustri med ca 1,9 milj. kr. och lån till rationaliseringsinvesteringar inom konfektionsindustrin med ca 6,7 milj. kr.

SIND föreslår att räntebefrielsen i samband med strukturgarantier till företag inom vissa industribranscher upphör för strukturgarantier beviljade fr. o. m. budgetåret 1984/85. Den räntebefrielse som kan ges i samband med särskilda strukturgarantier för manuell glasindustri föreslås fortsätta under perioden 1984/85–1986/87. SIND föreslår en viss nedtrappning under det sista budgetåret av treårsperioden. Vidare föreslår SIND att verksamheten med lån till investeringar inom manuell glasindustri skall fortsätta i reducerad omfattning under budgetåret 1984/85, varefter verksamheten föreslås upphöra.

Bakgrund och skäl för mitt förslag: SIND:s möjlighet att lämna statlig garanti för lån innebär att företag med svaga lånesäkerheter men i övrigt goda framtidsutsikter får ökade möjligheter att finansiera investeringar och rörelsekapital. Jag anser att riksdagen i fortsättningen bör besluta om en ram för totalt utestående industrilånegarantier. En redovisning av det totala garantiengagemanget och en sådan engagemangsram speglar bättre än de nuvarande årliga ramarna statens åtaganden i samband med statliga lånegarantier. Regeringen bör årligen för riksdagen redovisa det statliga engagemanget i form av sådana garantier. Jag förordar att ramen bestäms till 1 050 milj. kr.

Förluster till följd av infriande av garantier kommer rent tekniskt att minska statens engagemang på grund av utestående garantier. Jag vill betona att sådana förluster inte bör frigöra utrymme för ny garantigivning.

Det ankommer på regeringen att utfärda närmare föreskrifter för garanti-givningen.

F.n. täcks förluster till följd av infriade industrilånegarantier från ett särskilt förslagsanslag, som fr. o. m. 1983/84 också täcker eventuella förluster på grund av olika slag av garantier som tidigare har lämnats för att dels få till stånd en ökad investeringsaktivitet inom industrin, dels underlätta struktumvandlingen inom specialstålindustrin, dels främja skogsindustrin, dels främja turisthotellnäringen (prop. 1982/83:100, bil. 14 sid. 30, NU 34, rskr 373).

Jag förordar att detta anslag ersätts av ett nytt förslagsanslag som utöver nyssnämnda ändamål i fortsättningen används för att täcka förluster på grund av verksamheten med olika typer av strukturgarantier. Anslaget bör vidare täcka förluster i anledning av garantigivning till Tillväxtinvestbolag och bekosta vissa bidrag på grund av garantigivning före år 1984 av de regionala utvecklingsfonderna. (Jämför prop. 1983/84:40 bil. 10, NU 8, rskr 94). Dessutom bör från anslaget täckas kostnader under budgetåret 1984/85 för räntebefrielse i samband med tidigare beviljade särskilda strukturgarantier för manuell glasindustri, i enlighet med vad jag strax kommer att beröra. Jag återkommer senare till frågan om anslagets storlek och användning (kap. 15).

Jag övergår nu till att redovisa min syn på de olika typerna av finansiellt stöd inom SIND:s verksamhet med branschprogram.

Syftet med strukturgarantierna till företag inom vissa industribranscher är att underlätta en planmässig struktumvandling inom berörda branscher. De branscher som f.n. omfattas av verksamheten är möbel-, snickeri-, trähus- och sågverksindustrin. Dessa branscher utmärks alltjämt av en splittrad företagsstruktur. Flera av dem har dessutom överkapacitet och lönsamhetsproblem. Verksamheten med strukturgarantier kan enligt min mening i kombination med andra industri- och regionalpolitiska insatser bidra till att underlätta en strukturförändring inom berörda branscher.

I 1984 års budgetproposition har jag föreslagit att verksamheten med industripolitiska åtgärder för tekoindustrin skall fortsätta under budgetåret 1984/85. Även verksamheten med särskilda strukturgarantier bör fortsätta under budgetåret 1984/85.

Utnyttjandet av strukturgarantier till företag inom vissa industribranscher och särskilda strukturgarantier för textil- och konfektionsindustrierna har varit lågt under flera år. Med hänsyn härtill anser jag att någon styrning av verksamheten med separata ramar inte längre är nödvändig. Riksdagen bör därför enligt min mening besluta att nuvarande garantiram för strukturgarantier till företag inom vissa industribranscher (om 185 milj. kr.) sammanförs med garantiramen för särskilda strukturgarantier för textil- och konfektionsindustrierna (om 259,5 milj. kr.) till en samlad engagemangsram för dessa båda typer av strukturgarantier. Denna ram bör uppgå till 444,5 milj. kr. Förluster till följd av infrianden av garantier bör inte frigöra utrymme för ny garantigivning.

Situationen inom den manuella glasindustrin har förbättrats väsentligt. Således har företagen f.n. genomgående god lönsamhet och en kraftigt ökad exportvolym. Med hänsyn härtill föreslås, som jag nämnt tidigare, inga fortsatta branschfrämjande åtgärder för den manuella glasindustrin. I enlighet härmed föreslås inte heller någon fortsättning av verksamheten med särskilda strukturgarantier till den manuella glasindustrin efter budgetåret 1983/84.

Utnyttjandet av räntebefrielse i samband med strukturgarantier till företag inom vissa industribranscher har varit lågt under flera år. I 1983 års budgetproposition föreslogs att verksamheten enbart skulle fortsätta inom ramen för befintliga reservationer. Riksdagen beslöt i enlighet med förslaget. I enlighet med detta beslut föreslås därför att verksamheten med räntebefrielse i samband med dessa strukturgarantier får fortsätta även under budgetåret 1984/85 inom ramen för den vid utgången av budgetåret 1983/84 kvarstående reservationen.

För att möjliggöra en mjuk avslutning av branschprogrammet för den manuella glasindustrin föreslås att verksamheten med lån till investeringar inom den manuella glasindustrin fortsätter under budgetåret 1984/85 inom ramen för de medel som kvarstår vid utgången av innevarande budgetår.

För att täcka kostnader under budgetåret 1984/85 för räntebefrielse i samband med före detta budgetår beviljade särskilda strukturgarantier för manuell glasindustri föreslås ytterligare medel anvisas. Då det endast kan bli fråga om mindre belopp föreslår jag att dessa kostnader täcks av medel från det nya anslaget för täckande av förluster vid viss garantigivning, m. m.

I fråga om räntebefrielse vid särskilda strukturgarantier för tekoindustrin och lån till rationaliseringsinvesteringar inom konfektionsindustrin har förslag lagts fram i 1984 års budgetproposition.

11.3.4. Särskilda åtgärder för att främja användning av ny produktions-teknik i verkstadsindustrin

Mitt förslag: SIND bör under en treårsperiod få disponera ett särskilt anslag på totalt 15 milj. kr., dvs. 5 milj. kr. per år, för bidrag till s.k. flexibla tillverkningssystem (FMS).

Med flexibla tillverkningssystem (flexible manufacturing systems, FMS) avses integrerade anläggningar, där såväl enskilda maskiner som flödet av material och verktyg är datorstyrda och – som regel – automatiska. Ett flexibelt tillverkningssystem kan exempelvis bestå av flera datorstyrda verktygsmaskiner eller grupper av sådana, eventuellt betjänade av industrirobotar, och därutöver ett system för materialhantering med t.ex. automatiska truckar, allt samordnat med hjälp av ett överordnat styrsy-

stem. Tillverkningen i en sådan anläggning skall kunna ske med låg bemaning, och den skall lätt kunna ställas om för olika produktvarianter.

Bidrag bör kunna lämnas till ett antal FMS-investeringar på arbetsställen som inte tidigare har prövat lika integrerade tillverkningssystem. Projekten i fråga bör inte förutsättas inrymma någon omfattande utveckling av tekniskt sett helt nya lösningar. De bör ändå vara tekniskt intressanta och kunna användas för demonstrationsändamål. Vid val mellan olika tänkbara projekt skall de väljas ut som innebär den mest långtgående integrationen mellan olika delar av respektive produktionsprocess. Projekten bör dessutom väljas på så sätt att stödet främjar utvecklingen av bättre rutiner för samverkan mellan leverantörer av olika slags utrustning liksom mellan leverantörerna och de företag som upphandlar systemen. Jag förutsätter att SIND samråder med STU och industrifonden om urvalet av projekt liksom i övrigt om formerna för stödet. En princip bör vara att stödet inte får vara större än vad som krävs för att ett demonstrationssystem skall komma till stånd och att huvuddelen av kostnaderna skall täckas av resp. företag.

DEK:s förslag: I en promemoria med titeln "Teknikspridningsprogram för industrirobotar och datorstödd produktionsteknik" (Ds I 1983:6) har data- och elektronikkommittén (DEK) föreslagit att staten i samband med det 14:e internationella symposiet om *industrirobotar*, vilket äger rum i Göteborg i oktober 1984, skall satsa sammanlagt 6,4 milj. kr. på vissa temporära åtgärder. Syftet är att sprida kunskap om robottekniken, främst till små och medelstora företag.

Förslagen innebär bl. a. att lämplig myndighet skall utveckla och ordna *kurser* för personer som skall projektera installation av industrirobotar. Dessutom föreslås att SIND, STU och de regionala utvecklingsfonderna skall tilldelas sammanlagt 1 milj. kr. för en *informationskampanj* med titeln "Robot -84" samt att de skall få ytterligare resurser för informationsverksamhet och möjlighet att ge stöd till *projektering* av industrirobotinstallationer.

DEK har vidare i promemorian "Förslag till åtgärder för att främja spridning av datorstödd produktionsteknik" den 1 oktober 1983 (ingår i Ds I 1983:27) föreslagit att staten under en treårsperiod skall vidta ett antal särskilda åtgärder för att främja utveckling och spridning av s.k. *flexibla tillverkningssystem* i svensk verkstadsindustri. Staten bör enligt kommittén vidta åtgärder som syftar till att det inom tre år skall finnas 10-20 *demonstrationssystem* i landet samt dessutom *svenska företag* som tillverkar och säljer FMS-system. Vidare bör högskolor och forskningsinstitut i samarbete med industrin utveckla *generella koncept och systemmoduler* för FMS. Institutet för verkstadsteknisk forskning (IVF) föreslås få möjlighet att i anslutning till demonstrationssystemen bistå enskilda företag med utveckling.

DEK:s förslag innebär att staten med bidrag och lån skall stödja utveck-

ling av ett tiotal demonstrationssystem hos företag som inte tidigare har erfarenhet av FMS. De system som staten på detta sätt medverkar till att finansiera skall vara relativt generella till sin karaktär, så att de lösningar som väljs i största möjliga utsträckning kan användas av även andra företag. Systemen avses dessutom omfatta flera olika tillämpningsområden såsom skärande bearbetning, plåtarbete och montering. Staten föreslås ge bidrag med 50 % av projekteringskostnaden, dock högst 100 000 kr. per projekt, samt räntefria lån på sammanlagt upp till 50 milj. kr. till investeringen.

Som villkor för dessa bidrag och lån föreslås gälla att andra företag får möjlighet att studera systemen och att IVF m.fl. forskningsinstitut får använda systemen för informationsverksamhet m. m. IVF föreslås dessutom få särskilda medel för att ordna kurser, besök m. m. i anslutning till demonstrationssystemen. DEK förutsätter att en avgiftsfri hjälp med projektering av exempelvis FMS-system skall ingå som ett permanent inslag i IVF:s stöd till små och medelstora företag. DEK föreslår dessutom att IVF skall få 2 milj. kr. per år för ett intensifierat *utvecklingsarbete* rörande FMS.

Kommittén föreslår i detta sammanhang också att IVF:s nuvarande lokaler i Stockholm skall utökas med en byggnad som kan inrymma en *industrirobotstation*, samt att ett *verkstadstekniskt utvecklingscentrum* (VUC) liknande det som IVF nu driver i Linköping skall få inrättas i Lund. Statens engångskostnader för att genomföra dessa båda förslag beräknas av DEK till 20 milj. kr. resp. 10 milj. kr.

Bakgrund och skäl för mitt förslag: Jag delar DEK:s uppfattning om det angelägna i att den produktionstekniska utvecklingen inom verkstadsindustrin påskyndas. Verkstadsindustrin svarar för nästan hälften av den svenska industriproduktionen, vilket innebär att branschens relativa betydelse är större här än i de flesta andra länder. Det är därför ett viktigt nationellt intresse att vårt land kan bibehålla en hög kompetens i fråga om verkstadsteknik och en försörjning av branschen med utrustning av hög kvalitet. I detta sammanhang är det f.n. nödvändigt att ägna särskild uppmärksamhet åt den snabba utveckling som pågår i fråga om datorstyrning av produktionen.

Svensk verkstadsindustri ligger internationellt sett långt framme i detta hänseende. I fråga om utnyttjande av vissa slags datorstyrda verktygsmaskiner (NC-maskiner, dvs. numerical control eller numerisk styrning) och industrirobotar har vi sålunda under några år varit ledande i världen. Av all skärande metallbearbetning i svensk industri sker sannolikt huvuddelen numera med någon form av NC-teknik. Användningen av industrirobotar är däremot ännu förhållandevis koncentrerad till ett antal tekniskt ledande företag. Det sistnämnda gäller i ännu högre grad beträffande användningen av automatiska materialhanterings- och lagersystem, liksom i fråga om olika slags överordnade styrsystem.

Vårt land har också några internationellt sett ledande tillverkare av industrirobotar och utrustning för materialhantering. När det gäller verktygsmaskiner samt styrsystem har de svenska tillverkarna å andra sidan bara en blygsam andel av världsmarknaden. Många av de företag som framställer maskiner för verkstadsindustrin är relativt små och har ofta otillräckliga resurser för att ge kundföretagen råd och service. Detta problem tenderar att växa i takt med att maskinsystemen blir mera komplicerade och behovet av kringutrustning och kunskaper om maskinernas användning allt mer framträdande. De flesta leverantörer har dessutom otillräcklig erfarenhet av sådan samverkan med andra leverantörer som kan behövas vid installation av komplexa maskinsystem.

Det första stora steget mot datorstyrning av verkstadsproduktionen har i allmänhet bestått av införande av NC-maskiner. Dessa har medfört en kraftig rationalisering av själva metallbearbetningen. Som DEK har visat (SOU 1981:10) härrör emellertid en stor del av de potentiella vinsterna av datorstyrningen inte bara från de enskilda maskinernas ökade prestanda, utan också från möjligheten att åstadkomma en bättre organisation och styrning av hela materialflödet. För att den möjligheten skall tas bättre till vara är det ofta motiverat att komplettera NC-maskinerna med nya anordningar för att hantera material och verktyg. Det kan t. ex. gälla industrirobotar och mer eller mindre automatiska truckar, kranar, lager osv. Nästa utvecklingssteg kan bestå av överordnade datorsystem som styr flera maskiner eller samordnar olika led i tillverkningsprocessen.

Industriroboten har i särskild grad uppfattats som en symbol för ny produktionsteknik. Den är visserligen bara ett av många exempel på apparater som kan styras av datorer, men den kan användas för ovanligt många ändamål samtidigt som den är enkel och överskådlig till sin uppbyggnad. En ökad spridning av industrirobotar kan därför bidra till att stimulera ett nytt produktionstekniskt tänkande i många olika sammanhang. Jag fäster stor vikt vid det internationella symposium om industrirobotar som kommer att hållas i Göteborg i oktober 1984.

Det ankommer i första hand på industriföretagen att utnyttja det tillfälle som 1984 års robotsymposium ger för att lära sig mer om robottekniken och sprida information om sitt eget kunnande på området. Som DEK påpekar bör dock även staten ta vara på detta tillfälle att sprida information och kunskap om hur industrirobotar kan användas. Det ingår i bl. a. STU:s och utvecklingsfondernas uppgifter att informera och bistå företag i sådana frågor, och jag förutsätter att dessa beaktar vad DEK har anfört. Några särskilda anslag för just detta ändamål behövs enligt min mening inte. Jag har vid min anmälan av propositionen om forskning (prop. 1983/84:107) föreslagit att STU:s samlade insatser inom området verkstadsteknik skall förstärkas. Jag tillstyrker DEK:s förslag att SIND skall få möjlighet att arrangera särskilda kurser för de personer i företagen som skall projektera installation av industrirobotar. Detta bör ske med de

medel som anvisas för programmet *Småföretagsutveckling*. Jag avser att senare föreslå regeringen att utfärda närmare anvisningar om dessa kurser.

Den fortsatta utvecklingen inom det verkstadstekniska området kan förutses bli allt mer präglad av behovet att samordna tillverkningens olika led med varandra och även med konstruktion, försäljning och inköp. En sådan samordning behövs för att företagen bättre skall kunna anpassa sin tillverkning efter skiftande önskemål från kundernas sida. Medan tidigare rationaliseringar i stor utsträckning har kunnat nås genom standardisering, längre serier och produktion för lager, måste företagen nu räkna med allt större behov av *flexibilitet*. Både tekniska, ekonomiska och politiska förhållanden i vår omvärld gör att företagen måste kunna leva med en betydande osäkerhet om efterfrågans utveckling. En ökande andel av tillverkningen styrs direkt av kundorder, och företagens utsikter att få sådana är beroende av deras förmåga att erbjuda kundanpassade produkter med korta leveranstider. Också i fråga om många standardvaror finns behov av större variantrikedom och snabbare modellförändringar allt efter hur efterfrågan skiftar på olika marknader.

Jag bedömer av dessa skäl att utvecklingen mot mera integrerade och flexibla produktionssystem är ytterst viktig för verkstadsindustrin. Sverige har ett stort kunnande på området. Det finns idag tekniska förutsättningar för en snabb spridning av sådana system, och jag anser det angeläget att denna kommer till stånd. Den hastiga internationella utvecklingen ger många svenska företag goda chanser till expansion och förnyelse, men den innebär också att konsekvenserna kan bli allvarliga om andra hinner före. Det ankommer på företagen att ta dessa chanser. Utvecklingen inom området har dock enligt min mening så stor betydelse för hela landet, att staten nu bör göra en extra insats för att stimulera verkstadsföretagen till ett mera omfattande utnyttjande av den nya tekniken.

Jag vill erinra om att STU inom sitt programområde Verkstadsteknik ger omfattande stöd till forskning och utveckling, både i företag och vid högskolor och fristående institut såsom IVF. STU stöder dessutom ett antal konkreta demonstrationsprojekt. En inte obetydlig del av denna verksamhet avser utrustning som kan ingå i FMS och andra mer eller mindre integrerade tillverkningssystem, såsom verktygsmaskiner med kringutrustning samt flexibla monteringsystem. Jag har tidigare (kap. 6) redovisat förslag till förstärkning av STU:s insatser inom detta teknikområde, vilket har hög prioritet. DEK:s förslag till förstärkning av det utvecklingsarbete rörande FMS som bedrivs inom IVF och andra forskningsinstitut är därmed tillgodosett.

Fonden för industriellt utvecklingsarbete (Industrifonden) har – som jag också har redovisat tidigare – till uppgift att hjälpa företag med finansieringen av större utvecklingsprojekt av betydelse för industrins långsiktiga utveckling. Bland de projekt som fonden stödde under det senaste budgetåret fanns några av särskilt intresse i detta sammanhang, nämligen ett som

gällde utveckling av en fleroperationsmaskin och ett som gällde automatiska truckar.

Den extra insats som jag nu har förordat för att påskynda spridningen av ny verkstadsteknik bör ses som komplement till STU:s och Industrifondens nuvarande stödformer. Syftet skall huvudsakligen vara att uppmuntra ett bredare utnyttjande av den teknik för datorstyrd verkstadsproduktion som redan finns.

Jag avser att föreslå regeringen att meddela särskilda föreskrifter om denna verksamhet. När det befinnas lämpligt bör detta bidrag från SIND med fördel kunna kombineras med sådant stöd som Industrifonden kan ge (lån utan säkerhet eller bidrag med royaltybetalning, se SFS 1979:630, omtryckt 1980:470). I sådana fall får – enligt de regler som gäller för industrifondens engagemang – det sammanlagda statliga stödet till visst projekt uppgå till högst 50% av kostnaden. Jag har tidigare (kap.9), bl. a. med anledning av DEK:s förslag, föreslagit att fonden under nästa budgetår skall tillföras 200 milj. kr., dvs. 50 milj. kr. mer än vad fonden har tillförts under innevarande budgetår. Jag har därvid också behandlat formerna för fondens insatser inom FMS-området.

11.3.5 Havsindustriell kompetensutveckling

Regeringen har i prop. 1983/84:10 om svensk havsresursverksamhet, som f.n. behandlas av riksdagen, föreslagit ett program för havsindustriell kompetensutveckling. Vid min anmälan till den nämnda propositionen anförde jag att jag avsåg att återkomma till frågan om medel för att genomföra programmet i propositionen om industriell tillväxt och förnyelse. Jag beräknade då kostnaden för programmet till högst 20 milj. kr., varav för budgetåret 1984/85 högst 7 milj. kr. Av de sistnämnda medlen beräknade jag för budgetåret 1984/85 högst 0,7 milj. kr. för kanslibehov m. m. hos SIND och utökad utredningsverksamhet hos delegationen för samordning av havsresursverksamheten (DSH).

Det föreslagna programmet innehåller följande komponenter.

Ett program med särskilt anvisade medel genomförs under en treårsperiod med början den 1 juli 1984. Programmet omfattar områdena teknik för utforskning och tillståndskontroll av havet, arktisk teknik samt undervattenteknik. Programmet drivs av SIND med hjälp av en för treårsperioden av regeringen särskilt inrättad rådgivande programstyrelse.

Inom STU:s verksamhet, som jag nyss har redogjort för, ges havsteknikområdet stor vikt även under de närmaste budgetåren.

Medlen bör i mindre mån kunna användas även som komplement till SIND:s insatser för havsindustriell utveckling inom verkets program för industriell omvandling och tillväxt. SIND:s insatser bör således främja en bredare industripolitisk programinriktning och därvid komplettera bl. a. STU:s huvudsakliga inriktning mot forskning och teknisk utveckling. Detta är viktigt eftersom den tekniska förnyelsen endast utgör en del av den

industriella förnyelseprocessen. Av särskild vikt är att ett samspel sker mellan STU:s insatser för teknisk förnyelse och SIND:s insatser för annan industriell utveckling.

Ett framgångsrikt genomförande av programarbetet förutsätter ekonomisk medverkan även från industrin.

De medel som ställs till programstyrelsens förfogande kan vad gäller teknik för utforskning och tillståndskontroll av havet användas som kompletterande bidrag till myndigheter vid prototyputveckling baserad på svenska myndighetsbehov. Vad gäller arktisk teknik samt undervattens-teknik skall medlen användas företrädesvis i samarbetsprojekt mellan myndigheter och mellan myndigheter och företag. Området arktisk teknik får omfatta även subarktisk teknik. Medlen bör kunna användas även för stipendier för myndighetsanställd personal till utlandstjänstgöring av betydelse för programarbetena, liksom för en begränsad kunskapsbevakning inom polarforskningsområdet.

De särskilt anslagna medlen bör — i sina olika användningsområden, oberoende av slutligt huvudmannaskap för prototyper o.d. — ses som statliga bidrag utan återbetalningsskyldighet.

Även om hemmamarknaden på de havsindustriella områdena är liten är det angeläget att ta vara på de möjligheter som finns genom bl. a. teknikupphandling. Speciellt bör möjligheterna till draghjälp vid utveckling av prototyper och referensanläggningar samt marknadsintroduktion med utgångspunkt i svenska fackmyndigheters behov närmare analyseras. Programmen för subarktisk och arktisk teknik samt undervattens-teknik har delvis detta syfte. Programmet avseende teknik för utforskning och tillståndskontroll av havet har detta som ett huvudändamål. Sistnämnda program syftar till en kraftsamling på utveckling av sådana avancerade system för mätning och observation som kan ha svenska myndigheter och verk som kompetenta beställare — och som samtidigt bedöms ha en internationell marknad. Finansiellt stöd till myndigheter för utveckling av referensanläggningar kan vara en effektiv åtgärd för industriell utveckling, eftersom det finansiella stödet då kan kombineras med krävande beställare.

Jag föreslår nu att medel anvisas till detta program. Jag återkommer (kap. 15) till anslagsfrågan.

11.4 Regional utveckling

Regionalpolitiken skall främja en balanserad befolkningsutveckling i landets olika delar och ge människor i alla delar av landet tillgång till arbete, service och god miljö. För att dessa mål skall uppnås behövs ett nära samarbete med flera politikområden.

Regionalpolitiken skall också främja tillväxten i landets ekonomi. En balanserad regional utveckling, utan snabba och omfattande befolknings-

omfördelningar mellan och inom länen, gör att uppbyggt samhällskapital kan användas effektivt i alla delar av landet. En regionalpolitik som bl. a. syftar till att på detta sätt tillvarata underutnyttjade resurser, genom att t. ex. stödja lönsam industriell produktion, förbättrar möjligheterna för tillväxt och balans i landets ekonomi. Detta mål harmonierar väl med den av mig förordade industripolitiken.

För den del av regionalpolitiken som riktar sig till industrin är det följaktligen ändamålsenligt att insatserna samordnas med de industripolitiska åtgärderna.

Riksdagen beslöt därför våren 1983 bl. a. om en ökad samordning på myndighetsnivå av handläggningen av regionalpolitiskt och industripolitiskt företagsstöd (prop. 1982/83:113, NU 39, rskr 376). Från den 1 juli 1983 handlägger statens industriverk båda dessa typer av stödärenden.

Till följd av riksdagens beslut är således en av industriverkets två huvuduppgifter numera att genom regionalpolitiskt finansiellt företagsstöd och särskilda insatser i anslutning härtill bidra till en balanserad regional utveckling. För att fullgöra denna uppgift har verket bl. a. givits funktionen som central myndighet vad avser det regionalpolitiska stödet till näringslivet.

Riksdagen beslöt, som tidigare nämnts, även om en programindelning av industriverkets verksamhet i fyra huvudprogram. Ett av huvudprogrammen är Regional utveckling.

I nämnda proposition (1982/83:113) om verksamheten vid statens industriverk, m. m. redovisades vidare för riksdagens information min uppfattning om hur industriverkets program i stort borde se ut beträffande mål och medel. Därvid angav jag följande beträffande programmet Regional utveckling:

Målet för programmet Regional utveckling är att – med speciell inriktning på frågor som rör industrins tillväxt och lokalisering – främja en regional utveckling i enlighet med de riktlinjer som riksdagen och regeringen har lagt fast.

Medlen att uppnå målet är regionalpolitiskt stöd i form av lokaliseringsstöd, offertstöd och sysselsättningsstöd samt särskilda insatser i form av information och rådgivning, lokaliseringssamråd med företag inom den privata tjänste- och servicesektorn samt projektverksamhet i syfte att främja sysselsättningen i de regionalpolitiska stödområdena.

I riksdagens beslut angavs vidare bl. a. dels att en regionalpolitisk enhet inom verket bör kunna tillföras uppgifter av beredande karaktär inom länsplaneringen, dels att den del av verkets utredningsverksamhet som avser regionalpolitiska frågor skall ingå i huvudprogrammet Regional utveckling.

Regeringen uppdrog med anledning härav genom beslut den 17 novem-

ber 1983 åt statens industriverk att svara för vissa samordningsuppgifter på central myndighetsnivå avseende analys- och prognosverksamhet m. m. inom ramen för länsplaneringen. I uppdraget anges vidare att verket i samverkan med bl. a. länsorgan bör svara för analyser av regionala utvecklingstendenser. Dessa utredningsinsatser bör ske med medverkan av den kompetens och med utnyttjande av den information som finns inom programmet Utredningsverksamhet.

Riksdagen beslutade år 1979 om en femårig beslutsram för bl. a. nämnda regionalpolitiska stödformer (prop. 1978/79:112 s. 140, AU 23, rskr 435). Denna ram har riksdagen senare i olika sammanhang beslutat dels att utöka, dels att belasta med andra utgifter än vad som ursprungligen avsågs. Gällande beslutsram uppgår till 8 221 milj. kr. T.o.m. budgetåret 1982/83 har sammanlagt 3 444 milj. kr. i anspråktagits av ramen. Femårsperioden utgår i och med budgetåret 1983/84.

På riksdagens uppdrag har regeringen tillkallat en parlamentariskt sammansatt kommitté (I 1982:05) med uppgift att utreda det framtida regionalpolitiska stödet till näringslivet. Kommitténs förslag skall redovisas före utgången av augusti 1984.

I avvaktan på kommitténs förslag har regeringen i årets budgetproposition föreslagit riksdagen att medge att den ram för beslut om vissa regionalpolitiska stödformer som jag tidigare nämnt förlängs till att omfatta även budgetåret 1984/85 (prop. 1983/84:100 bil. 14, s. 58). Samtidigt har regeringen föreslagit riksdagen att anvisa medel för regional utveckling över olika anslag för budgetåret 1984/85 med sammanlagt ca 1,8 miljarder kr. En stor del av dessa medel avses disponeras av statens industriverk. Härtill kommer att programmet Regional utveckling hos industriverket under budgetåret 1984/85 beräknas få en andel av förvaltningskostnader m. m. på 13,9 milj. kr. från anslaget B1. Statens industriverk: Förvaltningskostnader.

Mot bakgrund härav är jag inte nu beredd att lägga fram förslag om något flerårsprogram för programmet Regional utveckling hos statens industriverk.

11.5 Småföretagsutveckling

11.5.1 Programmet innehåll i stort

I samband med statsmakternas beslut om verksamheten vid statens industriverk m. m. (prop. 1982/83:113, NU 39, rskr 376) redovisade jag min syn på mål och medel för SIND:s olika program.

Målet för programmet Småföretagsutveckling är att med inriktning främst på företag med högst 200 anställda främja utvecklingen av ett konkurrenskraftigt näringsliv som ger möjlighet till ökad och trygg sysselsättning. Insatserna bör riktas mot i första hand tillverkande företag – däribland

hantverksföretag – och företag som tillhandahåller tjänster till industrin samt turistföretag.

Medlen att uppnå målet är dels att utöva det statliga huvudmannaskapet för de regionala utvecklingsfonderna, dels att svara för utveckling och service av generellt och övergripande slag gentemot småföretagssektorn.

Av SIND:s nuvarande verksamhetsområden ingår följande i programmet:

- Huvudmannaskap för de regionala utvecklingsfonderna,
- Viss projektverksamhet, bl. a. i samarbete med organisationer på småföretagsområdet,
- Bidrag till företagsinriktad fortbildning,
- Försöksverksamhet med stöd till teknikimport.

Jag har nyss (kap. 5) redogjort för vissa allmänna utgångspunkter för samhällets insatser för att främja småföretagens utveckling. Dessa företag kan i hög grad bidra till tillväxt och förnyelse. Denna utveckling kan påskyndas genom statliga åtgärder för att förbättra förhållandena för bl. a. nyföretagande, teknikbaserade företag och underleverantörer. Genom sådana insatser stimuleras dynamiken och utvecklingsmöjligheterna inom vitala delar av småföretagssektorn.

Inom industridepartementet har upprättats promemorian *Småföretagen* och den industriella förnyelsen (bil. 3), som bl. a. belyser småföretagens roll för att främja tillväxten och förnyelsen inom industrin.

SIND har i sitt förslag till treårsprogram redovisat ett antal delprogram inom området Småföretagsutveckling, nämligen exportfrämjande och importkonkurrerande insatser, produktivitets- och lönsamhetshöjande åtgärder, elektronik- och datautnyttjande i företagen, produkt- och marknadsförnyelse, företagsledningsutbildning, energirådgivning, etablerings- och tillväxtfrämjande åtgärder samt utveckling av formerna för kapitalförsörjning. Genomgående för delprogrammen är att de innehåller olika moment av utredningar, utbildning, information och konsultinsatser.

Sådana åtgärder är enligt min mening väl ägnade att stärka möjligheterna till en positiv utveckling av småföretagssektorn. Åtgärderna bör ha sin naturliga plats i SIND:s arbete med småföretagsfrågor och inte minst vad gäller utvecklingsfondernas företagsserviceverksamhet.

Ett viktigt inslag i en industripolitik för förnyelse bör vidare vara att SIND:s och de regionala utvecklingsfondernas verksamhet i högre grad än f.n. inriktas mot strategiska insatser i företag med goda utvecklingsmöjligheter.

Jag avser att i det följande mer utförligt redovisa min syn på dessa frågor och mina förslag rörande SIND:s olika insatser inom programmet Småföretagsutveckling. Senare återkommer jag med vissa anslagsfrågor inom detta område (kap.15).

Det ankommer på regeringen att inom ramen för programmet Småföre-

tagsutveckling fördela resurserna till resp. delförprogram. Min preliminära beräkning av medelsanvändningen inom programmet Småföretagsutveckling under budgetåret 1984/85 framgår av följande tablå. Bidrag från anslaget skall som hittills ges för visst kalenderår.

Andel av förvaltningskostnader m. m.	4,5
De regionala utvecklingsfondernas företagsservice och administration m. m.	90,85
Strategisk företagsutveckling	36
Övergripande insatser inom småföretagsområdet	9
Nyetableringsinsatser	3
Utbildningsinsatser inom småföretagssektorn	8
Industridesign	5
Summa	156,35 milj. kr.

11.5.2 De regionala utvecklingsfondernas företagsservice och administration m. m.

Mitt förslag: SIND bör som hittills svara för medelsfördelning till, viss kontroll och uppföljning av samt central service till de regionala utvecklingsfonderna. Det gäller såväl deras företagsservice som finansieringsverksamhet. Fondernas verksamhet med företagsservice bör klarare inriktas mot strategiska tjänster för företag med goda utvecklingsmöjligheter. Medlen bör disponeras från samlingsanslaget Småföretagsutveckling.

Statens industriverk: SIND har under år 1983 på uppdrag av regeringen sett över utformningen av utvecklingsfondernas verksamhet med företagsservice. Utredningsarbetet har skett i nära samråd med bl. a. representanter för fonderna själva.

SIND har vid sin kartläggning av nuvarande förhållanden undersökt bl. a. småföretagens behov av service och utbudet av tjänster för dessa företag. Det finns enligt kartläggningen ett stort privat utbud av praktiska, vardagsnära tjänster såsom redovisning, produktionsplanering m. m. SIND betonar vikten av att fondernas tjänster riktas till utvecklingsbara företag med betydelse för bl. a. export eller importkonkurrens, sysselsättning och tillväxt. Fonderna bör medvetet prioritera initierande, motiverande, "strategiska" tjänster som hjälper företagen med nödvändiga omställningar när det gäller t. ex. marknads- och produktval. Det privata utbudet av dessa tjänster för småföretag är begränsat.

Dessa frågor har diskuterats i regeringens s.k. småföretagsdelegation (I 1977:D).

Bakgrund och skäl för mitt förslag: Jag har i propositionen om verksamheten vid statens industriverk, m. m. (prop. 1982/83:113 s. 55–58) redogjort närmare för min syn på SIND:s allmänna roll som huvudman för utveck-

lingsfonderna. Jag vill erinra om att frågan om huvudmännens styrning av fonderna f.n. bereds inom regeringskansliet och att jag efter överläggningar med representanter för landstingen avser att föreslå regeringen att till riksdagen återkomma med en redovisning av denna fråga.

En redogörelse för utvecklingsfondernas företagsservice lämnades till riksdagen senast i propositionen om åtgärder för de små och medelstora företagen samt innovationspolitikens inriktning (prop. 1981/82:118 bil. 4 s. 213–216, NU 51, rskr 417). En viktig utgångspunkt är att verksamheten skall komplettera befintligt utbud av rådgivningstjänster till småföretagen.

Enligt min mening utgör denna service åt småföretagen ett viktigt inslag i den riktade industripolitiken. Fonderna bör som hittills bedriva allmän informations- och kontaktverksamhet samt rådgivning och konsulttjänster till enskilda företag inom bl.a. nyckelområden som marknadsföring och produktutveckling. Service bör kunna lämnas både till befintliga företag och till personer som avser att etablera sig som företagare. Vidare är det väsentligt att fonderna, som hittills, medverkar i projekt – exempelvis sådana som initieras och samordnas av SIND – på områden, som är viktiga för den industriella förnyelsen, såsom elektronik, produktionsteknik och nyetablering.

Vad gäller rådgivningen till enskilda företag förordar jag dock – i likhet med SIND – en viss kursändring och ytterligare precisering av verksamheten till sådana områden där fonderna mer uttalat kan komplettera utbudet från privata konsulter. Det innebär enligt min mening att fonderna hårdare bör prioritera tjänster som hänger samman med företagets val av strategier, exempelvis produkt- och marknadsval, ägarstruktur osv. På så sätt gynnas den långsiktiga utvecklingen av en effektiv och konkurrenskraftig svensk småföretagssektor. En betoning bör också läggas på allmän information till företag, via t.ex. uppsökande verksamhet, samt på den s.k. kontaktgrossistrollen. Utbudet av privata konsulttjänster för småföretag är på dessa områden mycket begränsat. Därför är samhällsinsatser av den typ fonderna representerar av stor betydelse.

Denna inriktning av företagsserviceverksamheten kräver med nödvändighet att fonderna inskränker på sina tjänster på områden där det privata konsultutbudet är mer utbrett. Jag tänker på praktiska, vardagsnära, operativa tjänster såsom bokföring, budgetering, produktionsplanering, konstruktion, juridiska frågor etc. Vad jag nu sagt hindrar inte att fonderna vid behov kan tillhandahålla även sådana tjänster. Jag vill betona att fonderna för sina företagsservicetjänster bör sträva efter att ta betalt i ökad utsträckning.

Det har visat sig att många mindre företag inte anlitar den sakkunniga hjälp de ofta kan behöva för att på bästa sätt hantera sin bokföring, skatteredovisning, budgetering, likviditetsplanering etc. Jag vill i detta sammanhang erinra om fondernas viktiga uppgift att stimulera småföretag att vid behov anlita utomstående expertis för exempelvis sin redovisning och ekonomifunktion i övrigt.

Det är vidare väsentligt att särskilt den strategiska företagsservicen i ökad utsträckning riktas till företag med goda utvecklingsmöjligheter, dvs. sådana långsiktigt lönsamma företag och projekt som kan ge ökad produktionstillväxt och bidra till att förbättra handelsbalansen. En inriktning mot sådana företag kräver en medveten prioritering av varje fonds ledning och personal. Jag ser med tillfredsställelse på att fonderna i viss utsträckning redan har börjat inrikta företagsserviceverksamheten mot den typ av rådgivning och de typer av företag/projekt som jag här har förordat. Jag har under hösten 1983 diskuterat dessa frågor med representanter för fondernas styrelser och för landstingen. Jag har därvid funnit att det råder en bred samstämmighet om att fondernas företagsserviceverksamhet bör ha den inriktning som jag nu har förordat. Även företrädare för småföretagens organisationer har gett uttryck för motsvarande synsätt.

Det ankommer på SIND att för statens del samordna, stödja och stimulera verksamheten med företagsservice och därvid verka för en mer medveten prioritering av insatserna i enlighet med vad jag har anfört. Jag vill betona att fondernas verksamhet även med denna inriktning, som hittills, bör stå i samklang med samhällets regionalpolitiska strävanden.

Det är lämpligt att fonderna och deras huvudmän vid kontakter med företag, organisationer, massmedia m. m. strävar efter att klargöra vilken verksamhetsinriktning och allmän policy fonderna har. På så sätt undviks överdrivna förväntningar på att fonderna skall arbeta med att lösa t. ex. kortsiktiga sysselsättningsproblem i stagnerande företag.

11.5.3 De regionala utvecklingsfondernas finansieringsverksamhet

Mitt förslag: Gränsen för finansiering med utvecklingskapital resp. rörelselån eller lånegaranti till ett enskilt företag – vilken tidigare har fastställts av riksdagen – bör höjas till 3 milj. kr. Det bör ankomma på regeringen att besluta om hur reglerna för fondernas finansieringsverksamhet närmare skall utformas.

Statens industriverk: SIND har i sin anslagsframställning för budgetåret 1984/85 föreslagit att 50 milj. kr. anvisas som medelstillskott till utvecklingsfondernas finansieringsverksamhet. SIND har vidare den 28 december 1983 överlämnat en utredningsrapport angående fondernas finansieringsverksamhet. Rapporten har utarbetats av en arbetsgrupp med representanter för utvecklingsfonderna. Arbetsgruppen betonar bl. a. möjligheterna att kunna erbjuda "skräddarsydda" och flexibla finansieringsfomer på hög risknivå samt föreslår att fonderna ges betydligt ökade resurser för sin finansieringsverksamhet.

Bakgrund och skäl för mitt förslag: Utvecklingsfondernas finansieringsverksamhet behandlades senast av statsmakterna våren 1982 (prop.

1981/82:118 bil.4 s. 207–213, NU 51, rskr 417). Verksamheten bedrivs med medel som har anvisats till fonderna i form av statsbidrag. Den regleras av en statlig förordning (SFS 1982:682). Därutöver bedriver vissa fonder finansieringsverksamhet med medel som tillhandahållits av resp. landsting.

Fonderna kan medverka som finansiärer på olika sätt. S.k. *rörelselån* är i regel förknippade med regelbundna amorteringar och ränta. De säkerheter som lämnas för lånen är normalt sämre än vad banker och andra kreditinstitut kräver. Rörelselån får normalt inte lämnas om andra finansieringsformer står till buds, exempelvis banklån. Fonderna beslutade år 1983 om nya rörelselån på totalt ca 285 milj. kr. Per den 1 januari 1984 hade fonderna en sammanlagd lånefordran på grund av utestående rörelselån på totalt ca 1 140 milj. kr.

Fonderna kan vidare teckna *garantier* för banklån på grunder som överensstämmer med de som gäller för rörelselån. F.n. gäller att varje fond är förhindrad att lämna garantier för belopp som totalt överstiger 25 % av fondens eget kapital (prop. 1980/81:100 bil. 17, NU 52, rskr 391). Fonderna fick tidigare statsbidrag som täckte hälften av förlusterna på garantiverksamheten. Fonderna ansvarar dock helt för de förluster som kan uppstå då garantiåtaganden som gjorts fr.o.m. år 1984 måste infrias (prop. 1983/84:40 bil. 10, NU 8, rskr 94). Fonderna beslutade under år 1983 om nya garantier för lån på totalt ca 112 milj. kr. Per den 1 januari 1984 uppgick fondernas utestående lånegarantier till totalt ca 177 milj. kr.

Utvecklingskapital kan lämnas i form av lån eller bidrag för att delfinansiera avgränsade projekt i företagen, på exempelvis områdena marknadsföring eller produktutveckling. För båda formerna av utvecklingskapital gäller att medlen i regel inte behöver betalas tillbaka om projektet i fråga misslyckas. Å andra sidan bör fonden om projekten lyckas väl kunna få tillbaka väsentligt större belopp än de som har satsats. Utvecklingsbidrag förknippas vanligen med krav på royalty, för att fonden skall få andel i de framtida intäkterna av projektet eller av företagets verksamhet i dess helhet.

Enligt riksdagens beslut (prop. 1981/82:118 bil. 4, NU 51, rskr 417) får varken rörelselån, garanti eller utvecklingskapital lämnas med högre belopp än 2 milj. kr. till ett enskilt företag utan att fonden först samråder med SIND (eller STU, när det gäller utvecklingskapital). Fonderna beslutade år 1983 om utvecklingskapital motsvarande totalt ca 113 milj. kr.

För egen del vill jag anföra följande.

Jag anser att fonderna behöver flexibla och enkla regler för sin finansieringsverksamhet. På så sätt kan de anpassa sig till den föränderliga kapitalmarknaden och till företagens skiftande behov. Jag vill dock betona vikten av att fonderna tillämpar affärsmässighet i sin verksamhet. Avsikten är inte att med dessa medel bedriva subventionspolitik. Speciellt rörelselånen och garantierna är f.n. omgärdade med regler som i vissa fall kan verka hämmande på syftet med verksamheten. Jag vill för riksdagens informa-

tion anmäla att jag avser att föreslå regeringen begränsade ändringar som ger fonderna större frihet att själva bestämma kreditvillkor m. m. Det bör ankomma på regeringen att, inom ramen för de av riksdagen godkända huvudlinjerna, ta ställning till reglernas utformning. Jag avser att föreslå regeringen följande.

För det första bör *räntan* på lånen kunna anpassas efter omständigheterna i det enskilda fallet. Många gånger kan ett företags förutsättningar rent allmänt förbättras om räntan vid olika tidpunkter avpassas till företagets likviditetssituation. Inte minst nystartade företag är beljänta av att räntan är låg under de första årens löptid för att sedan stiga. En sådan ordning skall dock inte innebära att företagets räntekostnader totalt sett subventioneras.

För det andra bör fonderna när det är lämpligt kunna lämna rörelselån med vinstberoende ränta, s.k. *vinstandelslån*. I dessa fall bör dock amorteringarna inte vara beroende av vinstnivån.

För det tredje bör utvecklingsfonderna om det är lämpligt kunna ta ut *säkerheter gemensamt med bankerna*. Det innebär i praktiken att banken ifråga till en del accepterar att dela en sämre säkerhet med fonden (s.k. vertikal säkerhetsdelning) och därvid ta en reell kreditrisk.

För det fjärde vill jag framhålla att fonderna kan lämna finansiellt stöd även till företag som drivs i form av *ekonomiska föreningar*.

För det femte anser jag att *lånegränsen per företag* bör höjas. Denna gräns har riksdagen hittills beslutat om. Det bör i fortsättningen ankomma på regeringen att fastställa denna gräns. Jag vill emellertid för riksdagens information anmäla att jag anser att rörelselån, garanti eller utvecklingskapital från en utvecklingsfond till ett enskilt företag fr. o. m. den 1 juli 1984 bör kunna uppgå till högst 3 milj. kr. Denna gräns bör kunna överskridas i särskilda fall och – vad gäller samtliga finansieringsformer – efter samråd med SIND. Jag räknar med att fonderna liksom hittills av eget intresse kommer att upprätthålla ett nära samarbete även med STU och Sveriges exportråd, främst då det gäller att pröva frågor om utvecklingskapital för att finansiera större projekt som avser produktutveckling resp. export.

Den höjda lånegränsen bör enligt min mening inte behöva leda till en totalt sett högre utlåning från fonderna. Den lönsamhetsförbättring som har ägt rum inom näringslivet innebär att möjligheterna förbättras för företagen att själva finansiera sin utveckling och i högre grad utnyttja banker och liknande finansieringskällor. Jag vill betona att finansieringen från fonderna är avsedd att vara ett komplement till det ordinarie kreditväsendet. Rörelselån – som hittills har dominerat finansieringsverksamheten beloppsmässigt – bör därför komma i fråga i betydligt mindre utsträckning än hittills.

En utgångspunkt för fondernas finansieringsverksamhet bör som hittills vara att fonderna bevarar sitt kapital. Jag är – i motsats till SIND och fonderna – inte beredd att förorda att ytterligare medel över statsbudgeten

anvisas för budgetåret 1984/85 som allmänt medelstillskott till utvecklingsfondernas finansieringsverksamhet. Jag vill dock hänvisa till vad jag strax kommer att anföra om s.k. strategisk företagsutveckling (avsnitt 11.5.4).

Jag vill i sammanhanget erinra om att utredningen om det regionalpolitiska stödet till näringslivet (I 1982:05) har till uppgift att bl.a. se över möjligheterna att undanröja skillnader i de regionalpolitiska resp. de industripolitiska stödmedlen samt belysa lämpligheten av att kombinera dessa stödmedel. I kommitténs uppdrag ingår vidare att se över förutsättningarna för att delvis integrera det regionalpolitiska stödet i utvecklingsfondernas verksamhet samt att lämna förslag till beslutsordning på regional nivå. Utredningen väntas lämna sitt betänkande under år 1984.

Det ankommer på SIND att utöva tillsyn över fondernas statliga finansieringsverksamhet med utgångspunkt i gällande författning samt därvid ge de råd och anvisningar som kan anses motiverade.

11.5.4 Strategisk företagsutveckling

Mitt förslag: SIND bör disponera medel för särskilda bidrag till utvecklingsfonderna. Bidragen ges för att stimulera fonderna att satsa utvecklingskapital som finansierar konsultinsatser av strategisk karaktär m. m. i företag med goda utvecklingsmöjligheter. Medlen bör disponeras från samlingsanslaget Småföretagsutveckling.

Bakgrund och skäl för mitt förslag: Jag har nyss (avsnitt 11.5.2) framhållit vikten av att bl. a. fondernas företagsserviceverksamhet riktas till företag med långsiktigt goda utvecklingsmöjligheter. Det är vidare väsentligt att fonderna ser till helheten i företagen och därvid kan kombinera insatser av rådgivningskaraktär med finansiering. Jag förordar därför att SIND får särskilda medel för att underlätta sådana satsningar och en sådan helhets-syn. Jag föreslår att delprogrammet benämns Strategisk företagsutveckling. Verksamheten bör enligt min mening bedrivas på i huvudsak följande sätt.

Varje utvecklingsfond identifierar en grupp företag som bedöms ha gynnsamma förutsättningar att utvecklas och som är villiga att satsa egna resurser på samverkansprojekt med fonden. Som sådana företag bör i det här avseendet räknas de som bör kunna höja sin produktion, förbättra produktionsstrukturen, bidra till en ökad export eller i övrigt bidra till att angelägna samhällseliga mål uppfylls. Jag vill för egen del betona att jag anser att även andra än tillverkande företag bör komma i fråga om de bidrar till att uppfylla de mål som jag nyss har redogjort för.

Fonderna redovisar årligen program för strategisk företagsutveckling för SIND. I programmen redovisar fonderna bl. a. vad de själva är beredda att satsa i form av utvecklingskapital m. m. Jag räknar med att samtliga fonder som så önskar skall kunna delta i verksamheten.

På grundval av de program för strategisk företagsutveckling som fonderna utarbetat och där bl. a. aktuella företag finns angivna, fördelar SIND årligen bidrag till fonderna för att täcka kostnader för verksamheten. De utvalda företagen erbjuds av utvecklingsfonden – i enlighet med programmet – att få konsultinsatser eller andra åtgärder delfinansierade med bidrag eller utvecklingskapital från fonderna. Insatserna kan inledningsvis bestå av kortare, mer övergripande analyser av företagets situation och möjligheter. I ett fortsättningsskede kan behov av mer djupgående insatser identifieras. Det kan röra sig om

- teknisk eller annan projektledningshjälp
- licenssökning eller teknikimport
- kompetenshöjande åtgärder i samverkan mellan underleverantörer och beställare
- produktutveckling
- marknadsinvesteringar, inkl. export
- utnyttjande av industrirobotar och datorstödd produktionsteknisk projektering etc.

För sådana insatser kan utvecklingsfonden gå in med utvecklingskapital. Inom ramen för detta delprogram erbjuds fonderna en refinansiering från SIND. Bidragen från SIND bör motsvara en viss andel av de belopp som fonden satsar i programmet. SIND bör ha viss frihet att bestämma denna andel.

En viktig förutsättning för att insatserna skall bli framgångsrika är vidare att de berörda företagen aktivt driver projekten i fråga. Bl. a. därför bör företagen bidra till finansieringen av verksamheten till betydande del. De bör enligt min mening utan hjälp av fonderna finansiera lägst 50 % av kostnaderna för de projekt som med hjälp av utvecklingskapital genomförs inom ramen för programmet.

Det föreslagna systemet innebär enligt min mening dels ett riskavlyft för fonderna, dels en stimulans att inrikta verksamheten mot vissa typer av företag och vissa ändamål som bedöms prioriterade. Jag vill dock betona att systemet enligt min bedömning inte hindrar att övriga företag även i framtiden kommer att ha goda möjligheter att få sedvanligt finansiellt stöd från fonderna.

Det ankommer på SIND att, efter samråd med företrädare för landstingen och med fonderna själva, bestämma om hur delprogrammet praktiskt skall läggas upp. SIND bör därvid söka motverka den risk för suboptimering och ineffektivt utnyttjade resurser som ligger i att företagen kan få stöd för olika delprojekt, exempelvis exportsatsningar. Genom att SIND och fonderna svarar för en helhetssyn på företagsutveckling bedömer jag att risken är liten för att resurserna skall splittras på detta sätt. Jag förutsätter vidare att SIND och fonderna vid behov samråder med sektorsorgan som STU och Sveriges exportråd. Det är också väsentligt att SIND följer upp denna verksamhet hos fonderna.

Som jag tidigare har framhållit torde det nu finnas en bred samstämmighet mellan huvudmännen och fonderna själva om vikten av en medveten prioritering av fondernas insatser mot företag med långsiktiga tillväxtmöjligheter. Jag anser att denna överensstämmelse i synen på verksamhetens också bör kunna ligga till grund för gemensamma satsningar från huvudmännen. Jag har vid diskussioner med företrädare för landstingen med tillfredsställelse erfarit att intresse finns hos landstingen att förstärka de ekonomiska resurserna hos resp. utvecklingsfond för den typ av insatser som jag här har förordat.

Jag vill framhålla att de försöksverksamheter som i dag bedrivs av STU och SIND med dels teknisk projektledningshjälp, dels teknikimport bör kunna ersättas av delprogrammet Strategisk företagsutveckling.

11.5.5 Övergripande service och projekt inom småföretagsområdet m. m.

Mitt förslag: SIND bör disponera särskilda medel för att – som hittills – dels driva och stödja olika projekt samt praktiskt inriktad service och utredningar inom småföretagsområdet, dels ge bidrag till organisationer som arbetar för att främja småföretagens utveckling. Medlen bör disponeras från samlingsanslaget Småföretagsutveckling.

Bakgrund och skäl för mitt förslag: Enligt min mening är det väsentligt att SIND har resurser för att bedriva service och projektverksamhet av generellt och övergripande slag gentemot småföretagssektorn. Jag har i annat sammanhang (prop. 1982/83:113 s. 58–59) närmare redogjort för denna verksamhet. Den kan inrymma bl. a.

- riksomfattande projekt som rör exempelvis elektronik- och underleverantörsfrågor, teknikbaserade företag m. m.
- projekt i samverkan med andra än utvecklingsfonder, t. ex. näringslivsorganisationer och fackliga organisationer
- utbildningsservice
- utredningsverksamhet med inriktning på åtgärder inom småföretagssektorn
- försöksverksamhet med t. ex. främjande av personalägda företag
- energirådgivning.

Inom ramen för denna verksamhet bör SIND också liksom hittills kunna lämna bidrag till vissa organisationer som är verksamma på småföretagsområdet, exempelvis SHIO-Familjeföretagen, Stiftelsen Industriellt utvecklingscentrum i övre Norrland (IUC) och Svenska Industrietableringsaktiebolaget (Svctab). Sådana bidrag bör lämnas för att delfinansiera speciella projekt som SIND anser väsentliga eller för att i övrigt stödja verksamhet som bedöms viktig för att främja småföretagssektorn och som annars riskerar att inte komma till stånd. Bidrag till IUC bör lämnas direkt till stiftelsen och inte som hittills via två utvecklingsfonder (jämför prop. 1977/78:111 s. 135, NU 75, rskr 361).

11.5.6 Nyetableringsinsatser

Mitt förslag: SIND bör disponera särskilda medel för att främja nyföretagande. Verksamheten bör bedrivas dels i form av egna projekt, dels i samverkan med de regionala utvecklingsfonderna. Medlen bör disponeras från samlingsanslaget Småföretagsutveckling.

Bakgrund och skäl för mitt förslag: De regionala utvecklingsfonderna har f.n. ett ansvar för skilda typer av insatser såsom information, rådgivning m. m. i syfte att stimulera ett ökat nyföretagande. I detta arbete samverkar fonderna med bl. a. kommuner, länsstyrelser och andra länsorgan. SIND:s roll som huvudman för fonderna i detta avseende bör utvecklas och förstärkas genom att verket tillförs särskilda resurser. Ett led i denna utveckling är de medel som regeringen i november 1983 har anvisat till SIND i syfte att vidga nyföretagandet särskilt inom tillverkningsindustrin (beslut 1983-11-10, arbetsmarknadsdepartementet). SIND bör enligt min mening nu tillföras ytterligare resurser för att främja nyföretagandet, dels genom egna projekt av rikskaraktär och dels i samverkan med utvecklingsfonderna. Insatserna bör kunna riktas mot olika grupper av potentiella nyföretagare, t. ex. kvinnor och invandrare, särskilda regioner etc. samt avse information, rådgivning och s.k. fadderverksamhet, uppsökande verksamhet, utbildning och konsult hjälp. Särskild vikt bör läggas vid uppföljningen av de olika åtgärderna.

SIND bör också ha möjlighet att genom samverkan med skilda utbildningsorgan stimulera nyföretagandet.

11.5.7 Utbildningstjänster inom småföretagssektorn

Mitt förslag: SIND bör få ökad möjlighet att ge bidrag till arrangörer av olika slags fortbildning för småföretag, i huvudsak enligt nuvarande riktlinjer. Medlen bör disponeras från samlingsanslaget Småföretagsutveckling.

Statens industriverk: SIND betonar i förslaget till treårsprogram att utbildning – i synnerhet till företagsledande personal – är ett väsentligt inslag i småföretagspolitiken. Utbildning i kombination med konsultinsatser ger goda resultat. Det speciella anslaget för att stödja företagsinriktad fortbildning bör enligt SIND räknas upp till ursprunglig nivå.

Bakgrund och skäl för mitt förslag: Det finns ett stort behov av utbildning i småföretag. F.n. kan SIND från anslaget Bidrag till företagsinriktad fortbildning stödja kursarrangörer m.fl. för utveckling, information och genomförande av olika slags utbildning för småföretag. Anslaget är 4 milj. kr.

för budgetåret 1983/84 men har tidigare legat på en högre nivå. De utbildningsenheter som är placerade på sex utvecklingsfonder handhar en väsentlig del av verksamheten. En viss del av fortbildningen bedrivs direkt vid berörda företag och samordnas med fondernas övriga företagsservice.

SIND bör enligt min mening disponera större resurser än f.n. för att främja utbildning inom småföretagssektorn. Medlen för företagsinriktad fortbildning bör utökas. SIND bör också ha möjlighet att lämna bidrag till och i övrigt stödja utbildningsorgan för speciella projekt. Exempel på sådana organ är Stiftelsen Institutet för Företagsutveckling (SIFU), Sve-tab, regionala högskolor m.fl. Ett ytterligare skäl att utöka medlen för utbildningsinsatser är att dessa medel, som jag tidigare har anfört (avsnitt 11.3.4), bör kunna bekosta kurser för personer som skall projektera installation av industrirobotar, i enlighet med data- och elektronikkommitténs förslag.

11.5.8 Industridesign

Mitt förslag: Särskilda medel för ett treårsprogram för ett centrum för designfrämjande verksamhet ställs till SIND:s förfogande. SIND kan därigenom uppfylla sin del av ett med Föreningen Svensk Form ingång-
et avtal om att inrätta och driva ett sådant centrum.

Särskilda medel ställs till SIND:s förfogande för att i ett treårsprogram initiera och främja designverksamhet i enskilda företag, främst små och medelstora.

Statens industriverk: SIND har på regeringens uppdrag i november 1982 avlämnat rapporten Designutredning – Åtgärder för att främja god design inom näringslivet (SIND PM 1982:20).

Rapporten innehåller förslag till åtgärder inom de fyra huvudområdena utbildning, mönsterskydd, företagsinriktade insatser samt centrum för designfrämjande verksamhet.

Rapporten har remissbehandlats. Rapporten och dess förslag till åtgärder får i huvudsak ett positivt mottagande av remissinstanserna. Förslagen rörande företagsinriktade insatser och centrum för designfrämjande verksamhet prioriteras i remissvaren.

Bakgrund och skäl för mitt förslag: God design bör enligt min mening ingå som en naturlig del i den produktutveckling som bidrar till att höja svenska produkters kvalitet och konkurrenskraft. Med god design avser jag en produktutformning som innebär att en produkt har god funktion, dvs. en för användaren säker och ändamålsenlig utformning. Produkten skall vidare vara tillverkad i rätt material och vara så utformad att en rationell produktion och god arbetsmiljö uppnås. Dessutom skall produkten vara estetiskt tilltalande.

Det är enligt min mening väsentligt att designaspekten inte endast beaktas i samband med konsumentvaror. Med den innebörd som jag här har givit åt designbegreppet bör förbättrad design kunna öka svensk industris konkurrenskraft inom alla produktområden. God design kommer även i framtiden att till betydande delar bygga på det traditionella hantverket och hantverkskunnandet. Det är emellertid också viktigt att man i designverksamheten fortlöpande anpassar sig till den tekniska utvecklingen, t. ex. när det gäller nya material eller utnyttjandet av datateknik i konstruktions- och tillverkningsprocessen. Det finns också anledning att peka på behovet av konstnärligt utvecklingsarbete inom designområdet.

God design har blivit ett alltmer betydelsefullt konkurrensmedel, inte minst internationellt. De företag som målmedvetet har satsat på en riktig strategi vad gäller design och marknadsföring har ofta kunnat hävda sig väl. I Sverige är det enligt min mening alltför få företag som kan hänföras till denna grupp. För svensk industri som helhet behövs därför speciella insatser för att åstadkomma en förnyelse och utveckling inom designområdet.

Beträffande förslaget om ett *centrum för designfrämjande verksamhet (Design Center)* vill jag anföra följande. Ett Design Center kan enligt min uppfattning snabbt medverka till att åstadkomma en förbättrad design av svenska produkter.

Enligt vad jag har erfarit har SIND och Föreningen Svensk Form träffat avtal om att som huvudmän inrätta och driva ett Design Center i Stockholm.

Enligt avtalet är den ena målsättningen för Design Center att främja god design av svenska produkter och de miljöer de framställs och används i. Produktområdet avses därvid täcka industriellt framställda konsument- och producentvaror, individuellt konsthantverk och grafisk design.

Den andra målsättningen är att Design Center skall vara en aktiv mötesplats där designfrågor belyses från bl. a. konsumentens, producentens, formgivarens och samhällets synpunkter.

Huvudaktiviteter vid Design Center avses komma att bli utställningsverksamhet och designrådgivning. Särskild uppmärksamhet skall enligt avtalet ägnas åt att främja industridesign i små och medelstora företag inom tillverkningsindustrin.

Verksamheten vid Design Center kommer enligt avtalet att ledas av en ledningsgrupp, där SIND och Föreningen Svensk Form utser vardera tre ledamöter samt formgivarnas yrkesorganisationer och Föreningen Svensk Forms producentsektion vardera en ledamot. I ledningsgruppen skall alltid små och medelstora företag samt industridesigner vara representerade. Till ledningsgruppen skall även knytas referensgrupper, i första hand ett programråd och ett designråd.

Enligt min uppfattning är ett Design Center, av den typ jag här har redogjort för, väl ägnat att främja god design inom näringslivet. För den

kommande treårsperioden beräknar jag kostnaderna till 3 milj. kr. årligen. Jag vill emellertid framhålla vikten av att näringslivet, enskilda företag samt andra intressenter medverkar i verksamheten, såväl ekonomiskt som på andra sätt. Denna medverkan bör enligt min uppfattning totalt under treårsperioden kunna uppgå till motsvarande belopp.

Som jag i det föregående har uttalat föreligger ett behov av designfrämjande insatser i svensk industri som helhet, dvs. i såväl större som mindre företag. Enligt min uppfattning har emellertid de större företagen oftare förståelse för och möjligheter att uppfylla dessa behov. Det är därför naturligt att de åtgärder som jag nu föreslår i första hand, särskilt på kort sikt, kommer att ha betydelse för de mindre företagen. Jag vill emellertid betona att verksamheten vid Design Center i lika hög grad skall rikta sig till större som mindre företag.

Inom SIND:s enhet för småföretagsutveckling har en viss kompetens inom designområdet redan byggts upp. Jag anser därför att de designfrämjande åtgärder som jag nu föreslår bör hanteras inom ramen för programmet småföretagsutveckling. Andra designfrämjande insatser, t. ex. inom programmet industriell omvandling och tillväxt bör samordnas med de nu aktuella åtgärderna. Ansvaret för denna samordning bör ligga inom programmet småföretagsutveckling. Vid samordningen med andra designfrämjande insatser bör möjligheterna att utnyttja Design Center särskilt beaktas.

Beträffande *designfrämjande insatser i enskilda företag* vill jag anföra följande. SIND har vid olika tillfällen genomfört försöksverksamhet för att stimulera ett större utnyttjande av design i små och medelstora företag. Erfarenheterna av stöd till initierande aktiviteter i enskilda företag är positiva. Aktiviteterna har inneburit analys av företagets konkurrenssituation, förslag till nya eller förändrade produkter, förmedling av erfarna designer, bl. a. genom de regionala utvecklingsfonderna, etc. Förutom att designinsatserna resulterat i kommersiellt gångbara produkter, har de också i många företag lett till ett mera logiskt och systematiskt tänkande i produktutvecklingsarbetet. Insatser av denna typ har gett snabbare direkta resultat än andra åtgärder. Jag anser därför att verksamheten nu bör utökas.

Jag beräknar att medelsbehovet uppgår till 2 milj. kr. årligen under en treårsperiod. SIND bör som regel svara för högst 50 % av kostnaderna för insatserna. Med hänvisning till vad jag tidigare har anfört bör dessa åtgärder ligga inom ramen för SIND:s program för småföretagsutveckling. Det bör ankomma på SIND att utfärda närmare föreskrifter för verksamheten.

Beträffande *utbildning* inom designområdet vill jag, efter samråd med chefen för utbildningsdepartementet, anföra följande. Jag delar utredningens uppfattning om vikten av att designfrågor uppmärksammas på olika nivåer inom utbildningssystemet. Jag är emellertid inte nu beredd att lämna några förslag till åtgärder.

När det gäller design av industriprodukter är det immaterialrättsliga skydd som kan erhållas för formgivning av betydelse. Regler härom finns i *mönsterskyddslagen* (1970:485). Jag har i samråd med chefen för justitiedepartementet funnit att det f.n. inte finns skäl att överväga några ändringar i den lagen.

Utredningen föreslår att tillämpningen av mönsterskyddslagen bör skärpas. Jag vill med anledning härav anföra följande. Mönsterskyddslagens uppbyggnad med ett publiceringsförfarande och frist för invändningar har bl. a. till syfte att ge konkurrenter och näringslivet i stort möjlighet att bidra med underlag för avgörandena. Patent- och registreringsverkets avgöranden i mönsterärenden kan vidare överklagas till patentbesvärsrätten, dels av sökanden, om avgörandet har gått honom emot, dels av invändare, om ansökningen har bifallits trots invändningen. Sökanden kan besvara sig i regeringsrätten, om avgörandet i patentbesvärsrätten går honom emot.

Enligt vad jag har erfarit görs emellertid förhållandevis få invändningar mot av patent- och registreringsverket fattade beslut.

Den i lagen avsedda vägen att påtala en förment alltför liberal tillämpning av lagen hos registreringsmyndigheten utnyttjas alltså föga. Det blir med de få invändningarna också färre möjligheter för överinstanserna att meddela avgöranden som i detta hänseende kan bli vägledande för patent- och registreringsverkets praxis.

12 Sveriges Investeringsbank AB

Förutsättningarna för Investeringsbankens verksamhet har ändrats under åren. Näringslivets behov av lånefinansiering är i dag delvis annorlunda än för 15 år sedan när banken bildades. Därför finns det anledning att öppna ytterligare möjligheter för Investeringsbanken att anpassa sin verksamhet till de nya kraven och till de utvecklingstendenser som kan skönjas.

Ändringar i kapitalmarknadens struktur har inneburit att bankens upplåningsmöjligheter förändrats. Den utlandsupplåning banken bedrev i början av 1970-talet har medfört stora kostnader.

Jag tar först upp Investeringsbankens verksamhet hittills och de förändringar i industrins kapitalförsörjning som inträffat. Därefter föreslår jag vissa ändringar i reglerna för bankens verksamhet. I ett särskilt avsnitt tar jag upp frågan om särskilda insatser för småföretagens utveckling. Det gäller möjligheter att i anknytning till bankens verksamhet införa nya möjligheter att tillföra småföretagen riskkapital.

12.1 Investeringsbankens tillkomst och verksamhet hittills m. m.

Investeringsbanken bildades år 1967 som ett av staten helägt kreditaktiebolag (prop. 1967:56 och 102, SU 111, BaU 33, rskr 289). Det främsta syftet var att förbättra möjligheterna att tillgodose de behov av långfristiga krediter för finansiering av produktiva investeringar i näringslivet som den fortsatta struktumvandlingen skulle komma att ställa.

Vissa inskränkningar gjordes beträffande Investeringsbankens verksamhet. Någon subventionering avsågs inte ske och detta borde, enligt propositionen, beaktas vid räntesättningen. Syftet med bankens verksamhet var inte heller att lösa sysselsättningssvårigheter. Den uppgiften skulle som tidigare ligga på arbetsmarknads- och lokaliseringspolitiken.

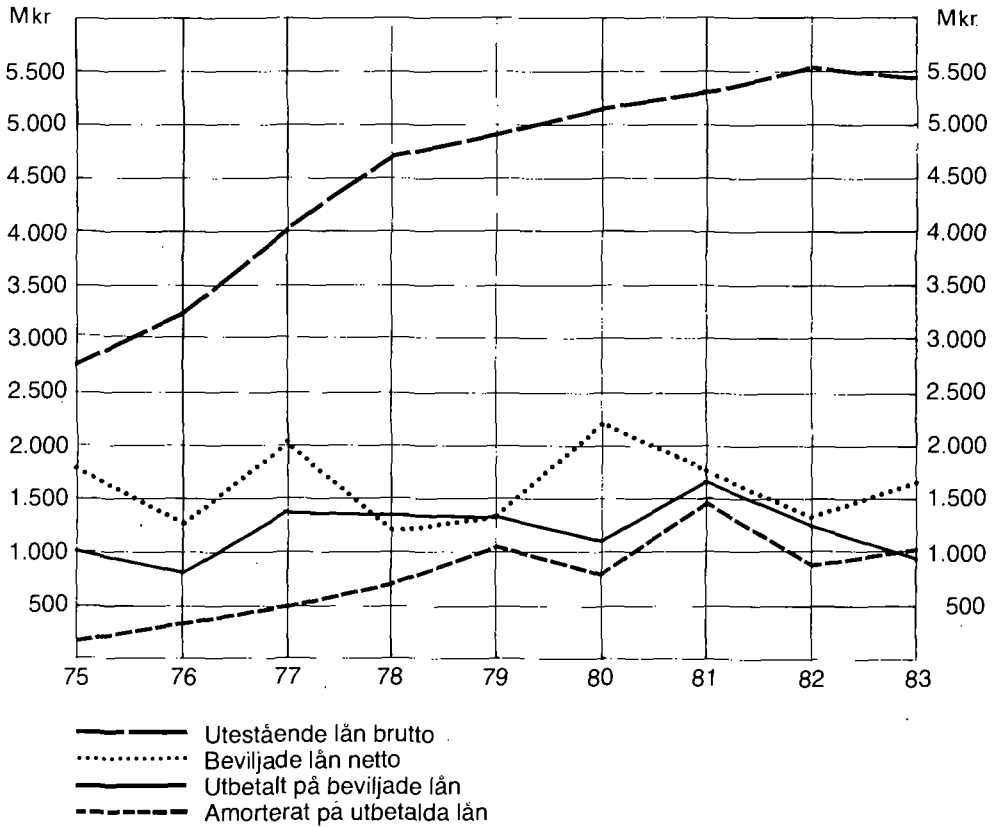
Bankens inriktning bestäms i bolagsordningen. Enligt denna har banken till föremål för sin verksamhet att bidra till finansiering av sådana investeringar inom näringslivet som inriktas på rationalisering, strukturanpassning och utveckling samt att medverka vid finansieringen av svensk export. Ändamålsparagrafen gjordes medvetet tämligen vid, eftersom statsmakterna från början inte i alltför hög grad önskade avgränsa bankens verksamhet till vissa specifika områden.

Staten tillsköt vid Investeringsbankens bildande 500 milj. kr., varav 450 milj. kr. i aktiekapital och 50 milj. kr. i reservfond. Vidare ställde staten garanti för bankens förpliktelser till ett belopp av 450 milj. kr. Under de följande två åren anslags ytterligare 500 milj. kr. till eget kapital och statens garanti för bankens förpliktelser höjdes till 900 milj. kr. Ytterligare höjningar av statens garanti skedde, senast år 1978, till 5 000 milj. kr. År 1978 anslags ytterligare 300 milj. kr. till eget kapital. Statens kapitalinsats är därmed hittills 1 300 milj. kr. År 1977 höjdes vidare den multipel, som reglerar bankens rätt att ta upp lån eller ingå garantiförbindelser, från högst fem till högst åtta gånger bankens eget kapital.

Investeringsbanken har erhållit ett förhållandevis stort eget kapital, vilket har motiverats av att bankens målsättning bl.a. är att ge relativt riskfyllda krediter. Banken kan f.n. låna upp medel eller ingå garantiförbindelser för ett belopp, som högst uppgår till åtta gånger bankens eget kapital. Bankens upplåningsrätt uppgår nu till ca 11 000 milj. kr. Därmed har banken möjlighet att låna ut ca 12 500 milj. kr. med nuvarande kapitalbas. Nuvarande engagemang genom beviljade krediter och ställda garantier m. m. är ca 7 000 milj. kr. Svenska staten garanterar, som nyss nämnts Investeringsbankens förpliktelser upp till 5 000 milj. kr. Banken kan vidga sin upplåningsrätt genom att ta upp förlagslån, som får räknas in i det egna kapitalet. Denna möjlighet har hittills inte utnyttjats.

Investeringsbankens utlåning utgör en ganska liten del av den totala

Figur 12:1 Sveriges Investeringsbank AB, långivningen åren 1975–1983

svenska kreditmarknaden. Omfattningen och utvecklingen av Investeringsbankens utlåningsverksamhet under senare år visas i figur 12:1.

Sedan år 1978 finansieras flertalet exportkrediter genom AB Svensk Exportkredit som lämnar statsstödda krediter. Under åren 1980 och 1981 var en betydande del av de beviljade krediterna i Investeringsbanken leveranskrediter med statligt stöd. En betydande andel av de beviljade krediterna utbetalas ett eller flera år efter beviljningen.

I tabell 12:1 visas kreditgivningen fördelad på olika typer av krediter.

Tabell 12:1 Investeringsbankens beviljade krediter 1975–1983 fördelat på ändamål, (milj. kr., inkl. offerter)

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983*)
Investerings- och rörelse- krediter	1 150	916	1 654	646	1 032	1 247	864	943	1 609
Exportkrediter	484	352	134	16	14	0	10	0	2
Leveranskre- diter (åren 1978–81 till övervägande del med stat- ligt stöd)			203	51	143	939	911	306	1
Lån i samarbe- te med utveck- lingsfönderna	17	23	48	33	42	56	51	22	19
Garantier	249	57	65	459	80	22	11	77	84
Övrigt									15
	1 900	1 348	1 205	1 205	1 311	2 264	1 847	1 348	1 730

* Preliminära uppgifter

Kreditförlusterna har legat mångdubbelt högre än affärsbankernas. Banken har sedan år 1976 inte lämnat någon utdelning utan vinsterna har utnyttjats för fondering för att täcka orcaliserade kursförluster i upplåningen och skapa reserver för kundförluster. Med hänsyn till det höga risktagandet i bankens verksamhet gavs banken från början ett stort eget kapital och därmed en hög soliditet. Bankens soliditet var vid utgången av år 1982 24 %, vilket är högt bland kreditinstitut.

Investeringsbankens utlåningsränta ligger högre än för obligationslån resp. lån hos AB Industrikredit. Ränteskillnaden motiveras av Investeringsbankens högre riskläge. Utlåningsräntorna är normalt bundna motsvarande vad som är normalt på kapitalmarknaden. Detta är en väsentlig skillnad gentemot affärsbankerna, som inte binder räntorna. Investeringsbanken har i några fall anknutit återbetalningarnas storlek till värdet av den valuta som använts för motsvarande upplåning, dvs. valutarisken har överförs på kunden. I flertalet fall har dock banken anmodats att ta på sig den valutarisk utlandsupplåningen inneburit.

Investeringsbanken har varit flexibel vid krav på säkerheter för sina krediter och ofta legat efter andra finansinstitut i förmånsrättsordningen. Säkerheterna för krediterna utgörs i regel av pantbrev eller företagsinteckningar. I lån utan särskild säkerhet har lämnats i relativt liten utsträckning.

Löptiden för lånen är vanligen fem till tio år. I vissa fall har dock lån på upp till tjugo år lämnats. Banken beviljar ofta något års amorteringsfrihet i början av lånets löptid.

På senare år har banken varit aktiv i frågor som rör rekonstruktion av företag och omstrukturering av branscher. I några fall har insatserna skett på särskilt uppdrag av statsmakterna efter beslut av regering och riksdag.

Under åren 1978–1982 har banken administrerat strukturdelegationens verksamhet och tagit aktiv del i omstruktureringen av specialstålindustrin.

Banken har utvecklat stor kompetens för företagsrekonstruktioner och för finansiering av utvecklingsföretag. Genom branschkunskap och managementerfarenhet kan kunderna erbjudas stöd utöver finansiering.

12.2 Företagssektorns finansiella utveckling, investeringsutvecklingen

Företagssektorns finansiella sparande och soliditet sjönk under första hälften av 1970-talet. Därefter har en stabilisering inträtt och de senaste åren har en klar förbättring märkts. Samtidigt har företagens likvida ställning förbättrats högst avsevärt.

Företagens investeringar i byggnader och maskiner har stagnerat eller sjunkit sedan 1975. Dessförinnan hade man i och för sig i Sverige en uppgång som var större än i flertalet andra länder. De investeringar som anses ha ökat är dels de investeringar i internationell marknadsföring och teknisk forskning och utvecklingsarbete som kostnadsförs direkt, dels strukturbetonade förvärv både i Sverige och utomlands. Företagens sjunkande investeringsvolym, en minskning i lagren och ett klart förbättrat bruttosparande har inneburit en betydlig förstärkning av det finansiella sparandet i företagen under de senaste åren. Detta gäller inte minst de stora industriföretagen även om skillnaderna mellan olika företag är betydande.

Den allmänt sjunkande investeringsvolymen när det gäller maskiner och anläggningar har lett till att endast ett fåtal större investeringsprojekt aktualiserats på senare år. Några exempel kan nämnas: utbyggnaden och moderniseringen av vissa delar av skogsindustrin. SSAB:s satsningar och SAAB-Scania:s satsning på civila flygplan. En stor del av de större företagens riskmassa och riskvillighet engageras f.n. i produktutveckling, marknadsexpansion och i stora exportprojekt. De immateriella investeringarnas betydelse har ökat. Villigheten från de svenska stora verkstadsföretagen att bearbeta stora projekt i andra länder, främst u-länder och statshandelsländer, har t. ex. ökat markant efter införandet av SEK-systemet 1978. De risker företagen tar i dessa sammanhang är ofta mycket stora och skiftande. Det kan gälla valutarisker, risker i samband med fullgörandegarantier etc. samt risker för att projekten av tekniska eller andra skäl inte kan genomföras. Produktutveckling, marknadsförberedelser etc. tar numera betydligt större resurser i anspråk än tidigare. Vidare är riskerna vid investeringar i nya verktyg etc. större nu än tidigare. Tyngdpunkten i risktagandet har förskjutits från själva anläggningsinvesteringen mot tidigare skeden i utvecklingskedjan.

Marknadsutvecklingen kräver också andra insatser än tidigare. Till detta kommer de svenska moderföretagens åtaganden i samband med de utländska dotterföretagens expansion. På senare år har svenska företag läm-

nat garantier för mellan 5 och 10 miljarder kr. per år till förmån för finansiering utomlands.

Trots företagssektorns förstärkning av eget kapital och utvecklingen av större, mera riskvilliga koncerner kan det ändå ifrågasättas om uppbyggnaden har varit tillräcklig för att ta de allt större riskerna i utlandsverksamheten och i de stora exportprojekten.

Följden av denna utveckling av företagens finansiella situation och investeringsutvecklingen har blivit att de stora och riskfyllda investeringsprojekt i klassisk bemärkelse där Investeringsbanken enligt de ursprungliga intentionerna bör och kan medverka f.n. i stor utsträckning saknas. Till detta kommer att de rena utvecklingsprojekt som Investeringsbanken har satsat på mognat långsamt samtidigt som riskerna har varit stora.

12.3 Ändrade förutsättningar för Investeringsbankens nuvarande rörelse

Kreditverksamheten i Investeringsbanken har regelmässigt visat överskott och givit utrymme för fullt tillräcklig konsolidering med hänsyn till risker etc. Ett stort problem för banken har varit den utlandsupplåning som företogs i början av 1970-talet. Överskotten har inte givit utrymme för utdelning på senare år.

Tanken med bankens verksamhet var från början att ett stort eget kapital kombinerat med upplåning i AP-fonden skulle göra kapitalförsörjningen säker och kostnaden för den möjlig att bedöma i förväg. När banken i början av 1970-talet behövde vidga sin kapitalanskaffning var det trångt på den inhemska kapitalmarknaden och utlandsupplåning aktualiserades. Banken animerades då att svara för en del av den svenska utlandsupplåningen. Det har under åren förorsakat banken stora kostnader. Sedan dess har valutakursförändringarna i slutet av 1970-talet och i början av 1980-talet medfört kursförluster på ca 850 milj. kr., varav en mindre del realiserats.

Banken har inte i nämnvärd utsträckning fört över valutakursriskerna på kundföretagen. Bankens ränteinkomster, som baserats på det svenska ränteläget, har inte tillräckligt kompenserat banken för den svenska kronans kursändringar. Industrieföretagen har sedan mitten av 1970-talet bedrivit en alltmer aktiv valutahantering och har i de flesta fall lyckats uppnå en bättre balans mellan tillgångar och skulder i valutor. Investeringsbanken har inte haft några sådana möjligheter eftersom man inte har vare sig tillgångar utomlands eller inkomster i utländsk valuta. Investeringsbanken har visserligen haft finansiella möjligheter att lösa in utlandslån i förväg men inte medgivits detta. På senare år har banken inte tagit några nya utlandslån.

Banken har regelmässigt lämnat långa lån till projekt med en bunden ränta. Räntan har ofta fixerats redan vid offerttillfället. Strukturen på kapitalanskaffningen genom AP-fonden har gjort detta möjligt.

Investeringsbankens inriktning mot riskfyllda större projekt bygger på tanken att finansieringen av en investering är mer eller mindre direkt knuten till själva utbyggnaden. Vid tidpunkten för Investeringsbankens tillkomst var det vanligt att finansieringen delades upp i riskgrader med hänsyn till säkerheterna, t.ex. bottenlån, topplån, rörelsekapital etc. I detta avseende har en genomgripande förändring skett. De säkerheter företagen lämnar har numera en betydligt mera allmän karaktär och består ofta av s.k. företagsinteckningar, som är en pantförskrivning av rörelsen som sådan. Det är också vanligt att säkerhet över huvud taget inte ställs, utan i låneförbindelsen anges vissa förpliktelser för låntagaren, t.ex. om att hålla soliditeten på en viss lägsta nivå annars förfaller lånet till betalning. Förpliktelse att inte ställa särskild säkerhet för annat lån brukar kallas negativ klausul. Förekomsten av s.k. negativ klausul gör det ibland svårt att rikta utlåningen mot särskilt riskabla projekt i större företag.

Investeringsbankens hittillsvarande verksamhet kan sammanfattas på så sätt att kreditrörelsen har fyllt de målsättningar som uppställdes vid bildandet. Bankens kreditgivning har gett ett överskott i enlighet med de riktlinjer som fastställdes när banken startades. Kapitalanskaffningen har kraftigt komplicerats och fördyrats av utlandsuplåningen. Utvecklingen av företagens investeringar och finansiella situation, som nyss har nämnts, motiverar en omorientering av Investeringsbankens verksamhet. En sådan omorientering av verksamheten genomförs i första hand av bankens ledning och styrelse inom de ramar som gäller för bankens verksamhet. Jag anser det dock vara nödvändigt att ta upp vissa frågor som rör riktlinjerna för bankens verksamhet och föreslå några ändringar med syfte att öka möjligheterna till flexibilitet i bankens verksamhet.

12.4 Förslag till ändrade riktlinjer för Investeringsbankens verksamhet

Mitt förslag: Investeringsbanken bör ges större flexibilitet vid val av engagemang och utformning av kreditvillkor etc.

Bakgrund och skäl för mitt förslag: Investeringsbanken bildades, som tidigare sagts, år 1967 för att lösa problem som vid den tiden var aktuella eller kunde förutses. Sedan dess har företagens finansieringsbehov ändrats och kreditmarknadens funktion utvecklats. Det är nu nödvändigt att för framtiden delvis ändra bankens verksamhetsinriktning, så att en anpassning till de nu aktuella och förutsebara finansieringsbehoven kan ske. I de ursprungliga motiven för bankens verksamhet talades mycket om att banken skulle uppträda som mellanhandsinstitut och slussa vidare betydande delar av den stora kapitalmarknadsresurs som AP-fonden innebar till företagen, främst inom industrin, och då ta höga risker och särskilt finansiera

stora projekt etc. Bankens uppgift som förmedlare av AP-fondsmedel har minskat och bankens kapitalanskaffning kan behöva breddas.

Investeringsbanken har under senare år gjort betydande insatser när det gäller omstrukturering av svensk industri och rekonstruktion av olika företag. Ibland har det skett på bankens eget initiativ, ibland har det skett på uppdrag av statsmakterna. Jag finner det angeläget att statens kapacitet genom Investeringsbanken för insatser av detta slag hålls god även i fortsättningen. Det kan även i fortsättningen finnas anledning för statsmakterna att i särskilda fall uppdra åt Investeringsbanken att för statens räkning ta en aktiv del i frågor om omstrukturering av delar av industrin eller i samband med rekonstruktion av enskilda företag. Detta gäller även bortsett från de fall där Investeringsbanken har anledning att ta sig an sådana frågor för sina egna engagemangs skull.

Ursprungligen öppnades möjligheter för banken att utöver lån även ställa garantier, medverka vid obligationsemissioner etc. Av detta har huvudsakligen garantiverksamheten kommit att spela en viss roll. Banken har sålunda lämnat garantier i samband med vissa exportprojekt, men också i samband med exportkrediter och investeringsfinansiering. Jag vill framhålla att möjligheterna att lämna garantier för olika ändamål innebär en betydande ökning av bankens flexibilitet och denna möjlighet bör bibehållas. Jag ser bl. a. ett särskilt behov när det gäller möjligheter att ställa garantier för företag i samband med större exportprojekt. Storföretagen i Sverige arbetar i betydande utsträckning med projektexport och i de sammanhangen täcks riskerna för bristande betalning från köparen eller bristande valutatilldelning från köplandet via exportkreditgarantier utfärdade av exportkreditnämnden (EKN). I många fall tvingas dock företagen även att lämna betydande garantier för erhållna förskott, gentemot underleverantörer och för att företagen presterar det som föreskrivits i kontraktet. Garantigivning av detta slag är ett naturligt inslag för ett kreditinstitut, som har att ta risker och engagera sig i svenska företags utveckling.

Investeringsbanken har under åren samarbetat intimt med utvecklingsfonderna om särskilda projekt, där utvecklingsfonderna stått för kreditberedningen och Investeringsbankens medverkan inneburit ytterligare möjligheter till kreditgivning. Jag ser positivt på denna rörelsegren och jag betraktar utvecklingsfonderna som en värdefull resurs för Investeringsbankens utåtriktade verksamhet.

Staten har i egenskap av ägare till Investeringsbanken inte tidigare ställt något preciserat avkastningskrav på de medel som tillskjutits banken. En försiktig utdelningspolitik har motiverats av det högre risktagande banken står för. En viss utdelning på av staten insatt kapital bör dock eftersträvas. Vidare bör som en allmän inriktning för bankens verksamhet gälla att det kapital staten lagt ned genom tillskott i framtiden åtminstone inte skall förlora i värde reellt sett.

Principen om att bankens kreditgivning i huvudsak skall syfta till högt

risktagande, att det skall gälla långsiktiga åtaganden och stora investeringar finns inte skäl att ändra. Mot bakgrund av utvecklingen av företagens investeringar finns inte längre anledning att lika hårt lägga tyngdpunkten vid behovet av att finansiera investeringar i anläggningar och maskiner. Investeringar i forsknings- och utvecklingsverksamhet, marknadsföring etc. som har mera immateriell karaktär bör ges lika goda finansieringsmöjligheter. Vidare finns det anledning att ge banken vidgade möjligheter att arbeta med okonventionella finansieringslösningar samt att komplettera verksamheten med t.ex. fakturabelåning (s.k. factoring), uthyrning av maskiner etc. (s.k. leasing) med flera finansieringstjänster.

Kvar står att bankens inriktning i första hand skall vara långa engagemang i större företag, där företagens efterfrågan kan leda till att speciella lösningar krävs med hänsyn till säkerhetsbild, bindning av räntan, särskilda amorteringsvillkor etc.

Investeringsbanken har genomgående visat en försiktig attityd till att som ägare genom aktieförvärv eller på annat sätt engagera sig i företagsutveckling. Tillgången på riskvilligt kapital i Sverige är f.n. god. I vissa omstruktureringsfall och i vissa rekonstruktionsfall har det visat sig nödvändigt att staten på ett eller annat sätt engagerar sig som aktieägare. Därtill kan det vara en fördel att få insyn och möjligheter att påverka projekt om en långivare även går in med ägarkapital. Ökade möjligheter till riskkapitalinsatser i ekonomiska föreningar har nyligen föreslagits (prop. 1983/84:84). Jag vill framhålla Investeringsbankens möjligheter att engagera sig som ägare i företag. Denna finansieringsform bör liksom hittills vara en komplettering till den övriga verksamheten och enbart avse projekt där ett ägarengagemang ter sig företagsekonomiskt riktigt.

Banken har f.n. möjlighet att lämna lån eller ställa garantiförbindelse, lämna aktiekapitaltillskott m.m. utan särskild säkerhet endast inom ett belopp som inte överstiger bankens aktiekapital. Jag har tidigare framhållit att det numera är mindre vanligt att särskild säkerhet ställs för engagemang i stora internationellt verksamma företag. Bl.a. mot den bakgrunden men också för att öka bankens flexibilitet förordar jag att den restriktionen slopas. Självfallet bör kredit beviljas endast om lånesökanden kan förväntas fullgöra låneförbindelsen.

Det kan komma att öppnas möjligheter för affärsverk att i någon mån svara för sin egen finansiering. I första hand kan det bli aktuellt för affärsverken att ta upp krediter på den svenska kapitalmarknaden (prop. 1983/84:100 bil. 8, s. 149). Mot bakgrund av Investeringsbankens inriktning mot långsiktig investeringsfinansiering bör banken kunna medverka i sådana fall. I den mån affärsverk, bolag, stiftelser etc., vare sig de är statliga eller kommunala avser att företa utlandsupplåning vore det en fördel för Investeringsbanken om banken kunde medverka och att långivningen kan ske via Investeringsbanken bl.a. såsom ett alternativ till upplåning via andra kanaler.

Vad jag har anfört medför att Investeringsbankens bolagsordning kan behöva ändras. Det ankommer på regeringen att verka för att erforderliga ändringar av bolagsordningen kommer till stånd.

12.5 Investeringsbankens kapitalanskaffning

Investeringsbankens utlåningsverksamhet bör liksom hittills vara inriktad på högt risktagande. Kapitalanskaffningen bör då hållas så riskfri som möjligt för att bankens möjligheter till engagemang inte skall äventyras. Ursprungligen var det tänkt att banken i huvudsak skulle refinansiera sig i AP-fonden till villkor, som beträffande utlåningstider etc. väl stämde med utlåningen. Så har också skett för huvuddelen av verksamheten. Cirka en tredjedel av bankens kreditvolym har dock finansierats genom att medel lånats upp utomlands. Endast i mycket liten utsträckning har banken kunnat föra vidare valutariskerna till lånekunderna. Banken har haft mycket begränsade möjligheter att i den egna verksamheten etablera motposition till den stora utlandsupplåningen.

Flertalet kreditinstitut har vid sidan av långfristig upplåning annan kapitalanskaffning av mera kortfristig natur. Det finns f.n. inga föreskrifter som binder Investeringsbanken i detta avseende. En ökad flexibilitet här kan bidra till en ökad effektivitet i bankens verksamhet. Detta kan ske bl. a. genom en anpassning till förändringar på kredit- och kapitalmarknaderna i Sverige, t. ex. med mera kortfristig upplåning.

Banken har vid utgången av år 1982 reserverat något mer än 500 milj. kr. för ännu ej realiserade valutaförluster. Bankens soliditet är f.n. betryggande och staten garanterar bankens förbindelser intill ett belopp av 5000 milj. kr. Enligt min bedömning erfordras f.n. varken en ökning av bankens egna kapital eller av den nämnda statliga garantin.

12.6 Investeringsbankens organisation

Hittills har bankens kreditgivning givit en tillräcklig avkastning, medan problemet varit kostnaden för kapitalanskaffningen. Lönsamhetskravet för bankens verksamhet innebär att det även i fortsättningen behövs ett starkt inslag av företagsekonomisk expertis och finansieringskunnande i styrelsen. Det ankommer på regeringen att tillse att styrelsen får sådan sakkunskap. Den specificerade förteckning av vilka instanser som bör vara företrädare i styrelsen, som beslöts vid bankens bildande, bör tillmätas mindre betydelse. Liksom hittills bör staten och de fackliga organisationerna tillsammans få en stark ställning i bankens styrelse.

Jag går nu över till frågan om en särskild småföretagsfond knuten till Investeringsbanken.

13 Småföretagsfond

13.1 Inledning

Mitt förslag: En särskild småföretagsfond inrättas. Den finansieras inom ramen för ATP-systemet och tillförs 100 milj. kr. Avkastningskrav ställs på kapitalet och avkastningen förs tillbaka till ATP-systemet.

Bakgrund och skäl för mitt förslag: I samband med att förslaget om löntagarfonder förelades riksdagen (prop.1983/84:50 s. 52) anförde chefen för finansdepartementet bl. a. att det i löntagarfondsdebatten från småföretagshåll har hävdats, att de mindre företagen får vara med och finansiera fondsystemet, men att de inte får del av det riskkapital som fonderna placerar på aktiemarknaden. Gentemot detta framhöll han att den förhöjda ATP-avgiften, genom avräkning i löneförhandlingarna, kommer att "bekostas" av löntagarna, och att löntagarfonderna är oförhindrade att göra sådana placeringar att även icke börsnoterade aktiebolag kan komma att få del av deras riskkapitalutbud. Trots detta borde dock enligt finansministern övervägas en ordning där en del av fondmedlen i särskilda former kunde kanaliseras till småföretagssektorn. Detta skulle kunna ske genom att ett belopp i storleksordningen 100 milj. kr. avsattes i en särskild fond knuten till Sveriges Investeringsbank AB. Dessa medel kunde sedan i olika finansiella former tillföras småföretagssektorn. Om det senare visade sig behövligt skulle den angivna medelsramen kunna höjas i viss omfattning.

Något förslag om en särskild småföretagsfond lades inte fram i propositionen om löntagarfonder, men det anmälades att det fanns anledning att återkomma till frågan i sådan tid att förslag kunde föreläggas riksdagen under våren 1984. Efter samråd med chefen för finansdepartementet tar jag nu upp denna fråga.

De grundläggande skälen för mitt förslag framgår av vad jag inledningsvis anförde. Jag har dessutom tidigare redogjort för småföretagssektorns betydelse för industriell tillväxt och förnyelse och därvid pekat på några hinder för småföretagens utveckling. Ett sådant hinder är den allmänt låga soliditeten, som bl. a. verkar hämmande på förmågan att ta risker. Det är därför viktigt att säkerställa att en tillräckligt stor del av de medel som disponeras inom ATP-systemet kanaliseras till småföretagssektorn i form av riskkapital. Som anförts i propositionen om löntagarfonder kan beloppet på 100 milj. kr. komma att höjas, om det visar sig behövligt.

När det gäller organisation av småföretagsfonden, fondens kapitalförsörjning och avkastningskrav samt dess placeringspolitik återkommer jag mer i detalj i det följande.

13.2 Organisation

Mitt förslag: Småföretagsfonden organiseras som en stiftelse. Det bör ankomma på regeringen att på grundval av de riktlinjer som riksdagen beslutar om, inrätta fonden genom att fastställa stiftelseurkund och stadgar. Fonden bör ha en egen styrelse som utses av regeringen. Fonden knyts till Sveriges Investeringsbank AB på så sätt att fonden mot ersättning utnyttjar Investeringsbankens expertis och kansliresurser.

Skäl för mitt förslag: Jag har övervägt olika organisatoriska lösningar för småföretagsfonden. En tänkbar modell är att organisera fonden som ytterligare en fondstyrelse inom AP-fonden. Med hänsyn till verksamhetens inriktning och omfattning har jag dock bedömt den ordningen som mindre väl lämpad. En annan tänkbar modell, som jag också avvisar, är att helt inordna verksamheten i Sveriges Investeringsbank AB. Detta skulle kunna innebära oklarheter om Investeringsbankens roll och arbetsuppgifter. Vidare anser jag det med hänsyn till det speciella avkastningskravet mindre lämpligt att helt inordna verksamheten i en annan organisation med andra arbetsuppgifter och annan finansiering. Inte heller anser jag att myndighetsformen bör komma i fråga, eftersom det är fråga om kapitalförvaltning på marknadsmässiga villkor.

Stiftelseformen tillämpas f.n. för flera organ med arbetsuppgifter som liknar dem som småföretagsfonden är tänkt att ha. Jag kan som exempel nämna Fonden för industriellt utvecklingsarbete (Industrifonden), Norrlandsfonden och de regionala utvecklingsfonderna. Erfarenheterna visar att stiftelseformen är väl lämpad för denna typ av verksamhet. Hur förvaltningen av en stiftelse skall gå till beror i första hand på vad som bestäms i stiftelseurkunden eller i särskilda stadgar. På så sätt kan organisationen på ett smidigt sätt anpassas efter de krav som i det speciella fallet ställs utifrån verksamhetens art.

Fonden bör ledas av en särskild styrelse. När det gäller styrelsens storlek bedömer jag att en styrelse med högst sju ledamöter är lämplig för att uppnå ett effektivt styrelsearbete. I styrelsen bör ingå personer med erfarenhet av och kunskaper om företagande, särskilt inom småföretagssektorn. Några av ledamöterna bör företräda löntagarintressen. Det bör ankomma på regeringen att utse styrelsen. För att effektivisera administration och förvaltning av fonden och därmed begränsa administrationskostnaderna bör dock fonden utnyttja Investeringsbankens expertis och kansliresurser. Kopplingen till Investeringsbanken kan dock innebära vissa avgränsningsproblem när det gäller verksamhetsinriktningen. Jag har tidigare (kap.12) behandlat Investeringsbankens verksamhet och därvid föreslagit förändringar så att bankens flexibilitet när det gäller kreditgivningen kan ökas. Banken arbetar huvudsakligen genom långivning men har också

möjlighet att gå in som ägare i företag. Jag förutsätter att en fördelning av verksamheten mellan banken och fonden sker på så sätt att fonden får förtur till sådana engagemang som ligger inom dess verksamhetsområde. Inget bör dock hindra att både fonden och banken engagerar sig i samma företag. Det är ju f.ö. inte ovanligt att till banker närstående organ engagerar sig med ägarkapital i resp. banks kundföretag.

Jag vill i detta sammanhang också nämna att småföretagsfonden med hänsyn till ändamålet med sin verksamhet bör hänföras till sådana juridiska personer som har inskränkt skattskyldighet enligt 53 1 mom. d) kommunalskattelagen (1928:370). Detta innebär att fonden blir befriad från statlig inkomstskatt och förmögenhetsskatt och att den blir skyldig att erlagga kommunalskatt endast såvitt avser inkomst av fastighet. Något lagförslag om detta läggs inte fram nu. Chefen för finansdepartementet avser att senare återkomma till frågan.

13.3 Kapitalförsörjning

Mitt förslag: Småföretagsfonden tillförs medel inom ramen för AP-fondsystemet genom att ytterligare en övergångsbestämmelse införs i lagen (1983:1092) med reglemente för allmänna pensionsfonden. Innebörden av övergångsbestämmelsen är att riksförsäkringsverket år 1984 efter beslut av regeringen till småföretagsfonden skall överföra 100 milj. kr. som stiftelsekapital.

Skäl för mitt förslag: ATP-systemet tillförs medel enligt lagen (1981:691) om socialavgifter, lagen (1983:219) om tillfällig vinstskatt och lagen (1983:1086) om vinstdelningsskatt. Enligt lagen (1983:1092) med reglemente för allmänna pensionsfonden ankommer det på riksförsäkringsverket att varje år enligt vissa bestämmelser överföra medel till de olika fondstyrelsernas förvaltning. Enligt övergångsbestämmelserna p.7 till nämnda reglemente skall summan av de medel som enligt 27 § andra stycket första meningen får överföras till en löntagarfundsstyrelses förvaltning för år 1984 minskas med 20 milj. kr. Den direkta effekten av detta är att dessa medel, sammanlagt 100 milj. kr., är reserverade för annat ändamål. I enlighet med vad som uttalades i prop. 1983/84:50 om löntagarfonder skall medlen tillföras småföretagsfonden. Enligt min mening är det lämpligt att införa ett tillägg i övergångsbestämmelserna med innebörden att riksförsäkringsverket år 1984 efter beslut av regeringen till småföretagsfonden skall överföra detta belopp som stiftelsekapital. Därvid kan i regeringsbeslutet också införas regler om avkastningskrav på stiftelsekapitalet i småföretagsfonden.

13.4 Avkastningskrav

Mitt förslag: Småföretagsfonden skall till AP-fondsystemet årligen fr. o. m. år 1985 överföra en real avkastning motsvarande en viss procent av nuvärdet av de medel som tillförts fonden från AP-fondsystemet. För åren 1985, 1986 och 1987 är avkastningskravet 1%. För åren 1988, 1989 och 1990 är avkastningskravet 2%. Fr.o.m. år 1991 är avkastningskravet 3%.

Skäl för mitt förslag: Eftersom småföretagsfonden tillförs kapital från AP-fondsystemet finner jag det rimligt att ställa i princip samma avkastningskrav på dessa medel som på de medel som förvaltas av fjärde fondstyrelsen och de fem löntagarfondstyrelserna. Detta avkastningskrav är bestämt till 3% av nuvärdet av de medel som resp. styrelse förvaltar. Avkastningskravet är fastställt med utgångspunkt i att fjärde fondstyrelsen och löntagarfondstyrelserna i sin kapitalförvaltning skall placera fondmedlen så att kraven på god avkastning, långsiktighet och riskspridning tillgodoses. Dessa förutsättningar bör enligt min mening gälla även för småföretagsfonden. Jag anser det också lämpligt att småföretagsfondens avkastning återförs till AP-fondsystemet på samma sätt som gäller för de medel som förvaltas av fjärde fondstyrelsen och löntagarfondstyrelserna.

Det finns dock skäl att medge småföretagsfonden en viss "upptrappingsperiod" innan fullt avkastningskrav ställs. Till skillnad från fjärde fondstyrelsen och löntagarfondstyrelserna kommer småföretagsfonden inte att kunna göra placeringar i aktier som är inregistrerade vid Stockholms fondbörs. Det innebär att avkastningen av placeringarna i stor utsträckning kommer att ske i form av värdetillväxt och inte i form av utdelning. Det tar viss tid, erfarenhetsmässigt mellan fem och tio år, innan sådan värdetillväxt kan realiseras. Vidare innebär begränsningen till småföretagssektorn att möjligheterna till riskspridning också minskas.

13.5 Placering av medel

Mitt förslag: Förvaltningen av småföretagsfonden skall syfta till god avkastning, långsiktighet och riskspridning.

Småföretagsfondens huvudinriktning skall vara att finansiera sådana investment- och utvecklingsbolag, som i sin tur är inriktade på att göra placeringar av riskkapital i företag inom småföretagssektorn. Fonden skall dock vara oförhindrad att göra placeringar även i andra icke börsnoterade företag.

Småföretagsfonden får placera sina medel

- i svenska aktier som inte är inregistrerade vid Stockholms fondbörs
- i sådana konvertibla skuldebrev eller skuldebrev förenade med op-

tionsrätt till nyteckning som har utfärdats av svenska aktiebolag, vars aktier inte är inregistrerade vid Stockholms fondbörs.

- som andelar i svenska kommanditbolag
- som förlagsinsatser i svenska ekonomiska föreningar
- som lån till andra svenska företag än svenska aktiebolag vars aktier är inregistrerade vid Stockholms fondbörs.

För att tillgodose kravet på ändamålsenlig förvaltning av likvida medel och hålla en tillfredställande betalningsberedskap får medel placeras hos bank, postgirot eller i statsskuldväxlar, skattkammarväxlar, bankcertifikat och företagscertifikat.

Skäl för mitt förslag: Som jag tidigare har anført bör samma allmänna krav på medelsförvaltning ställas på småföretagsfonden som på den fjärde AP-fonden och löntagarfonderna. Avsikten med småföretagsfonden är således inte att förse småföretagssektorn med kapital till särskilt fördelaktiga villkor, utan att säkerställa att viss andel av riskkapitalutbudet på marknadmässiga villkor erbjuds denna företagsgrupp.

När det gäller huvudinriktningen av verksamheten vid småföretagsfonden bör det vara en strävan att hålla nere förvaltningskostnaderna. En ordning där fonden prövar och följer upp ett stort antal engagemang i många små företag är därför mindre lämplig. Under de senaste åren har det vuxit fram ett betydande antal småföretagsinriktade investmentbolag, ofta med regional förankring, och ett antal riskkapitalplaceringsföretag, s.k. Venture Capitalföretag eller Tillväxtinvestbolag. Jag finner det mest ändamålsenligt att småföretagsfondens medel i första hand placeras som riskkapital i olika former i sådana småföretagsinriktade utvecklings- och investmentbolag. Jag vill också peka på att placeringar i sådana bolag kan ge en "multiplikatoreffekt" på riskkapitalutbudet till småföretagssektorn. En förutsättning är givetvis att det finns ett intresse bland investment- och utvecklingsbolagen att på detta sätt samarbeta med småföretagsfonden. Vad jag nu har sagt innebär inte att småföretagsfonden skall vara förhindrad att göra engagemang även i andra företag om detta visar sig affärsmässigt riktigt.

Som jag inledningsvis anförde bör småföretagsfondens medel kanaliseras till småföretagssektorn i form av riskkapital. Det innebär att placeringarna i huvudsak bör göras i form av aktier, konvertibla skuldebrev, skuldebrev med optionsrätt till nyteckning av aktier eller förlagsandelar i ekonomiska föreningar. I vissa fall kan det dock visa sig vara förenligt både med fondens och företagets intresse att fonden gör sin placering som ett lån. Jag tänker därvid främst på lån med speciella villkor beträffande återbetalnings- och räntebetalningstidpunkter eller med speciella villkor, t. ex. med uppskjuten amortering. Fonden bör därför ha möjlighet att göra placeringar också i form av lån. I samtliga fall bör gälla att engagemang inte bör få

göras i företag vars aktier är inregistrerade vid Stockholms fondbörs. Däremot bör småföretagsfonden kunna förvärva och inneha värdepapper som är noterade på den s.k. OTC-listan. Jag kan t. ex. förutse att företag i vilka småföretagsfonden innehar aktier efter en tid blir OTC-noterade och att det därvid är till gagn för såväl fonden som företaget att fonden kvarstår som delägare. Om ett aktiebolag i vilket fonden har engagemang får sina aktier inregistrerade vid Stockholms fondbörs, bör småföretagsfonden i den takt det kan ske på ett ekonomiskt tillfredsställande sätt avveckla sina engagemang i företaget.

Löntagarfondstyrelserna har givits möjlighet att göra placeringar också i förlägsinsatser i svenska ekonomiska föreningar. Samma möjlighet bör finnas för småföretagsfonden. Härigenom öppnas en möjlighet för småföretagsfonden att gå in som finansiär av personalägda företag i den mån de drivs som ekonomiska föreningar. Jag vill i detta sammanhang också peka på möjligheten för de personalägda företag som drivs i aktiebolagsform att erbjuda småföretagsfonden att bli minoritetsägare i det personalägda företaget. Det får därvid givetvis ankomma på fonden att på samma sätt som i övriga fall bedöma om ett sådant engagemang är affärsmässigt riktigt och förenligt med de allmänna krav på medelsförvaltningen som ställs på fonden.

När det gäller möjligheter till placeringar av likvida medel bör samma regler gälla för småföretagsfonden som för den fjärde AP-fondstyrelsen och löntagarfondstyrelserna.

13.6 Inflytande

Mitt förslag: Småföretagsfondens huvudinriktning skall vara att begränsa sin ägarandel till en minoritetspost i resp. företag. Några särskilda begränsningsregler i detta avseende bör dock inte finnas.

Frågan om småföretagsfonden skall inneha styrelseplats i de delägda företagen får bedömas i varje särskilt fall av fonden i samverkan med det aktuella företaget. På motsvarande sätt får fonden bedöma om särskild revisor skall utses i ekonomisk förening.

Skäl för mitt förslag: Småföretagsfonden bör inte ha ett så stort aktieinnehav i något företag att den kan tvingas att ta på sig ett företagaransvar. Jag avser därmed ett fortlöpande huvudansvar för något företags förvaltning. Däremot bör småföretagsfonden ta ett normalt delägaransvar och tillsammans med övriga ägare verka för bl. a. att företagen drivs på ett effektivt sätt. I likhet med vad som gäller för fjärde AP-fondstyrelsen och löntagarfondstyrelserna bör ingen rösträttsbegränsning eller liknande sättas upp för småföretagsfondens innehav av aktier i icke börsnoterade aktiebolag. När det gäller ekonomiska föreningar begränsas insatsernas storlek av gällande lagstiftning.

När det så gäller frågan om småföretagsfonden skall innehå styrelseplats i de delägda företagen, bör utgångspunkten vara fondens och företags gemensamma bedömning av vad som bäst gagnar verksamheten i det aktuella fallet. Några bestämda regler i detta avseende bör därför inte ställas upp. Motsvarande resonemang kan föras för särskild revisor i ekonomisk förening.

13.7 Lagförslag

I enlighet med vad jag tidigare har anfört (avsnitt 13.3) har inom industri-departementet upprättats förslag till lag om ändring i lagen (1983:1092) med reglemente för allmänna pensionsfonden. Förslaget har upprättats i samråd med chefen för socialdepartementet.

14 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen

dels att anta förslaget till

1. lag om ändring i lagen (1983:1092) med reglemente för allmänna pensionsfonden,

dels att

2. godkänna en sammanslagning av TEMU-Bolagen samt därvid bemyndiga regeringen att vidta de åtgärder som behövs för att åstadkomma detta (kap. 8),
3. godkänna vad jag har föreslagit i fråga om utfästelse om stöd vid Fonden för industriellt utvecklingsarbete (kap. 9),
4. godkänna vad jag har föreslagit i fråga om forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag (kap. 10),
5. godkänna de ändrade riktlinjer för finansieringsverksamheten vid de regionala utvecklingsfonderna som framgår av vad jag har anfört (avsnitt 11.5.3),
6. godkänna de ändrade riktlinjer för verksamheten vid Sveriges Investeringsbank AB som jag har angett i det föregående (kap. 12),
7. medge att under budgetåren 1985/86 och 1986/87, utöver under budgetåret 1984/85 ej disponerade medel, 53 000 000 kr. får användas för stöd till industriell utveckling inom mikroelektroniken (kap. 7),
8. medge att under budgetåren 1985/86 och 1986/87, utöver under budgetåret 1984/85 ej disponerade medel, 4 000 000 kr. får användas för stöd till vidareutbildning och kunskapsspridning inom mikroelektroniken (kap. 7),

9. medge att under budgetåren 1985/86 och 1986/87 400 000 000 kr. får användas för medeltillskott till Industrifonden (kap. 9),
10. medge att under budgetåren 1985/86 och 1986/87, utöver under budgetåret 1984/85 ej disponerade medel, 42 500 000 kr. får användas för forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag (kap. 10),
11. medge att under budgetåren 1985/86 och 1986/87, utöver under budgetåret 1984/85 ej disponerade medel, 448 000 000 kr. får användas för verksamheten vid statens industriverk i enlighet med vad jag har anfört under avsnitt 11.1.2.

Vidare hemställer jag att regeringen bereder riksdagen tillfälle att ta del av vad jag har anfört om

12. industripolitikens inriktning (kap. 5).

15 Anslagsfrågor för budgetåret 1984/85

TOLFTE HUVUDTITELN

B. Industri m. m.

B 1. Statens industriverk: Förvaltningskostnader

1982/83 Utgift	26 937 000
1983/84 Anslag	46 121 000
1984/85 Förslag	42 262 000

Vid beräkningen av anslaget har huvudalternativet tillämpats (–961 000 kr.). Härå ingår besparingar genom administrativ samordning på Liljeholmen av statens industriverk, statens energiverk och styrelsen för teknisk utveckling.

Medel för assistent åt hemslöjdskonsulenten har förts över till anslaget B 4. Främjande av hemslöjden (–64 000 kr.).

Medel för konsultkostnader m. m. inom utredningsverksamheten har förts över till ett föreslaget nytt reservationsanslag benämnt B 12. Statens industriverk: Utredningsverksamhet. För budgetåret 1983/84 beräknas det överförda beloppet motsvara 3,5 milj. kr.

	1983/84	Beräknad ändring 1984/85	
		Statens industriverk	Före- draganden
Personal	180,5¹	—	— ²
Anslag			
<i>Utgifter</i>			
Förvaltningskostnader	39 531 000	+ 1 289 000	— 2 224 000
(därav lönekostnader)	(30 960 000)	(+ 723 000)	(+ 1 030 000)
Lokalkostnader	8 000 000	—	— 1 745 000
Engångsanvisning	500 000	—	— 500 000
	48 031 000	+ 1 289 000	— 4 469 000
<i>Inkomster</i>			
Medel som tillförs anslaget från anslaget B 8. Branschfrämjande åtgärder för tekoin- dustrin	650 000	—	— 650 000
Medel som tillförs anslaget E 4. Utbild- ning och rådgivning m. m. för att spara energi	565 000	—	+ 18 000
Medel som tillförs anslaget från anslaget E 1. Statens energiverk: För- valtningskostnader	695 000	—	+ 22 000
	1 910 000	—	— 610 000
Nettoutgift kr.	46 121 000	+ 1 289 000	— 3 859 000

¹ Därutöver övergångsvis 13 tjänster.

² Preliminärt i avvaktan på beslut om administrativ samordning.

Med hänvisning till sammanställningen hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen

att till *Statens industriverk: Förvaltningskostnader* för budgetåret 1984/85 anvisa ett förslagsanslag av 42 262 000 kr.

B 12. Statens industriverk: Utredningsverksamhet

Nytt anslag (förslag) 4 500 000

I enlighet med vad jag tidigare har anfört (avsnitt 11.2) bör ett nytt reservationsanslag föras upp på statsbudgeten för budgetåret 1984/85 för att täcka *konsultkostnader m. m. inom utredningsverksamheten*. Sådana kostnader täcks innevarande budgetår från anslaget B 1. Statens industriverk: Förvaltningskostnader. Jag beräknar att dessa kostnader uppgår till 3,5 milj. kr. För budgetåret 1984/85 beräknar jag en ökning med 1 milj. kr. för utredningsverksamheten. Anslaget bör sålunda uppgå till (3,5 + 1 =) 4,5 milj. kr.

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen

att till *Statens industriverk: Utredningsverksamhet* för budgetåret 1984/85 anvisa ett reservationsanslag av 4 500 000 kr.

B 13. Branschfrämjande åtgärder

1982/83 Utgift	63 694 859 ¹	Reservation	50 421 984
1983/84 Anslag	27 740 000 ²		
1984/85 Förslag	20 353 000		

¹ Inkl. industripolitiska åtgärder för tekoindustrin uppgående till 38 000 000 kr.

² Av anslaget får 2 934 000 kr. ej disponeras. Dessa medel avser administrationskostnader.

Från anslaget bestrids kostnader för branschfrämjande åtgärder för vissa branscher. Åtgärderna omfattar utbildningsåtgärder, teknisk konsultverksamhet, omställningsfrämjande åtgärder och exportfrämjande åtgärder enligt av statsmakterna tidsbegränsade program.

Programmet för den träbearbetande industrin (möbel-, snickeri- och trähusindustrierna) har förlängts till att omfatta budgetåret 1983/84 samt därvid utvidgats till att omfatta sågverksindustrin (prop. 1982/83:100 bil. 14, NU 34, rskr 373). För den manuella glasindustrin har riksdagen våren 1981 beslutat om ett förstärkt treårigt program t.o.m budgetåret 1983/84 (prop. 1980/81:89, NU 45, rskr 296). Fr.o.m. budgetåret 1983/84 har ett struktur- och utvecklingsprogram för övriga industrisektorer införts (prop. 1982/83:100 bil. 14, NU 34, rskr 373). Programmet för övriga industrisektorer omfattar enbart omvärldsanalyser och andra utredningsinsatser.

De branschfrämjande åtgärderna för tekoindustrin har för budgetåret 1983/84 förts till ett särskilt anslag B 8. Branschfrämjande åtgärder för tekoindustrin (prop. 1982/83:100 bil. 14, NU 34, rskr 373).

Administrationn av verksamheten är förlagd till statens industriverk.

I enlighet med vad jag tidigare har anfört (avsnitt 11.3.2) föreslår jag att verksamheten med de branschfrämjande åtgärderna inom den träbearbetande industrin inkl. sågverksindustrin under budgetåret 1984/85 fortsätter i nästan oförändrad omfattning. I fråga om verksamheten med branschfrämjande åtgärder för den manuella glasindustrin föreslås att inga nya medel tillförs anslaget för budgetåret 1984/85, utan att verksamheten får bedrivas enbart inom ramen för kvarstående medel vid utgången av budgetåret 1983/84. Verksamheten med omvärldsanalyser och andra utredningsinsatser inom övriga industrisektorer – det s. k. struktur- och utvecklingsprogrammet för övriga industrisektorer – föreslås få en ökning av resurserna med 2 milj. kr. utöver kostnadsuppräknings. Sammanlagt beräknar jag således för branschfrämjande åtgärder för budgetåret 1984/85 (13 507 000 + 6 846 000 =) 20 353 000 kr.

Med hänvisning till vad jag har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen

att till *Branschfrämjande åtgärder* för budgetåret 1984/85 anvisa ett reservationsanslag av 20 353 000 kr.

B 14. Stimulans till spridning av flexibla tillverkningssystem

Nytt anslag (förslag) 15 000 000

I enlighet med vad jag nyss har anfört (avsnitt 11.3.4) bör ett nytt reservationsanslag, Stimulans till spridning av flexibla tillverkningssystem, föras upp på statsbudgeten för budgetåret 1984/85. Jag beräknar anslagsbehovet för vart och ett av budgetåren 1984/85, 1985/86 och 1986/87 till 5 milj. kr. Det sammanlagda beloppet, 15 milj. kr., bör av anslagstekniska skäl lämpligen anvisas i sin helhet budgetåret 1984/85.

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen

att till *Stimulans till spridning av flexibla tillverkningssystem* för budgetåret 1984/85 anvisa ett reservationsanslag av 15 000 000 kr.

B 15. Åtgärder för havsindustriell kompetensutveckling

Nytt anslag (förslag) 20 000 000

I enlighet med vad jag nyss har anfört (avsnitt 11.3.5) bör ett nytt reservationsanslag, Åtgärder för havsindustriell kompetensutveckling, föras upp på statsbudgeten för budgetåret 1984/85. Jag beräknar det sammanlagda anslagsbehovet för budgetåren 1984/85, 1985/86 och 1986/87 till 20 milj. kr. Beloppet bör av anslagstekniska skäl lämpligen anvisas i sin helhet för budgetåret 1984/85.

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen

att till *Åtgärder för havsindustriell kompetensutveckling* för budgetåret 1984/85 anvisa ett reservationsanslag av 20 000 000 kr.

B 16. Småföretagsutveckling

1982/83 Utgift ¹	57 634 522	Reservation ¹	50 197 434
1983/84 Anslag ¹	101 850 000		
1984/85 Förslag	146 850 000		

¹ Avser anslagen Bidrag till regionala utvecklingsfonder m. m. och Bidrag till företagsinriktad fortbildning.

I enlighet med vad jag nyss har anfört (avsnitt 11.5) bör de båda nuvarande anslagen Bidrag till regionala utvecklingsfonder m. m. och Bidrag till företagsinriktad fortbildning sammanföras till ett nytt reservationsanslag som bör benämnas Småföretagsutveckling. Från detta anslag bör också bekostas huvuddelen av de övriga verksamheter inom SIND:s huvudprogram Småföretagsutveckling som jag nyss har redogjort för (avsnitten 11.5.2 och 11.5.4–11.5.7).

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen att

1. till *Småföretagsutveckling* för budgetåret 1984/85 anvisa ett reservationsanslag av 146 850 000 kr.,
2. medge att utgående reservationer budgetåret 1983/84 på reservationsanslagen Bidrag till regionala utvecklingsfonder m. m. och Bidrag till företagsinriktad fortbildning förs över till reservationsanslaget Småföretagsutveckling.

B 17. Åtgärder för att främja industridesign

Nytt anslag (förslag) 15 000 000

I enlighet med vad jag tidigare har anfört (avsnitt 11.5.8) bör ett nytt reservationsanslag, Åtgärder för att främja industridesign, föras upp på statsbudgeten för budgetåret 1984/85. Jag beräknar anslagsbehovet för vart och ett av budgetåren 1984/85, 1985/86 och 1986/87 till 5 milj. kr. Det sammanlagda beloppet, 15 milj. kr., bör av anslagstekniska skäl lämpligen anvisas i sin helhet budgetåret 1984/85.

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen

att till *Åtgärder för att främja industridesign* för budgetåret 1984/85 anvisa ett reservationsanslag av 15 000 000 kr.

B 18. Täckande av förluster vid viss garantigivning, m. m.

1982/83 Utgift ¹	108 447 020
1983/84 Anslag ¹	160 002 000
1984/85 Förslag	160 000 000

¹ Avser anslagen Täckande av förluster i anledning av garantigivning hos regionala utvecklingsfonder, Täckande av förluster i anledning av statliga industrigarantilån m. m., Täckande av förluster på grund av strukturgarantier till företag inom vissa industribranscher och Täckande av förluster i anledning av statliga garantier för lån till Tillväxtinvestbolag m. m.

Från anslaget Täckande av förluster i anledning av statliga industrigarantilån m. m. infrias f.n. vid behov statliga garantier enligt förordningen (1978:507) om industrigarantilån m. m. Vidare infrias från detta anslag förluster på vissa äldre typer av garantier (jfr prop. 1982/83:100 bil. 14, s.30, NU 34, rskr 373). I fortsättningen bör kostnaderna för sådana förluster belasta ett nytt förslagsanslag som bör benämnas Täckande av förluster vid viss garantigivning, m. m.

Från anslaget Täckande av förluster i anledning av garantigivning hos regionala utvecklingsfonder betalas f.n. bidrag till regionala utvecklingsfonder för att till viss del täcka förluster i anledning av fondernas garantigivning. Detta system har upphört för garantier som fonderna beslutar om

fr. o. m. den 1 januari 1984 (prop. 1983/84:40 bil. 10, NU 8, rskr 94). Bidrag för att täcka eventuella förluster på tidigare beviljade garantier bör i fortsättningen bekostas från det nya förslagsanslaget Täckande av förluster vid viss garantigivning, m. m.

Från anslaget Täckande av förluster på grund av strukturgarantier till företag inom vissa industribranscher bekostas f.n. förluster på strukturgarantier, särskilda strukturgarantier för tekoindustrin och särskilda strukturgarantier för manuell glasindustri. I fortsättningen bör kostnaderna för sådana förluster belasta det nya förslagsanslaget Täckande av förluster vid viss garantigivning, m. m.

Från anslaget Täckande av förluster i anledning av statliga garantier för lån till Tillväxtinvestbolag m. m. bekostas f.n. förluster med anledning av garantier till sådana bolag. I fortsättningen bör kostnaderna för sådana förluster belasta det nya förslagsanslaget Täckande av förluster vid viss garantigivning, m. m. Jag vill erinra om att en ram om 25 milj. kr. har fastställts för sådana garantier (prop. 1981/82:118 bil. 4, NU 51, rskr 417). Hittills har 17 milj. kr. disponerats.

I enlighet med riksdagens beslut (prop. 1983/84:40 bil. 10, NU 8, rskr 94) upphörde systemet med statsbidrag till nedläggningshotade företag vid utgången av år 1983. Under budgetåret 1983/84 bekostas sådana bidrag från anslaget Statsbidrag till nedläggningshotade företag. Det kan inte uteslutas att bidrag som beviljats före utgången av år 1983 kan komma att behöva betalas ut efter utgången av budgetåret 1983/84, eftersom bidragen betalas ut i efterskott. Av praktiska skäl förordar jag att sådana eftersläpande utbetalningar skall belasta det nya förslagsanslaget Täckande av förluster vid viss garantigivning, m. m. Jag beräknar att det endast kan bli fråga om smärre belopp som kan komma att belasta anslaget för detta ändamål.

Från anslaget Kostnader för räntebefrielse vid särskilda strukturgarantier för manuell glasindustri bekostas f.n. viss räntebefrielse för statligt garanterade lån till företag inom denna industrisektor. I enlighet med vad jag har anfört tidigare (avsnitt 11.3.3) bör sådana kostnader täckas endast i samband med särskilda strukturgarantier till manuell glasindustri som har beslutats före budgetåret 1984/85. Av praktiska skäl förordar jag att sådana kostnader i fortsättningen skall belasta det nya förslagsanslaget Täckande av förluster vid viss garantigivning, m. m. Jag beräknar att det endast kan bli fråga om smärre belopp som kan komma att belasta anslaget för detta ändamål.

Jag har tidigare (avsnitt 11.3.3) behandlat den fortsatta verksamheten med industrigarantilån och strukturgarantier.

Med hänvisning till vad jag har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att

1. fastställa en ram för strukturgarantier till företag inom vissa

- industribranscher samt för särskilda strukturgarantier för textil- och konfektionsindustrin som uppgår till 444 500 000 kr.,
2. fastställa en ram för statlig garanti enligt förordningen (1978:507) om industrigarantilån m. m. som uppgår till 1 050 000 000 kr.,
 3. till *Täckande av förluster vid viss garantigivning, m. m.* för budgetåret 1984/85 anvisa ett förslagsanslag av 160 000 000 kr.

B 20. Åtgärder för att främja teknikupphandling och underleverantörsutveckling

Nytt anslag (förslag) 26 000 000

I enlighet med vad jag tidigare har anfört (kap. 8) bör ett nytt reservationsanslag, Åtgärder för att främja teknikupphandling och underleverantörsutveckling, föras upp på statsbudgeten för budgetåret 1984/85. Jag beräknar det sammanlagda anslagsbehovet för budgetåren 1984/85, 1985/86 och 1986/87 till 26 milj. kr. Av beloppet har jag beräknat 2 milj. kr. för kompetensuppbyggnad vid TEMU-Bolagen. Beloppet bör av anslagstekniska skäl lämpligen anvisas i sin helhet budgetåret 1984/85.

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen

att till *Åtgärder för att främja teknikupphandling och underleverantörsutveckling* för budgetåret 1984/85 anvisa ett reservationsanslag av 26 000 000 kr.

F. Teknisk utveckling m. m.

F 11. Bidrag till Ingenjörsvetenskapsakademien

1982/83 Utgift	3 200 000
1983/84 Anslag	3 700 000
1984/85 Förslag	4 400 000

Ingenjörsvetenskapsakademien

Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA) framhåller att akademien för att effektivt kunna genomföra sina arbetsuppgifter behöver en samlad och säker finansiering av sin grundläggande verksamhet. IVA beräknar för en oförändrad ambitionsnivå en uppräknig av statens bidrag med 370 000 kr. som kompensation för kostnadsstegringar utanför akademiens kontroll. Därutöver har IVA hemställt om en ökning av 1 350 000 kr. av den statliga andelen av akademiens finansiering, dvs. av den grundläggande verksamheten. Ett viktigt skäl till förstärkning av den grundläggande verksamheten är enligt IVA att skapa möjligheter att analysera och behandla ett större

antal frågor än tidigare. Härigenom vidgas den kunskapsbas och den beredskap som gör det möjligt för IVA att effektivt behandla för samhället viktiga problem och föreslå lösningar till dessa. Genom regeringsbeslut har tjänstebrevsrätten för samtliga akademier, således även för IVA, avskaffats fr. o. m. den 1 januari 1983. IVA hemställer om kompensation för merkostnader på grund av detta beslut.

Föredraganden

Med hänvisning till vad jag tidigare har anfört om IVA:s verksamhet beräknar jag medel för en ökning av statens bidrag med 700 000 kr. till 4 400 000 kr.

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen

att till *Bidrag till Ingenjörsvetenskapsakademien* för budgetåret 1984/85 anvisa ett anslag av 4 400 000 kr.

F 13. Stöd till industriellt utvecklingsarbete

1982/83 Utgift	150 000 000
1983/84 Anslag	150 000 000
1984/85 Förslag	200 000 000

Under denna anslagsrubrik anvisas medel till Fonden för industriellt utvecklingsarbete (Industrifonden).

Med hänvisning till vad jag tidigare har anfört beträffande Industrifondens verksamhet (kap. 9) hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att till *Stöd till industriellt utvecklingsarbete* för budgetåret 1984/85 anvisa ett reservationsanslag av 200 000 000 kr.

F 17. Forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag

Nytt anslag (förslag) 20 000 000

I enlighet med vad jag tidigare har anfört (kap. 10) bör ett nytt system med forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag införas. För att täcka kostnaderna för detta bör ett nytt reservationsanslag föras upp på statsbudgeten för budgetåret 1984/85. Jag beräknar kostnaderna för budgetåret 1984/85 till 20 milj. kr.

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen

att till *Forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag* för budgetåret 1984/85 anvisa ett reservationsanslag av 20 000 000 kr.

F 18. Industriell utveckling inom mikroelektroniken

1983/84 Anslag	24 000 000
1984/85 Förslag	36 500 000

Under detta anslag anvisas medel för bidrag i anslutning till *delprogram 4. Industriell utveckling* inom ramen för det nationella mikroelektronikprogrammet (prop. 1983/84:8, NU 11, rskr 130).

Styrelsen för teknisk utveckling

Styrelsen för teknisk utveckling (STU) har för de fem åren som mikroelektronikprogrammet beräknas pågå (1983/84–1987/88) föreslagit 25, 50, 45, 30 resp. 15 milj. kr. Insatserna föreslås att omfatta åtta teknikupphandlingsprojekt för upphandling av produktions- och konstruktionskapacitet för mikroelektronik.

Föredraganden

I enlighet med vad jag tidigare (kap. 7) och i samband med prop. 1983/84:8 har anfört anser jag det angeläget att den industriella kompetensen förstärks inom mikroelektronikområdet. De identifierade delprojekten kan på ett verkningsfullt sätt bidra till detta. Det är dock viktigt att inriktningen av projekten anpassas till de eventuellt ändrade förutsättningar som den snabba tekniska utvecklingen inom detta område kan ge upphov till och att stödet lämnas i en form som bäst passar resp. projekt. För några av projekten bör kollektiv forskning vara den lämpliga formen medan teknikupphandling i vid bemärkelse bör kunna användas.

För innevarande budgetår har 24 milj. kr. anslagits för detta delprogram. Jag har tidigare nämnt att försvarsmakten, det ekonomiska försvaret och televerket kommer att medverka finansiellt inom detta delprogram. Jag beräknar därför med utgångspunkt i STU:s förslag att ett nytillskott på 36,5 milj. kr. torde krävas för nästa budgetår.

Jag har i mina överväganden för detta anslag samrått med cheferna för försvars- och kommunikationsdepartementen.

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen

att till *Industriell utveckling inom mikroelektroniken* för budgetåret 1984/85 anvisa ett reservationsanslag av 36 500 000 kr.

F 19. Vidareutbildning och kunskapsspridning inom mikroelektroniken

1983/84 Anslag	2 000 000
1984/85 Förslag	2 000 000

Under detta anslag anvisas medel för vissa insatser i anslutning till *delprogram 1. Utbildning* inom ramen för det nationella mikroelektronik-

programmet (prop. 1983/84:8, NU 11, rskr 130). Huvuddelen av insatserna inom detta delprogram tas upp av chefen för utbildningsdepartementet i annat sammanhang.

Styrelsen för teknisk utveckling

STU har i anslutning till framställan om ett nationellt mikroelektronikprogram hemställt om särskilda medel inom delprogram 1. Utbildning för åren 1983/84–1986/87 på 1, 2, 2 resp. 1 milj. kr.

Föredraganden

I enlighet med vad jag tidigare (kap. 7) och i samband med prop. 1983/84:8 har anfört anser jag det angeläget att kunskaper om kretskonstruktion sprids så att de kan bli tillgängliga även för små och medelstora företag. Medlen bör användas till dels en vidareutbildning av kretskonstruktörer och dels för att sprida information om den nya teknikens möjligheter. I fråga om vidareutbildning anser jag att Stiftelsen Institutet för Företagsutveckling (SIFU) kan spela en viktig roll. För nästa budgetår förordar jag med utgångspunkt i STU:s förslag att 2 milj. kr. anvisas för vidareutbildning och kunskapsspridning. Medlen bör fördelas av STU i samråd med SIND.

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen

att till *Vidareutbildning och kunskapsspridning inom mikroelektroniken* för budgetåret 1984/85 anvisa ett reservationsanslag av 2 000 000 kr.

16 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition förelägga riksdagen vad föredraganden har anfört för de åtgärder eller det ändamål som föredraganden har hemställt om.

*Bilaga 1***Svensk industri — nuläge och utvecklingsbetingelser*****Innehåll**

	Sid.
1 De ekonomiska utsikterna är på kort sikt goda	190
2 1970-talet — förändringarnas årtionde	194
3 Industriutvecklingen i Sverige	197
4 Hög omvandlingstakt — men inte tillräcklig?	205
4.1 Industrins strukturomvandling	205
4.2 Nyetableringar och konkurser	211
4.3 Förändringar inom storföretagen	213
4.4 Förändringar i tekniknivå och teknikinriktning	216
4.5 Utvecklingsblock inom svensk industri	221
4.6 Produktionsminskning och anpassning	225
5 Varför har svensk industri stagnerat?	226
5.1 Kostnadsläget	226
5.2 Svensk industristruktur i jämförelse med andra länders	229
5.3 Efterfrågebortfall och ny konkurrens	233
5.4 Slutsatser om varför svensk industri stagnerat	237
6 Svensk industri och framtiden	240
6.1 Framtidsstudier	240
6.2 Ett framtidsscenario	242
6.3 Orosmoment	243
6.4 Förnyelse av svenskt näringsliv — en framtidsbild i flera dimensioner	246
6.5 Förutsättningar för förstärkt svensk konkurrenskraft	259

* Bilagan har diskuterats vid möten med näringspolitiska rådet (1 1969: A) den 14 december 1983 och 27 januari 1984. Rådet har dock inte beretts möjlighet att ta ställning till bilagans slutliga uppläggning och innehåll.

1 De ekonomiska utsikterna är på kort sikt goda

Hösten 1983 har fyllts av rader av optimistiska konjunkturrapporter. Ledande indikatorer visar att den svenska ekonomin har börjat återhämta sig. Framför allt baseras de optimistiska förutsägelseerna på att världsekonomin som helhet och världshandeln åter tillväxer.

Redan under första halvåret 1983 uppvisade Förenta Staterna och Kanada betydande förbättringar i konjunkturläget. Från första till andra halvåret 1983 anges BNP-tillväxten i USA till hela 7,5 % (årstakt) och för Kanada var motsvarande siffra 5%. Det traditionellt starkt tillväxande Japan redovisar klart lägre värden, men även där har kurvorna vänt uppåt. Från 1 % tillväxttakt mellan sista kvartalet 1982 och första kvartalet 1983 till en beräknad uppgång med ca 4 % i årstakt under andra halvåret 1983. Också de dominerande ekonomierna i Västeuropa kan med en viss eftersläpning redovisa klart ökande tillväxttakt. Utsikterna för det närmaste året är mot denna bakgrund ljusa.

Tabell 1 Beräknad BNP-utveckling i Sverige och vissa andra länder
(Procentuell förändring från föregående år)

	1983	1984
Sverige	2	2,5
USA	3,5	4,75
Japan	3	4
Västtyskland	1,25	2,25
Frankrike	0,5	0,75
Storbritannien	2,5	2
Italien	-1,5	2
Kanada	3	5
Danmark	1,75	1,25
Finland	2,5	3
Norge	2	0
OECD-Europa	1	1,75

Källa: Preliminär nationalbudget 1984

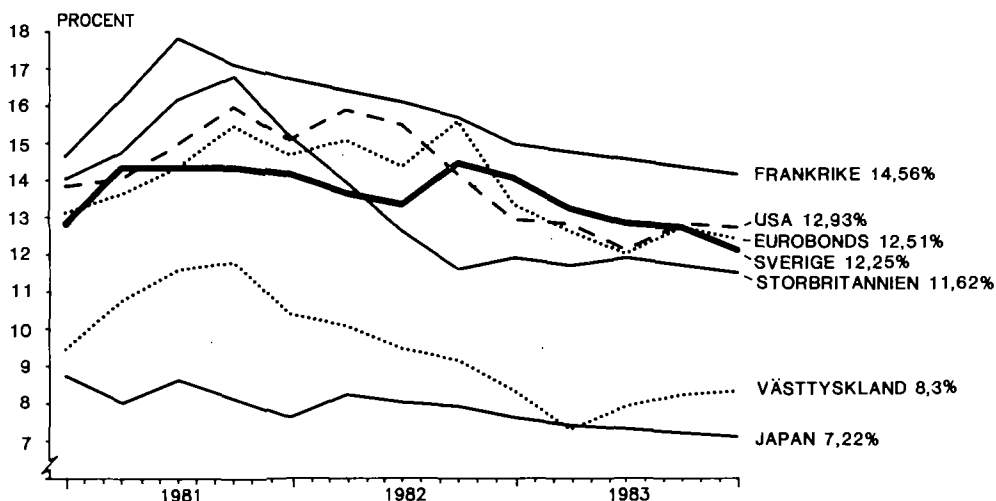
Som framgår av tabell 1 är utsikterna för den svenska ekonomin ljusare än för genomsnittet av övriga OECD-länder i Europa. Bakom denna prognos ligger bl. a. förväntningar om en markant ökad svensk industriproduktion.

Det finns flera tecken i utvecklingen inom OECD-blocket som ger anledning till att tro att det förbättrade konjunkturläget kan representera en mer långsiktig förbättring av världsekonomin. *Inflationstakten* har bringats ned i flertalet länder. För OECD-Europa har prisstegringstakten sjunkit från 14 till ca 8 % mellan 1979/80 och 1982/83. I flera OECD-länder (Västtyskland, Nederländerna, Schweiz, Storbritannien, Österrike, USA och Japan) är inflationen nu nere i en årstakt på 2–4 %.

Också den internationella *räntenivån* har sjunkit. Den amerikanska s. k. prime rate (vilken också anses vara en internationellt ledande ränteindika-

tor) sjönk under andra halvåret 1982 med ca 5%. I andra länder som Japan sjönk de korta räntorna med 2–3%. I figur 1 har räntan på industriobligationer angivits. Som framgår av figuren har utvecklingen varit likartad i flertalet i-länder med ett sjunkande ränteläge efter en topp år 1981.

Figur 1 Industriobligationsräntor i Sverige och utlandet
(Procent)

Anm: För Sverige anges lägsta emissionsränta, för övriga månadsgenomsnittet av effektiv ränta

Källa: Sveriges Riksbank och OECD

Andra positiva indikatorer är att *världshandeln* åter ökar och att *världsmarknadspriset på olja* sänkts och t. v. ligger fast vid 29 dollar per fat. *Dollarkursen* har fortsatt att stiga om än i en något avtagande takt. Dollarns värde mätt i svenska kronor var i mitten av januari 1984 nära 100% över nivån tre år tidigare. De svenska devalveringarna 1981 och 1982 har bidragit med endast ca en fjärdedel av den totala kursförändringen.

Allt detta ger anledning att tro på en bestående förbättring av världsekonomin. Det finns dock orostecken. Under år 1983 började åter räntenivån att röra sig uppåt i såväl USA som Västeuropa. Uppgången har bromsats men kan komma att fortsätta om investeringsaktiviteten i industrin ökar. Därmed skulle det finnas en inbyggd spärr mot en bestående konjunkturuppgång. Det skall också noteras att inflationen samtidigt har gått ned kraftigt. Den reala räntenivån är därmed i dagsläget mycket hög i flertalet länder.

Mycket stora *underskott* i den offentliga sektorn i USA (underskottet i den federala budgeten har för innevarande budgetår av OECD beräknats till \$ 180 miljarder) och i flertalet andra OECD-länder fortsätter att pressa upp ränteläget (tabell 2). Det finns skäl att betrakta dessa budgetunder-

skott som strukturella företeelser, vilka under överskådlig tid kommer att hålla uppe ränteläget och därmed inverka negativt på industrins investeringar.

Tabell 2 Budgetöverskott/underskott i vissa industriländer
(Procent av BNP)

	1980	1981	1982	1983 ¹	1984 ¹
USA	-1,2	-0,9	-3,8	-3,8	-3,7
Japan	-4,5	-4,0	-4,1	-3,4	-2,5
Västtyskland	-3,1	-3,9	-3,5	-3,1	-2,1
Frankrike	+0,3	-1,9	-2,6	3,4	-3,8
Storbritannien	-3,5	-2,8	-2,0	-2,7	-2,3
Danmark	-3,5	-6,8	-8,7	-8,3	-2,3
Norge	+5,7	+5,1	+4,7	+4,1	-7,4
Sverige	-3,7 ²	-4,9 ²	-6,4 ²	-5,9 ²	-4,5 ²

Anm: ¹ OECD-prognos. ² Konsoliderad offentlig sektor exkl. kursförluster enligt Finansdepartementet

Källa: OECD Economic Outlook

Ett annat och mycket oroande problem är den under de senaste åren gradvis stigande *arbetslösheten*. Under 1983 beräknas antalet arbetslösa inom OECD-området ha varit drygt 32 miljoner. För år 1984 beräknas arbetslösheten i stort förbli oförändrad (tabell 3). Det är ofrånkomligt att arbetslöshetsproblemet kommer att kräva omfattande politiska insatser. Det finns också anledning att frukta att en omfattande och bestående arbetslöshet kommer att förstärka kraven på olika typer av protektionistiska insatser i flera i-länder.

Tabell 3 Arbetslösheten inom OECD-området

<i>Arbetslösheten i procent av arbetskraften</i>	1982	1983	1984 (prognos)
Förenta Staterna	9,7	9,5	8
Japan	2,4	2,75	2,75
Västtyskland	6,9	8,5	9,25
Frankrike	8	8,25	9,25
Storbritannien	11,0	11,5	11,5
Italien	9,1	10	10,5
Kanada	11	12	11
Totalt för ovan angivna länder	7,9	8,25	7,75
Övriga OECD-länder	10,2	11,75	12,75
OECD Europa	9,5	10,5	11,25
OECD totalt	8,4	9	9
<i>Arbetslöshet i miljoner</i>	1982	1983	1984 (prognos)
Nordamerika	12,0	12,25	10,5
OECD Europa	16,0	18,0	19,25
OECD totalt	29,9	32,5	32,25

Källa: OECD

Utanför OECD-området utgör *skuldsättningsfrågor* (och *negativa bytesbalanser*) dominerande inslag i den ekonomiska problembilden. "Ut-

vecklingsbara" länder som Brasilien och Mexico har visat att problemen med att skapa en balanserad exportledd tillväxt är ytterst svåra att lösa. Den starka kopplingen, som dessa länder har till USA, gör att den amerikanska politiken kommer att ha avgörande betydelse för dessa länders utveckling. Också flertalet öststater har betydande problem med utlandsupplåning och skuldsättning. För majoriteten av OPEC-länder har tidigare bytesbalansöverskott vänts i underskott. Det är nu enbart Saudi-Arabien och några mindre Gulf-stater, som fortfarande har betydande överskott. För de icke-oljeproducerande u-länderna är situationen särskilt problematisk. För dessa u-länder uppgår de årliga amorteringarna och räntebetalningarna till i genomsnitt ca 20 % av exportintäkterna. Den sammanlagda utlandsskulden i de icke oljeproducerande u-länderna uppgår f. n. till 144 % av exportvärdet. Med en totalt utestående skuld på \$ 660 miljarder vid 1983 års utgång och vikande exportintäkter är utsikterna för ekonomisk tillväxt, även på medellång sikt, dystra för de allra flesta u-länder.

För år 1983 kan vi för svensk del räkna med ett bytesbalansunderskott på i storleksordningen 6 miljarder kr. år 1983, vilket är en dramatisk minskning från föregående år (tabell 4).

Tabell 4 Sveriges bytesbalans, industriproduktion och oljeimport
(Miljarder kr., löpande priser)

	1980	1981	1982	1983	1984
Handelsbalans	-11,4	- 2,0	- 7,1	+10,3	+10,9
Bytesbalans, varor och tjänster	-10,0	- 1,3	- 5,8	+14,5	+17,2
Transfereringsnetto	- 8,8	-12,5	-16,7	-20,6	-22,4
Bytesbalans totalt	-18,8	-13,8	-22,5	- 6,1	- 5,2
Industriproduktion (bruttoproduktionsvärde)	331,8	350,2	384,3	444,1	498,0
Oljeimport (netto)	22,7	29,1	31,9	31,3	31,6

Källa: Preliminär nationalbudget 1984

För att få en uppfattning om problemets storlek kan jämförelsen göras att bytesbalansunderskottet år 1983 motsvarar ca 1,4 % av industriproduktionen. För år 1982 resp. 1984 har motsvarande procentsatser beräknats till 5,9 resp. 1,0 %. Om år 1983 tas som utgångspunkt skulle Sverige därmed behöva en ca 2 % större industriproduktion för att fylla igen bytesbalansgapet – genom ökad export- eller importsubstitution. Härvid har beaktats att av industrins bruttoproduktion utgör importinnehållet ca $\frac{1}{3}$. Läget ser därmed betydligt ljusare ut än för bara ett år sedan. Förbättringen har dock skett till priset av en nedpressad inhemsk efterfrågan med åtföljande sänkta reallöner och en något stigande arbetslöshet. De strukturella obalansproblemen i svensk ekonomi är därmed inte övervunna.

Samtliga gamla industriländer kommer att försöka utnyttja det kommande konjunkturuppsvinget för att förbättra sin ekonomiska situation. I samtliga länder ställs förhoppningar till exporten. Det behov av en förbätt-

ring av svensk industris internationella konkurrenskraft, som var nödvändig för att redan *på kort sikt* eliminera underskottet i utrikesaffärerna, har delvis redan infriats. Ytterligare expansion av industrisektorn kommer dock att krävas för att den ekonomiska balansen skall kunna återupprättas. Eftersom liknande resonemang förs i nästan alla länder kommer konkurrensen om marknadsandelar på exportmarknaderna att bli hård.

Sammanfattningsvis kan därför sägas, de ljusa konjunkturrapporterna till trots, att såväl den svenska ekonomin som världsekonomin står inför besvärliga problem också de närmaste åren. Det finns anledning att utgå ifrån att friktioner i form av protektionism även i framtiden kommer att prägla det handelspolitiska området, att marknadstillväxten kommer att präglas av stor ryckighet med väsentligt olika tillväxt i olika länder under olika tidsperioder och att det generella investeringsklimatet sannolikt inte kommer att förbättras nämnvärt.

2 1970-talet — förändringarnas årtionde

Åren strax före mitten av 1970-talet betraktas allmänt som en vågbrytare i den ekonomiska utvecklingen, såväl i Sverige som i världen i övrigt. Fram till denna tidpunkt kännetecknades de västliga industriländerna av en hög och stabil tillväxt. Tiden efter år 1975 präglas av väsentligt lägre tillväxt, hög inflation och höga räntor, valutaoro, branschkriser inom industrin m. m.

Också Japan med en under de senaste 30 åren extremt snabb tillväxt har fått uppleva denna tvära svängning. Åren 1965–1970 var den genomsnittliga japanska BNP-tillväxten 11,3 % per år och åren 1970–1973 i genomsnitt 8,1 %. Detta kan jämföras med 3,7 % åren 1974–1982. Stora delar av den japanska industrin drabbades av den internationella lågkonjunkturen. Ett exempel är den japanska varvsindustrin, vars kapacitet reducerats med ca 25 % räknat i antal anställda under den senaste femårsperioden. F. n. har den japanska regeringen definierat 21 delbranscher, däribland aluminium-smältverk, elektrostål- och papperstillverkning, där man konstaterar att marknadsutsikterna är dåliga och där regeringen har som målsättning att under en 5-årsperiod i samverkan med industrin reducera kapaciteten med upp till nära 60 % för vissa branscher.

Alla länder har dock inte vidtagit åtgärder i samma riktning. Trots det dåliga marknadsläget har en betydande kapacitetsutbyggnad ägt rum inom flera områden. Världsekonomin kännetecknas nu av betydande obalanser och en fortsatt överkapacitet: inte minst inom basindustrin (tabell 5). Överkapaciteten hänger direkt samman med en avtagande tillväxt. Även inom nya produktområden, såsom fickräknare och nu senast hemdatorer, har produktionstillväxten gått så snabbt att marknaden inte expanderat i takt med utbudet.

Tabell 5 Beräknad kapacitet och produktion i vissa basnäringar år 1982

Basindustri	Kapacitet		Produktion	
	milj ton	%	milj ton	%
Papper & papp				
– Sverige	7	3,3	6	3,3
– Världen	210	100	165	100
Massa				
– Sverige	10	6,3	8	6,2
– Världen	150	100	125	100
Oljeprod. (raffinering)				
– Sverige	23	1,0	15	0,8
– OECD	2 340	100	1 830	100
Rästål				
– Sverige	6	1,0	4	1,2
– OECD	565	100	330	100
Varvsindustri (1980)				
– Sverige	0,6	3,2	0,3	2,3
– Världen	19	100	13	100

Källa: Industridepartementet

Många olika förklaringar har presenterats till varför utvecklingen under 1970-talet kom att brytas drastiskt jämfört med föregående årtionden. Som redovisas i rapporten (Ds I 1983: 12) Svensk ekonomi i ett 30-årsperspektiv har i huvudsak fem olika typer av förklaringar presenterats som orsak till de omfattande ekonomiska problemen.

En sådan typ av förklaringar är att de snabbt uppdykande problemen var en följd av tillfälligheter. Framför allt framhålls de två oljekriserna som orsaker till i-ländernas problem.

En annan förklaring tar sin utgångspunkt i att förväntningarna på jämn och fortsatt tillväxt var alltför högt ställda efter två decennier av historiskt sett extremt hög tillväxttakt. 1970-talet kan i detta perspektiv sägas representera en återgång till ett mer "normalt" läge.

För det tredje har många ekonomer uppehållit sig kring grundläggande strukturfrågor för att finna godtagbara förklaringar. Redan i slutet av 1960-talet började stagflationstendenser uppmärksammas i i-länderna. Ett exempel på sådana förklaringar är de förändringar det internationella betalningssystemet undergick till följd av det s.k. Bretton Woods-systemets kollaps. En annan orsak av strukturell karaktär, som ofta framhållits, är att nya konkurrentländer snabbt dök upp på världsmarknaden.

En fjärde typ av förklaringar bygger på en föreställning att den ekonomiska utvecklingen alltid innehåller långsiktiga pendelrörelser (s.k. kondratieff-cykler). Tillväxtperioder följs av krisperioder innan ekonomin anpassar sig inför en ny tillväxtperiod. Den senaste tillväxtperioden hade i detta perspektiv sin början i 30-talskrisen. Betydelsen av viktiga innovationer (t.ex. bilen och motorn), kring vilka en sådan tillväxtperiod byggs upp, brukar därvid framhållas.

Slutligen bör också nämnas den speciella typ av förklaringar, som foku-

seras kring industrisamhällets övergång till ett service- och tjänsteproducerande samhälle.

Det är inte möjligt att finna *en* huvudsaklig orsak till 1970-talets ekonomiska problem. Ingen av de ovan uppräknade förklaringarna kan avskrivas som helt ovidkommande. Ett antal tillfälliga förhållanden under 1950- och 1960-talen var viktiga för utvecklingen; inte minst ur ett svenskt och europeiskt perspektiv.

Det teknologigap som rådde gentemot USA angav en utvecklingsriktning för Europa (och Japan) som var förutsägbar. Kraven på grundläggande forskningsarbete var som en följd av detta gap begränsade. Europeiska (och japanska) företag kunde bygga vidare på amerikansk industris kunande och koncentrera resurserna till att bygga upp modern produktionskapacitet. Vidare var utan tvekan svensk industri i ett mycket gynnsamt konkurrensläge under första efterkrigstiden. Vid den omfattande europeiska återuppbyggnaden var svensk industri intakt och kunde dra nytta av den starka efterfrågan på bl. a. råvaror och investeringsvaror. Till detta kom den handelsliberalisering, som inleddes i Europa genom bildande av EG och EFTA.

Inflytandet av dessa positiva faktorer klingade gradvis av i takt med att t. ex. svensk industri själv närmade sig teknikfronten eller i takt med att tullarna i det närmaste helt avvecklats. Detta kan emellertid inte förklara det ekonomiska sammanbrott, som drabbade Sverige och de flesta övriga europeiska länder under mitten av 1970-talet. Möjligen kan de goda åren under 1950- och 1960-talen förklara varför beredskapen inför kommande kriser var låg.

De flesta bedömare synes eniga om att oljekriserna måste betraktas som utlösande faktorer till att de globala ekonomiska problemen under några få år nådde en sådan omfattning. Det är också uppenbart att flera djupgående strukturella förändringar inträffat som underblåste krisen. Sammanbrottet av det s. k. Bretton Woods-systemet med åtföljande valutapolitisk oro har t. ex. fått betydande återverkningar på företagens beteende. Finansverksamheten har blivit allt viktigare. Även andra dimensioner av strukturförändringar har ägt rum, bl. a. att kapacitetsutbyggnad nu kan ske synnerligen snabbt, på nya produktområden och även i industriellt oerfarna länder. Sammantaget har detta skapat en osäkerhet som i kombination med allmänt låg lönsamhet och mycket höga utvecklingskostnader har medfört att många företag undvikit långsiktiga produktionsinvesteringar.

Förutsättningarna för att driva industriell verksamhet under återstoden av detta sekel kommer som en följd härav att i många avseenden skilja sig från tidigare perioders. Som en allmän slutsats av 1970-talets ekonomiska utveckling kan därvid sägas, att (1) *konkurrensen* blivit allt mer kännbar och att (2) *konkurrensen* numera genomgående är *internationell*. Det finns inte längre några skyddade marknader vare sig produktmässigt, geografiskt eller (under någon längre period) tidsmässigt. En konsekvens härav

blir att företagens omställnings- och förnyelseförmåga kommer att bli avgörande för svensk industris möjligheter att bibehålla sin nuvarande omfattning eller öka i storlek.

3 Industriutvecklingen i Sverige

Även om flertalet av industriländerna genomlevt ekonomisk stagnation under senare delen av 1970-talet, har utvecklingen i Sverige i flera avseenden varit sämre än genomsnittet. Mellan åren 1975 och 1984 (prognos) har den svenska BNPn ökat med endast 10% jämfört med 27% för OECD totalt. För BNP-tillväxten i Sverige svarar huvudsakligen den offentliga sektorn.

Den svenska industriproduktionen har utvecklats negativt under perioden 1975–1982 (tabell 6). För år 1983 beräknas dock Sverige ha haft en betydligt bättre utveckling än andra OECD-länder; inkl Japan och Västtyskland som varit långsiktigt framgångsrika och svåra konkurrenter till svensk industri. För helåret 1983 beräknas den svenska industriproduktionen ha ökat med 4,5% och den prognos för 1984 som görs i finansplanen pekar på hela 6% ökning.

Tabell 6 Industriproduktionen i Sverige och vissa andra länder 1975–1983
(Index)

	Index (1975=100)								Procentuell förändring från föregående år		
	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1981	1982	1983 ¹
Sverige	100	100	94	92	98	98	96	95	-2,4	-0,8	3,4
Danmark	100	111	106	113	117	117	117	120	0,0	2,6	2,1
Finland	100	103	107	110	122	127	132	132	3,9	0,0	1,8
Norge	100	106	106	116	125	132	132	131	0,0	-0,8	2,2
Västtyskland	100	106	110	112	118	118	116	113	-1,7	-2,6	-3,4
Frankrike	100	108	110	113	118	118	117	115	-0,8	-1,7	0,0
Storbritannien	100	104	109	112	116	108	104	105	-3,7	1,0	1,4
OECD Europa	100	107	110	112	117	117	115	113	-1,7	-1,7	-1,7
Förenta staterna	100	111	117	124	129	125	128	118	2,4	-7,8	0,8
Japan	100	109	114	119	128	137	139	139	1,5	0,0	0,4
OECD totalt	100	108	112	117	123	123	123	118	0,0	-4,1	-0,8

Anm: ¹ Första halvåret 1983 jämfört med första halvåret 1982.

Källa: OECD, Indicators of Industrial Activity samt SCB.

Svensk industri har under hela efterkrigstiden varit kraftigt exportinriktad. I genomsnitt 43% av industriproduktionen avsätts i dagsläget på exportmarknader. Exportandelen har successivt ökat. Det är därför något överraskande att tillbakagången för svensk industri har inträffat samtidigt

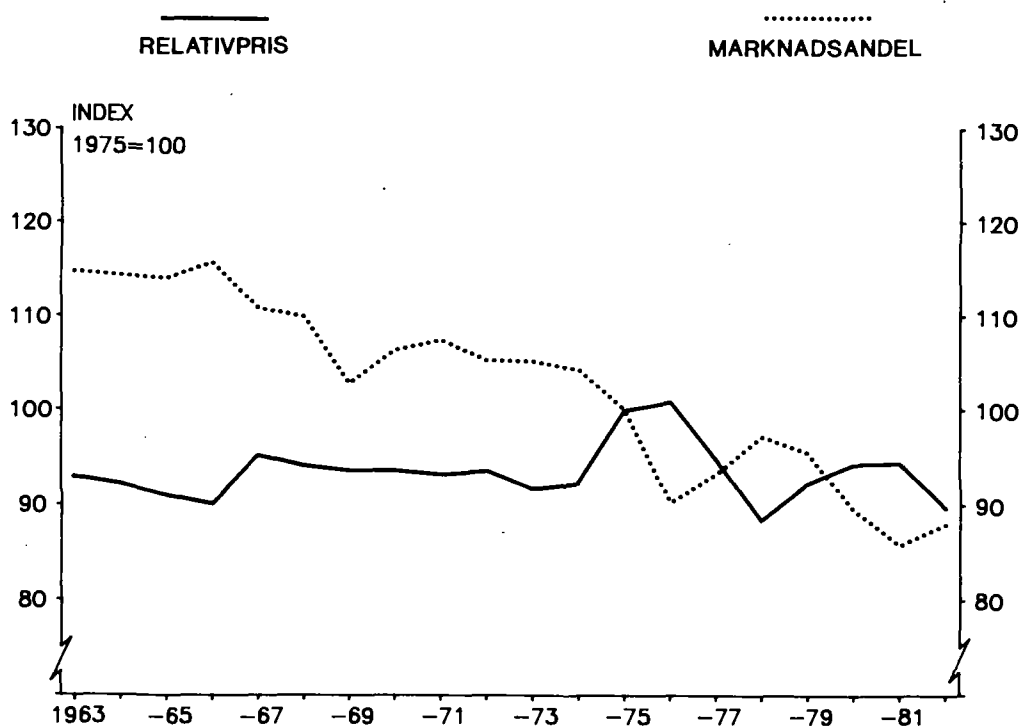
som världshandeln totalt sett har ökat med drygt 30 % under samma period (tabell 7).

En koncentrerad bild av utvecklingen inom svensk industri kan ges genom att återge utvecklingen vad avser de fyra centrala dimensionerna:

- marknadsandelar utomlands
- investeringar
- kapacitetsutnyttjande
- lönsamhet.

Svensk industri har således förlorat *marknadsandelar* på världsmarknaden. Med vissa undantag (bl. a. investeringsvaror till Mellanöstern) har en förlust av marknadsandelar inträffat på i stort sett alla större delmarknader. Förlusten av marknadsandelar, mätt som Sveriges andel av världsexporten, har varit trendmässig. Under slutet av 1970-talet har nedgången varit kraftigare än tidigare.

Figur 2a Sveriges marknadsandel och relativprisutveckling på OECD-marknaden 1963–82 (Index)

Anm: Figuren är baserad på säsongrensade månadsdata för ett antal varugrupper som tillsammans motsvarar ca 75 % av exportvärdet. Marknadsandelen har beräknats som andel av OECD-ländernas import.

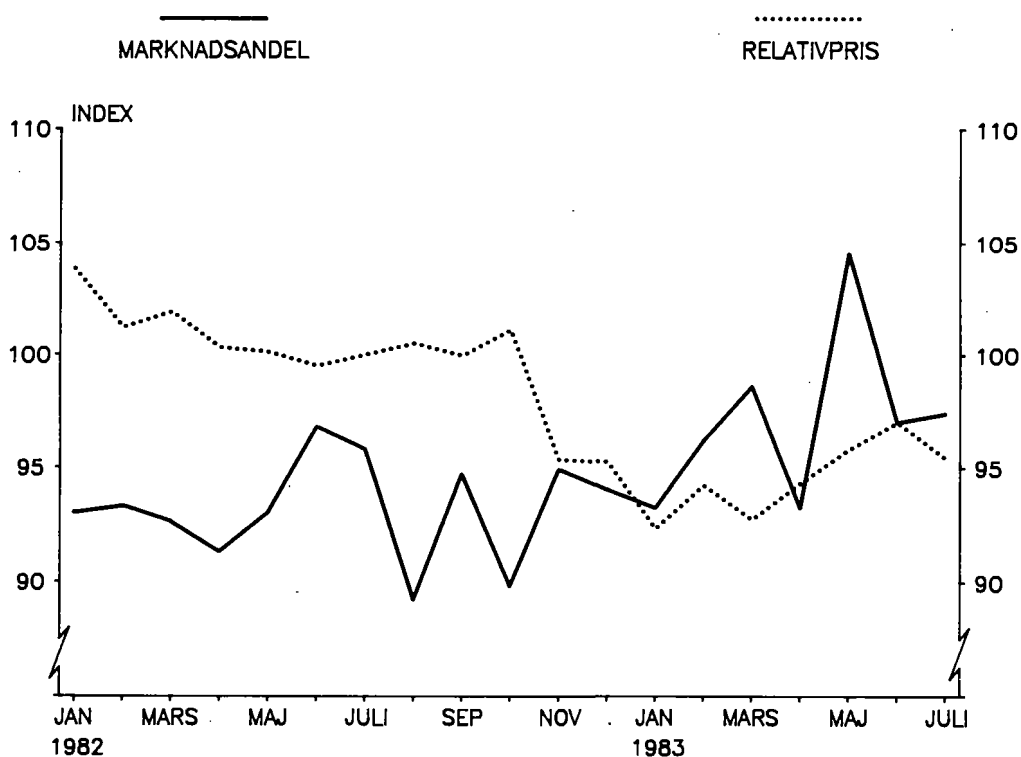
Källa: OECD, KI och SIND.

På den för svensk industri viktiga EG-marknaden (ca hälften av svensk export) har andelsförlusterna varit stora. Från år 1982 har svensk industri dock återhämtat betydande delar av tidigare andelsförluster (figur 2). Förutom en stark ökning av personbilsexporten är det framför allt basindustrierna (inkl. reexport av oljeprodukter) som snabbast gynnats av den 16-procentiga devalveringen hösten 1982. För flertalet bearbetade varor sker återhämtningen betydligt långsammare.

Förlusten av marknadsandelar under senare delen av 1970-talet faller inte på någon speciell varugrupp. Tillbakagången har drabbat i stort sett alla delbranscher.

I samband med den allmänna recessionen i mitten av 1970-talet sjönk *kapacitetsutnyttjandet* inom industrin. Från slutet av år 1975 har det funnits en betydande ledig kapacitet inom flertalet branscher. Också inom verkstadsindustrin, som vanligen betecknas som tillväxtbransch, har kapacitetsutnyttjandet varit lågt (figur 3). Färre än vart fjärde företag redovisade full kapacitet under andra kvartalet 1983.

Figur 2 b Sveriges marknadsandel och relativprisutveckling på EG-marknaden januari 1982–juli 1983
(Index)

Källa: OECD, KI och SIND.

Tabell 7 Världshandeln 1975–1984 (volym)
(Index)

	Index (1975=100)										Procentuell förändring från föregående år			
	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983 ¹	1984 ¹	1981	1982	1983 ¹	1984 ¹
Alla varor	100	112	116	122	131	134	133	130	131	139	-1,0	-2,5	1,0	6,0
Bearbetade varor	100	113	118	125	133	142	147	144	147	156	3,5	-2,0	2,0	6,5
OECD-marknaden för Sveriges export av bearbetade varor (exkl. fartyg) ²	100	113	117	123	136	142	143	149	157	164	1,0	4,0	5,5	4,5

Anm. ¹ Prognoser enligt preliminär nationalbudget 1984.

Anm. ² Vägt med marknadsländernas andelar i Sveriges export.

Procentförändringarna är avrundade till hela och halva procenttal.

Källor: FN, Monthly Bulletin of Statistics, National Institute Economic Review (London), konjunkturinstitutet, statens industriverk.

Investeringsaktiviteten har varit låg och sjunkande; åtminstone om man ser till de materiella investeringarna (figur 4). Investeringarna i verkstadsindustrin följer mycket nära mönstret för industrin som helhet även om de årliga variationerna varit något mindre än för industrin som helhet. Inte heller kan några stora skillnader noteras vad gäller investeringsaktiviteten i företag av olika storlekar.

Av de materiella investeringarna är det framför allt byggnadsinvesteringarna som utvecklats ogynnsamt efter år 1975. Denna nedgång kompenseras delvis av att företagen i dag ofta hyr sina fastigheter från kommuner och privata fastighetsbolag.

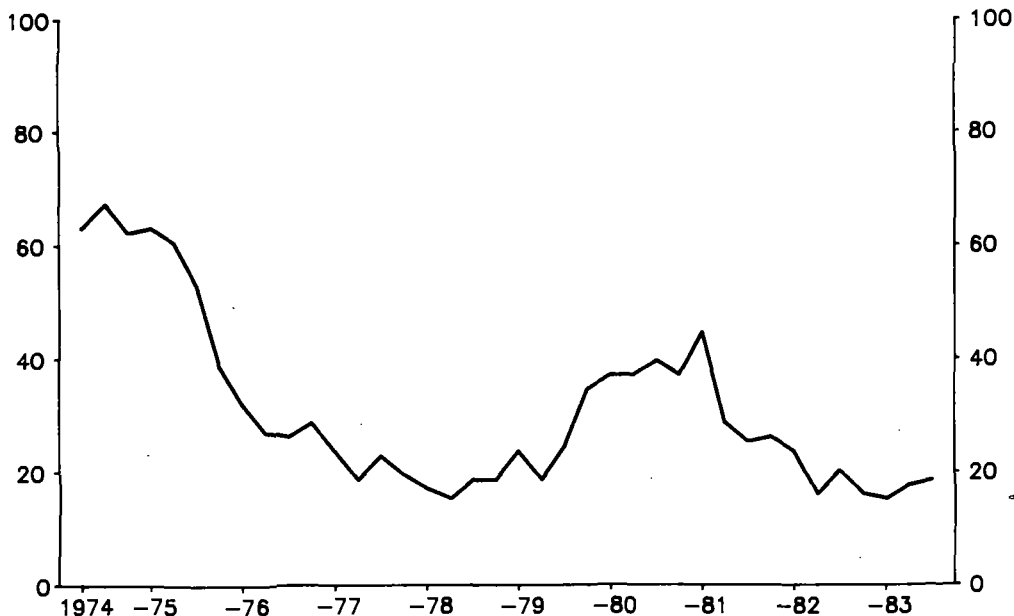
Till detta bör läggas att industrin också hyr (leasar) bilar och maskiner för drygt 1 miljard per år. Denna typ av investeringssubstitution – hyra i stället för att investera i egna anläggningar – blir allt vanligare. Om leasingmarknaden läggs till investeringsstatistiken för industrin blir nedgången i de materiella investeringarna mindre än vad som ovan anges.

Enligt bl. a. Statens Industriverk (SIND 1982: 16) har det också skett en förskjutning från expansionsinvesteringar till rationaliseringsinvesteringar. Som exempel på detta kan nämnas att Sverige är det land som i förhållande till sin industriproduktion har det största antalet industrirobotar i produktionen (figur 5).

Ytterligare en avgörande förändring är den snabba ökningen av de immateriella investeringarna, dvs. långsiktiga satsningar på marknadsföring, produktutveckling och utbildning.

De immateriella investeringarna är avgörande för företagens konkurrenskraft. Enligt uppgift från 30 svenska storkoncerner kommer de immateriella investeringarna också att öka, medan de materiella investeringarna fortsätter att minska. Av figur 6 framgår att FoU-investeringarna ökat under hela 1970-talet och 1980-talets början.

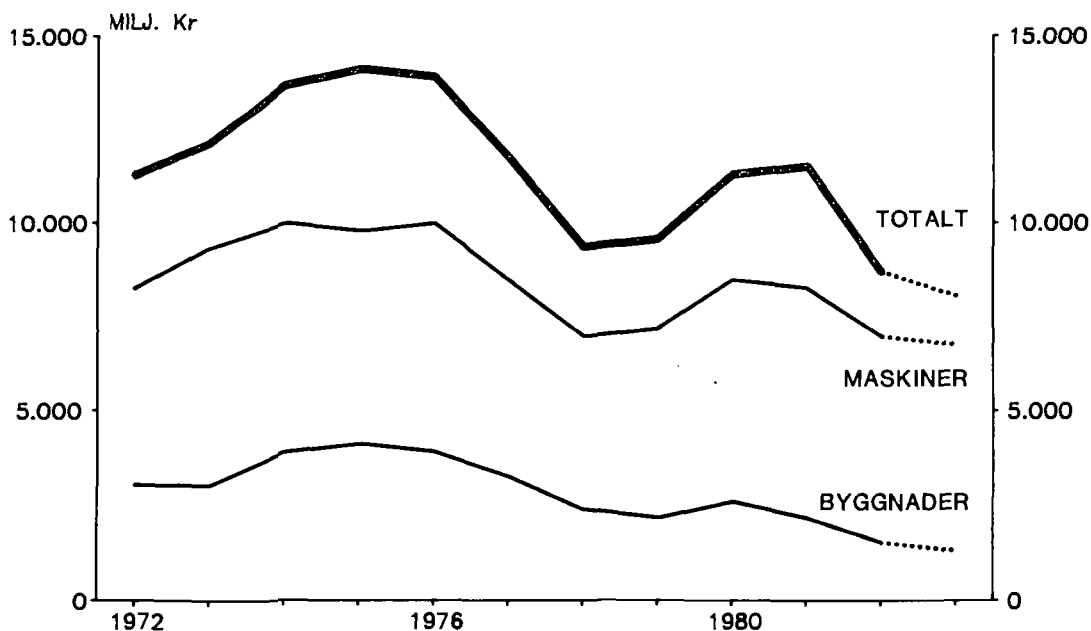
Figur 3 Kapacitetsutnyttjande i verkstadsindustrin (exkl. varv) 1974–1983

Anm.: Andel företag med fullt kapacitetsutnyttjande.

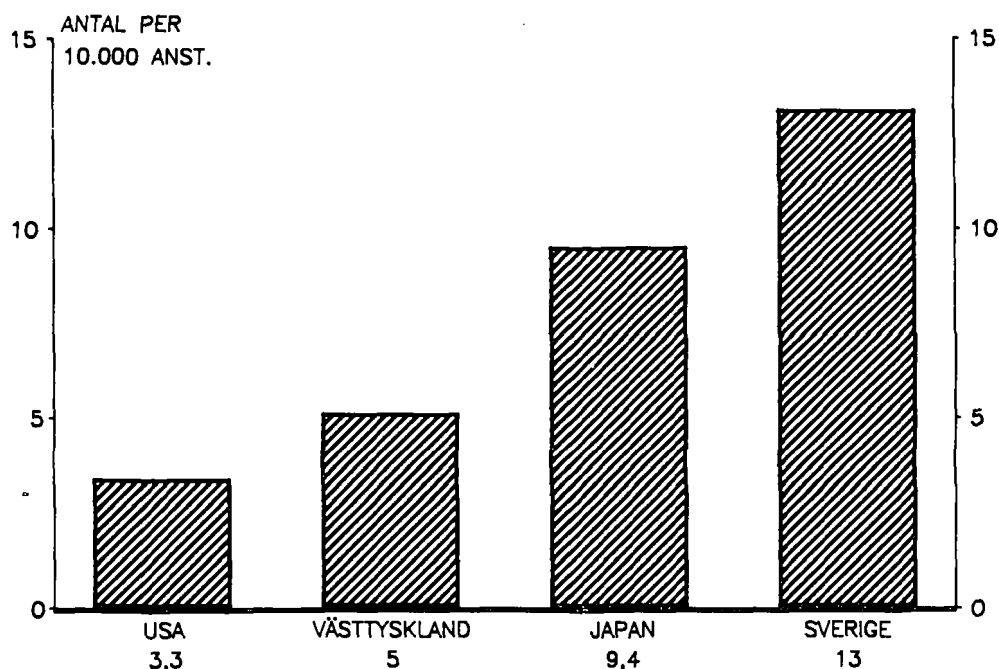
Källa: KI/Konjunkturbarometern.

Figur 4 Industrins investeringar 1972–1983 (1975 års priser, miljoner kronor)

Källa: SCB.

Figur 5 Antalet installerade robotar 1981/82

Källa: British Robot Association och Sveriges Mekanförbund

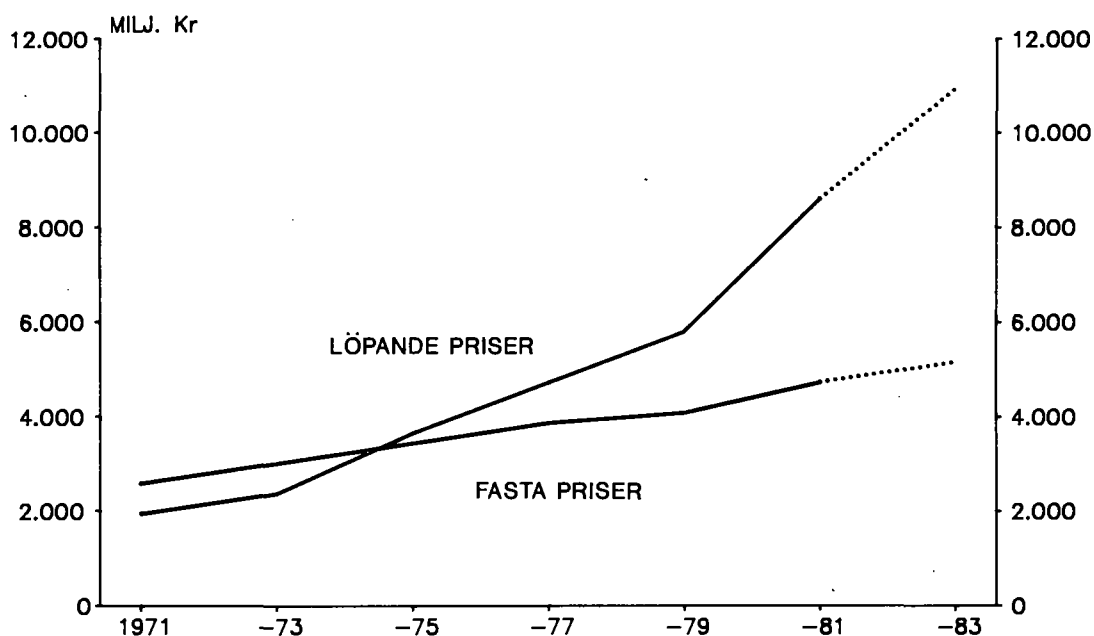
Lönsamheten har varit extremt låg under senare delen av 1970-talet. Detta har fört med sig en gradvis sjunkande soliditet (figur 7). Av figuren framgår också den effekt som det statliga stödet (under antagandet allt annat oförändrat) har haft på svensk industri vad avser att hålla uppe soliditetsnivån.

Under åren 1982 och 1983 har dock en kraftig resultatförbättring skett. Avkastningen på totalt kapital år 1982 var nära 9%, vilket endast överträffas av resultatet år 1974. Till följd av höga skuldräntor och kursförluster var dock räntabiliteten på eget kapital väsentligt lägre. För år 1983 beräknas resultatförbättringen ha fortsatt; i synnerhet för de stora exportföretagen. Räntabiliteten på eget kapital bedöms nå 1973 och 1974 års nivåer.

Den grupp företag som är finansiellt starkast är de stora internationella verkstadskoncernerna. Med en räntabilitet på eget kapital år 1982 på ca 17% ligger denna företagsgrupp väsentligt över industrigenomsnittet. Siffrorna avser den svenska delen av koncernernas verksamhet. Flera av de större verkstadskoncernerna har fått vidkännas förluster eller mindre bra resultat i delar av utlandsrörelsen.

Däremot har utvecklingen varit mindre gynnsam för de små och medelstora familjeföretagen, som försämrat sin lönsamhet i relation till de stora företagen. Den svaga utvecklingen i småföretagen beror bl. a. på att under-

Figur 6 FoU-kostnader i svensk industri 1971–1983 (Milj. kr., 1975 års resp. löpande priser)

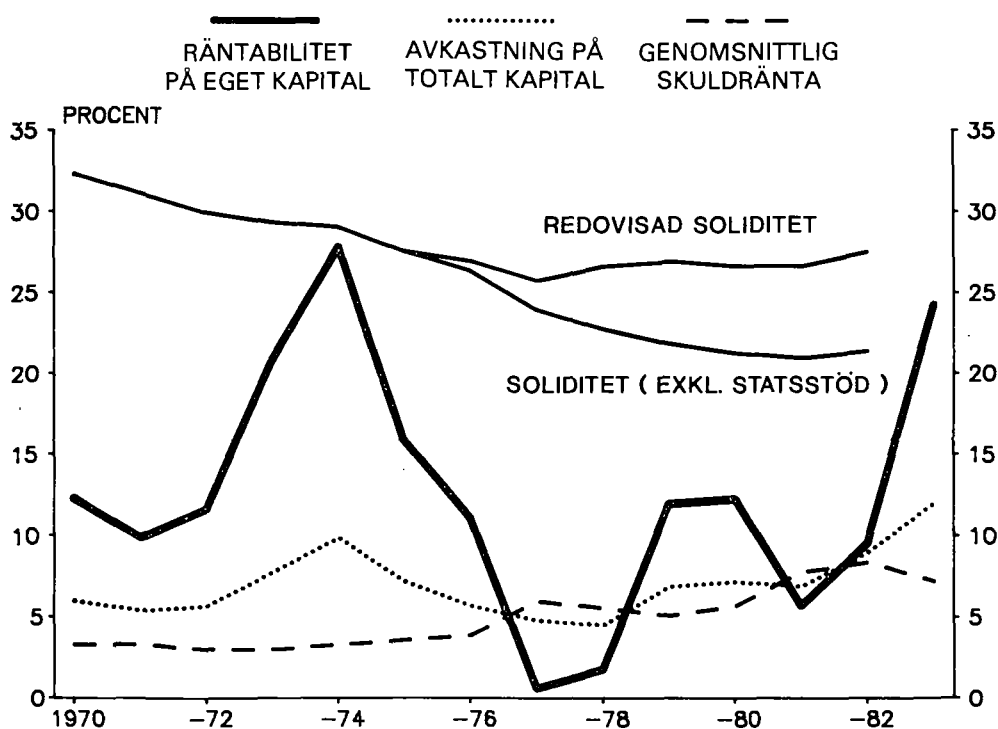
Källa: SCB

leverantörer och andra hemmamarknadsinriktade företag inte fullt ut kunnat kompensera sig för prisökningar på importerade insatsvaror genom att öka sina egna priser. I viss utsträckning har man också drabbats av kursförluster på s. k. korglån.

Den resultatförbättring som nu sker inom industrin – 1984 kommer sannolikt att bli ett rekordår – bör bedömas i ett långsiktigt perspektiv. Den genomsnittliga räntabiliteten på eget kapital 1970–1976 uppgick till 15,6% jämfört med 9,3% för åren 1977–1983. Efter justering för inflation var emellertid den reala räntabiliteten under åren 1970–1976 ca 7% jämfört med en negativ real räntabilitet på -1% för åren 1977–1983. Det är tack vare statligt stöd som stora delar av industrin kunnat överleva under denna period.

Vidare gäller att, i takt med försämrade marknadsutsikter och allmänt stigande räntor, företagens finansiella placeringar blivit allt viktigare. År 1983 beräknas sålunda vara det första året då näringslivet (dvs. de icke finansiella företagen) bidrog till att finansiera det statliga budgetunderskottet genom att vara nettosparare. Likviditeten i näringslivet uppgår f. n. till ca 60 miljarder kr. En ljusglimt år 1983 är att avkastningen på produktionskapital för första gången sedan år 1974 synes komma i nivå med avkastningen på finansiellt kapital. Detta bör kunna skapa förutsättningar för en vändning av den mycket svaga investeringsutvecklingen.

Figur 7 Lönsamhet och soliditet 1970–1983

Källa: SCB

Den branschvisa genomgång av nuläget inom svensk industri som industriverket genomfört i december 1983 visar på en produktionsökning under år 1984 på 4%. Liksom under år 1983 är det främst verkstadsindustrin och de skogsbaserade industrierna som medverkar till detta. Sysselsättningen för helåret 1984 förväntas bli ungefär oförändrad jämfört med år 1983. En viss ökning av sysselsättningen kan dock förutses under hösten 1984. Även en mycket måttlig sysselsättningsökning kan förväntas medföra betydande nyanställningsbehov p.g. a. naturlig avgång och en i högkonjunkturer allmänt ökad personalomsättning. Industrins bruttoinvesteringar väntas enligt branschbedömningarna öka med 4% jämfört med år 1983.¹ Sedan branschgenomgången genomfördes har den positiva utvecklingen varit fortsatt stabil. Det är därför sannolikt att siffrorna för år 1984 bör justeras upp ytterligare.

Det finns därmed goda utsikter att den negativa trenden har brutits. Svensk industri har befunnit sig i en nedåtgående spiral sedan mitten av

¹ En utförligare redovisning av branschbedömningarna och av nuläget inom svensk industri ges i industridepartementets årsrapport *Industri och industripolitik 1983/84*

1970-talet. Förlorade marknadsandelar, låg lönsamhet, lågt kapacitetsutnyttjande och låg investeringsnivå har successivt undergrävt konkurrenskraften. Problemen är dock långt ifrån lösta. Under år 1982, som kännetecknades av vinståterhämtning, arbetade fortfarande drygt 110 000 personer i ca 400 företag med mycket dålig lönsamhet. Inom denna företagskategori minskades antalet anställda med 10 000 personer från året innan. Många av dessa företag har en rad förlustår bakom sig.

Bortsett från ett mindre antal expansiva teknikbaserade företag och de solida stora verkstadskoncernerna försämrades läget för svensk industri dramatiskt under senare delen av 1970-talet och 1980-talets första år. Den omsvängning som inträffat under de senaste två åren har skett från ett bottenläge. Speciellt hårt utsatt har situationen för de mindre företagen varit, för den hemmamarknadsorienterade industrin i övrigt och för delar av basindustrin. I den senare gruppen har de företag som saknat kraft- och råvarutillgångar drabbats hårdast. För dessa företagsgrupper kommer år 1984 att vara avgörande för att man skall kunna konsolidera sig och vända utvecklingen på längre sikt.

4 Hög omvandlingstakt — men inte tillräcklig?

Utvecklingen under 1970-talet har påvisat svensk industris sårbarhet. Konkurrenskraften på befintliga marknads- och produktområden var inte tillräcklig. Inte heller var förnyelseförmågan tillräcklig för att snabbt ställa om till ny produktion. För att ge underlag för en bedömning om varför svensk industri har stagnerat, och om behovet av förnyelse av svenskt näringsliv, redovisas i detta kapitel:

- industrins strukturomvandling på branschnivå samt krisbranschernas utveckling (branschförändringar)
- nyetableringar och konkurser (förändringar på företagsnivå)
- storföretagens strategiförändringar (förändringar inom företag)
- profilen på nya teknikområden (teknikförändringar)

Kapitlet avslutas med att kopplingen mellan bransch-, företags- och teknikbegreppen utvecklas något ytterligare. Detta sker genom att starka "utvecklingsblock" inom svensk industri diskuteras.

4.1 Industrins strukturomvandling

Strukturomvandlingen i industrin tar många olika former. Dels faller arbetsställen bort och nya tillkommer, dels förändrar arbetsställen sin produktionsinriktning. Strukturförändringen sker också genom att vissa arbetsställen växer, medan andra minskar sin sysselsättning. Dessa för-

ändringar sker löpande och med olika styrka vid olika arbetsställen. Endast delar av förändringen låter sig mätas.

I de följande beräkningarna skiljs mellan arbetsställen som funnits kvar med oförändrad produktionsinriktning under 1970-talet och arbetsställen som försvunnit, tillkommit eller förändrat produktionsinriktningen (omklassificerats till annan bransch). Arbetsställen som försvunnit ur en bransch på grund av omklassificering jämföras här med avregistrerade arbetsställen, och arbetsställen som tillkommit genom omklassificering jämföras med nyregistrerade. Skälet till detta är att strukturomvandlingen i industrin lika väl kan ske genom förändring av produktionsinriktningen i befintliga arbetsställen som genom nya arbetsställen¹.

Omvandlingstakten

Sedan år 1970 har drygt hälften av alla arbetsställen omklassificerats eller försvunnit ur statistiken samtidigt som 40 % av de som nu finns registrerade tillkommit sedan 1970. Förlusten av arbetsställen kompenseras således inte av nytillkommande. Det totala antalet arbetsställen har minskat.

Tabell 8 visar sysselsättningsförändringar på grund av nytillkommande och bortfallande arbetsställen och genom förändring inom arbetsställen som funnits registrerade under hela perioden.

Tabell 8 Utvecklingen 1970–1980 i industri och gruvor
(Procent av sysselsättningen 1970)

Nytillkommande arbetsställen	+ 28 %
Bortfallande arbetsställen	./ 34 %
Växande arbetsställen	+ 10 %
Minskande arbetsställen	./ 10 %
Totalt	– 6 %

Sysselsättningen i nytillkomna arbetsställen i förhållande till den totala sysselsättningen år 1970 i industrin uppgår till ca 28 %. Det totala sysselsättningsbortfallet genom bortfallande arbetsställen är 34 %. Till detta skall läggas att de minskande arbetsställena som funnits under hela perioden förlorat lika många sysselsättningstillfällen som de växande har ökat. Slutsatsen blir att sysselsättningstillskottet från nyregistrerade varit för litet och/eller att sysselsättningsbortfallet varit för stort för att en oförändrad sysselsättning skulle ha bibehållits.

¹ Med "bortfallande arbetsställen" avses här avregistrerade arbetsställen samt arbetsställen som försvunnit ur en bransch genom omklassificering, och med "nytillkommande arbetsställen" avses på motsvarande sätt arbetsställen som nyregistrerats eller som tillkommit i en bransch genom omklassificering. Begreppen "bortfallande" och "nytillkommande" innebär således inte bortfall ur industristatistiken utan tar sin utgångspunkt i produktionsinriktningen.

Tillväxtbranscherna har definierats som kemiindustrin och verkstadsindustrin exkl. varven. Tillväxtbranscherna svarade år 1964 för 40 %, år 1970 för 44 % och år 1981 för 49 % av sysselsättningen i industrin.

En stor andel av sysselsättningen – ca 37 % – återfinns i arbetsställen som nyregistrerats eller omklassificerats under tiden 1970–1980. Bortfallet – genom avregistrering eller omklassificering – understiger nytillkomna och uppgår till ca 35 %. Totalt har tillväxtbranscherna ökat sin sysselsättning med ca 4 %.

Den *tunga industrin* svarade år 1964 för 25 %, år 1970 för 23 % och år 1981 för 22 % av industrissysselsättningen. Den tunga industrin innehåller i detta sammanhang gruvor och mineralbrott, massa och papper, petroleumraffinaderier, smörjmedels-, asfalt- och kolproduktindustrin, jord- och stenvaruindustrin, järn-, stål- och metallverk samt varv.

Andelen av sysselsättningen i nytillkommande arbetsställen har varit väsentligt lägre än i tillväxtindustrin. Totalt finns 20 % av sysselsättningen i arbetsställen som tillkommit under perioden. Samtidigt har dock bortfallet varit större, ca 25 %. Utvecklingen i de enheter som funnits registrerade under hela perioden har varit sämre än för t. ex. hela industrin. De växande enheterna har ökat med ca 8 %, medan de minskande förlorat drygt 12 % av sysselsättningen. Totalt har den tunga industrin förlorat 9 % av sin sysselsättning mellan åren 1970 och 1980.

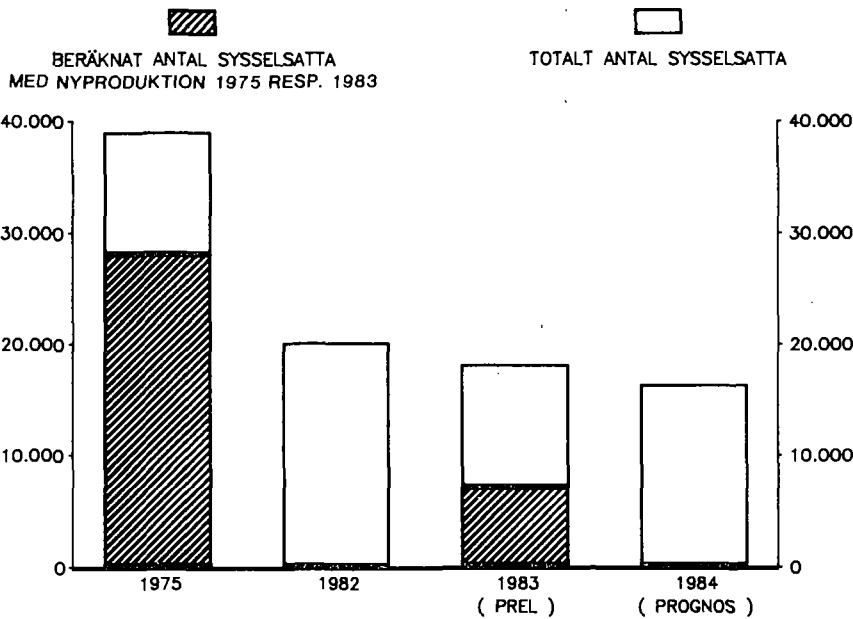
Utvecklingen på branschnivå visar att maskinindustrin, instrumentindustrin, plastvaruindustrin och petroleumindustrin har höga nyregistreringsandelar. Vidare framgår vid en detaljstudie att maskinindustrin också har ett högt bortfall. Detta tyder på en hög rörlighet/omvandlingstakt i denna delbransch. Teko, gummi- och jord-stenindustrin är ytterligare exempel på branscher med stort bortfall.

Krisbranschernas utveckling

Varvsindustrin har genomgått en mycket drastisk omvandling sedan år 1975. Sysselsättningstillfällena har minskat från 38 700 år 1975 till 16 000 år 1984 (prognos). Orter som Göteborg, Landskrona och Malmö har fått vidkännas kraftiga bortfall av arbetstillfällen. Antalet sysselsatta med nyproduktion av fartyg har minskat ännu snabbare än branschen som helhet – från 28 000 år 1975 till 7 000 anställda år 1983 (figur 8).

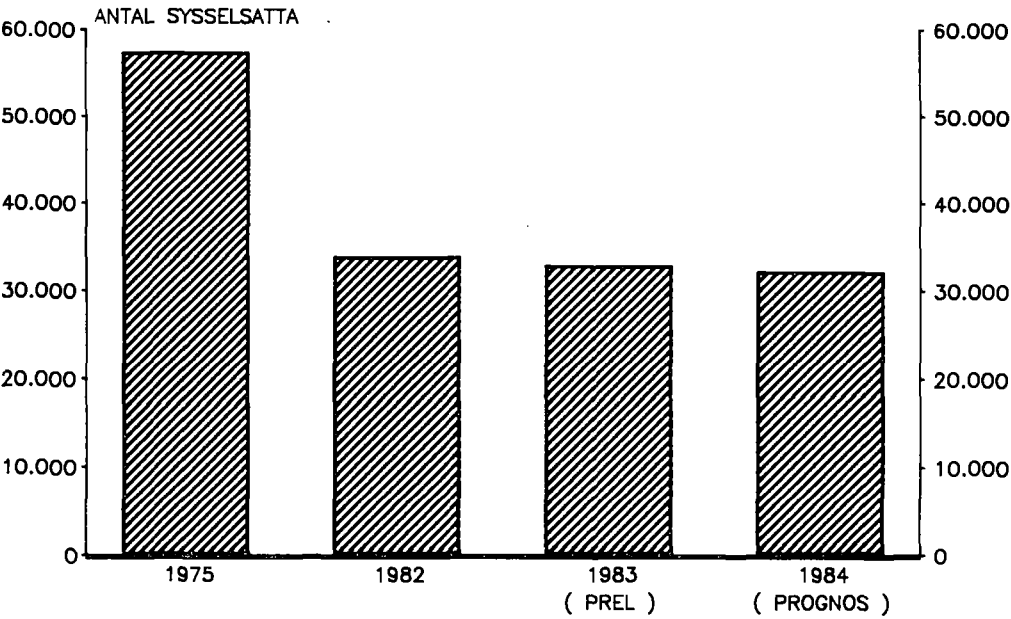
Sysselsättningen inom *tekoindustrin* har också minskat kraftigt från år 1975, då 57 100 sysselsattes inom branschen. Enligt prognos för år 1984 skulle sysselsättningen sjunka till under 32 000 anställda, dvs. nästan en halvering av antalet anställda på mindre än tio år (figur 9).

Figur 8 Sysselsättning i varvsindustrin

Källa: SIND, SCB och industridepartementet

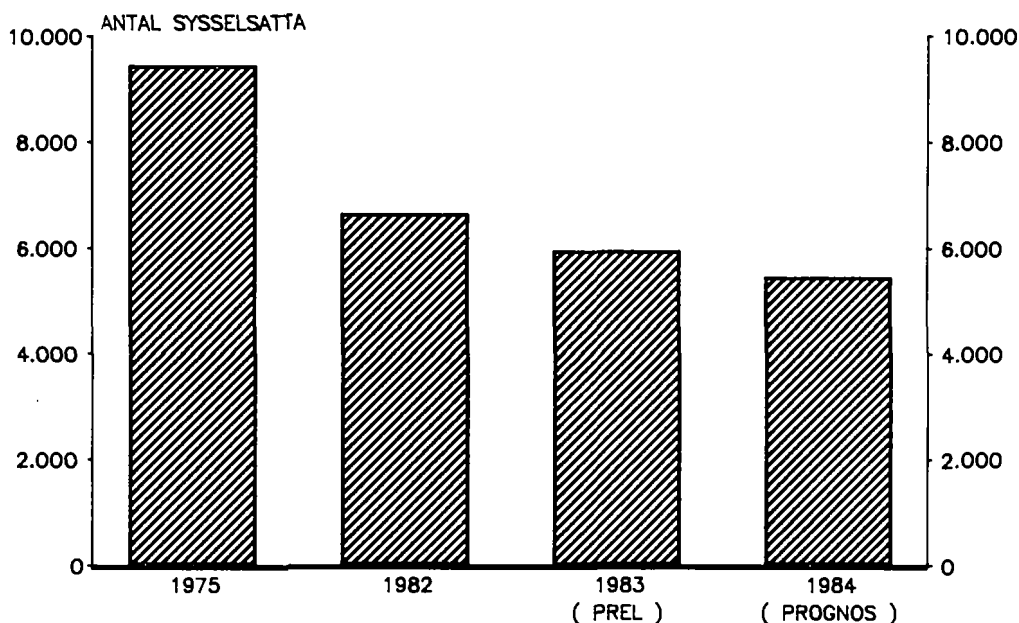
Figur 9 Sysselsättning i tekoindustrin

Källa: SIND, SCB och industridepartementet

Även sysselsättningen inom *gruvnäringen* har minskat. År 1975 sysselsattes 9 400 i svenska järnmalmgruvor. I prognos för år 1984 är sysselsättningen nere i 5 400 (figur 10).

Figur 10 Sysselsättning i järngruvor

Källa: SIND, SCB och industridepartementet

Antalet sysselsatta inom *järn- och stålindustrin* har minskat. Totalt har 15 000 arbetstillfällen försvunnit sedan 1975. Av dessa svarar specialstål-företagen för en minskning på nära 10 000 (figur 11).

Ett alternativt mått på strukturomvandlingen

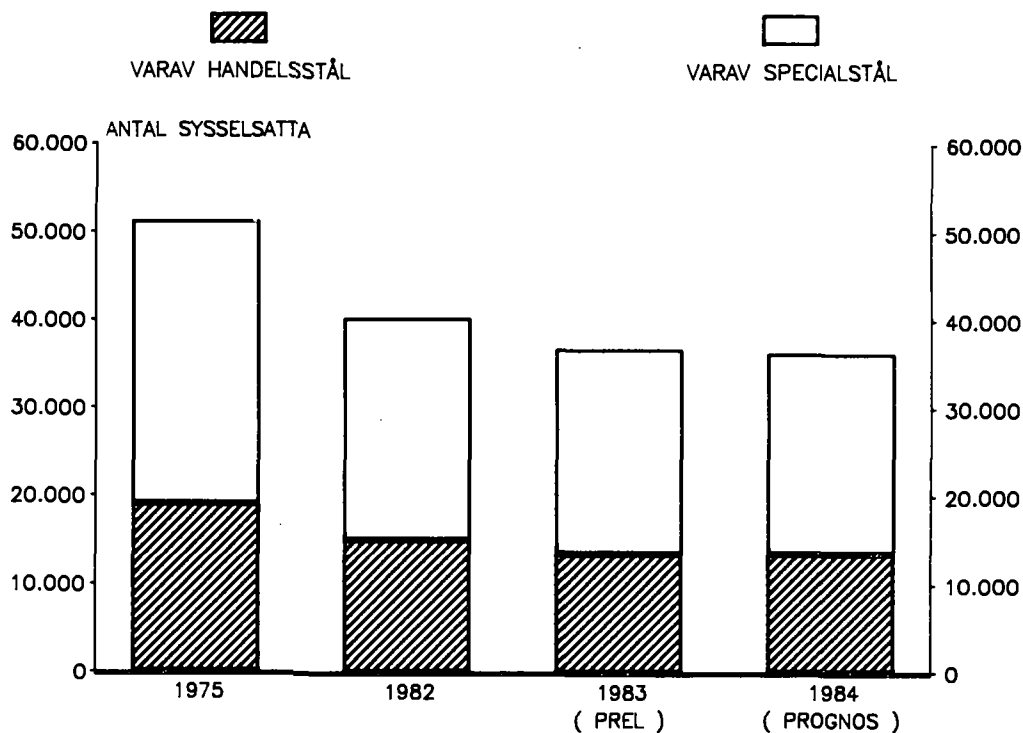
Strukturomvandlingen kan statistiskt mätas genom att de absoluta sysselsättningsförändringarna summeras, dvs. förändringar i olika branschers andel av den totala sysselsättningen. Om det sker stora förändringar, dvs. branscher kraftigt minskar/ökar sina andelar, blir summan av alla förändringar hög och strukturomvandlingsmåttet högt.

Tabell 9 Summerade andelsförändringar för olika delperioder (Promille)

	1965–1970	1970–1975	1975–1980
(1) 21 branschgrupper	94	89	99
(2) 172 branschgrupper	142	168	153
(1)/(2)	0.66	0.53	0.65

Källa: SCB, SIND

Figur 11 Sysselsättning i järn- och stålindustrin

Källa: SIND, SCB och industridepartementet

Av tabell 9 framgår att den beräknade strukturomvandlingstakten blir olika beroende på vilken branschindelning som utnyttjas som underlag vid beräkningarna. Om industrin delas in i 21 branscher är strukturomvandlingstakten högst under senare delen av 1970-talet och lägst under den första delen. I genomsnitt är strukturomvandlingstakten under 1970-talet densamma som under den senare delen av 1960-talet.

Om detaljeringsgraden ökas till 172 delbranscher erhålls en något annorlunda bild. Förhållandet mellan de senare perioderna av 1960- och 1970-talen är ungefär detsamma, men strukturomvandlingstakten under första delen av 1970-talet är nu högre än under de andra perioderna.

Den tredje raden i tabellen anger andelen av den här uppmätta strukturomvandlingen, som sker *mellan* olika branschnivåer. För den första och tredje perioden ligger denna andel på ca 65 %. Strukturomvandlingen *inom* resp. branschnivå utgör då ca 35 %. Under 1970-talets första hälft var strukturomvandlingen *inom* branschaggregaten avsevärt högre, nästan 50 %.

Viss försiktighet måste iaktas när man drar slutsatser om strukturomvandlingstakten. Det är dock klart att beräkningarna inte ger stöd för antaganden att strukturomvandlingstakten minskat under 1970-talet.

I en studie från FN:s Economic Commission for Europe (ECE) har ett liknande strukturomvandlingsmått använts. Mot bakgrund av ECE:s studie kan konstateras att strukturomvandlingen inom den svenska industrin inte i väsentlig utsträckning avviker från den i andra länder – varken när det gäller omfattning eller inriktning.

4.2 Nyetableringar och konkurser

Under 1960- och 1970-talen har etableringstakten långsiktigt minskat.¹ Trenden bröts under 1980-talets första år, som visade en uppgång i etableringstakten (figur 12).

Huvuddelen av de nya företagen har en enkel produktion och är verkssamma på en lokal marknad. Det är företag av typen bagerier, träskotillverkare, snickerier, tryckerier, textilföretag m. m. som dominerar bland de nya företagen. Endast 5–10 % av företagsetableringarna baseras på någon mer avancerad produktion och/eller nationella/internationella marknader. Men även om antalet nya teknikbaserade företag – högst omkring 100 under år 1982 – är begränsat, kan flera av dessa på lång sikt komma att ge betydande tillskott till den tekniskt industriella förnyelsen.

Samtidigt som nyetableringarna är kvar på 1981 års nivå beräknas antalet konkurser inom industrin ha minskat under 1983. Konkursstatistiken visar vidare att det antal anställda som berörs av konkurser minskat kraftigt.

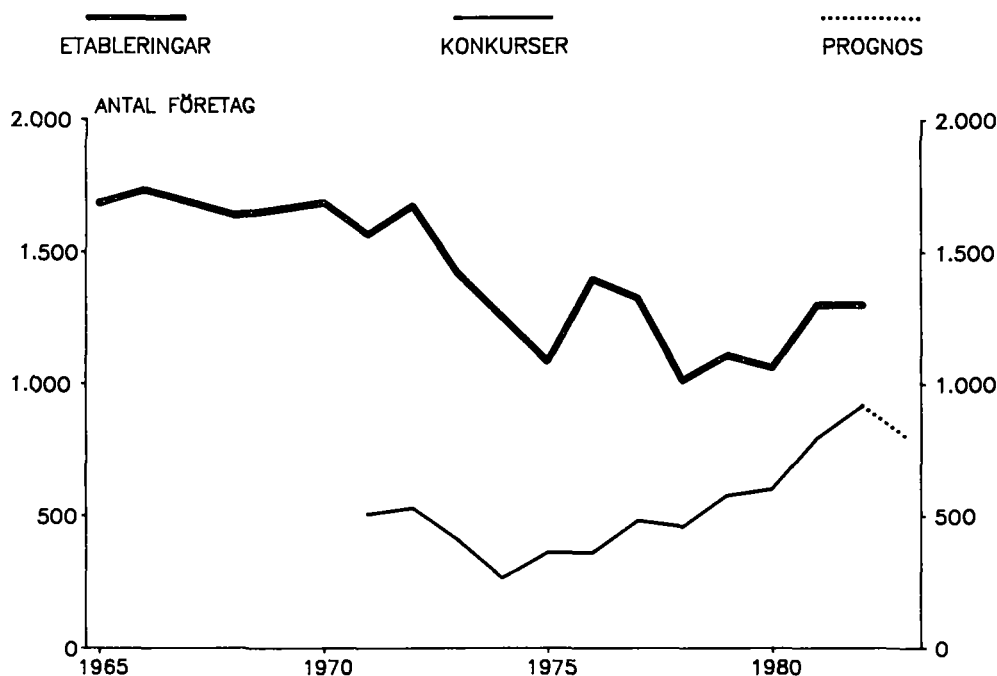
Mot bakgrund av den befintliga nyetablerings- resp. konkursstatistiken är det inte möjligt att dra några säkra slutsatser om företagsbeståndets utveckling. Till antalet konkurser skall nämligen också läggas ett okänt (men sannolikt litet) antal nedläggningar utan konkurs.

De nya företagen svarar på kort sikt för en mycket begränsad del av de nya arbetstillfällena. Totalt sysselsattes ca 2000 i de tillverkningsföretag som startades under år 1982. Antalet nya arbetstillfällen som härvid skapas på litet längre sikt är dock svårt att i förväg uppskatta. I rapporten "Fakta och fördomar om framtidsföretagen" (1983)² görs följande bedömning angående sysselsättningsutvecklingen i nystartade tillverkningsföretag fram till år 2000:

¹ Uppgifterna är hämtade från statens industriverks studie 1979:4, Företagsbildningen i tillverknings- och byggnadsindustrin, samt en uppföljning gjord med identisk metod baserad på data från Micromedia/SIND.

² Underlagspromemoria till småföretagsdelegationens (I 1977: D) arbetsgrupp för teknikbaserade och kunskapsintensiva företag. Arbetsgruppens arbete slutredovisades vid ett sammanträde med småföretagsdelegationen den 9 september 1983.

Figur 12 Nyetableringar och konkurser i svensk tillverkningsindustri 1965–1982

Källa: Micromedia, ackordcentralen och SIND

”Typiskt för dessa företag är att det ofta handlar om en kraftig individualisering – en eller ett fåtal personer i ledning och ägande som är drivande.

På det här fältet äger också rum en kontinuerlig förändring genom buy-outs, fusioner i mindre skala och i ett litet antal fall också nystartade företag med snabb tillväxt.

- Sannolikt kommer, som en effekt av venture-capitalboomen och OTC-marknaden, fler nya företag med unika produkter och marknadspositioner att växa fram än under 70-talet. Flertalet av dessa kommer dock att så småningom inlemmas i storföretagen. Två till fyra självständiga nya storföretag – som Gambro eller Tetra Pak – kan förväntas uppträda.
- År 2000 kommer total sysselsättningseffekt i Sverige av nya tillverkningsföretag, startade 1980–1990, med minst 20 anställda år 2000 och med egna produkter till övervägande del, sannolikt att vara 15–30 000. Den högre siffran gäller om venture-capitalmarknaden ger god effekt.

Levebrödsföretagen lägger en ökad tonvikt vid tjänstesektorn. Utvecklingen blir emellertid mycket beroende av statsmakternas inställning och de villkor, inte minst skattemässiga, som kommer att gälla.

Servicesektorn är ur sysselsättningssynpunkt central. Här verkar en stor del av levebrödsföretagen, men här sker också en accelererande utveckling av nya idéföretag och nya sätt att organisera och hantera marknaden.”

Sysselsättningsstillskottet i nya företag är litet i jämförelse med de förändringar som sker i befintliga företag. Volvos personbilstillverkning ökade t. ex. antalet anställda med nära 1 000 under år 1982. Sedan 1970-talets början har SKF med bibehållen produktion minskat antalet anställda i fabriker som gör rullningslager från 57 000 till 34 000 anställda i Sverige och utomlands. Med ett nytt system för tillverkning utan bemanning (PC 80-systemet) förväntas SKF ytterligare kunna minska antalet anställda med bibehållen produktion.

4.3 Förändringar inom storföretagen

Produkter, produktionsmetoder, administrations- och styrsystem anpassas ständigt till nya och ändrade förhållanden. I den svenska industrin satsades 1982 ca 8–9 miljarder kr. på forskning och utveckling för att stärka konkurrenskraften. Detta utvecklingsarbete leder till ständig förnyelse, som på avgörande sätt förändrar företagen utan att detta registreras i industristatistiken. Merparten av den mätbara och det volymmässigt största förnyelsearbetet sker i storföretagen.

Storföretag som t. ex. ASEA och Ericsson har förändrats påtagligt under senare år. Elektronik har på kort tid utvecklats och anpassats till dessa företags produkter och produktionsmetoder. Mekaniken ersätts med elektronik och redan i dag är ASEA och Ericsson i hög grad elektronikföretag. Tillsammans satsar de nästan 3 miljarder kronor på forskning och utveckling.

Också i andra svenska storföretag har skett betydande strategiförändringar under senare år. I tabell 10 återges några bakgrundsfakta för tio av svensk industris mest internationaliserade företag.

Tabell 10 Fakta om storföretagen

	År 1982			
	FoU Mdr	Omsätt- ning Mdr	Anställ- da totalt 1000-tal	Sverige 1000-tal
Volvo	1,2 ¹	75,6	75	57
Saab-Scania	1,3	18,7	40	33
ASEA	1,2	25,8	56	36
Ericsson	1,6	20,2	68	29
SKF	0,2 ²	14,5	47	9
Atlas Copco	0,2	7,9	18	5
Alfa Laval	0,3	8,3	18	7
Astra	0,4	2,9	6	3
Pharmacia	0,3	1,9	4	2
Electrolux	— ³	31,7	100	37
	6,7	207,5	432	218

Källa: Årsredovisningar 1982, Affärsvärlden 1983

¹ Gäller endast personvagnar

² Uppgift från 1981

³ Uppgift saknas

Produktionsinriktning

Svensk verkstads- och läkemedelsindustri har stora marknadsandelar på avgränsade nischer av världsmarknaden. Volvo och Saab är stora på lastbilar med totalvikt över 16 ton. Här är bara Mercedes större än Volvo och Saab-Scania är världens åttonde största tillverkare. På personbilsmarknaden möter Volvo och Saab konkurrens från framför allt Mercedes och BMW inom nischen medelstora bilar.

SKF är världens största rullagerproducenter med över 50 % av världsmarknaden. Ericsson är den femte största tillverkaren av publika telefonväxlar och har där ca 13 % av världsmarknaden. Alfa-Laval är världsledande på sina huvudprodukter med t.ex. 40 % av separatomarknaden, 50 % av alla sålda plattvärmewäxlare och 35 % av världsmarknaden för kompletta mejerianläggningar. Även ASEA är stort inom sina produktområden. Företaget har t.ex. 50 % av världsmarknaden inom området reaktiv effektkompensering (motverkar effektförluster vid el-strömsdistribution), 50 % av marknaden för utrustning för distribution av högspänd likström och 10–20 % av den expansiva robotmarknaden.

Electrolux har en dominerande världsmarknadsposition på spisar, dammsugare och kylskåp.

Läkemedelsföretagen – Astra och Pharmacia – har koncentrerat sin tillverkning till ett fåtal produkter. Tre läkemedel (Seloken, Xylocain, Bricanyl) svarar för drygt halva Astras koncernomsättning. För Pharmacias del svarar allergiprodukter (där företaget har 80 % av världsmarknaden), separationsprodukter och Salazopyrin (mot tarmsjukdomar) för 35 % av koncernens omsättning.

Företagens satsningar på att vara produktledande inom relativt smala segment fortsätter. ASEA koncentrerar resurserna till ett antal huvudområden och begränsar produktsortimentet, som år 1980 innehöll ca 40 000 produkter. Electrolux vidareutvecklar strategin som bygger på marknadsdominans genom företagsförvärv. Övriga företag bibehåller och utvecklar sina "nischprodukter".

De svenska företagens strategier skall ses mot bakgrund av att svenska företag är små i ett internationellt perspektiv. IBM satsar t.ex. årligen 12 miljarder kr. på FoU. Det betyder att detta enda företag har i det närmaste dubbelt så stora forskningsresurser som hela den samlade svenska industrin. IBMs svenska konkurrent – Ericsson – redovisar 1,6 miljarder kr. i FoU och är tillsammans med ASEA och Volvo dominerande inom svensk forskning och utveckling. De svenska storföretagen väljer att lämna breda forskningsfält för att i stället koncentrera resurserna till produktområden, där i ett internationellt perspektiv begränsade forskningsresurser kan leda till kommersiellt gångbara produkter.

Organisationsförändringar

Flera stora svenska företag har under de senaste åren genomfört omfattande organisationsförändringar. ASEA har decentraliserats. De centrala stabernas resurser har i hög grad fördelats på självständiga affärsområden och/eller dotterbolag med totalansvar för geografiska områden. ASEA:s forskning utförs i dag till 90 % i de självständiga enheterna, dvs. i nära kontakt med marknaderna.

Även Ericsson har lämnat den produktorienterade organisationen och skapat åtta självständiga affärsområden med egna chefer och resultatan-svar. Förvärven av Datsaab år 1981 och Facit år 1982 gjordes i första hand för att stärka marknadsorienteringen. Även t.ex. Alfa-Laval har utvecklats mot en organisation baserad på självständiga resultatenheter med totalansvar för bl. a. forskning och utveckling.

Flera storföretag har också under de senaste åren bildat särskilda innovationsbolag, där produkter och produktionsmetoder som inte direkt passar in i de olika huvudområdena kan utvecklas. Perstorp var med sitt Pernovo ett av de första företagen som slog in på den linjen. ASEA har ASEA-innovation som utvecklar udda produkter för bl. a. avyttring till andra företag. Saab-Scania har bildat Saab-Scania Combitech och Alfa-Laval har tillsammans med Cardokoncernen bildat utvecklingsbolaget AC Biotechnics.

Parallellt med att företagen decentraliserar och skapar självständiga enheter rationaliseras produktionen.

Ericsson har med effektivare produktionsmetoder och som en effekt av övergången till elektronik reducerat antalet anställda i svenska fabriker från ca 15000 vid början av 1976 till 9000 vid början av 1983. Även SKF har genom en konsekvent robotisering/datorisering kraftigt minskat antalet anställda i produktionen av rullager. I vissa tillverkningslinjer sker redan nu kontinuerlig tillverkning utan bemanning enligt ett system som utvecklats inom företaget (PC-80-systemet). Även Atlas Copco och Electrolux m. fl. genomför omfattande produktionsrationaliseringar.

Internationalisering

De svenska storföretagen är höggradigt internationellt orienterade. Atlas Copco har t. ex. 92 % av sin försäljning utomlands. SKF har 90 %, Astra 75 % och ASEA nära 70 %. Företagens satsning på väl avgränsade produktområden och marknadsdominans gör företagen beroende av världsmarknaden.

Företagen vidareutvecklar den internationella produktions- och försäljningsorganisationen. Flera företag har på senare år ökat satsningar på USA-marknaden. Volvo köpte hösten 1981 lastvagnstillverkaren White Motors, ASEA:s robotdivision har byggt en robotfabrik i Wisconsin, Ericsson köpte år 1980 nuvarande Ericsson Inc i USA. Atlas Copco har på senare år köpt tillverkningsenheter i USA, osv. ASEA och Alfa-Laval är

exempel på företag som startat tillverkning i Japan. ASEA gör robotar och Alfa-Laval tillverkar separatorer och plattvärmväxlar i japanska fabriker.

Internationaliseringen har i ökad utsträckning också tagit formen av samarbete mellan olika storföretag. Saab-Scania och Volvo fortsätter samarbetet med Fiat-Lancia resp. Renault. Ericsson har inlett samarbete med de amerikanska dataföretagen Honeywell och Sperry om teknisk utveckling och marknadsföring av Informationssystemers produkter. Astra har inlett samarbete med läkemedelsföretaget Merck i USA.

Det är inte bara svenska företag som utvecklas i denna riktning. Företag som IBM har ändrat strategi och söker nu aktivt nya samarbetspartners. Överhuvudtaget kännetecknas elektronik- och dataindustrin f. n. av stor aktivitet vad gäller sökandet av nya världsomspännande samarbetsrelationer på företagsnivå.

Vid sidan av att produktionen och försäljningsorganisationen ytterligare internationaliserats har också ägandet blivit mer internationellt. Ericsson och Pharmacia har emitterat aktier på New Yorkbörsen och Alfa-Laval på Londonbörsen. Utländska placerare har också visat stort intresse för Stockholmsbörsen.

4.4 Förändringar i tekniknivå och teknikinriktning

På kort sikt är det framför allt sysselsättnings- och produktionsförändringar som noteras som inslag i industrins strukturomvandling. Nyetable-ringar och konkurser samt förändringar i storföretagens organisation är en annan dimension av näringslivets förändringar.

Mer svåranalyserat är de bakomliggande tendenser svensk industri visar att söka sig mot nya produkt- och marknadsområden och mot nya tillverkningsmetoder. Styrelsen för teknisk utveckling (STU) har i sitt senaste program ägnat betydande uppmärksamhet åt frågan om vilka teknikområden som svensk industri har en god utvecklingspotential på.

Ett antal teknikområden framstår därvid som speciellt intressanta:

Informationsteknologi

Informationsteknologin är i Sverige liksom internationellt drivkraften bakom stora förändringar inom nära nog alla samhällsområden. Den representerar ett av de få mera betydande tillväxtområdena för 1980-talet och ger även på längre sikt utomordentligt stora utvecklingsmöjligheter. Såväl industriellt som forskningsmässigt har basen breddats väsentligt under senare år, vilket inte hindrar att den fortfarande är relativt smal.

Den svenska elektronikindustrin är starkt koncentrerad till telekommunikations- och försvarselektronikprodukter. Kraftreglering (ASEA) och bankterminalsystem (Ericsson och Svenska Philips) är andra områden, där en internationellt framskjuten position nåtts. I fråga om konsumentelektronikprodukter och generella datorer har Sveriges utvecklingskapacitet och marknadsframgångar varit blygsamma. En viss öppning för svensk industri

har skapats inom dataområdet genom den snabba tekniska och marknads-mässiga utvecklingen av smådatorer. Företag som t. ex. Luxor, som nyligen köpts upp av finländska Nokia, har kunnat hävda sig relativt väl på hemmamarknaden.

Ett litet antal större företag dominerar den svenska elektronikindustrin. Av en total omsättning för branschen år 1982 på ca 22 miljarder kr. svarar de mindre elektronikföretagen, dvs. företag med mindre än 200 anställda, för endast ca 12%. Under perioden 1977–1982 ökade de mindre elektronikföretagen sin omsättning med i genomsnitt ca 20% per år. De mindre elektronikföretagen är främst inriktade på industriell elektronik, medicinsk elektronik samt mät- och analysinstrument.

En viktig och den kanske sysselsättningsmässigt snabbast växande delen av den svenska informationsteknologiindustrin utgörs av företag, som arbetar med programvaruutveckling och datakonsultverksamhet. En betydande nyetablering har ägt rum inom denna sektor, som ännu företrädesvis är inriktad på hemmamarknaden. En begynnande internationalisering kan dock noteras.

Även för framtiden torde en högt kvalificerad hemmamarknad utgöra ett av de viktigaste konkurrensmedlen för svensk informationsteknologiindustri. Utbyggnaden av olika typer av kommunikationsnät har stor strategisk betydelse. Tillgång till kompetenta informationsteknologispecialister hos användare och leverantörer är en grundsförutsättning för en positiv utveckling av informationsteknologin i Sverige. Det råder f. n. såväl i Sverige som internationellt brist på systemtekniker, programmerare och data- och elektronikingenjörer. Betydelsefullt är också allmänhetens inställning till datatekniken och breda användargrupperns intresse och förmåga att engagera sig i användningen av denna teknik. Den positiva attityd till den nya tekniken, som våra fackliga organisationer redovisar, är en stor tillgång och utgör en konkurrensfördel för svensk industri.

Energiteknik

Vid sidan av mikroelektroniken är utvecklingen på energiområdet sannolikt den faktor, som starkast präglar verkstadsindustrins produktutveckling. Det gäller givetvis i särskilt hög grad de produkter, som är direkt avsedda att användas i samband med utvinning och förädling av energivaror samt omvandling och överföring av energi. SKF:s plasmaprocess representerar här ett intressant nytt inslag liksom givetvis ASEAs produkter. För många andra verkstadstekniska produkter är dessutom energiförbrukningen i samband med produkternas användning viktig för konstruktionsarbetet. Som redovisats i en studie av Ingenjörsvetenskapsakademien, har svensk industri en framskjuten position och goda utvecklingsmöjligheter inom flera produktområden av energiteknisk karaktär. Bl. a. är det värt att notera att svensk industri under de senaste åren etablerat sig på offshoremarknaden vad gäller såväl serviceverksamhet som leveranser av utrustning.

Verkstadsteknik

Inom många av de hittills dominerande produktområdena för svensk verkstadsindustri råder mycket hård konkurrens, främst till följd av överetablering. Denna situation kommer som tidigare nämnts sannolikt att bestå under en längre tid, varför företagen för att kunna driva sin verksamhet vidare tvingas att göra stora insatser för att dels utveckla nya generationer av sina produkter med förbättrade prestanda, högre kvalitet och bättre kundanpassning, dels öka automationsgraden och flexibiliteten i produktionen. Svensk verkstadsindustri ligger långt framme i tillämpningen av avancerad produktionsteknik och måste bedömas ha goda möjligheter att dra fördel av den närmast omvälvande utveckling av verkstadsindustrin, som förutses under 1980- och 1990-talen.

Tekniknivån varierar starkt mellan olika företag och produktionsanläggningar, beroende på bl. a. branschtillhörighet och storlek på företaget. Till övervägande del utvecklas och utnyttjas ny verkstadsteknik först inom de större verkstadsföretagen. De kan sedan spela en viktig roll för spridningen av ny teknik till mindre företag. I jämförelse med många andra länder av samma storlek, har Sverige fördelen av att ha flertalet grenar av verkstadsindustrin företrädna inom landet. Inom de flesta områden är dock antalet företag få och företagen internationellt sett mycket små.

En bred tillämpning av avancerad verkstadsteknik hos underleverantörer och legotillverkare är nödvändig för dessa företags överlevnad. Det finns redan åtskilliga exempel på svenska småföretag, som framgångsrikt utnyttjar avancerad verkstadsteknik.

Den svenska utrustningsindustrin består till övervägande del av mindre företag med en mycket specialiserad produktion och små utvecklingsresurser. I Sverige finns flera framstående leverantörer av utrustning, som kan ingå som komponenter i flexibla tillverkningssystem (FMS). Visst samarbete för leverans av FMS har kommit till stånd. I många fall måste en komplettering med utländska utrustningar ske för att ett fullständigt tillverkningssystem skall kunna levereras.

Materialteknik

Verkstadsindustrin har en viktig gränsyta mot materialtillverkande industri. I Sverige har den senaste industrin hittills varit bäst utvecklad i fråga om metalliska material. I Sverige finns företag (t. ex. Fagersta, Sandvik och SKF) som är bland de världsledande inom hårdmetall- och snabbstålområdena. Dessa företag representerar en viktig kompetens för utveckling av teknik för skärande bearbetning, som bedöms ha stor betydelse för utvecklingen av flexibla tillverkningssystem för detaljtillverkning.

Flera av de materialtekniska områdena som väntas få ökad betydelse griper individuellt och tekniskt in i varandra. Den starka position som svensk industri har inom några av dessa områden, kan därmed bidra till

utvecklingen inom andra angränsande områden där kompetens hittills saknats eller varit svag.

En betydande kompetens har i Sverige byggts upp inom det pulvermetallurgiska området, omfattanden bl. a. pulvertillverkning, produktionsutrustningar för pulverpressning och pulvermetallurgiskt tillverkade hårdmetall- och specialstålprodukter. Denna kompetens bör kunna ge stöd till den ökade användningen av pulverteknik, som kan förväntas inom verkstadsindustrin.

Pulvertekniken används också vid framställning av konstruktionskeramer, för vilka industriell tillverkning ännu saknas i Sverige. En viss kompetens har emellertid under det senaste decenniet byggts upp vid några företag och forskningsinstitutioner. Totalt sett har de svenska satsningarna hittills varit blygsamma. Kompetensen i fråga om pulverpressning är dock internationellt framstående. Intresset i svensk industri för att starta detaljtillverkning i keramiska material har under den senaste tiden påtagligt ökat.

Kopplingar finns också mellan pulvertekniken och den s. k. snabbstelningstekniken, vilken erbjuder stora möjligheter till utveckling av material med nya prestanda. Forskarkompetens håller på att byggas upp i Sverige inom detta område, där svensk industri måste bedömas ha goda möjligheter att hävda sig.

Teknik för vacuumbeläggning har under de senaste åren etablerat sig i Sverige, dels genom tillämpningar i hårdmetallindustrin, dels genom att nya legobelägningsföretag startas. En fortsatt spridning av denna typ är att vänta. Den forskningskompetens som byggts upp i landet är i detta sammanhang av stort värde.

Genom den stora satsningen på tunnplåt i Domnarvets försämrade tillverkning av höghållfast stål med god pressbarhet, s. k. DP-stål, som anses ha stora utvecklingsmöjligheter. Rostfria duplexstål utgör en närbesläktad produktgrupp. De svarar ännu för endast en marginell del av den rostfria marknaden, men bedöms ha stor utvecklingspotential. Av de ca 6000 ton per år som i dag tillverkas i världen svarar svensk industri för inte mindre än 30%. För båda ståltyperna finns ett behov av kunskapsuppbyggande forskning.

Underleverantörer till verkstadsindustrin av typ smidesverkstäder och gjuterier är hårt ansatta av importkonkurrens. Detta gäller bl. a. i hög grad lättmetallområden. En höjning av den produktionstekniska nivån är nödvändig för att uppnå konkurrenskraft.

Komponenter i plast för verkstadsindustrins produkter tillverkas dels i fristående plastvaruföretag, varav flertalet är legotillverkare, dels inom de större verkstadsföretagen. Plastråvarorna importeras nästan helt från de stora utländska kemiföretagen. Utnyttjandet av konstruktionsplaster ökar i framför allt flyg- och fordonsindustrin. Tillverkning av glasfiberarmerade polymerbaserade kompositer har också kommit igång i landet.

Utrymmet för nya tillämpningar av polymera konstruktionsmaterial i verkstadsindustri är svenska plastvarutillverkare som svenska verkstäder. En begränsad faktor ligger i att många konstruktörer saknar erfarenhet av konstruktionsarbete i plast. I många fall saknas också materialdata, beräkningsmetoder för konstruktioner, provningsmetoder och rationell tillverknings teknik. Detta gäller exempelvis för fiberkompositmaterial. Utveckling av limningsteknik för fogning av plaster och fiberkompositer inbördes och till andra material som metaller och keramer kommer i hög grad att vara avgörande för kvalificerade användningar av plaster i olika konstruktioner. Nya specialpolymerer kan mycket väl komma att utvecklas och möjligen också tillverkas i Sverige, i första hand på grundval av idéer som framkommer inom högskoleforskningen.

Medicinsk teknik och bioteknik

I Sverige har sedan länge bedrivits en omfattande och internationellt sett framstående biomedicinsk forskning. Denna har varit avgörande för framväxten av en "biomedicinsk" industri, som visserligen ännu är relativt liten men som växer snabbt. Läkemedelsindustri i vid bemärkelse dominerar och har visat en stor förmåga att ta fram nya produkter. När det gäller medicinsk-teknisk utrustning sker vid sidan av en snabb tillväxt i etablerade företag också en viss nyetablering.

Relativt få svenska företag är ännu aktivt engagerade inom det biotekniska området. Ett par ligger dock redan långt framme även internationellt sett. Ytterligare några synes ha goda förutsättningar att skaffa sig en position. Intressant i sammanhanget är att en merpart av engagemangen avser utrustning och insatsvaror för bioteknisk forskning och industri samt utnyttjande av bioteknik i medicinsk-teknisk utrustning. Bl. a. inom det separationstekniska området finns ett gynnsamt utgångsläge för utveckling av en stark industri. Biotekniska projekt drivs även inom läkemedelsområdet, bl. a. ett pionjärarbete i fråga om framställning av mänskligt tillväxthormon.

Utanför de områden som nyss har nämnts har svensk industri med enstaka undantag förhållit sig avvaktande till biotekniken. Jämfört med utländska kemiföretag har exempelvis den svenska kemiindustrin ägnat biotekniken litet intresse. Under år 1982 har dock flertalet kemiföretag intensifierat sin bevakning av och kontakt med bioteknisk forskning. I synnerhet kommer beroendet av och kontakterna med den akademiska forskningen och läkarvetenskapen att vara centrala.

Kemiteknik

De svenska kemiföretagen exkl. läkemedelsindustrin är i internationell jämförelse små, starkt specialiserade och i hög grad beroende av importerade råvaror. Liksom sina utländska konkurrenter försöker svensk kemiindustri åstadkomma sin expansion i första hand genom utveckling av nya

specialprodukter. Flera av företagen har nyligen framgångsrikt lanserat nya produkter inom för företagen nya affärsområden.

Massa- och pappersteknik samt träteknik

Inom massa- och pappersindustrin bedrivs ett omfattande arbete för att på olika sätt spara energi och råvara. En snabb utveckling av tekniken för tillverkning och användning av kemimekanisk massa pågår i samspel mellan inhemsk utrustningsindustri och branschföretag. Lovande resultat har erhållits vid försök att kraftigt öka fyllmedelshalter i papper för att på så sätt spara pappersmassa. Utnyttjandet av papperskemikalier spelar därvid liksom i flera andra sammanhang en viktig roll. I den utveckling som väntas finns förutsättningar för ett fruktbart samarbete mellan pappersindustrin, kemiindustrin och industrimineralindustrin med betydande marknadspotential för de två senare.

Huvuddelen av de starkt begränsade utvecklingsresurserna inom träbranschen satsas på att öka automatiseringsgraden och flexibiliteten i produktionen. Nya metoder för att såga virket är av stor betydelse för att minska spillet. Utveckling av tekniken för virkestorkning är viktig ur såväl energi- som kvalitetssynvinkel. Limnings- och ytbehandlingsteknik är viktiga områden bl. a. för utveckling av nya produkter.

Runt om i världen pågår ett intensivt forskningsarbete för att klarlägga möjligheterna att använda cellulosa eller cellulosa-fibrer på nya sätt. I fråga om lätta kompositmaterial och luftformningsteknik har mycket intressanta försök gjorts i Sverige under de senaste åren.

Expansionsmöjligheterna för skogsindustrin ligger främst i att öka förädlingsgraden i de produkter som exporteras. Ökad produktion av papper och kartong erbjuder den närmast till hands liggande möjligheten. På motsvarande sätt finns inom trävaruområdet möjligheter att bearbeta virket till halvfabrikat före export. I jämförelse med utbyggnaden av pappersindustrin har ökningen av förädlingsgraden i trävaruexporten hittills skett långsamt. På senare år har dock intresset och satsningarna ökat bland företagen.

4.5 Utvecklingsblock inom svensk industri

Den svenska industrin har utvecklat en världsledande kompetens inom flera affärsområden. *Transportmedelsindustri* med personbilar, tunga lastbilar och elektriska lok, *energiutrustningsproduktion* med anläggningar för generering och distribution av elström som främsta kompetensområde, *stålindustri* med vidareförädlade produkter som t. ex. hårdmetall och rullningslager, *massa- och pappersprodukter*, en tidigare världsledande *varvsindustri*, *gruvindustri* och *gruvutrustningsindustri* etc.

Den svenska industrin är till betydande del grupperad kring dessa affärsområden. Stora och små företag utvecklar produkter och tjänster, som

kommer till användning inom dessa områden. Det är möjligt att urskilja tre olika typer av utvecklingsblock inom svensk industri:

- Underleverantörssystem
- Utvecklingsblock knutna till samhällsinvesteringar
- Utvecklingsblock uppbyggda kring vissa industrier.

Underleverantörer

Bilindustrin och underleverantörer till bilindustrin är den största industriella grupperingen inom svensk industri.

Enligt statens industriverks rapport (SIND PM 1980: 20) Svensk bilindustri och dess underleverantörer sysselsatte bilindustrin direkt och indirekt 117 000 personer år 1977. Sysselsättningen fördelades enligt följande:

	Antal sysselsatta	Andel
Inom bilföretagen	71 000	61 %
I direkta insatsvaruleveranserna	38 000	32 %
I investeringsvaruleveranser	5 000	4 %
I extern service, transporter m. m.	3 000	3 %
	117 000	100 %

De stora bilföretagen har ökat sin sysselsättning fram till år 1983 samtidigt som antalet sysselsatta i insats- och investeringsvaruleden minskat något. Totalt torde dock företagsgruppen sysselsätta runt 120 000 personer eller ca 15 % av den totala industrissysselsättningen i landet. Därmed skulle ca 15 % av den svenska industrissysselsättningen vara direkt beroende av hur väl Volvo och Saab-Scania klarar av att sälja bilar i konkurrens med företag som BMW, Ford, Mercedes, Opel och Peugeot.

Sverige hade under 1960-talet och början av 1970-talet en stark ställning på världsmarknaden för fartyg. *Varvsindustrin* och dess underleverantörer var en våra mest betydelsefulla industriella grupperingar fram till mitten av 1970-talet. År 1975 sysselsattes nära 39 000 personer i varvsindustrin. Göteborgsvarven hade 15 000 anställda 1975. Dessutom sysselsattes ytterligare ca 3 600 arbetare och tjänstemän hos 190 lokala underleverantörer i Göteborgsregionen.

Under toppåret 1975 sysselsatte hela varvsindustrin och dess underleverantörer mer än 50 000 personer. I dag har gruppen företag runt varvsindustrin förlorat mer än 30 000 arbetstillfällen till följd av lågkonjunkturen och den kraftiga överkapaciteten på världsmarknaden.

Parallellt med varvsgruppens dramatiska minskning har andra mer långsiktiga och strukturella förändringar skett inom underleverantörssystemen.

Bilindustrins inköpsmönster har förändrats. Det blir allt vanligare att köpa hela komponenter och komponentsystem i stället för att köpa enstaka artiklar för sammansättning i egna fabriker. Denna inriktning ställer större

krav på underleverantörerna. De tvingas ta fram och vidareutveckla egna lösningar och hela komponenter. De ökade utvecklingskostnaderna måste slås ut på större serielängder, vilket tvingar ut företagen på exportmarknaderna. Vid bilföretagens modellbyten – då även inköpen omprövas – har gamla svenska underleverantörer av enstaka artiklar haft svårt att hävda sig mot större, vanligtvis utländska, komponentleverantörer. Servo- och turboaggregat samt elektroniska instrument är exempel på komponenter i de nya modellerna, där svenska leverantörer inte funnits eller ej varit konkurrenskraftiga.

Även inom andra underleverantörssystem med leveranser till t.ex. ASEA, Electrolux, Tetra-Pak m.fl. ändras inköpsmönstren. Även här ställs större krav på underleverantörernas förmåga att leverera hela komponenter och komponentsystem. Detta leder i sin tur till en specialisering till avgränsade nischer med en ökad internationalisering av komponenthandeln. Statens Industriverk drar följande slutsats i (SIND 1982:13) Svenska underleverantörer – i dag och i morgon:

”Problemet ur svenska underleverantörers synvinkel inför 1980-talet tycks vara att en merpart av de standardiserade komponenterna och komponentsystemen köps utomlands. Vad som dock är ännu allvarigare är att en ökad andel av specialvaruinköpen, såväl teknologiinköpen som kapacitetsinköpen, placeras hos utländska leverantörer. Detta gäller i första hand långserieproduktionen, men även i ökad utsträckning kortserie med höga krav på utvecklingskompetens. Lite pessimistiskt skulle det kunna uttryckas att sannolikheten för att förlora ytterligare underleveranser till utländska leverantörer är större än sannolikheten att ta hem tidigare importerade leveranser.

Internationaliseringsprocessen tillsammans med vikande efterfrågan och överkapacitet har skapat luckor i vårt svenska utbud av underleveranser. Inom vissa segment har inhemska leverantörer aldrig varit kompetenta, medan de inom andra segment har blivit utkonkurrerade antingen av kostnadsskäl eller p.g.a. bristande produktutveckling. Svenska företag har i många fall en ogynnsam storlek i en internationell konkurrens.”

Utvecklingsblock knutna till samhällsinvesteringar

Många företag är numera knutna till *energiutrustningsproduktion*. Detta är inte någon homogen företagsgrupp, utan kan snarast beskrivas som en spridd samling företag med produktion inriktad mot ett gemensamt behovsområde; att minska energikostnaderna. Hit kan man räkna utrustning för att producera, distribuera och använda energi. Produkter kan vara torvbrytningsmaskiner, elkablar, rör, ångpannor, motorer osv. Härtill bör man också lägga tjänster, främst planering och byggarbeten samt installationer.

Produktion av energiutrustning i vid bemärkelse har beräknats av IVA i ”Energipolitiken och den industriella utvecklingen” 1983. Produktionen uppgick år 1980 till 16,6 miljarder kr., exporten till 7,7 och importen till 7,2 miljarder kr. Nämnad produktion indikerar enligt SIND en sysselsättning

på 60 000 personer, varav 55–60 % avser produktion med anknytning till el och motorer. Industrisysselsättningen runt energiutrustningsindustrin domineras av ASEA. Förutsättningar finns för svenska exportframgångar i takt med att andra länder förnyar sina energisystem och fastlägger skärpta miljökrav.

Den medvetna satsningen på svensk *hälso- och sjukvård* har lagt grunden till ytterligare en horisontell gruppering med kompletterande produkter. Den svenska läkemedelsindustrin – som domineras av Astra, Pharmacia och KabiVitrum – sysselsätter ca 10 000 personer. Som ett komplement till läkemedelsindustrin har en svensk sjukvårdsutrustningsindustri utvecklats. Landstingens inköpscentral (LIC) och Siemens-Elcoma har tillsammans nästan 4 000 anställda. Företag som Gambro (njurdialys) och LKB-produkter (instrument för biokemisk forskning) har växt snabbt och har tillsammans över 3 000 anställda.

Läkemedelsindustrin och sjukvårdsutrustningsindustrin sysselsätter som grupp ca 20 000 personer.

Också *miljövårdsområdet* har expanderat kraftigt i Sverige. Här finns åtskilliga företag som arbetar med vattenrening, luft- och ventilationssystem osv.

Utvecklingsblock uppbyggda kring vissa industrier

Svensk *gruvindustri* sysselsatte 1982 ca 12 000 personer. Genom ett mångårigt samarbete med de stora gruvbolagen har svensk gruvutrustningsindustri utvecklat utrustning för svenska gruvor och för världsmarknaden. Utvecklingen i Skellefteåregionen på 1930-talet brukar framhållas som ett typiskt exempel på basindustrins positiva spridningseffekter. Förutom Atlas Copco – med 5 000 anställda i Sverige – finns ett stort antal andra stora företag med förankring i gruvindustrin. Hiab-Foco, Alimak, Skega, Sala International m.fl. var samtliga inriktade på gruvnäringen under sitt uppbyggnadsskede.

Svensk *järn- och stålindustri* hade år 1982 ca 40 000 anställda. Järn- och stålindustrin har varit en traditionellt stark bas för svensk industri. Flera företag som t.ex. ASEA, Centro-Morgårdshammar m.fl. har utvecklat kunnande inom utrustningsindustrin.

Svensk *trävaruindustri* har totalt 60 000 anställda. Stora skogsbolag som ASSI, SCA, Södra Skogsägarna, Stora Kopparberg, Billerud, Iggesund, Papyrus och Korsnäs svarar för ca 30 % av sågade trävaror. Resterande 70 % produceras i ett stort antal enskilt ägda sågverk av varierande storlek. Snickeriindustrin som genomgått omfattande strukturförändringar under senare år, domineras numera av Swedish Match AB. Övriga branscher består av ett stort antal små företag. I nära anslutning till trävaruindustrin finns en grupp företag, som tillverkar sågverksmaskiner och skogsmaskiner. Här märks företag som Kockums Industrier AB, ÖSA AB, Umeå Mekaniska AB, ARI AB.

Massa- och pappersindustrin är av betydande omfattning i Sverige. År 1982 sysselsattes ca 57 000 personer i branschen. Till massa- och pappersproduktionen knyts i dag ca 25 maskintillverkande företag, som sysselsätter ca 3 500 personer. Götaverken Ångteknik, KMW och Sunds Defibrator är exempel på större utrustningsleverantörer till massa- och pappersindustrin. Skogen som dominerande exportnäring har skapat förutsättningar för och påverkat utvecklingen också i den mindre maskinindustrin.

Denna mycket korta genomgång indikerar att kunnandet inom svensk industri är starkt koncentrerat till ett litet antal områden. Merparten av alla industrianställda sysselsätts inom områden, där svensk industri haft särskilda fördelar som t. ex. närhet till malm och skog, en lång tradition inom rederinäringen, omfattande erfarenhet av energidistribution och produktion och en tidigt utbyggd sjuk- och hälsovård.

Utvecklingsblock baserade på industriell kompetens med utbildad arbetskraft, ett anpassat tjänsteutbud m. m. tar lång tid att utveckla. Utvecklingen inom den malmbaserade gruppen (inkl. varven) visar däremot att ett block, som under flera decennier varit en motor i svensk ekonomi, snabbt kan splittras och utvecklingen stagnera.

I dagsläget föruses gruppen kring energiproduktionsutrustning få en snabb tillväxt, bl. a. som en följd av den statliga upphandlingen på området. Under det senaste decenniet har också läkemedels- och sjukvårdsutrustningsproduktionen utvecklats positivt.

4.6 Produktionsminskning och anpassning

Som främgått att föregående kapitel har den svenska industrin utvecklats sämre än flertalet andra industriländers sedan mitten av 1970-talet. Detta har ibland tolkats som att strukturomvandlingstakten i svensk industri avsevärt försämrats sedan 1950- och 1960-talen. Genomgången i detta kapitel ger dock inte grund för någon sådan generell tolkning.

Mycket *har* hänt i svensk industri under 1970- och 1980-talen.

Nyetableringstakten har ökat under det senaste året efter en trendmässig nedgång under hela 1970-talet. Även om nyetableringsstatistiken vilar på ett osäkert underlag — de genuina nyetableringarna utgör endast en del av det totala antalet, då t. ex. andelen "pappersbolag" är betydande — antyder siffrorna att viljan att starta nya företag har ökat.

Ungefär vart fjärde sysselsättningstillfälle inom dagens industri finns inom arbetsställen som nytilkommit eller ändrat branschinriktning under perioden 1970–1980. Förnyelseandelen är väsentligt högre än genomsnittet för industrin i bl. a. maskinindustrin, instrumentindustrin och plastvaruindustrin. Även denna typ av analyser ger således belegg för att det sker en hel del förändringar inom industrin som vid ytlig analys inte märks.

Svensk industri torde hävda sig väl i en internationell jämförelse om vi jämför förnyelsetakten under den senaste tioårsperioden. Rent sysselsätt-

ningsmässigt har omställningstakten varit i nivå med andra europeiska länders. Det gäller såväl småföretagen som inom de stora koncernerna. Krisindustriernas volym har reducerats med i genomsnitt en tredjedel; om vi räknar bort den tämligen stabila massa- och pappersindustrin är sysselsättningsneddragningen 43 % mellan åren 1975 och 1984 (prognos). Kapaciteten har också reducerats om ej i lika hög utsträckning.

Förändringarna i de svenska storföretagen har varit betydande efter en krisperiod i mitten av 1970-talet. Omfattande strategiförändringar har genomförts. Vidare ändrar flertalet storföretag organisationsstrukturen, så att självständiga resultatenheter skapas. Storföretagens bearbetning av de internationella marknaderna fortsätter. Redan nu säljs huvuddelen av produktionen utomlands. Under det senaste året har tillverkningskapacitet byggts ut i bl. a. USA och Japan.

Teknologiskt kan vi finna att svensk industri har en stark ställning och satsar hårt på områden som

- informationsteknologi
- energiteknik
- verkstadsteknik
- materialteknik
- medicinsk teknik och bioteknik
- kemiteknik
- massa- och pappersteknik samt träteknik.

Sammantaget innebär alla dessa förändringar att svensk industri genomgått en krisperiod under vilken en betydande neddragning av produktionskapacitet har skett men också en gradvis ökad satsning på nya områden. Det har skett ett betydande nytänkande inom svensk industri som bildar en bas för fortsatt utveckling. Detta berörs ytterligare i avslutningskapitlet. Dessförinnan skall dock frågan *varför* svensk industri råkade in i en så omfattande och djup kris efter 1975 analyseras.

5 Varför har svensk industri stagnerat?

Tre huvudorsaker till den svenska industrins svaga utveckling efter 1975 brukar framhållas:

- kostnadsläget
- en ogynnsam industristruktur i utgångsläget
- efterfrågebortfall och ny konkurrens.

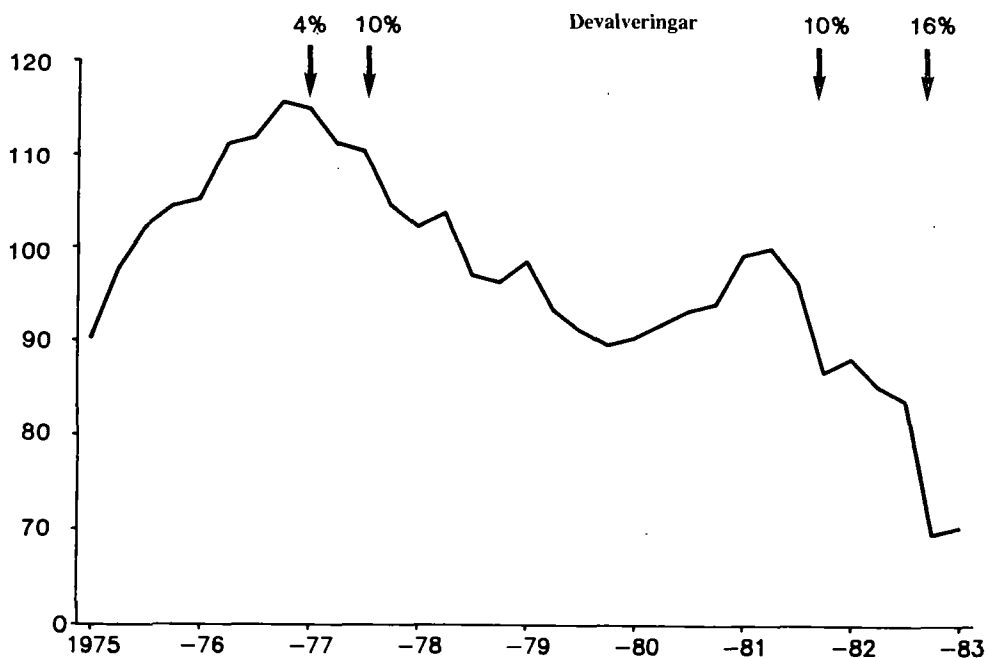
5.1 Kostnadsläget

Att svensk industri arbetar med ett högre kostnadsläge än konkurrenter i andra länder är ingen ny situation som uppkommit i mitten av 1970-talet. Svensk industri har under efterkrigstiden förmått hålla sin konkurrensposition trots ett högt kostnadsläge.

Utvecklingen under 1974 och 1975 försämrade emellertid kraftigt det svenska kostnadsläget. Avtalsrörelse, löneglidning, höjning av arbetsgivaravgiften medförde tillsammans med en gradvis uppvärdering av den svenska kronan att kostnadsläget försämrades med ca 15 % på ungefär ett år gentemot genomsnittet för OECD. Detta är en mycket snabb och kraftig försämring. Redan 1978 var dock den relativa arbetskraftskostnaden per producerad enhet i svensk industri jämfört med OECD-genomsnittet åter nere på 1975 års nivå. Därefter har den relativa arbetskraftskostnaden per producerad enhet successivt sjunkit. I början av år 1983 var svensk industris relativa kostnadsläge ca 75 (index) jämfört med läget år 1975 (figur 13).

Den betydande sänkningen av det svenska relativa kostnadsläget är en följd av de två devalveringarna hösten 1981 resp. 1982. Dessa har emellertid bara utgjort en del av den mycket kraftiga allmänna växelkursförändring gentemot dollarn som stora delar av svensk industri kunnat dra fördel av. Också gentemot japanska yenen har kursrörelserna varit kraftiga under senare år, medan förändringarna mot en av huvudkonkurrenterna på världsmarknaden, Västtyskland, varit betydligt mindre (figur 14). Dollarns kraftiga uppgång kan vara en förklaring till att det framför allt är exporten till USA som ökat och basindustrierna som stärkt sin ställning under de senaste åren. Vad gäller t. ex. maskinindustrin, där den tyska konkurren-

Figur 13 Svensk industris relativa arbetskraftskostnad per producerad enhet

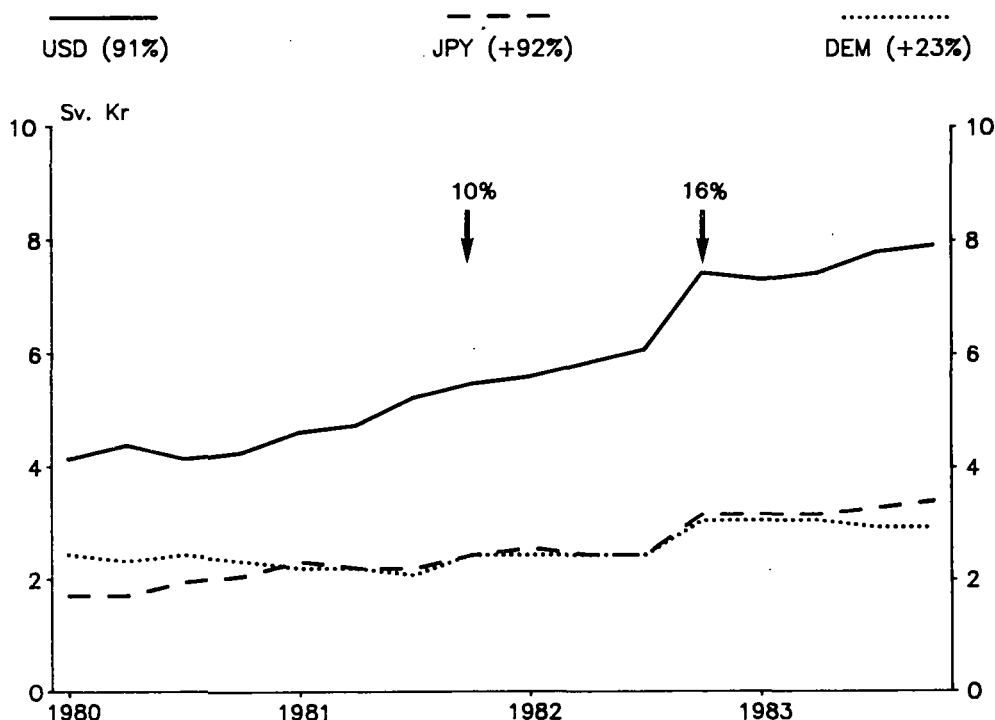

Källa: OECD, Main Economic Indicators och SIND

sen är särskilt stark, har denna inte kunnat dra lika stor nytta av växelkursförändringarna.

Förbättringen av relativa kostnadsläget gav inte någon märkbar effekt på svensk industri förrän år 1983. En viktig förklaring härtill är att kostnadsförbättringen skedde under en period av industriell tillbakagång över hela världen. I t. ex. USA sjönk industriproduktionen från index 129 år 1979 till 118 år 1982.

Figur 14 Valutakurser jan 1980–dec 1983
Svenska kronor samt procentuell förändring under perioden

Källa: Sveriges Riksbank

Svensk industri har fortfarande strukturproblem. Den kostnadsanpassning som skett och de växelkursförändringar som inträffat har gynnat vissa företag mer än andra. Som redan framhållits har inhemskt orienterat företag drabbats på kort sikt av kursförluster och kostnadsökningar, men totalt sett lindras problemen och ett andrum för fortsatt omstrukturering skapas.

Devalveringar och kostnadsanpassningar kan i vissa situationer vara nödvändiga, men det råder inte någon enkel relation mellan utvecklingen av den relativa arbetskraftskostnaden och konkurrenskraft/marknadsandelar. Två länder, som under efterkrigstiden påtagligt försämrat sitt relativa kostnadsläge – Japan och Västtyskland – har varit mycket framgångsrika på världsmarknaden. Ett land som Storbritannien däremot – vars relativa

kostnadsläge förbättrats – har förlorat mycket av sin konkurrenskraft. I dessa fall rör det sig om gradvisa förändringar under en längre period. För svenskt vidkommande skedde förändringen i mitten av 1970-talet mycket snabbt. Detta understryker att det är viktigt att beakta även andra faktorer som t. ex. den takt med vilken relativa kostnadsförändringar sker.

En förklaring till att marknadsandelsutvecklingen och förändringen i relativa arbetskraftskostnaden per producerad enhet i flera fall gått i motsatt riktning ligger också i att kostnadsbilden är sammansatt av en rad faktorer. Olika kostnadsposter kan utvecklas mycket olika under olika år. Industrins produktionskostnader påverkas sålunda förutom av arbetskraftskostnaden även av bl. a. kapitalintensitet, kapacitetsutnyttjande, finansiell struktur och ränteläge, andelen insatsvaror och underleverantörsstruktur. Industrin anpassar sig över tiden till ett högt kostnadsläge.

För basindustrierna – vars handlingsparametrar ofta är kringskurna av råvarutillgång, uppbindning till viss produktionsprocess, stort anläggningskapital, tämligen givna internationella priser osv. – finns få möjligheter att på kort och medellång sikt påverka situationen. Svängningarna i lönsamhet blir i dessa företag stora.

För flertalet företag som tillverkar bearbetade produkter finns däremot fler handlingsalternativ. Ju mer bearbetade produkterna är och ju högre tekniknivån är, desto större är i allmänhet möjligheterna att variera bl. a. underleveransinnehållet. En kostnadsanpassning är t. ex. möjlig genom att lägga över inköp från svenska underleverantörer till utländska leverantörer. Denna möjlighet prövades tämligen allmänt av svensk industri omkring och efter år 1975. Detta drabbade exempelvis den svenska gjuterinäringen hårt. Generellt sett minskade den svenska underleveransandelen under senare delen av 1970-talet. För de stora verkstadskoncernerna med tillverkning i flera länder fanns också vissa möjligheter att omorganisera produktionen mellan olika tillverkningsenheter.

Den snabba kostnadsökningen under mitten av 1970-talet utlöste en rad sådana anpassningsmekanismer i svensk industri. Förutom de direkta effekter som kostnadsökningen fick i form av dålig lönsamhet och utslagning av vissa produkter från marknaden, medförde den även indirekta effekter vilka sannolikt ändrade näringslivsstrukturen i mer grundläggande avseenden; i form av underleveransinnehåll, automatiseringsgrad m. m.

5.2 Svensk industristruktur i jämförelse med andra länders

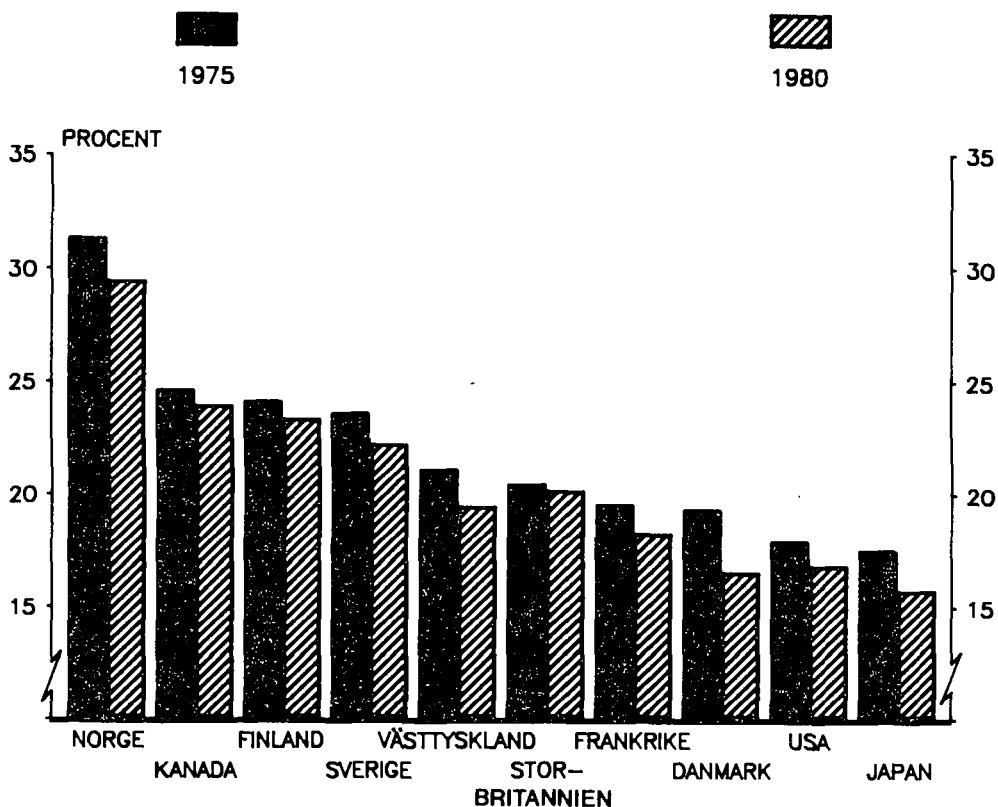
Branschsammansättning

Den svenska industriproduktionen och exporten har i betydande omfattning baserats på basnäringarna malm, stål och skog. Den internationella handeln med dessa produkter har under 1970-talet och början av 1980-talet präglats av hård konkurrens och vikande marknader. Länder med stor andel basindustri får därmed en sämre ekonomisk utveckling än länder

med annan branschsammanställning. Detta har ibland framförts som förklaring till den svenska industrins dåliga utveckling totalt sett.

Av den totala industrisysselsättningen i Sverige svarade *basindustrin* för ca 22 % år 1980. Flera länder – t. ex. Norge, Kanada och Finland – har en större andel än Sverige, medan länder som Västtyskland, Storbritannien och Japan har en lägre andel (figur 15). För samtliga industriländer har basindustrins andel minskat mellan åren 1975 och 1980.

Figur 15 Andel sysselsatta inom basindustrin åren 1975–1980.
(Procent av totala antalet sysselsatta inom industrin)

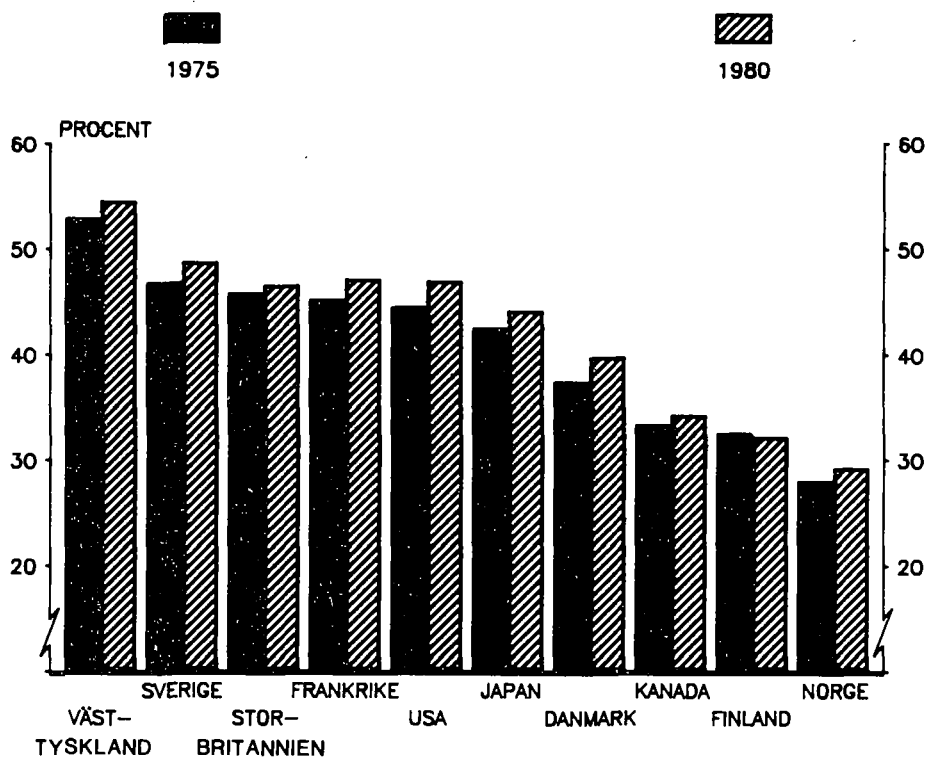

Källa: OECD och SIND

Vad gäller skogsindustri befinner sig Finland i en särposition med ca 10 % av industrisysselsättningen i denna sektor. Också Kanadas skogsindustri är relativt sett större än den svenska.

Inte heller inom sektorn järn-, stål- och metallverk hade Sverige en exceptionellt hög andel. Exempelvis hade Västtyskland och Norge en större andel av industrisysselsättningen inom dessa branscher. Skillnaderna är dock små mellan de tio länderna med undantag för Danmark och

Figur 16 Andel sysselsatta i tillväxtbranscher åren 1975 resp. 1980
(Procent av totala antalet sysselsatta inom industrin)

Källa: OECD och SIND

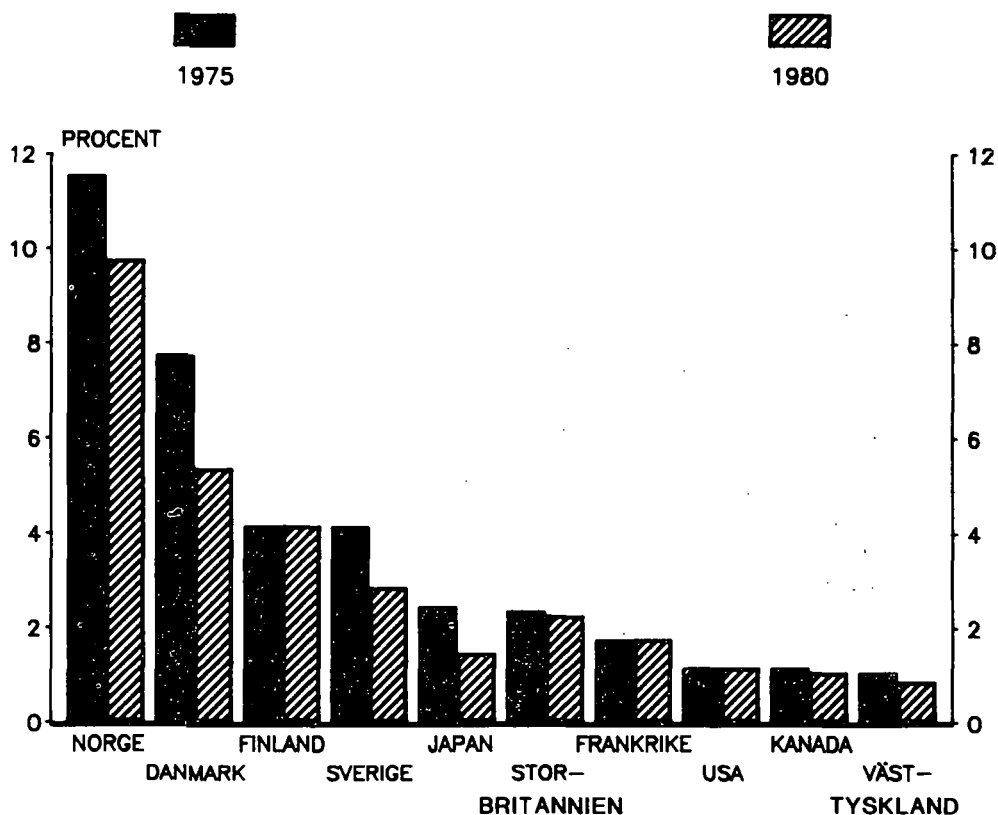
Finland som har betydligt mindre andel sysselsatta inom metallframställningsindustrin än Sverige. Samtliga tio länder har minskat andelen sysselsatta inom järn-, stål- och metallverken mellan åren 1975 och 1980.

Sverige har å andra sidan en i jämförelse med andra länder hög andel av sysselsättningen inom s. k. *tillväxtbranscher* (verkstads- och delar av kemisk industri). Västtyskland har en högre andel, medan länder som Frankrike, USA och Japan har en mindre andel av sysselsättningen i dessa branscher (figur 16).

Inte heller har den svenska *varvsindustrin* varit exceptionellt stor i ett internationellt perspektiv. Norge, Danmark och Finland har större andel sysselsatta inom varvsindustrin än Sverige. Från år 1975 fram till år 1980 har nästan samtliga länder minskat andelen sysselsatta inom varvsindustrin (figur 17).

Denna grova jämförelse med andra länder ger således inte belägg för att Sveriges branschammansättning medförde speciellt svårlösta strukturproblem. Visserligen hade såväl Japan som Västtyskland en mer fördelaktig branschammansättning, men skillnaderna är tämligen små.

Figur 17 Andel sysselsatta inom varvsindustri åren 1975 resp. 1980
(Procent av totala antalet sysselsatta inom industrin)

Källa: OECD och SIND

Hur hade då utvecklingen blivit om svensk industri hade haft en mer fördelaktig sammansättning? Av tabell 11 framgår att inte ens om Sverige hade haft Japans eller Västtysklands branschsammanställning skulle detta ha förhindrat en nedgång i industriproduktionen mellan 1975 och 1982.

Tabell 11 Branschsammanställningens betydelse för industriutvecklingen.
(Index 1975 = 100)

Sveriges produktionsutveckling	1980	1981	1982
Faktiskt värde	98	96	96
Med Japans branschsammanställning	99	96	96
Med Västtysklands branschsammanställning	101	97	97

Mot ovanstående bakgrund finns knappast fog att hävda att Sverige generellt sett skulle ha haft en ogynnsammare branschsammanställning i mitten av 1970-talet än vad andra i-länder hade. Sverige hade en större

andel tillväxtindustrier – verkstadsindustri och kemisk industri – och en ungefär lika stor andel basindustri samt varvs- och tekoindustri som genomsnittet av OECD-länderna. Svensk industri hade däremot inom dessa branscher en koncentration och inriktning, som gjorde att den drabbades speciellt hårt.

Exempelvis slog den globala stagnationen inom sjöfartsnäringen speciellt hårt mot den svenska ekonomin. Förklaringen till detta kan inte enbart sökas i en hög andel sysselsatta i varvsnäringarna utan måste också sökas i de enskilda företagens produktionsinriktning. En detaljstudie visar att svensk varvsindustri i mycket stor omfattning var koncentrerad till ett snävt segment av världsmarknaden – produktion av stora tankbåtar. När efterfrågan på tanktonnage vek och slutligen nästan helt upphörde stod svensk varvsindustri utan avsättningsmarknad. Den under en kort period gynnsamma koncentrationen till tankbåtar blev senare till en stor belastning för varven. Nedgången i båtbyggandet slog också hårt på den till varven levererande stålindustrin och de många små och medelstora underleverantörerna.

5.3 Efterfrågebortfall och ny konkurrens

Som framgått av de inledande avsnitten har svensk industri förlorat marknadsandelar under hela 1970-talet. Förlusterna har varit speciellt stora i slutet av 1970-talet. Detta i kombination med en minskande världsmarknadsefterfrågan fick kraftiga återverkningar på produktion och lönsamhet.

Olika förädlingsled och företag med olika marknadsinriktning drabbades olika av recessionen. Konsumtionsvarusektorn klarade sig överlag bättre, medan råvaruproducenterna drabbades särskilt hårt. För de senare försämrades också situationen av kraftiga fall i världsmarknadspriserna.

En uppdelning av svensk industri efter marknadsinriktning visar att den i betydande omfattning är inriktad på *insatsvaror* (som används för vidareförädling i andra företag). Det är inte bara bland småföretagen vi återfinner dessa underleverantörer. Också företag som SKF räknas dit. Insatsvaruleverantörerna ingår i stor utsträckning i nationella produktionssystem av typen underleverantörer till Saab-Scania resp. Volvo.

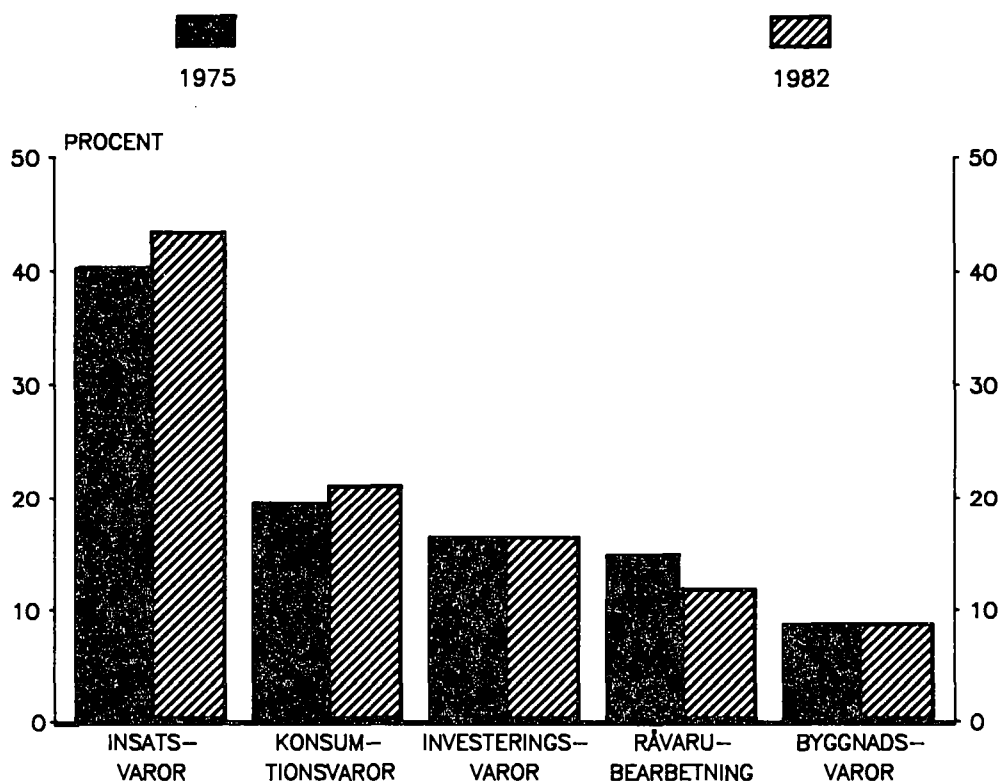
En betydande del av industrins förädlingsvärde – ca 17% – skapas inom de företag som producerar *investeringsvaror* (maskiner, teleanläggningar, tunga fordon m.m.). Den svenska investeringsindustrin har en stark inriktning mot offentliga investeringar av typen elproduktion och distribution, telekommunikationer, sjukvårdsutrustning m.m. Till investeringsvaror kan också räknas de ca 9% av industrins produktion som utgörs av byggnadsvaror.

Konsumtionsvarorna (varor avsedda för slutlig konsumtion) svarar för 20% av industrins förädlingsvärde. Detta är en internationellt sett låg andel. Framför allt utgörs denna grupp av livsmedels- och tekoindustri,

men även personbilstillverkningen har här räknats till konsumtionsvaruindustrin.

Som framgår av figur 18 har de olika gruppernas andel av svensk industri varit påfallande stabil under den senaste sjuårsperioden. Konsumtionsvarugruppens andel av totala industriproduktionen har ökat som en konsekvens av att andra grupper har minskat, men också på grund av ökningen av personbilstillverkningen.

Figur 18 Industrins förädlingsvärde efter användningsområde 1975 resp. 1982 (Andel av industrins förädlingsvärde. Procent)

Källa: SCB input/output-data; SIND

Medan majoriteten av investeringsvaror och råvaror exporteras avsätts byggnadsvarorna på hemmamarknaden. Likaså är insatsvaruområdet av tradition tämligen hemmamarknadsorienterat. Detsamma gäller konsumtionsvaror bortsett från personbilar.

Under 1970-talet har det internationella handelsmönstret genomgått betydande förändringar, dels geografiskt, dels vad avser konkurrenssituation. Detta framgår också för svenskt vidkommande vid en analys av industrins specialiseringsgrad och import/exportkvotens utveckling. Det visar sig nämligen att det är på hemmamarknaden de största marknadsförlusterna inträffat. Av 39 delbranscher inom verkstadsindustrin har 23 fått

vidkännas en försvagad hemmamarknadsposition i betydelsen att importkvoten har ökat. Däremot hade flera av dessa delbranscher ökat sin export (tabell 12).

Tabell 12 Förändringar i konkurrensposition 1970–1981

(Andel av verkstadsindustriens 39 delbranscher som förstärkt resp. försvagat sin situation)

	Förstärkt	Ungefär oförändrad	Försvagad
Export	23	10	6
Hemmamarknad	4	12	23

Källa: SCB, Utrikeshandelsstatistiken

Delvis är detta ett utslag av en fortgående internationell specialisering och arbetsfördelning. Exporten av *insatsvaror* ökar samtidigt som alltmer importeras. Detta redovisas i en studie av Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS) Underleverantörerna och den internationella konkurrensen där underleverantörsfrågor tas upp. Importens andel av förbrukningen har enligt SNS vuxit kraftigt under 1970-talet, från 46 % 1970 till 63 % 1979. Exporten har dock ökat ännu snabbare. År 1970 uppgick exportens andel av produktionen till 43 % och 1979 till hela 66 % (löpande priser). Ett importöverskott av komponenter 1970 på 600 milj. kr. har vänts till ett exportöverskott 1979 på 2 100 milj. kr. (löpande priser).

Resultatet tyder på att komponentindustrin som helhet inte fått någon försvagad konkurrenskraft gentemot utlandet. Däremot har en betydande internationell specialisering och arbetsfördelning ägt rum. En följd härav är att tillverkningen av vissa produkttyper har minskat eller upphört, medan andra typer har funnit ökade avsaltningsmöjligheter utomlands. I rapporten sägs att det inte är osannolikt att många företag har fått ökade svårigheter på grund av importkonkurrens.

En närmare analys av datamaterialet visar att den ökade exporten till stor del kommer från storföretagen, medan importkonkurrensen huvudsakligen synes ha drabbat de mindre och medelstora företagen. Med exempelvis varje ny bilmodell som lanseras har bl. a. den tekniska nivån höjts och det har varit naturligt att förlita sig på köpta komponenter, ofta från andra biltillverkare.

För råvaruleverantörerna har problemen framför allt varit den vikande världsmarknadsefterfrågan kombinerad med en fortsatt kapacitetsutbyggnad i i-länderna och i någon mån plötsligt uppdykande konkurrens från s. k. NIC-länder (nya industriländer). Malm- och skogstillgångar i bl. a. Brasilien, stål- (och fartygs-) produktion i bl. a. Sydkorea är de vanligaste exemplen. Bilden av NIC-länderna som konkurrenter torde dock vara något onyanserad. Dels torde dessa länder vara mindre konkurrenter på många råvaruområden (och även tekoområdet) där konkurrensen i stället

kommit från andra i-länder. Å andra sidan har länder som Hongkong i snabb takt omvandlats från tekoproduktion till mer teknikintensiv produktion, t. ex. hemelektronik.

Konsumtionsvarumarknaden har som tidigare påtalades aldrig varit någon stor sektor av svensk industri (bortsett från personbilar och s. k. vitvaror). Under 1970-talet har bl. a. konsumtionsmönster förändrats påtagligt, vilket inneburit att stora nya marknader har uppstått. Den betydande marknadstillväxt som skett i Sverige, har inte förmått utnyttjas av svenska tillverkare. På flera delområden har inhemska tillverkare slagits ut även på högprissegment.

Flera exempel där svenska leverantörer trängts undan från konsumtionsvarumarknaden kan nämnas. Husgerådsmarknaden var en gång av stor betydelse för Eskilstunaregionen. Den ökade efterfrågan av fisk och skaldjur har endast i begränsad utsträckning kommersialiserats av svensk industri. Leksaker och fotoutrustning importeras i allt större utsträckning. Beträffande fritidsvaror har svensk industri i sin marknadsföring inte förmått dra nytta av raden av välkända svenska idrottsmän och -kvinnor under det senaste decenniet. Handverktyg är en annan expansiv marknad där svenska företag inte varit framgångsrika. Också på tekoområdet har svensk industri förlorat hemmamarknadsandelar till import från andra i-länder osv. Endast ett litet antal konsumtionsvaruföretag visar en motsatt tendens. Förutom personbilarna är det Electrolux, Esselte, IKEA, Marabou samt några fler, vilka påtagligt lyckats konkurrera hemma och utomlands. Man kan inte bortse ifrån att bristen på starka konsumtionsföretag hänger samman med liten hemmamarknad och bristande tradition.

Bara ett fåtal av de 50 största industriföretagen har varit inriktade på konsumtionsvaruområdet. Detta domineras i stället av småföretag och de kooperativa företagen. Samtidigt genomgick den svenska detaljhandeln en mycket snabb koncentration och strukturomvandling. Det finns anledning att tro att detta gap mellan en splittrad småföretagsstruktur på tillverkningsidan och en allt större och rationellare upphandlingsorganisation i handelsledet skapade ett unikt utrymme för importföretag. Det var lätt för utländska leverantörer att nå nästan hela den svenska marknaden genom att sälja till ett fåtal grossister.

Investeringsvaror är det område där svensk industri klarat av att bygga upp en hög kompetens. Ett kännetecken för svensk investeringsvaruindustri är dess starka inriktning mot infrastrukturinvesteringar förutom maskintillverkning m. m. till basindustrin (inkl. jordbruk). Detta kan förklaras av att samhällsinvesteringarna och investeringar i basindustrierna sedan länge bildat en betydande svensk hemmamarknad. Ofta har maskinleverantörerna utvecklats tillsammans med sina kundföretag.

Statens roll som upphandlare har dock minskat något. Dels beror detta på att program för stora infrastrukturinvesteringar i stor utsträckning avslutats, dels beror det på att program av budgetskäl och/eller andra skäl

trappats ned. Vattenkraftutbyggnad, kärnkraft, bostäder, vägnät, miljö-vård, sjukvård, försvarsbeställningar m.m. har alla det gemensamt att ökningen var mycket stark under tidigare decennier. Ökningstakten har nu överlag vänts till en minskning. I många fall (och även totalt) har den inhemska investeringsvarumarknaden minskat sedan mitten av 1970-talet. Det finns vissa risker att den kompetensupbyggnad som tidigare ägde rum nu gradvis avvecklas till förfång för industrin. Samma resonemang kan appliceras på basindustrins stagnerande utveckling, vilket får negativa återverkningar på utrustningsleverantörerna.

Investeringsvaruexporten har däremot ökat. Den expansion av investeringsvaruexporten till framför allt u-länder, som skedde i mitten av 1970-talet, baserades på gamla väletablerade svenska storföretag. Tillväxten av denna typ av s. k. projektexport har varit högre än totalexportens ökning. Svensk industri har förmått ta marknadsandelar i Mellanöstern. Betalningsbalansproblem och höga skuldkvoter har dock medfört att finansieringssituationen för denna typ av export varit en starkt återhållande faktor. Under det senaste året har projektexporten stagnerat.

5.4 Slutsatser om varför svensk industri stagnerat

En rad faktorer har redovisats som förklaring till varför svensk industri inte utvecklats i takt med andra industriländers. Ingen enskild faktor kan förklara utvecklingen, utan stagnationen måste beskrivas som en kombination av flera orsaker.

Följande orsaker har varit av betydelse:

- *Kostnadsökningarna* under mitten av 1970-talet var av sådan storleksordning att de fick högst kännbara genomslag på såväl lönsamheten, som på produktpriserna direkt, och på svenska storföretags upphandling. Underleverantörerna drabbades.
- Förändringar i valutakurs mot *huvudkonkurrenten* Västtyskland har varit otillräckliga trots de devalveringar som genomförts. Detta har försämrat verkstadsindustrins expansionsmöjligheter.
- Den stagnerande *världsmarknadsefterfrågan* (liksom vikande hemmamarknad) på investeringsvaror inverkade också negativt på verkstadsindustrins expansionsmöjligheter. Dessutom skedde en snabb marknadsförskjutning mot Mellanöstern, där svensk industri tidigare varit svag.
- Den ökade konkurrensen från *nya länder* på flera produktionsområden inom framför allt basindustrin medförde att recessionen fördjupades genom tillskott av ny kapacitet och sjunkande priser.
- Avsaknaden av något stort och *expansivt produktionsområde* (såsom nya energikällor) ställde svensk industri i sämre dager än t.ex. den norska eller brittiska.
- En *svag och liten konsumtionsvaruindustri* (bortsett från bilindustrin och vitvaror) förmådde inte hålla uppe produktionsvolymen i industrin

som helhet. Konsumtionsvaruföretag klarar sig traditionellt bättre i recessionsperioder än företag i andra produktionsled.

Det är svårt att finna ett klart mönster av orsaker. *Kostnadsläget* som förklaring till den industriella stagnationen i Sverige utgör en mycket väsentlig faktor, men denna faktor tenderar att skymma mer långsiktiga bestämningsfaktorer för den industriella utvecklingen. Av genomgången ovan har framgått att svensk industri hade en ogynnsam *produktionsinriktning*. Exempelvis fick *järnmalm*sgruvorna konkurrens från dagbrottsgruvor med högre malmkvalitet samtidigt som världsefterfrågan sjönk. Det svenska *handelsstålet* utsattes också för ny konkurrens och sjunkande total efterfrågan. Koncentrationen mot grovplåt till fartyg förvärrade situationen avsevärt. *Skogsindustrins* situation påminner om stålets. I detta fall förvärrades situationen av tidvis bristande och dyr råvara samt en stark inriktning mot export av oblekt sulfatmassa, vilken drabbades särskilt hårt. *Varvens* problem var, på grund av deras starka inriktning mot stora oljetankers, utomordentligt allvarliga under senare delen av 1970-talet. Med ungefär hälften av världens tankertonnage upplagd och med nya konkurrentländer som Sydkorea, vilka offererade fartyg till priser under halva självkostnadspriset för svenska varv, blev situationen ohållbar. *Teknikindustrin* däremot drabbades inte av samma förändringar. Här framstod i stället konkurrensen från andra industriländer såsom Finland och Danmark som ett delvis nytt inslag.

Problemen under mitten av 1970-talet skall ses i ett historiskt perspektiv. För såväl de nya krisbranscherna som för övriga delar av industrin hade utvecklingen varit positiv och förlöpt utan större problem under 1950- och 1960-talen. Krisberedskapen inom företagen och i samhället var låg. Kraven på förnyelse hade rests med måttlig styrka.

I efterhand kan konstateras att någon anpassning till nya yttre omständigheter knappast hade skett. Medvetenheten var begränsad om att den svenska ekonomin varit "onormalt" gynnad av tre temporära förhållanden på världsmarknaderna:

- teknologigapet mot USA
- efterkrigsboomen
- handelsliberaliseringen.

Det kan också konstateras, att tillfälliga förändringar tenderar att få ett alltför stort inflytande till förfång för den långsiktiga utvecklingen av industrins konkurrenskraft. Om produktivitetsökningar av kortsiktig varaktighet såsom vid ett ökat kapacitetsutnyttjande eller till följd av kostnadsänkande rationaliseringsinvesteringar leder till löncökningar, höjda utdelningar eller "tas ut" i form av avgiftsökningar, kan grunden för mer långsiktiga expansionsinriktade investeringar ryckas undan. Speciellt gäller detta eftersom förändringar i lönenivåer m. m. sällan justerats nedåt i motsvarande fall då kapacitetsutnyttjandet sjunker. Resultatet blir då en försämrad lönsamhet vilket, om den blir bestående, kan leda till en långsiktigt försvagad förmåga att ta risker.

Om man därtill lägger att det nu krävs större resurser för att utveckla nya produkter och processer än tidigare, blir slutsatser som baseras på jämförelser mellan dagens bruttovinstmarginaler och marginalerna för tio år sedan klart missvisande som ledning för hur stora vinster som behövs för långsiktigt hög tillväxt av industriproduktionen; den erforderliga vinstmarginalen underskattas. Det finns också andra faktorer som inverkat och medfört att incitamenten till att bygga upp en långsiktigt stark industristruktur har varit för svaga, bl. a. skattesystemet och statens industripolitiska roll.

En fråga som reses utifrån denna genomgång är på vilka områden svensk industri har *långsiktiga* konkurrensfördelar gentemot andra länder. Det är tydligt att utvecklingen under 1970-talet överraskade också industrins företrädare. Tidigare diskuterades *långtidsplaner*; nu övergick man till att diskutera *affärsområden* och *företagsstrategier*. Någon långsiktig strategiutveckling hade inte varit nödvändig under tidigare stabila decennier. Förändringarna blev en signal till att kritiskt analysera svensk industris konkurrensfördelar på företagsnivå.

En slutsats är därvid att den svenska industrins komparativa fördelar ligger på områden, som kräver mycket av tekniskt kunnande i kombination med organisationsförmåga, *ibland* tillsammans med hög realkapitalintensitet. Som ledning för överväganden vart resurser skall styras för att uppnå så stor utvecklingseffekt som möjligt är emellertid sådana konstateranden helt otillräckliga. Situationen är nämligen ungefär densamma i alla utvecklade industriländer. Alla i-länder har ungefär samma teoretiska fördelar i form av utbildningsnivå, arbetskrafts- och kapitalkostnad m. m.

Resonemanget om traditionella komparativa fördelar måste därför kompletteras med andra faktorer. En stor del av det unika kapital som landet förfogar över ligger i en lång tids utveckling av materialkännedom, teknisk kunskap, organisationsförmåga, marknadskännedom m. m. i anslutning till de industriprodukter som man sedan länge tillverkat. Utvecklingsmöjligheterna ligger i att på dessa *traditionella områden* applicera *ny teknik* för att ta fram nya produkter, mer högförädlade, nya processer som är effektivare än de gamla osv.

På samma sätt som finsk industri har byggt upp en kompetens på skogsvaruområdet, dansk på livsmedelsområdet, västtysk och brittisk på kemiområdet har svensk industri ett grundläggande kunnande kopplat till utvecklingsblock inom verkstadsindustrin, basindustrin (malm och stål resp. skog) samt olika typer av samhällsinvesteringar. Det finns också omfattande och välutvecklade underleverantörssystem länkade till framför allt bilindustrin. En fortsatt förnyelse av svensk industri kräver nya produkter och nyföretagande i andra riktningar, men en väsentlig del av förnyelsen måste ske inom dessa utvecklingsblock. Det är endast därigenom svensk industri kan hålla den omfattning som krävs för ekonomisk balans.

Möjligheterna att börja från början och komma in på helt nya områden torde vara mycket små. Det finns knappast något exempel, varken i Sverige eller utomlands, där man på marknadsmässiga grunder lyckats bygga upp ett helt nytt kompetensområde och konkurrerat ut befintlig industri i andra länder utan mycket stora resursinsatser under mycket lång tid.

6 Svensk industri och framtiden

Svensk industri har gått igenom en djup kris under senare hälften av 1970-talet. Under några år ifrågasattes allmänt att de svenska basnäringarna malm, stål och skog hade någon framtid. Varvsnäringen betraktades som helt dödsdömd. I den s. k. Bostonrapporten påpekades, att ett relativt litet antal företag med förhållandevis smala produktområden svarade för huvuddelen av Sveriges export. Man drog därför slutsatsen att "Fortsatta ökningar i landets levnadsstandard i stor utsträckning beror på hur dessa företag lyckas."

De företag som åsyftades var framför allt de stora internationellt verkssamma verkstadskoncernerna. Även om betydelsen av de mindre och medelstora företagen, de högteknologiska tillväxtföretagen eller basindustrin inte skall underskattas, finns anledning att understryka de stora verkstadskoncernernas betydelse för samhällsekonomin såväl på kort, medellång som lång sikt.

Genomgången av svensk industris utveckling under 1970-talet och analyserna av nuläget ger en ljusare bild av svensk industris utvecklingsmöjligheter än den som var allmän under slutet av 1970-talet. Många problem har kunnat hanteras, även om kostnaderna för denna nödvändiga strukturomvandling har varit höga. Andra problem av mera grundläggande karaktär kvarstår att lösa. Utsikterna för det närmaste året är goda under förutsättning att pris- och kostnadsökningarna kan hållas nere.

6.1 Framtidsstudier

En bedömning av utvecklingen i Sverige på längre sikt vilar på en rad antaganden och prognoser för hela världsekonomens utveckling. Professor Rangnar Bentzel har nyligen presenterat en bedömning av den svenska ekonomins utveckling till år 2010. I denna ekonometriska studie dras slutsatsen, att vi kan förutse en måttlig ekonomisk tillväxt (2% per år). Inom industrisektorn är det framför allt inom verkstads- och kemiindustrin som en viss expansion kommer att ske (produktionstillväxt +2,5 per år), medan basindustrierna utvecklas i takt med den allmänna BNP-ökningen.

Tillväxten kommer att vara exportledd; exporten växer med +2,5% per år. Av den totala exporten växer tjänsteexporten fortast (+5 per år).

Denna prognos ligger väl i linje med en tämligen allmänt omfattad bedömning att tyngdpunkten i den svenska ekonomin förskjuts bort från primärnäringarna jord- och skogsbruk samt tillverkningsindustri mot ett allt mer tjänsteproducerande samhälle. Det är viktigt att notera, att tjänsteproduktion inte i sig behöver innebära en helt ny typ av produktion. En stor del av tjänsterna produceras redan i dag inom bl.a. verkstadsindustrin. En konsekvens härav bör därför vara, att *innehållet* i verkstadsindustrins produktion undergår en gradvis förändring; att tjänsteinnehållet i produktion och produkter ökar, att vissa tjänster inom existerande företag bryts ut och säljs separat på marknaden samt att helt nya typer av tjänsteproduktion uppkommer.

Denna bild av utvecklingen av den svenska ekonomin i ett knappt 30-årigt perspektiv stämmer också väl med de prognoser och scenarier över världsekonomin utveckling som har presenterats. Flertalet i dag aktuella bedömningar pekar på en lägre global tillväxttakt fram till år 2000 än under 1950- och 1960-talen, men högre än under 1970-talet, vilket skulle innebära en tillväxt på 2–5% per år, där u-länder växer snabbare än i-länder. Världsbanken har i sin senaste World Development Report 1983 presenterat en något mer optimistisk syn än andra bedömare. Enligt Världsbanken kommer tillväxten i i-länderna att bli 3,7% och i u-länderna 5,5% per år.

Enligt de bedömningar som gjorts kommer utvecklingen i Sverige att vara något långsammare än omvärldens.

Det kan emellertid i detta sammanhang konstateras

- att träffsäkerheten i de långsiktiga bedömningar som tidigare gjorts överlag varit tämligen dåliga,
- att träffsäkerheten varit sämre för de medelfristiga prognoser som gjorts och för prognoser avseende delsektorer än för långfristiga nationella prognoser,
- att den senaste tidens utveckling starkt påverkar långtidsbedömningar (prognoser gjorda i början av 1950-talet underskattade och prognoser gjorda i början av 1970-talet överskattade utfallet).

Mot denna bakgrund kan slutsatsen dras, att prognoser över svensk industris utveckling fram till sekelskiftet är mycket osäkra. Det finns en tendens att överskatta problemen och underskatta möjligheterna efter de aktuella erfarenheterna från senare delen av 1970-talet. Det finns ingenting som styrker att vi i ett längre perspektiv (20–30 år) kommer att ha en extremt låg tillväxt i världsekonomin. Det är fullt tänkbart att svensk industri kan utvecklas i betydligt mer positiv riktning än prognoserna anger. Delvis kan detta påverkas inom landet; delvis har vi att acceptera utvecklingen i andra länder.

6.2 Ett framtidsscenario

Prognoserna om världsekonomin bygger på ett antal centrala förutsättningar. I flera avseenden är dessa förutsättningar tämligen allmänt accepterade. I korthet bör en ram för svensk industripolitik utgå från följande övergripande drag i den globala utvecklingen:

- *Kraftig befolkningstillväxt* i u-länder (en ökning från 3,3 till 4,8 miljarder människor på knappt 20 år). Befolkningstillväxten i sig kommer att medföra stora svårigheter att tillgodose de mest elementära behov i flertalet u-länder. Tillväxten kommer att vara koncentrerad till ett litet antal u-länder.
- *Råvarupriserna* ökar något mer än priserna på färdigvaror. Råvarurika länder kommer att befinna sig i en mer gynnsam situation än andra.
- Återkommande *betalningsproblem* i u-länderna. Den nuvarande höga skuldbördan kommer inte generellt sett att minska, vilket medför att skuldkonsolideringssamtal blir vanliga företeelser.
- Överavverkning och *brist på skog* framför allt i länder som har endast en liten skogsindustri. Skogen kommer att vara en bristvara i så motto att den dels kommer att användas som energiråvara, dels för att skogsvård och återplantering redan nu är eftersatta.
- *God mineraltillgång*; men risk för "oljechocker" på vissa mineralområden föreligger. I takt med utvecklingen av nya material med speciella egenskaper kommer handeln med vissa legeringsmetaller att vara viktig.
- Globalt *ökat energibehov* kommer att vara en källa till industriell förnyelse. Kärnkraften kommer att fortsätta att spela en globalt viktig roll, men framför allt kommer energibesparingsansträngningarna att ställa krav på ny processteknik, förbättrade distributionssystem m. m.
- Stabila *energipriser*. Tack vare bl. a. ett överskott och ökad beredskap bedöms riskerna för nya oljechocker ha minskat.

I ovannämnda bild av utvecklingen fram till år 2000 spelar utvecklingen i u-länderna en viktig roll och då framför allt vissa ekonomiskt stabila länder i Sydostasien. Detta beror på att det är bland dessa länder vi kan vänta oss finna den snabbaste tillväxten, men också att investeringsaktiviteten vad avser industriinvesteringar generellt sett bedöms bli högre i flertalet u-länder än i i-länderna.

För svensk industri kommer avsättningsmarknaderna i andra industri-länder att vara de helt dominerande fram till sekelskiftet. U-landsmarknaderna spelar emellertid en mycket viktig roll för våra stora verkstadskoncerner, som baserar sin verksamhet på investeringsvaror. Av de stora verkstadskoncernerna är det i stort sett enbart Electrolux och personbilsdivisionerna inom Saab-Scania och Volvo som inte producerar investeringsvaror. I många fall har tillträdet till andra industriländer visat sig synnerligen begränsat, trots storföretagens internationella konkurrenskraft. Vanligen rör det sig i sådana fall om länder med en egen konkurren-

rande produktion av samma varor och tjänster. Den tilltagande protektionismen och nationalismen i upphandlingsfrågor utgör en allvarlig begränsning för de stora verkstadskoncernernas expansionsmöjligheter.

Ett sätt att visuellt sammanfatta de yttre rambetingelserna för svensk industri omkring år 2000 är i formen av en ekonomisk världskarta. En sådan illustrerar tydligt Sveriges begränsade storlek i världsekonomin. Vidare ger den en uppfattning om att intressanta tillväxtområden kommer att finnas på mycket långa avstånd från Sverige (figur 19).

6.3 Orosmoment

Som alltid knyts flera reservationer till Världsbankens och andra prognoser. Framför allt kan reservationer på tre områden nämnas. Utvecklingen kan helt eller delvis stoppas på grund av:

- bytesbalansunderskottet i ett flertal i- och u-länder
- statsbudgetunderskottet i så gott som samtliga i-länder
- ökad protektionism i världshandeln med en tendens till blockbildningar.

De första två av dessa reservationer har ofta diskuterats. Så länge som den nuvarande situationen med stora bytesbalansunderskott och budgetunderskott fortsätter att råda i i-länderna, kommer det att finnas en press uppåt på räntor och inflation, vilket ställer höga lönsamhetskrav på produktionsinvesteringar. En förutsättning för en ekonomisk expansion är därför att dessa underskott gradvis bringas ned. För att investeringsaktiviteten i såväl i- som u-länder skall kunna hållas uppe krävs på motsvarande sätt att skuldsättningsfrågorna i speciellt u-länderna kan hanteras och att kreditutrymme kan reserveras för investeringar i produktionskapital. Det är inte minst genom en ökad handel mellan i- och u-länder, som ytterligare välfärdsvinster i båda typer av länder är möjlig.

Det är mot denna bakgrund ytterst oroande att starka protektionistiska krafter under senare år gjort sig gällande. För svensk del finns all anledning att som ett litet och frihandelsberoende land ta allvarligt på de inskränkningar i frihandeln som redan införts eller som planeras.

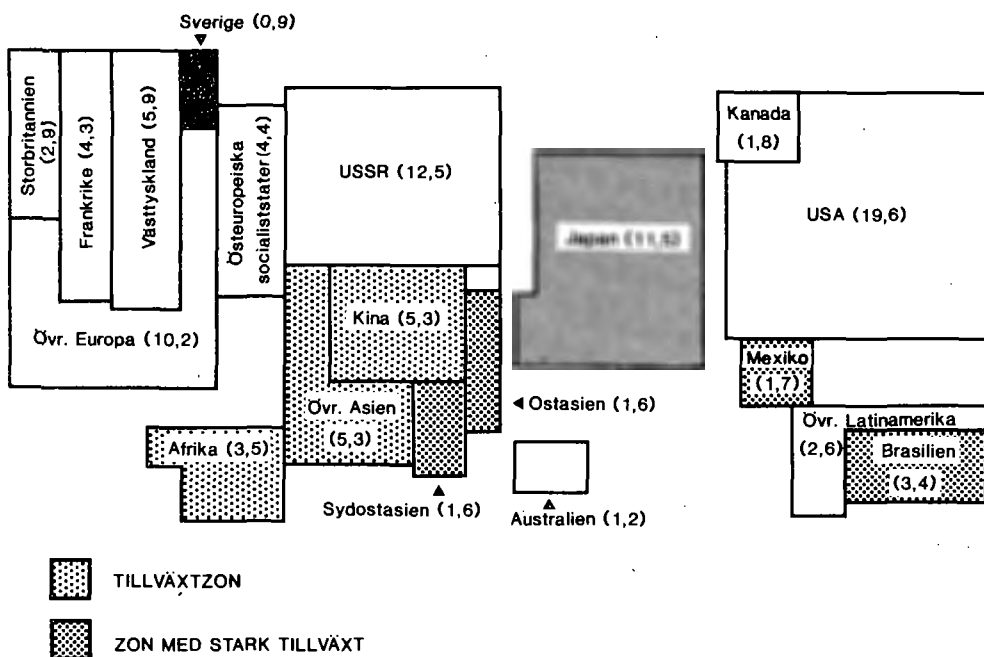
Ökad protektionism

Under senare år har klara tendenser mot ökade protektionistiska åtgärder kunnat iakttas. Det har sällan varit fråga om öppen protektionism utan vanligare är åtgärder, som brukar betecknas som gråzonsåtgärder. Med gråzonsåtgärder avses förfaranden där GATT-reglerna är ofullständiga eller oklara, t. ex. interna statliga stödåtgärder, eller överenskommelser av formellt slag mellan stater om begränsning av import/export (OMA¹) resp. informella frivilliga exportbegränsningar (VER²).

¹ Orderly Marketing Agreement

² Voluntary Export Restraint

Figur 19 Ekonomisk världskarta år 2000
(Procent av global BNP)

Källa: Economic Planning Agency, Japan, och industridepartementet

Bland de frivilliga uppdelningarna, som förekommit av marknader där överkapacitet råder, kan särskilt nämnas Japans begränsning av bilexporten till USA. Japansk bilexport är även föremål för restriktioner i Västtyskland, Storbritannien, Belgien, Nederländerna, Frankrike och Italien. I mitten av februari 1983 slöts den första exportbegränsningsöverenskommelsen mellan Japan och EG som helhet. Förutom redan existerande begränsningar för personbilar och numeriskt styrda verktygsmaskiner avser överenskommelsen lätta lastfordon, gaffeltruckar, lätta motorcyklar, klockor (kvartsur), hi-fi-utrustning, TV-rör, TV-apparater och videobandspelare.

Överenskommelsen år 1982 mellan USA och EG, som reglerar exporten av handelsstål till USA, är också en mycket uppmärksammas gränsöverskridande åtgärd.

Det främsta exemplet på en OMA är det s. k. multifiberavtalet (MFA), som innebär en i GATT legaliserad avvikelse från parternas rättigheter och skyldigheter enligt den s. k. skyddsklausulen. I praktiken innebär MFA att bilaterala begränsningsavtal kan slutas med de länder (f. n. enbart u-länder), vars ökande tekoexport stör eller hotar motsvarande produktion i i-länderna.

Under senaste tid har ytterligare en rad restriktiva handelsåtgärder vidtagits. Vissa av dessa påverkar svenska företags försäljning direkt. Andra kan anses medverka till en uppluckring av frihandelssystemet och därigenom indirekt och på sikt påverka svensk export.

Den åtgärd som på senare tid anses utgöra det allvarligaste ingreppet i frihandeln är USA:s åtgärder mot specialstålimporten, som trädde i kraft i juli 1983. Åtgärderna innebär höjda tullar på tunnplåt, band- och grovplåt samt kvantitativa begränsningar för ytterligare tre kategorier specialstål. För sistnämnda kategorier (rostfri stång, rostfri valstråd och verktygsstål) har konsultationer hållits med den amerikanska administrationen. Resultatet av överläggningarna är ett amerikanskt beslut, som innebär en minskning av den svenska exporten till USA av de kvoterade produkterna med ca 25 %.

USA har också vidtagit skyddsåtgärder mot importen av tunga motorcyklar (kraftigt höjda tullar). Åtgärden träffar i första hand japanska och västtyska leverantörer.

Frankrike införde i oktober 1982 en bestämmelse (nu upphävd) om att alla videobandspelare som importeras skulle förtullas i Poitiers. Nu har man i stället infört krav på förhandsdeklaration.

Utöver vad som nämnts ovan, föreligger det risk för att ytterligare handelshämmande åtgärder vidtages. Detta gäller särskilt förslag till ny handelslagstiftning i USA omfattande köp-inhemskt-bestämmelser och reciprocitetsavtal.

Den nuvarande utvecklingen av världshandeln innehåller också andra protektionistiska inslag. För alltför enskilda affärstransaktioner gäller komplicerade villkor i form av både krediter och krav på motköp.

Vid ett motköpsarrangemang sker en viss exportförsäljning kombinerad med mera långsiktiga och mindre preciserade åtaganden om köp i den andra riktningen. Finansieringsfrågan aktualiseras då det inte är frågan om direkt bytesaffär. En särskild form av motköpsaffärer är s.k. buy-back-transaktioner, vilka omfattar återbetalning med varor som producerats med den utrustning som levererats. Även om det föreligger osäkerhet och olika uppgifter om omfattningen av motköpsaffärerna, är dock tendensen mot ett ökat inslag av sådana affärer oomtvistad. En uppfattning gör gällande att motköp i alla sina former skulle uppgå till 20–25 % av världshandeln, inkl. handeln mellan öst och väst. Enligt exempelvis uppgift från Sovjetunionens utrikeshandelsministerium undertecknades under perioden 1976–1980 40 större avtal om kompensationsaffärer med utländska firmor, främst inom de energiproducerande, kemiska och metallurgiska branscherna. Under senare år kan 13 % av Sovjetunionens totala utrikeshandel hänföras till kompensationsaffärer.

Den totala andelen av världshandeln, som omfattas av någon form av motköp (klassisk byteshandel, motköpsarrangemang, buy-back-avtal) har av GATT-sekretariatet uppskattats till omkring 5 %. Enligt bedömningar

kan motköp i vid bemärkelse uppgå till så mycket som 10–15 % av den svenska utrikeshandeln. För alltför många företag vållar detta problem. Nyligen har t. ex. Wallenbergägda Investor gått samman med Johnson-gruppen och bildat ett nytt företag – Mercator – för att hantera de ökade motköpskraven.

6.4 Förnyelse av svenskt näringsliv – en framtidsbild i flera dimensioner

För att klara konkurrensen från företag i andra länder krävs att svensk industri förnyas sig. Till en del är denna förnyelse resultatet av en fortgående process, där små gradvisa förändringar under många år kommer att i grunden förändra näringslivsstrukturen. Även om företagen finns kvar kommer de produkter som tillverkas, det sätt varpå de tillverkas, det krav på utbildning som föreligger osv., att förändras kraftigt över en 20-årsperiod.

Den ekonomiska världskartan kommer att förändras fram till sekelskiftet. Den geografiska förskjutning mot nya länder som allmänt förutspås, ger en intressant förutsättning för industrins utveckling. Men den geografiska bilden är bara *en* av flera parallella förändringar.

Redovisningen i det följande bygger på den förutsättningen att Sverige fortsätter att basera sin industripolitik på internationell öppenhet. Mot bakgrund av den höga arbetslösheten i i-länderna, de fortsatt höga strukturella obalanserna i världsekonomin i form av budgetunderskott och skuldsättningsproblem samt inte minst ökad protektionism finns anledning att hysa oro för att den internationella öppenheten kan komma att begränsas.

Branschutveckling

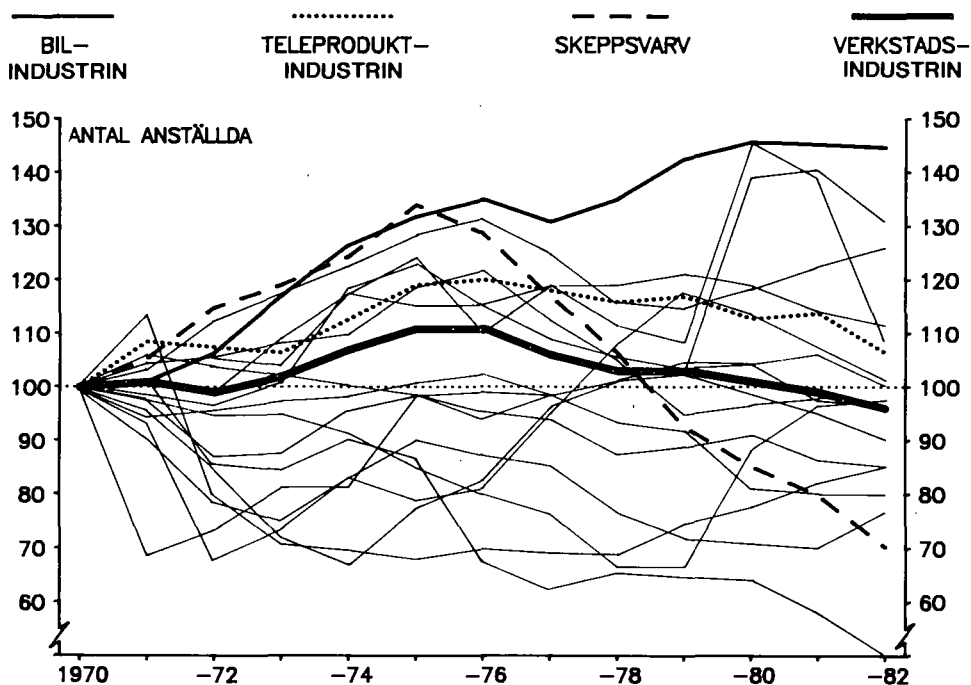
När industrins historiska utveckling analyseras, utgår man ofta från en branschindelning. Det är dock tveksamt om branschbegreppet ger en bra grund för att diskutera den framtida utvecklingen. Exempelvis tar det inte hänsyn till företagens marknadsinriktning. Ofta kan det vara mer avgörande vilken kundkrets företaget säljer till än vilken produkt man tillverkar.

Branschbegreppet är också alltför heterogent vad avser senare förädlingsled än de första råvaruproducerande leden. Detta illustreras tydligt av utvecklingen inom "tillväxtbranschen" verkstadsindustri. Som framgår av figur 20 består denna branschgrupp av många företag och delbranscher med helt olikartad utveckling.

På delbranschnivå öppnar sig problemet att Sveriges litenhet gör att det inom många delbranscher endast finns ett litet antal företag. Koncentrationen på arbetsställenivå är vidare mycket hög. Ett eller ett par arbetsställen svarar ofta för en mycket stor del av produktionen inom varje bransch. Hur "branschen" utvecklas avgörs därför inte sällan för svenskt vidkommande av hur enskilda företag utvecklas.

Det är mot denna bakgrund inte meningsfullt att peka ut några framtids-

Figur 20 Utvecklingen inom verkstadsindustrins olika delbranscher åren 1970–1982
(Antal anställda)

Källa: Sveriges Mekanförbund

branscher, om man därmed vill avse någon homogen målgrupp. Det kommer att finnas framgångsrika företag i samtliga branscher. Även krisdrabbade branscher rymmer framgångsföretag. Det är enbart genom en konkurrensanalys utifrån en samlad bild av produkt/produktion/marknad/organisation/ekonomi av enskilda företag som man kan skilja ut starka resp. svaga enheter och även då blir osäkerheten stor, särskilt i ett längre perspektiv.

Den mycket grova analys som kan göras pekar mot att 1970-talets krisbranscher (järnmalmgruvor, teko, järn- och stålverk, massa och papper samt varv) kommer in i en lugnare fas av strukturuomvandlingen. Till följd av bl. a. global överkapacitet och reglerande inslag på marknaden skall man dock inte förvänta sig att dessa branscher kommer att, annat än i speciella fall, utgöra lukrativa affärsmöjligheter. Under förutsättning att kostnadsläge, dollarkurs m. m. och andra generella ekonomiska betingelser utvecklas positivt, kan emellertid produktionen i dessa branscher komma att ökas. Att sysselsättningen kommer att öka från nuvarande 165 000 är dock inte troligt, utan tvärtom måste man räkna med en fortsatt minskning. Eftersom produktionen i dessa branscher redan nu är rationell, bör

dock rationaliseringsvinster av ytterligare nedskärning av antalet sysselsatta bli begränsade.

Situationen är ungefär densamma för andra processindustrier såsom inom livsmedelsområdet och inom den kemiska industrin. Den senare rymmer även den också på längre sikt expansiva läkemedelsindustrin.

Däremot är läget väsentligt annorlunda inom verkstadsindustrin. Den bedömning som nu kan göras är att denna bransch kommer att bli föremål för mycket stor omstrukturering under den närmaste 15–20-årsperioden. Produktivitetens utvecklingen kommer att vara en starkt pådrivande faktor till förändringarna. Å ena sidan kommer många i dag mindre produktiva företag att slås ut och i övriga företag kommer rationaliseringar att avsevärt höja produktionen till bibehållen eller t. o. m. kraftigt minskad sysselsättning. Å andra sidan kommer denna utveckling att skapa efterfrågan av ny typ av verkstadsindustri inom maskinområdet, inom det styr- och reglertekniska området osv.

De nya arbetstillfällena kommer endast i begränsad utsträckning att återfinnas inom traditionell tillverkningsindustri. Den tendens som i dag kan skönjas, att nyetablerade företag inom t. ex. elektronikområdet är en branschmässigt mycket oklar blandning av konsult-, handels- och tillverkningsföretag, torde komma att förstärkas. I och för sig har tillverkningsindustrin alltid innefattat t. ex. försäljnings- (handels-)aktiviteter. Utvecklingen har dock under en lång följd av år gått i riktning mot en specialisering och en allt klarare separation av dessa olika aktiviteter på olika branscher. Det är bl. a. nödvändigheten av ökade immateriella satsningar på utbildning, forskning och utveckling samt marknadsföring som nu åter kan förutses förändra företagets branschprofil.

Förädlingsled/marknadsinriktning

Som framgått av tidigare kapitel har svensk industri varit starkt inriktad på basindustrin (insatsvaror till senare förädlingsled) och investeringsvaror (ofta länkade till basindustrins behov och till investeringar i infrastruktur). Konsumtionsvarusektorn har varit liten. Det finns ingenting som talar för att denna bild kommer att påtagligt förändras fram till sekelskiftet.

Investeringsvaruleverantörerna har utvecklats i samband med att stora inhemska investeringar gjorts i industri, affärsverk och bostäder. Det är välkänt att företag som ASEA, Ericsson, Saab-Scania och Volvo (på lastvagnsområdet) expanderat och utvecklat nya produkter på basis av en hemmamarknadsefterfrågan. Dessa och andra företag inom investeringsvaruområdet (de stora byggentreprenörerna, Atlas Copco med tillverkning av gruvutrustning, Dynapac med sina vägmaskiner, Fläkt med sina ventilationssystem m. fl.) kan endast bibehålla sin konkurrenskraft genom fortsatt utlandsexpansion. Det är idag endast inom områdena för produktions- och kontorsutrustning, kommunikationsutrustning samt inom energiområdet man kan se nya betydelsefulla tillväxtsegment inom landet. Eftersom

sjukvårds- och miljövårdsområdena till sin karaktär övergår bl. a. från att behandla problem till att förebygga problem. är det möjligt att tillväxtutsikterna inom landet för denna typ av investeringsvaror har överskattats. Det gäller dock inte konsumtionsvaror (läkemedel etc.) som riktar sig mot denna sektor. Exportmöjligheterna för sjukvårds- och läkemedelsindustrin kan förutsättas vara goda även om lagstiftning m. m. i olika länder kan verka hindrande.

Bland *insatsvaruleverantörerna* återfinns dels de stora företagen inom basindustrierna, dels kan räknas dit andra storföretag såsom ESAB, SKF, PLM och Tetra Pak. Största intresset tilldrar sig dock de små och medelstora underleverantörerna. Dessa är i dagsläget kraftigt hemmamarknadsorienterade. Ofta har dessa underleverantörssystem en starkt lokal karaktär. Då bedömningen tidigare gjordes, att verkstadsindustrin kommer att ställas inför starka krav på omstrukturering, var det bl. a. utvecklingen för underleverantörerna som åsyftades.

Man kan utgå från att – i takt med storföretagens fortsatta internationella specialisering och tekniska utveckling – dessa underleverantörssystem kommer att få en allt mindre nationell/lokal prägel. Kravet på mer sofistikerade produkter, större ansvarsområden för hela komponenter för att bl. a. förenkla transport- och hanteringssystem, kommer att öka kompetenskraven. Därmed ökar den internationella konkurrensen. För svenska underleverantörer kommer det att vara nödvändigt att höja produktiviteten och skapa en bredare marknadsbas för sin produktion.

Utvecklingen på underleverantörsområdet kan riskera att bli en parallell till utvecklingen under 1950- och 1960-talen inom *konsumtionsvarusektorn*. Traditionellt var denna uppbyggd kring lokala behov. Förutom Electrolux, Saab-Scania och Volvo (personbilsdivisionerna) samt Esselte och IKEA saknas stora svenska företag med internationell förankring på detta område. Med höjd levnadsstandard (större marknad), ändrade bostättningsmönster (tätortskoncentration), ändrade livsmönster (bilberoende, ökade internationella kontakter m. m.), ändrade distributionssystem (koncentration till ett fåtal rationella grossist- och detaljistkedjor osv.) och andra grundläggande strukturförändringar blev konsumtionsvarusektorn intressant och lättåtkomlig för utländska stora leverantörer som sökte exportera till Sverige. Eftersom den svenska hemmamarknaden är liten och vår öppenhet mot omvärlden stor, finns det ingenting som tyder på att konsumtionsvarusektorn spontant och generellt sett kommer att kunna vända utvecklingen, konkurrera ut starka internationella konkurrenter och expandera.

Exportmöjligheterna torde dock fortfarande vara tämligen goda för flera svenska konsumtionsvaruföretag. Ett hinder för att lyckas är de mycket höga marknadsföringskostnader, som är förbundna med export av konsumtionsvaror. Detta kräver en hög lönsamhet men också en hög marknadsandel på hemmamarknaden. Den nordiska marknaden kan bilda en sådan nödvändig plattform för fortsatt export på världsmarknaden.

Stora och små företag

Utvecklingen för de stora resp. de små företagen har redan berörts. Färre än 40 stora koncerner inom verkstads-, stål- och skogsindustrin svarar i dag för mer än 40% av industrins sysselsättning och 66% av exporten. En mycket stor del av de mindre och medelstora företagen är underleverantörer till dessa storföretag. Det är helt nödvändigt för landet och för industriproduktionens utveckling att dessa stora koncerner som helhet – även om förändringar inom denna grupp givetvis kommer att inträffa – förmår bibehålla och stärka sin konkurrenskraft fram till sekelskiftet.

I flera studier har man funnit att dessa stora koncerner med sitt omfattande internationella kontaktnät har en gentemot de mindre företagen överlägsen kompetens att vidareutveckla, marknadsintroducera och sälja varor och tjänster, medan småföretagens kompetens består i att svara för en rationell tillverkning eller utveckla genuint nya produktidéer. En brist ur svensk synvinkel är att vi har få stora internationella konsumtionsvaruföretag. Marknadsinvesteringar är dyra, vilket gynnar redan etablerade företag. Tidsfaktorn är vidare ofta avgörande, vilket ökar företagets benägenhet att köpa etablerade företag med en upparbetad marknad, eller en ny produkt i stället för att starta egen verksamhet. En analys av företagsförvärv och fusionsstatistik visar att det är ytterst sällan som ytterligare produktionskapacitet varit målet för ett uppköp.

Det finns ingenting som nu tyder på att dessa utvecklingstendenser kommer att ändras markant under perioden fram till sekelskiftet. Visserligen kan t. ex. ändrade skatteregler vad gäller realisationsvinstbeskattning kontra annan beskattning ändra den relativa förmånligheten av företagsköp. Vidare skapar OTC-listan på börsen och andra nya former för riskkapitaltillskott större möjligheter för småföretagen att stå emot uppköpserbjudanden. Det är dock tveksamt att sådana förändringar kommer att ha någon avgörande inverkan. Detta innebär att man får räkna med att innovativa småföretag även fortsättningsvis kommer att köpas upp av storföretag och investmentbolag. Å andra sidan kan det ur nationell synvinkel också finnas fördelar med att små företag förvärvas av stora. Därigenom kan man ofta nå en volymexpansion snabbare.

Fortsatt hög fusions- och uppköpsaktivitet i näringslivet kommer att medföra en ökad företagskoncentration. För att denna utveckling skall kunna motverkas krävs en markant ökad nyetableringsvilja.

Det är i detta sammanhang av vikt att understryka att produktionskoncentrationen (mätt i antal anställda) kan gå i motsatt riktning mot företagskoncentrationen. Detta hänger bl. a. samman med att skalfördelarna i produktionen i allmänhet minskar med den typen av ny teknik som nu står inför ett brett genombrott. Flexibiliteten ökar. Med ny produktionsteknik kan man å ena sidan storserietillverka enstaka detaljer med låga fasta administrations- och kapitalkostnader. Å andra sidan kan tekniken utnytt-

jas till korta serier tack vare korta ledtider och små omställningskostnader. I den mån inslaget av mjukvara såsom systemutformning och funktionskontroll ökar i varorna kommer också kravet på själva arbetsplatsernas utformning att verka för mindre produktionsenheter.

Produktivitetsutvecklingen

En minskad produktionskoncentration kan lätt tolkas som att gamla fabriker ersätts med nya och mindre anläggningar. En sådan utveckling är dock knappast sannolik för den befintliga produktionens utveckling. Där-
emot är det troligt att ny lätt tillverkning förläggs i nya områden av
industrihotellkaraktär. Ytutrymmet kommer att vara begränsat. Produk-
tionens karaktär gör att den kan förläggas till "höghus" i stället för tradi-
tionella fabrikslängor osv.

En reduktion av produktionskoncentrationen kommer därför till stor
utsträckning att ske genom utnyttjande av de produktivetsfördelar som
ny teknik medför. Det finns härvid anledning att peka på att "produktivi-
tetsgapet" är stort. I ett historiskt perspektiv torde den nuvarande och den
kommande situationen under det närmaste decenniet framöver att vara
unik. Inte sedan elmotorn introducerades har möjligheterna att inom
framför allt verkstadsindustrin sprängvis öka produktionen och produkti-
viteten varit större. Detta framgår exempelvis av att Ericsson, som expan-
derat och kunnat konkurrera framgångsrikt med de nya telefonväxlarna,
ungefär har halverat antalet anställda på knappt ett decennium.

Ett antal undersökningar av introduktionen av ny verkstadsteknik har
visat på de mycket stora produktivetsvinster som kan uppnås. Arbets-
kraftsbesparingar i produktionsledet på upp till 50 % är inte ovanliga, trots
bibehållande av samma produktionsnivå.

Hittills har införandet av ny produktionsteknik i verkstadsindustrin gått
tämmligen långsamt. En huvudanledning till detta är att tekniken varit tämli-
gen okänd och teknikutvecklingen gått snabbt vilket skapat osäkerhet hos
tänkbara köpare. Flexibiliteten i t. ex. den första generationens robotar var
också begränsad. Risken för att låsa fast sig i en produktionsapparat, som
inom kort skulle visa sig vara föråldrad, har varit stor. Vidare har priserna
hela tiden pressats nedåt och dessutom har tillväxten i ekonomin som
helhet saknats.

Den bedömning man kan göra är att tekniken nu nått en sådan mognads-
nivå, att en bred introduktion är möjlig. Detta kommer att vara en källa till
både ett stort potentiellt sysselsättningsbortfall, till en betydande produk-
tionsökning och till nya marknader. Man kan förutsätta att den nya tekni-
ken kommer att ge underlag för etableringar av en rad nya företag och nya
affärsmöjligheter för redan etablerade, större företag. Det är inte bara
ASEA och Ericsson som ligger i frontlinjen internationellt sett vad gäller
erfarenheter av produktivetsförbättringar i produktion och på kontor.
Utvecklingen i sådana Stockholmsförorter som Kista och Täby liksom på

högskoleorter som Linköping visar att det också finns många små företag som utvecklat detaljer och system just med inriktning på ny produktions-teknik.

Sysselsättning

Industrisysselsättningen nådde en topp under mitten av 1960-talet. Därefter har trenden varit nedåtgående. Kostnadsläget och en förbättrad världskonjunktur kommer sannolikt att medföra en uppgång i industrisysselsättningen på kort sikt. Som framgått ovan kan man dock inte räkna med att denna uppgång blir långsiktigt bestående. Möjligheten att kraftigt öka produktiviteten är alltför stor för att man på längre sikt – även om man utgår från en väsentligt ökad produktionsvolym – skall kunna räkna med en ökad sysselsättning.

Det finns även andra strukturella orsaker till att sysselsättningen inom den direkta industriproduktionen på sikt kan förväntas minska – t.ex. måste kvarstående överkapacitetsproblem inom vissa basindustrier medföra neddragningar och minskad sysselsättning. Omstruktureringsbehov inom underleverantörssektorn är en annan orsak till att sysselsättningen kan förväntas minska. Protektionism och nödvändigheten av fortsatt internationalisering inom storföretagen, men också inom de medelstora företagen verkar i samma riktning. Paradoxalt nog kan det också vara så att en snabb ekonomisk återhämtning kan frigöra planer på nya investeringar med åtföljande utnyttjande av produktivitetst fördelar i ny utrustning.

Till detta kan läggas att utvecklingen på kontorsområdet ännu inte inneburit några omvälvande förändringar. Just i kopplingen mellan ny produktionsteknik och ny kontorsutrustning kan mycket stora produktivitetstvinster förutses.

Mot denna förutsägbara nedgång i sysselsättningen inom industrin skall ställas den ökning den nya tekniken ger upphov till. En bedömning som gjorts i USA visar emellertid, att högteknologin under perioden 1978–1990 endast kommer att svara för 7% av alla nya arbetstillfällen. Resten återfinns i mer vanliga företag, såsom bagerier, sågverk, mekaniska verkstäder m. m., och i olika typer av service- och vårdföretag.

För svenskt vidkommande beräknas att år 2000 kommer den totala sysselsättningen i nya tillverkningsföretag att vara 15 000–30 000 (avser företag startade 1980–1990, med egna produkter och med minst 20 anställda år 2000). Detta skulle motsvara 2–3% av industrisysselsättningen eller ungefär lika många personer som friställts från varven under de senaste åtta åren.

Det finns därför anledning att tona ned förväntningarna på högteknologin som sysselsättnings-skapare. I stället kommer servicesektorn och olika industrirelaterade branscher att vara mer intressanta ur sysselsättnings-synpunkt. Här verkar en stor del av "levebrödsföretagen", men här sker också en accelererande utveckling av nya idéföretag uppbyggda kring nya organisationsformer, nya distributionskanaler etc.

Arbetskraft och utbildning

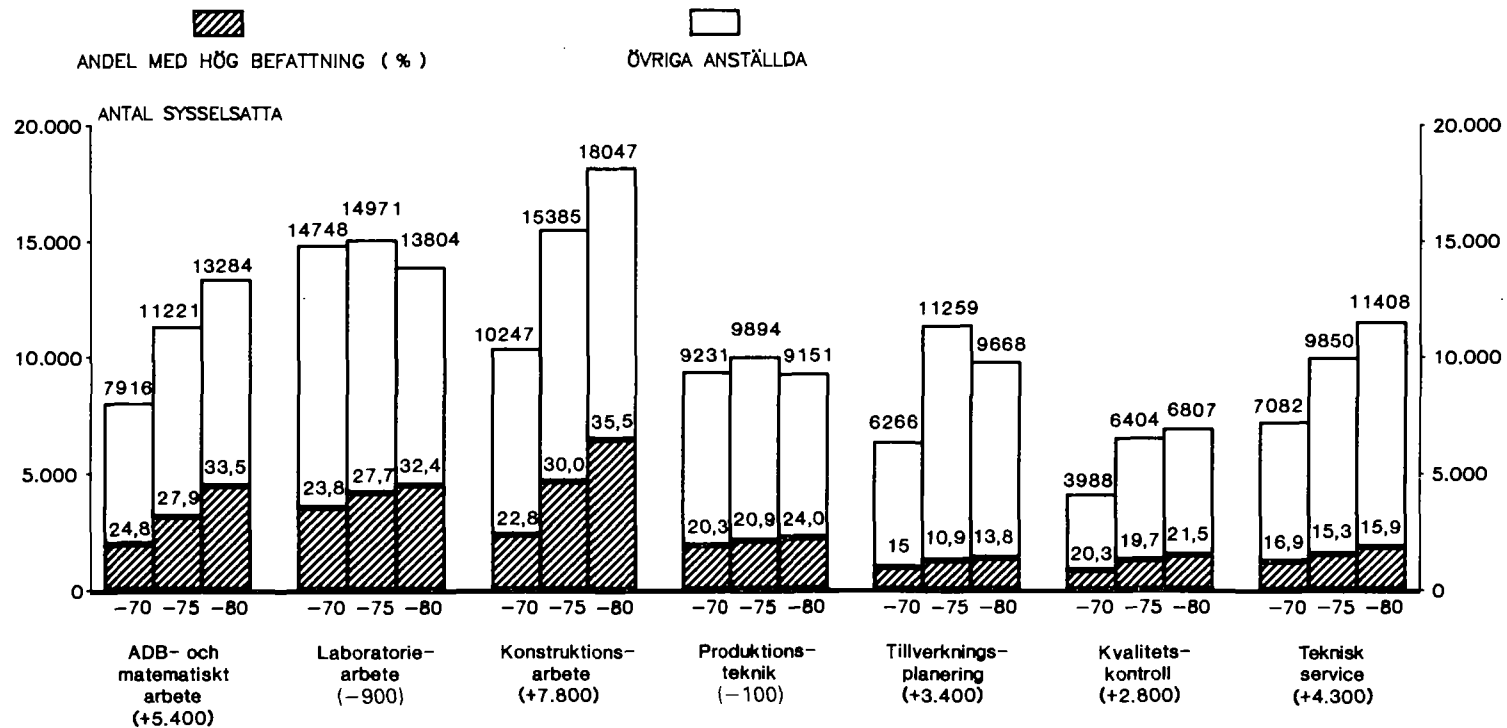
Omvandlingen inom industrin har inte enbart omfattat förskjutningar mellan branscher eller förändringar inom företagsbeståndet. Också inom företagen har en förskjutning från okvalificerade till högt kvalificerade arbetsuppgifter skett. En bidragande orsak härtill är den solidariska lönepolitiken som – också under åren med ett högt svenskt kostnadsläge – har inneburit att ingenjörer m. fl. högutbildade har löner som internationellt sett inte överstiger lönenivån i andra länder. Företagens produktionsapparat omstrukturerades, produktionen internationaliserades och låglönejobb lades ut till egna anläggningar eller underleverantörer i andra länder.

Förändringarna i arbetskraftens sammansättning innefattar både tillväxtyrken och avvecklingsyrken. I figur 21 redovisas utvecklingen vad gäller sju stora kategorier av tillväxtyrken under 1970-talet. Totalt sett har dessa ökat med ca 23 000 personer under perioden. Intressant att notera är att för tre av kategorierna har den senare hälften av perioden inneburit en nedgång. Det kan röra sig om tillfälliga svängningar, men det kan också vara ett tecken på mättnadsproblem och att svängningar vad gäller efterfrågan på specialister sker allt oftare. Det kan också vara ett tecken på att ny teknik under ett introduktionsskede kräver många utbildade, men att den sedan – då tekniken väl etablerats – verkar arbetskraftsreducerande också på teknikernivån.

Under senare år har tendensen till en samtidigt ökande arbetslöshet och en brist på viss specialutbildad arbetskraft blivit alltmer framträdande. Det är sannolikt att denna kombination av överskott och brist på arbetskraft kommer att förstärkas. Detta beror bl. a. på att det kommer att vara svårt att med nödvändig framförhållning kunna förutsäga var behov av specialutbildad arbetskraft kommer att uppstå.

Utbildningsfrågor kan således förväntas bli alltmer centrala. En brist på yrkesarbetare och specialutbildade kan komma att hämma expansionen i en konjunkturuppgång. En annan konsekvens av en gradvis ökad genomsnittlig utbildningsnivå är att omskolningsproblem kan förväntas bli större då ett allt större gap kommer att uppstå mellan de krav som ställs idag på utbildningen för en viss arbetsuppgift och de betydligt större kraven i framtiden. Man kan därför förutse ett stort behov av ständigt återkommande korta uppdateringskurser för dem som har ett arbete, som kräver utbildning. För dem som måste byta inriktning kommer däremot att krävas väsentligt mycket längre omskolningsperioder än vad som nu är vanligt.

En helt annan, och ofta förbisedd, sida av utbildningsfrågorna gäller ledningskunnandet i företagen. I takt med att företagen utsätts för ökad internationell konkurrens ökar kraven på ledningen. Underleverantörsproblematiken har tidigare berörts. En förutsättning för att underleverantörerna skall kunna klara konkurrensen är att ledningskompetensen stärks. Det ledningsbyte som skett i svenska storföretag under senare år har uppenbart verkat vitaliserande. Alltför många företag kommer dock att ha

Figur 21 Vissa tillväxtyrken 1970–1980
Antal sysselsatta

Källa: Statistik från arbetsmarknadens parter och Nordplan

kvarstående ledningsproblem, vilket kommer att påskynda strukturomvandlingstakten.

Investeringar

Den minskning av industrins investeringar, som pågått sedan mitten av 1970-talet, har framför allt gällt byggnadssidan. Maskininvesteringarna har också minskat men i väsentligt mindre grad. År 1982 utgjorde maskininvesteringarna hela 80 % av de samlade materiella investeringarna i industrin.

Den långsiktiga nedgången i investeringstakten hänger bl.a. samman med den kraftigt utbyggda kapaciteten i framför allt basindustrierna i början av 1970-talet som bidrog till att skapa överkapacitet, dålig lönsamhet osv. I längden kan emellertid inte nedgången i investeringarna fortsätta utan att industrins konkurrenskraft allvarligt urholkas. Gammalt realkapital åldras och slits, nya mer effektiva produktionsprocesser utvecklas etc., vilket medför att klyftan mellan befintlig utrustning och nya anläggningar vidgas. Det torde därför föreligga ett betydande investeringsbehov inom industrin. Med den lönsamhetsförbättring, som kunnat registreras för år 1983 och som kan beräknas för år 1984, bör investeringskurvan åter kunna vändas.

Det finns emellertid flera strukturella orsaker som i grunden har förändrat investeringsbeteendet i företagen. En sådan grundorsak är den nya tekniken. Denna leder till att lokalutrymme och arbetsmiljö inte kommer att utgöra samma begränsningsfaktorer som tidigare. Produktionen per kvadratmeter byggnadsyta kan ökas väsentligt genom införandet av ny produktionsutrustning, genom att höja kapitalomsättningshastigheten osv. Det finns därför anledning att räkna med att investeringsbehovet i byggnader fortsätter att sjunka. Till en del kompenseras dock detta av att ombyggnationer och reparationer ökar.

På liknande sätt kommer ersättningsinvesteringar i maskinparken att i stor utsträckning automatiskt medföra kapacitetsökningar. Det finns därför knappast anledning att göra den åtskillnad mellan expansionsinvesteringar och ersättningsinvesteringar som tidigare var vanlig. Den strukturomvandling som bedöms fortsätta från basindustrier och annan kapitalkrävande tung industri till lättare industri och ökad mjukvaruproduktion, medför också att investeringsmönstret ändras. Det materiella investeringsarnas andel av företagets kostnader har successivt minskat, liksom hela tillverkningskostnadens andel av produkternas slutpris.

SPK har i några exempel funnit att tillverkningskostnaden i vissa fall (inom t.ex. delar av kemiindustrin) endast är en tredjedel av slutpriset. Forsknings- och utvecklingskostnaderna utgör enligt samma exempel 18 % och marknadsföringsinsatserna 5 %. Detta är en spegling av att immateriella investeringar i forskning och utveckling, marknadsföring samt utbildning tar en allt större andel av företagets resurser i anspråk. Man kan förutsätta att denna utveckling kommer att fortsätta.

Det finns ytterligare en aspekt på investeringsverksamheten som bör noteras. Investeringar är kapitalplaceringar med krav på långsiktig återbetalning. För företag som redan bedriver viss verksamhet finns sällan stora frihetsgrader till alternativa satsningar, utan man måste fortsätta att satsa inom det affärsområde man är verksam. Alternativet nedläggning är kostsamt. Detta gäller emellertid inte medel man lyckas frigöra utöver normala ersättningsinvesteringar. För dessa pengar existerar alternativa placeringar såsom aktier, obligationer, m. m.

Industrin kan f. n. beräknas ha ca 60 miljarder kr. i likvida medel eller ungefär 3 gånger årsbehovet för investeringar i byggnader och maskiner. För att dessa pengar skall gå till *ökade* materiella investeringar krävs inte bara goda marknadsutsikter, utan också att lönsamheten på dessa placeringar åtminstone är i rimlig paritet med finansiella placeringar. Så har det inte varit under senare år. En allt större del av företagens intäkter har kommit från icke-industriell verksamhet. Att placera pengarna i t. ex. statspapper har varit mer lönsamt än att investera i produktion. En förutsättning för att få fart på företagens investeringar är därför att lönsamheten på industriell verksamhet kan bibehållas på 1983/84 års nivå och att ränteläget inte återigen stiger.

En annan konsekvens av utvecklingen under senare delen av 1970-talet är att företagen aktivt sträfvade efter att frigöra bundet kapital i anläggningstillgångar. Detta medförde bl. a. att leasingmarknaden expanderade. Det ledde också till att allt fler kommuner såväl lockades till att ta över äganderätten till företags byggnader som att i ökad utsträckning själva uppföra nya industrihus. Det är ett oroande tecken att kommuner på detta sätt låser fast sig i industriell verksamhet samtidigt som företagens ansvar att driva verksamheten vidare minskar.

Tekniknivå och teknikinriktning

Svensk industri är i många avseenden väl rustad att försvara sin position och lägga grunden för en konkurrenskraftig verksamhet inom för framtiden expansiva områden. Omfattande strukturanpassningsåtgärder har genomförts. Flera stora företag har under de senaste åren lagt fast ambitiösa förnyelsestrategier och inlett omfattande satsningar i linje med dem. Flera teknikbaserade nya företag har visat stark expensionskraft.

I ett tidigare kapitel har utförligt redovisats att svensk industri håller en hög teknisk standard och befinner sig i frontlinjen på många teknikområden. Dessa kan sägas representera ett antal intressanta grundteknologier. För industrins vidkommande och i det 20-årsperspektiv som här diskuteras kommer dock *tillämpningen* av olika teknologier att vara av större kommersiellt intresse.

På tillämpningsområdet finns goda förutsättningar för svensk industri att vidareutveckla befintlig kompetens och, inte minst, genom korsbefruktnings mellan olika kunskapsområden skapa nya tillämpningar. Marknaden

för det senare kan förutsättas vara mycket stor. SKF:s plasmateknik för råjärnframställning är också av stort intresse ur energisynpunkt. Ett annat exempel är styr- och kontrollutrustning vid bl. a. kärnkraftverk, som kan vara av stort intresse vid andra industrier. Vissa grossistföretag har engagerat sig i programmeringsföretag inom dataområdet. Kemiföretag går in i läkemedels- och bioteknikbranschen osv.

Svensk industri kan förutsättas ha komparativa fördelar i att finna nya tillämpningar byggda på traditionell kompetens. Bl. a. har stora delar av svensk industri erfarenheter från projektförsäljning, som i stor utsträckning bygger på att förena kompetens från olika områden. Svensk industri är – beroende på liten hemmamarknad och stort utlandsberoende – van att arbeta med internationella standards och länderspecifika krav.

I Sverige har inte heller funnits någon antitrustlagstiftning av amerikansk karaktär, som förhindrat att koppla samman t. ex. teletekniskt kunnande med datateknik och TV-teknik. Slutligen får man förutsätta att landets litenhet i sig med korta kontaktvägar är en styrka i ansträngningarna att finna nya tillämpningsområden för redan känd teknik.

I ett relativt kort perspektiv som tiden fram till sekelskiftet torde denna kompetens vara långt mer utslagsgivande för svensk industris konkurrenskraft än den grundteknologiska utvecklingen är.

Marknader

Marknadsbilden har ovan berörts i olika sammanhang. I korthet kan konstateras

- att svensk industri exporterar 43 % av sin produktion,
- att Norden och EG tar emot mer än hälften av vår export,
- att varu- och tjänsteexporten i övrigt är mycket spridd över världen.

För att svensk industri skall kunna växa krävs en ökad export. Hemmamarknadens litenhet plus att endast en begränsad tillväxt kan förväntas, gör att det endast är för vissa konsumtionsvaror och inom några få investeringsvaruområden vi kan förvänta oss en volymtillväxt. Också på exportmarknaderna bland i-länder gäller det att framför allt ta marknadsandelar, medan det på u-landsmarknaderna finns förutsättningar för en marknadsexpansion.

De senaste årens förändringar på valutaområdet har medfört att Kanada och USA alltmer har kommit att framstå som en mycket stor outnyttjad potential trots de protektionistiska tendenser som föreligger i det senare landet. Likaså synes många svenska företag ha omprövat sin tidigare inställning till den svårbearbetade japanska marknaden. Eftersom de tre nämnda länderna tillsammans vid sekelskiftet kan beräknas svara för ca en tredjedel av världens samlade produktion och konsumtion, bör fortsatta ansträngningar göras för att öka exporten dit. Med den inriktning mot nya avancerade teknikområden, som svensk industri kan förväntas få fram till

sekelskiftet, är det sannolikt att OECD-marknaden som helhet återigen ökar i betydelse.

Det är viktigt att marknadsinvesteringarna ses i ett långsiktigt perspektiv. Det föreligger tendenser till att betrakta vissa marknader som intressanta bara under en kort tid. F. n. är ASEAN-länderna och NIC-länder i Ostasien ett sådant populärt område och för vilket utsikterna fram till sekelskiftet är mycket goda. För några år sedan var Kina och Mellanöstern sådana områden och tidigare Indien liksom vissa latinamerikanska länder. För företag med projektexport såsom kraftverk, hamnar och kommunikation är ständiga omdisponeringar av försäljningsapparaten något naturligt i takt med att nya projekt aktualiseras. Det finns dock stora risker att även företag med annan inriktning dras med i detta ständiga sökande efter nya marknader.

I marknadsutvecklingsperspektivet ingår också förändringar i företagsorganisation och strategi. Industriutvecklingen som helhet – både vad avser produktionsapparatus interna uppbyggnad och nya produkter – kan förväntas leda till en koncentration på systemuppbyggnad och ökade inslag av mjukvara. Kundanpassad tillverkning och tillverkning i korta serier kommer att vara centrala begrepp. Storserietillverkning och tillverkning i stora volymer är inte svensk industris styrka i dag. Konsumentvaruindustrin har tidigare valts som exempel. Man kan inte heller förvänta sig att svenska företag annat än i undantagsfall bygger upp sin konkurrensposition på detta koncept. Man får snarare räkna med att dessa marknader efter hand tas över av låglöneländer och länder med större inhemska marknader. Ett försteg har även de företag som i dag har en stark marknadsposition.

Svenska storföretag har fört ett liknande resonemang. De omorganisationer som genomförts har ofta gått ut på att dela verksamheten i naturliga affärsområden efter produkt och marknadsinriktning. Målsättningen har vanligen varit att genom ökad decentralisering och förstärkt marknadskontakt skapa incitament och ökat ansvar. Storföretagen har tagit konsekvenserna av den byråkrati, som uppstår i stora organisationer och som tenderar att skapa en stelhet i verksamheten med alltför stark styrning utifrån produktionstekniska mål. Tendensen är klar att man nu försöker efterlikna småföretagens flexibla organisation. Man kan förutsätta att den starka omvälvningen i näringslivet under senare hälften av 1970-talet har påskyndat denna omorganisation. Storföretagens möjligheter att förena styrka och stora resursinsatser med ökad flexibilitet ger goda möjligheter till en förstärkt marknadsposition utomlands. För småföretagen med deras begränsade resurser kommer en allt hårdare internationell konkurrens och ökade behov av att exportera att utgöra ett problem.

6.5 Förutsättningar för förstärkt svensk konkurrenskraft

Svensk industri befinner sig idag i ett bättre läge än på mycket länge. Konjunkturuppgången har medfört en markant produktionsökning, ökad export och ökade vinster. Omstruktureringen har drivits långt i många storföretag och risksatsningarna ökar. Nyföretagandet ökar åter efter en lång nedgångsperiod.

En strategi för svensk industris utveckling fram till sekelskiftet kan inte baseras på detaljerade nationella planer. Ett mycket stort antal företag kommer att utveckla en specifik kompetens och en kompetens i annan riktning än majoritetens. Det bör också vara så att företag uppmuntras att söka egna, nya vägar.

Ändå finns vissa gemensamma förutsättningar för svensk industri som kan läggas fast. Analysen i denna bilaga har pekat på följande förutsättningar för en förstärkt konkurrenskraft:

1. Svensk industri år 2000 kommer att bestå av i huvudsak samma stora företag och samma branschsammanställning som nu. Detta hindrar inte att förändringar i företagsstrukturen kan komma att ske. Basindustriernas och de stora verkstadskoncernernas konkurrenskraft kommer att vara avgörande för den ekonomiska inriktningen i stort. För framför allt basindustriernas utveckling är det av vikt att det inte sker några snabba förskjutningar uppåt i kostnadsläget.

2. Svensk industri måste vara konkurrenskraftig på en internationell och öppen världsmarknad. Sverige har allt att vinna på att försvara en fri handel. Svensk industri måste därvid vara inställd på att ständigt anpassa sig till det internationella läget. Också den snabba tekniska förnyelsen medför att kraven på flexibilitet ökar. Betydelsen av internationellt samarbete på företagsnivå i syfte att tillgodogöra sig och utveckla ny teknik kan förväntas öka.

3. Den inhemska marknaden kommer alltid att vara liten i jämförelse med de behov företagen har att bl. a. kunna fördela forsknings- och utvecklingsinsatser på tillräckligt stora tillverkningsvolym. Hemmamarknaden är framför allt lämpad för utveckling och test av nya produkter. Företagen måste snabbt ut på exportmarknaderna och exporten måste öka även avseende mogna produkter för att man skall kunna uppnå konkurrenskraftiga produktionsvolym. Också de mindre företagen måste i ökad utsträckning sälja internationellt.

4. En klart markerad tendens i de större företagens strategiska utveckling är strävandena efter en marknadsledande position på vissa koncentrerade marknadssegment. Ur samhällets synvinkel torde dock en fortsatt hög och ökad differentiering vara önskvärd. En sådan kan uppnås på flera vägar; bl. a. genom (1) att småföretagande och nyföretagande stimuleras, (2) att koncentrerade satsningar på storskaliga produktionsanläggningar undviks, (3) att utläggning av produktion från storföretag till underleverantörer uppmuntras, (4) att satsningar på nya teknikområden stimuleras och

(5) att samarbete överlag uppmuntras mellan svenska och utländska företag i form av joint ventures m. m.

5. Svensk industris framtid ligger i att framgångsrikt kunna utnyttja den kompetens, utbildningsnivå och fungerande infrastruktur som byggts upp. Det innebär att produkter med stort tjänsteinnehåll, produkter som kräver systemkunnande, produkter som kräver service och underhåll osv. har konkurrensfördelar. Produkter som knyter an till de befintliga utvecklingsblock som svensk industriell kompetens är uppbyggd kring kan på motsvarande sätt förväntas ge ett bättre läge för internationell konkurrens eftersom marknadskanaler etc. är upparbetade. Det krävs numera mycket stora immateriella investeringar för att företagen skall kunna slå sig in på helt nya marknadsområden.

6. Den relativt sett höga utbildningsnivån och den industriella erfarenhet som byggts upp ger också goda möjligheter att snabbt sprida tekniska nyheter. Betydelsen av teknikspridning och tillämpning av ny teknik torde vara central i det i dessa sammanhang relativt korta perspektiv som perioden fram till sekelskiftet utgör.

Industripolitiken i Sverige och vissa andra länder

Innehållsförteckning	Sid.
1 <i>Industripolitisk översikt 1981–1983</i>	262
1.1 Stöd till krisdrabbade företag och branscher	262
1.2 Branschfrågor	265
1.3 Teknisk utveckling	267
1.4 Regionalpolitik	268
1.5 Små och medelstora företag	271
1.6 Övriga industripolitiska frågor	272
2 <i>Industristödets nettokostnader</i>	275
3 <i>Industripolitiken i utlandet</i>	281
3.1 Inledning	281
3.2 Länderöversikt	282
3.3 Industristödet	285
3.4 Stöd till krisdrabbade företag	292
4 <i>Översikt och slutsatser</i>	295

Denna bilaga innehåller en redogörelse för industripolitiken i Sverige och vissa andra länder. Redovisningen avser huvudsakligen åren 1981–1983. Inledningsvis ges en översikt av utvecklingen i Sverige på industripolitikens olika delområden. Denna översikt sammanfattar viktigare beslut och åtgärder under perioden. För att sedan ge en bild av hur industripolitikens resurser har fördelats redovisas i bilagans andra kapitel uppgifter om industristödets kostnader. Därefter ges en översikt av industripolitiken i utlandet.

Bilagan behandlar i huvudsak de frågor som ligger inom industridepartementets ansvarsområde. Handelsfrågor, skatter och andra ekonomisk-politiska frågor ingår därmed inte. De generella ekonomisk-politiska åtgärder som vidtagits i syfte att stärka industrin tas ej upp i bilagan. Av energipolitiken berörs endast den del som riktas mot industrin helt kort.

1 Industripolitisk översikt 1981–1983

1.1 Stöd till krisdrabbade företag och branscher

Insatserna för att rädda krisdrabbade företag har i hög grad präglats av industripolitiken sedan mitten av 1970-talet. Stöd har givits främst till de branscher som särskilt drabbats av den långa recessionen inom västvärlden, dvs. varven, stålindustrin, gruvor och skogsindustrin. Men även enskilda företag inom andra branscher har berörts. Som närmare kommer att framgå av kapitel 2 i denna bilaga har det s. k. icke-permanenta stödet tagit den större delen av industripolitikens finansiella resurser.

Statsföretag AB är ett konglomerat med företag inom ett flertal branscher. Både framgångsrika och förlusttyngda företag ingår i koncernen. Under flera år har diskussioner om Statsföretags struktur förts. Planerna på en omstrukturering av Statsföretag realiserades efter riksdagsbeslut år 1983 (prop. 1982/83: 68, NU 25, rskr 181). LKAB, ASSI, SSAB (de 50 % som Statsföretag ägde), Svenska Petroleum samt NJA skiljdes ut ur Statsföretag. Dessa företag ägs nu direkt av staten. Avsikten var att Statsföretagsgruppens storlek och sammansättning skulle bli sådan att verksamheten skulle kunna administreras och styras på ett mer effektivt sätt.

I statsföretagspropositionen slogs vidare fast vissa allmänna principer för statens relation till de statliga företagen. Enligt dessa skall målsättningen för Statsföretag vara att *under krav på lönsamhet öka den statliga företagssektorns effektivitet och konkurrenskraft och därmed dess expansionsförmåga*. Målformuleringen innebär, att om samhällsintresset av Statsföretag kräver ett agerande som går utöver det rent företagsekonomiska intresset t. ex. av regionalpolitiska eller sysselsättningsmässiga skäl, skall ett s. k. offertavtal upprättas. Det innebär i princip att ägaren staten köper en tjänst av Statsföretag. En första tillämpning på offertförfarandet skedde i samband med att AB Eiser planerade att lägga ned sin strumpfa-

brik i Borås. Regeringen beslöt i det fallet att mot en ersättning av 38 milj. kr. till AB Eiser medverka till att driften vid fabriken upprätthålls t. o. m. juni 1986.

Innebörderna i propositionen var vidare att Statsföretag själv får huvudansvaret för sin ekonomi och att det framdeles i princip skall klara sig utan statligt stöd. Det innebär dock inte att staten frångår sig möjligheten att i likhet med andra ägare tillskjuta kapital för lönsamma investeringar.

De utan jämförelse kostsammaste stödåtgärderna har riktats mot *varvsindustrin*. Riksdagen beslöt i juni 1981 (prop. 1980/81: 131, NU 63, AU 17, rskr 393 och 394) om en fortsatt minskning av de svenska storvarvens kapacitet. Beslutet innebar att Öresundsvarvet i Landskrona sedermera lades ned. För detta ändamål tillskötts 672 milj. kr. som tillsammans med tidigare anslagna 332 milj. kr. skulle täcka avvecklingskostnaderna. I samband med nedläggningen bildades investmentbolaget Landskrona Finans AB, som huvudsakligen ägs av privata intressenter.

I enlighet med varvspropositionen våren 1983 beslöts (prop. 1982/83: 147, NU 55, rskr 383) om kapitaltillskott och stöd i olika former om sammanlagt drygt 6 miljarder kr. Den största utgiftsposten bestod av ett kapitaltillskott på 3 000 milj. kr. till Svenska Varvs (SVAB) dåvarande dotterbolag, rederiet Zenit Shipping AB. Zenit äger huvuddelen av SVAB:s betydande fartygsinnehav. Företagets förluster har varit mycket stora till följd av de låga andrahandspriserna på fartyg och den svaga fraktmarknaden. Riksdagsbeslutet innebar också att Zenit avskiljs från Svenska Varv och numera ägs direkt av staten.

Kapaciteten vid Uddevallavarvet och Kockums begränsades och målet att uppnå lönsamhet vid dessa varv skjuts från 1985 till 1986. Vidare beslöts om en viss avtrappning av stödformerna för varven, som främst består i avskrivningslån, räntestöd och kreditgarantier. En annan viktig stödform för varvsindustrin är f.ö. de statliga exportkrediterna (SEK-systemet) av vilka ca en tredjedel går till varven.

SSAB Svenska Stål AB bildades 1978 genom en sammanslagning av de tre största handelsstålsverken i Sverige, belägna i Luleå, Borlänge och Oxelösund. Syftet med bolagsbildningen var att åstadkomma en omstrukturering av den svenska handelsstålsindustrin. Det nya handelsstålbolaget bedömdes efter en rekonstruktionsperiod på fem år kunna uppnå rimlig lönsamhet. SSAB ägdes inledningsvis till 50% av Statsföretag och till vardera 25% av Stora Kopparberg AB och Gränges AB. År 1981 övertog staten Stora Kopparbergs andel. I samband därmed genomfördes också en finansiell rekonstruktion av SSAB. Bolagets egna kapital ökades med 1 500 milj. kr. varav 950 milj. kr. erhöles kontant från ägarna och återstoden, 550 milj. kr., genom konvertering av statliga skulder till eget kapital. Samtidigt erhöles SSAB lån på sammanlagt 300 milj. kr. från staten och Gränges. Genom beslut i propositionen om Utveckling i Norrbotten (prop. 1982/83: 120, NU 38, rskr 306) beviljades SSAB, mot bakgrund av

sysselsättningssituationen i Norrbotten, 200 milj. kr. i form av ett statligt rekonstruktionslån avsett för att möjliggöra investeringar i Luleå. SSAB:s rekonstruktionsperiod är nu slut och bolaget uppvisar f. n. positivt resultat.

LKAB har som följd av nedgången och omstruktureringen inom den europeiska stålindustrin drabbats av stora förluster. *LKAB*:s andel av den europeiska marknaden har minskat beroende på bl. a. konkurrens från gruvor i Brasilien och Australien. År 1981 fick *LKAB* ett kapitaltillskott på 1 090 milj. kr. för att täcka förlusterna under åren 1980 och 1981. I samband med detta anslogs även 50 milj. kr. som aktiekapital i *Viscaria AB*. Detta företag skall exploatera den kopparmalmfyndighet strax utanför Kiruna som upptäcktes i början av 1970-talet. Senare under år 1981 beslöts (prop. 1981/82: 56, NU 13, rskr 82) om att göra en finansiell rekonstruktion av *LKAB*. Detta skedde genom tillskott av 1 500 milj. kr., vilket användes dels för att öka det egna kapitalet, dels för nedskrivning av anläggningstillgångar.

En ytterligare finansiell rekonstruktion av *LKAB* genomfördes 1983, sedan resultatet utvecklats väsentligt sämre än som förutsetts. Totalt 1 000 milj. kr. i kontanta medel tillskötts för nedskrivning av anläggningstillgångar och varulager. Riksdagsbeslutet (prop. 1982/83: 120, NU 38, rskr 306) härom innebär också att gruvan i Svappavaara togs ur drift.

Även *skogsindustrin* har kraftigt drabbats av konjunktur nedgången. Detta har särskilt gällt de skogsägarägda företagen, som gick in i recessionen med en svag kapitalbas. Staten övertog år 1979 aktiemajoriteten i *Norrlands Skogsägares Cellulosabolag (Ncb)* i ett läge då betalningsinställelse var nära. Sedan dess har flera olönsamma anläggningar lagts ned. Våren 1981 anvisades ytterligare 300 milj. kr. för aktieteckning och 100 milj. kr. som långfristigt lån. Nyligen föreslog regeringen att detta lån skall omvandlas till aktiekapital för att möjliggöra en investering i *Ncb*:s fabrik i Dynäs.

Staten är ägare (40 %) även i *Södra Skogsägarna AB*. *Södra* har begärt att få lösa in statens aktier. Någon uppgörelse är ännu inte klar. Staten gav också visst stöd till det skogsägarägda företaget *Vänerskog AB* genom lån och eftergifter av lån. *Vänerskog* gick i slutet av år 1981 i konkurs.

Vissa statliga insatser gjordes även vid rekonstruktionen av det privata skogsföretaget *Munksjö AB*. Koncernen kom i akuta betalningssvårigheter vid årsskiftet 1980–1981. Dessa avhjälpes tillfälligt genom en statlig garanti på 20 milj. kr. i januari 1981. Samtidigt påbörjades omfattande omstruktureringar av företaget. Senare samma år kom en ny kris då Investeringsbanken sade upp sina lån i företaget. Efter en ackordsuppgörelse rekonstruerades företaget. Staten eftergav fordringar på 30 milj. kr. Som villkor för den statliga insatsen ställdes bl. a. att aktieägarna tillsköt 80 milj. kr.

Det statliga skogsföretaget *ASSI* drabbades också hårt av konjunktur-

svackan under 1970-talets andra hälft. Problemen accentuerades av de stora kapitalkostnaderna för ett mycket omfattande investeringsprogram. I enlighet med statsföretagspropositionen beslutade riksdagen om en omfattande rekonstruktion av bolaget. Som ägartillskott fick bolaget 2000 milj. kr. Ägartillskottet motiverades bl.a. av den mycket negativa utvecklingen av ASSI:s finansnetto. Därutöver eftergavs ett villkorslån avseende Karlsborgs bruk på 275 milj. kr.

Elektronikföretaget *Luxor AB* övertogs år 1979 av staten. Trots en finansiell rekonstruktion och en omstrukturering fortsatte företaget att gå med betydande förluster även de följande åren. Riksdagen beslöt år 1981 mot denna bakgrund att i form av nyemission tillskjuta 175 milj. kr. Därefter skulle ytterligare statligt stöd inte påräknas. Aktiemajoriteten i *Luxor* såldes i januari 1984 till den finska koncernen *Nokia* för en köpeskilling om ca 140 milj. kr. Efter en riktad nyemission till *Nokia* äger bolaget nu 70 % av aktierna i *Luxor*.

Det delstatliga företaget *Uddcomb Sweden AB* fick år 1981 ett kapitaltillskott på 350 milj. kr. Stödet gavs för att möjliggöra bolagets omstrukturering från tillverkning av komponenter för kärnkraftsindustrin till andra tyngre verkstadsprodukter samt konsulttjänster.

En ovanlig form för rekonstruktion valdes då bruksföretaget *Lesjöfors AB* drabbades av akuta svårigheter år 1982. Ett konsortium bestående av huvuddelen av de anställda övertog företaget. De anställda tillsköt ett kapital på 17 milj. kr. Staten gav ett kapitaltillskott på 25 milj. kr. och eftergav lån och infriade garantier för ytterligare 32 milj. kr. I uppgörelsen ingick även ett 25-procentigt ackord.

Även om perioden sedan 1970-talets mitt präglats av att staten kraftigt ökat sitt ägarengagemang i industrin, så har förutom *Luxor* två större delstatliga företag privatiserats. År 1981 såldes huvuddelen av statens aktier i *Datasaab AB* till *L M Ericsson*. Det statliga ägandet i *Datasaab* begränsar sig numera till en andel av 9,5 % ägd av televerkets bolag *Teleinvest AB*. Staten försålde år 1982 sitt 50-procentiga innehav i *AB ASEA-ATOM* till den andre ägaren, *ASEA*.

1.2 Branschfrågor

De industripolitiska åtgärder som riktar sig mot hela branscher består främst av industriverkets (SIND) branschprogram. Dessa program rör f. n. textil- och konfektionsindustrin, den manuella glasindustrin, den träbearbetande industrin samt vissa andra industrisektorer. I programmen inrymmes delbransch- och företagsspecifika studier, informationsinsatser samt olika finansiella företagsstöd. Därutöver finns en systematisk branschbevakning, innefattande större branschstudier och kontinuerliga företagskontakter, både vid industridepartementet och vid industriverket.

Ett antal förändringar har skett inom *branschprogrammen*. Våren 1981

fattade riksdagen beslut om ett treårigt program för den manuella glasinindustrin (prop. 1981/82: 89, NU 19, rskr 296). Beslutet innebar en fortsatt och förstärkt satsning på denna bransch, bl. a. genom ökat stöd för marknadsföring. Branschprogrammet för gjuteriindustrin utvecklades i och med utgången av budgetåret 1982/83. Fr. o. m. budgetåret 1983/84 innefattas även sågverksindustrin i programmet för den träbearbetande industrin.

Riksrevisionsverket (RRV) redovisade år 1982 ett regeringsuppdrag att göra en översyn av SIND:s branschprogram. Översynen ger en i huvudsak positiv bild av programmen. RRV ansåg dock att åtgärderna i alltför hög grad inriktades på problem specifika för mindre företag, snarare än på branschspecifika problem. I budgetpropositionen 1983 tog föredraganden fasta på den positiva bedömning RRV gjort av branschprogrammen. Riksdagen beslutade, mot bakgrund av ett förslag från SIND, att avsätta 5 milj. kr. för vissa branschprograminsatser för "övriga industribranscher". Beslutet innebär att branscher valda av SIND kan omfattas av programmet, men stödet är begränsat till enbart utredningsinsatser.

Regeringen förelade våren 1983 riksdagen en proposition (prop. 1982/83: 130) om åtgärder för *tekoindustrin*. Tidigare av riksdagen beslutade målsättningar för tekopolitiken lades fast, innebärande att 1978 års produktionsvolym skall vara riktmärke, samt att den svenska marknadsandelen på hemmamarknaden skall vara minst 30 %. För textilindustrin var marknadsandelen år 1982 ca 25 % och för konfektionsindustrin ca 20 %. Som huvudinriktning för tekopolitiken föreslogs gälla att insatserna skulle koncentreras på åtgärder som höjer konkurrenskraften genom stimulanser till effektivitetsökningar och marknadsföring. I konsekvens härmed skulle också det s. k. äldrestödet, en lönesubvention för den äldre arbetskraften, trappas ned. Riksdagsbeslutet (prop. 1982/83: 130, NU 42, rskr 322) innebär vissa ändringar av regeringens förslag, främst genom att nedtrappningen i äldrestödet sker något långsammare i början av den treårsperiod som tekoprogrammet omfattar.

Regeringen tillkallade i november 1982 en specialstålkommission med uppgift att utarbeta förslag i syfte att främja en ändamålsenlig struktur inom den rostfria specialstålindustrin. Branschen har under senare år fått vidkännas betydande förluster. Under 1982 uppgick de sammanlagda förlusterna i branschen till ca 400 milj. kr. Ett av bolagen i branschen, Nyby Uddeholm AB, befann sig i akut kris. I juni 1983 avlämnade specialstålkommissionen sin slutrapport, vari konstaterades att det krävs kraftfulla strukturåtgärder för att effektivisera den svenska rostfria industrin och därmed säkra dess överlevnad. Efter ett halvt års diskussioner och förhandlingar mellan berörda företag träffade dessa i början av år 1984 en uppgörelse om en strukturlösning. Uppgörelsen innebär att produktionen av rostfritt stål samordnas inom två företagsgrupper, Avesta Jernverk inom Axel Johnson Gruppen samt Sandvik. För att möjliggöra den planerade strukturlösningen har regeringen för avsikt att efterge statliga låneford-

ringar om sammanlagt 450 milj. kr. samt föreslå riksdagen ändringar i vissa lånevillkor.

1.3 Teknisk utveckling

Den totala FoU-verksamheten i Sverige kan för budgetåret 1983/84 uppskattas till ca 18 miljarder kr. Detta motsvarar ca 2,5% av BNP; en andel som ligger något över de flesta länder av samma storlek och i nivå med Förenta Staterna och Förbundsrepubliken Tyskland. Ca två tredjedelar av FoU-verksamheten i Sverige utförs inom industrin. Denna självfinansierar till 85% sin FoU.

Det statliga stödet för teknisk utveckling inom industrin administreras av främst tre organ; styrelsen för teknisk utveckling (STU), fonden för industriellt utvecklingsarbete (Industrifonden) samt de regionala utvecklingsfonderna. STU stödjer mindre projekt fram till och med prototypstadiet. Industrifonden ger stöd till större projekt där risken främst är kommersiell. De regionala utvecklingsfonderna stimulerar med sitt s.k. utvecklingskapital industriellt utvecklingsarbete efter prototypstadiet inom de mindre och medelstora företagen. Förutom dessa större, permanenta program, görs ett antal mer riktade insatser inom bl. a. rymd- och flygteknologi samt mikroelektronik.

Inom ramen för STU:s verksamhet prioriteras områdena elektronik och datateknik, bioteknik, materialteknik (främst nya material), verkstadsteknik, kemiteknik, träteknik, massa- och pappersteknik samt teknik för hälsa och sjukvård. STU:s stöd till utvecklingsarbete har en stark inriktning mot de mindre företagen.

På initiativ av industridepartementet har avtal slutits mellan STU och landstingsförbundet om bildandet av en fond för teknikupphandling inom det landstingskommunala området. Fonden byggs upp under en treårsperiod med lika finansieringsbidrag från staten och landstingen. Sammanlagt 10 milj. kr. per år tillförs fonden.

Vidare har avtal slutits om samarbete mellan STU och Svenska kommunförbundet vad gäller primärkommunal teknikupphandling. Statliga medel av samma storleksordning som för den landstingskommunala teknikupphandlingen har avsatts för detta ändamål.

Industrifonden har fått kapitaltillskott på sammanlagt 450 milj. kr. under treårsperioden 1981/82–1983/84. Industrifonden har därmed f. n. en stödkapacitet på ca 300 milj. kr. per år för stöd till större utvecklingsprojekt med högt risktagande.

Tre nationella utvecklingsbolag inom områdena energi, miljövård och transportsystem (TEMU-bolagen) inrättades år 1981. Bolagen har säte i Östersund. De nya bolagen har anvisats ett grundkapital om totalt 15 milj. kr. Bolagen skall bedriva verksamhet på teknikupphandlingsområdet.

Stiftelsen Fonden för svensk-norskt industriellt samarbete inrättades år

1981. Fonden har till ändamål att genom lån stödja samarbetsprojekt mellan svenska och norska företag som syftar till teknisk eller marknads- mässig utveckling av företagen på det industriella området.

Arbetet med att koppla samman Sveriges datanät med EG-staternas datanät för teknisk-vetenskaplig information, det s. k. *Euronet*, slutfördes under år 1982.

Inom EG har under det senaste året tagits kraftfulla initiativ för att öka insatserna och samarbetet på forskningsområdet och då även på industri- ellt inriktad forskning. Avsikten är att öka samarbetet inom EG-gemenska- pen och stärka konkurrenskraften utåt, framför allt mot USA och Japan. Förslag har framlagts om dels ett samordnat ramprogram för forskningen; dels om program på ett flertal områden såsom mikroelektronik och infor- mationsteknologi. Totalt föreslås en fördubbling av de gemensamma insat- serna under åren 1984–1987. Sverige har markerat sitt intresse för vidgat samarbete med EG på forskningsområdet och överläggningar härom på- går.

Under våren 1983 överlämnades till riksdagen prop. 1982/83: 119 där regeringen bl. a. föreslår fortsatt arbete med flygplanssystemet JAS 39 Gripen (*JAS-projektet*). Projektet utgör den största teknikupphandling som genomförts i Sverige. Utvecklingen av JAS innebär bl. a. utnyttjande av kompositmaterial i skrov, ny motorteknologi samt ny elektronik i styrsy- stem, radar och presentation.

Under hösten 1983 presenterade regeringen i prop. 1983/84: 8 riktlinjer för ett femårigt nationellt *mikroelektronikprogram* med insatser inom ut- bildning, grundforskning, målinriktad forskning och industriellt utveck- lingsarbete. Programmet syftar till att stärka Sveriges förmåga att konstru- era och tillverka mikroelektronikkomponenter. I ett första steg satsas 44 milj. kr. för innevarande budgetår.

Beslut om de nu gällande riktlinjerna för *Tele-X-projektet* togs under våren 1983. Avtal med Norge om samarbete på telesatellitområdet teck- nades i april 1983. Som ett första steg i detta samarbete skall Tele-X- projektet genomföras. Genom ett svensk-finskt avtal i oktober 1983 har Tele-X-samarbetet vidgats till att förutom Sverige och Norge också omfat- ta Finland. Tele-X-projektet har därmed utvecklats till det största nordiska samarbetsprojektet hittills. Marknaden för tele- och datakommunikation via satellit med utnyttjande av Tele-X-konceptet bedöms som kraftigt växande.

1.4 Regionalpolitik

De nu gällande *riktlinjerna för regionalpolitiken* lades i huvudsak fast genom riksdagens beslut våren 1982 (prop. 1981/82: 113, AU 23, rskr 388). Tidigare gällande stödområdesindelning med sex stödområden ersattes med en indelning i tre områden: A, B och C. Det högsta stödet kan erhållas

i stödområde A. Den nuvarande indelningen innebär en starkare prioritering av de regioner som har de svåraste problemen på lång sikt. Regeringen har dessutom möjlighet att utanför stödområdet ange vissa orter eller kommuner som under en begränsad period kan komma i fråga för lokaliseringssöd till större investeringsprojekt.

Riksdagen beslutade även om vissa förändringar av reglerna för det regionalpolitiska stödet. De innebär bl. a. att numera kan söd lämnas till fastbränsleframställning i stödområdena A och B, privata industrilokaler för uthyrning i mindre orter inom stödområdena A–C samt till privata regionala investmentbolag. Lokaliseringsbidrag kan nu även i undantagsfall lämnas för maskininvesteringar som inte leder till ökad sysselsättning.

Riksdagsbeslutet innebär vidare en decentralisering av det regionalpolitiska stödets administration. Länsstyrelserna själva får nu i ökad utsträckning prioritera de insatser som de bedömer angelägna för den regionala utvecklingen.

Vid omorganisationen av SIND flyttades den centrala handläggningen av det regionalpolitiska stödet från AMS till SIND. Samtidigt förändrades rollfördelningen mellan regerings- och myndighetsnivå. Beslutsrätten i fråga om finansiellt söd till företag har i ökad utsträckning lagts på industriverket. Regeringen skall endast i speciella fall pröva enskilda södärenden. Industriverket har även tillförts vissa andra uppgifter inom regionalpolitiken.

Förhållandena i *Norrbottnens län* har motiverat extraordinära insatser. Riksdagen har 1979, 1982 och 1983 beslutat om särskilda program med åtgärder för att främja sysselsättningen och stärka länets industri och övriga näringsliv.

Riksdagsbeslutet våren 1982 omfattade söd på totalt ca 350 milj. kr. varav 150 milj. kr. inom en särskild regionalpolitisk medelsram. Dessutom beslutade riksdagen då om en sänkning av socialavgifterna med 10 procentenheter i de fyra nordligaste kommunerna.

I mars 1983 beslutade riksdagen (prop. 1982/83: 120, AU 24, rskr 305) om en rad åtgärder i länet som skall genomföras under en treårsperiod. Åtgärderna beräknas kosta totalt 4000 milj. kr. av vilka 200 milj. kr. avser särskilda regionalpolitiska insatser.

För att stärka de norrbottniska företagens konkurrenskraft har riksdagen nyligen beslutat (prop. 1983/84: 38, AU 9, rskr 102) om nedsättning av socialavgifter och allmän löneavgift i hela Norrbottens län. Beslutet innebär att socialavgifterna under en längre tid sätts ned med 10 procentenheter för industri samt vissa delar av handels- och tjänstesektorerna. Ett särskilt bidrag till kostnaden för socialavgiften lämnas härutöver vid ökning av sysselsättningen.

Verksamheter inom nämnda näringsgrenar som bedrivs i Svappavaara samhälle är helt befriade från socialavgifter och allmän löneavgift under åren 1984–1993.

Kostnaden i form av minskade avgiftsinkomster för nedsättningen av socialavgifter i Norrbottens län kan beräknas till ca 330 milj. kr. per år. Till detta kommer kostnaderna för bidrag vid sysselsättningsökning.

Regeringens *glesbygdsdelegation* som tillsattes 1977 arbetar med att på olika sätt stimulera en offensiv och utvecklingsinriktad politik med syfte att ta till vara produktiva resurser och skapa en livskraftig glesbygd.

I detta syfte verkar delegationen för att initiera, stödja och sprida kunskap kring projekt på en mängd områden, t. ex. produktionssystem, lokala utvecklingsprojekt, utbildning och forskning. Under budgetåret 1983/84 satsar delegationen särskilt på att utveckla skogen som resurs, motverka det passiva markägandet, stimulera kombinerad verksamhet och utveckla hemslojd och hantverk som näring i glesbygden.

Genom skilda beslut har riksdagen anvisat medel för *regionala investment- och utvecklingsbolag*. Inom det regionalpolitiska stödområdet finns bl. a. Regioninvest i Norr AB i Norrbottens län, AC-Invest AB i Västerbottens län och Z-Invest AB i Jämtlands län. Regioninvest i Norr AB är ett dotterbolag till Statsföretag AB. Riksdagen har nyligen beslutat (prop. 1983/84: 25, NU 19, rskr 137) om kapitaltillskott till bolaget på 230 milj. kr.

Riksdagen bemyndigade våren 1981 regeringen att disponera högst 20 milj. kr. för att främja den industriella utvecklingen i Värmlands län (AU 1980/81: 23, rskr 223). Efter framställning av länsstyrelsen i Värmlands län och ansökan av bolaget beviljades ett nybildat privat investmentbolag, Wermia AB, ett lån på 12 milj. kr. av dessa medel.

Riksdagen beslutade våren 1982 (prop. 1981/82: 113, AU 23, rskr 388) att 25 milj. kr. skulle avräknas från den femåriga beslutsramen för regionalpolitiskt lokaliseringsbidrag och användas för långivning på speciella villkor till *privata regionala investmentbolag*. Under år 1982 och 1983 har med stöd av denna långivning sådana bolag bildats i Västerbottens, Jämtlands, Västernorrlands och Kopparbergs län. Regeringen har i 1984 års budgetproposition lagt förslag om att ytterligare 16 milj. kr. skall anvisas för lån till regionala investmentbolag.

Utanför stödområdet har staten svarat för eller bidragit till finansieringen av investment- och utvecklingsbolag i bl. a. Blekinge län, Malmö-, Landskrona- och Göteborgsregionerna.

Det *regionalpolitiska planeringssystemet* förändrades väsentligt i och med riksdagens beslut år 1982. Beslutet innebar en stark decentralisering och avformalisering. Det enda återstående planeringsdokumentet – den årliga länsrapporten – har som huvudsyfte att vara ett informations- och samordningsinstrument på regional nivå mellan olika länsorgan och mellan länsstyrelse, landsting och kommuner.

Under hösten 1983 färdigställdes den första uppsättningen länsrapporter. De innehåller en analys av utvecklingen i länet, mål och riktlinjer för användningen av de regionalpolitiska resurserna samt en redogörelse för genomförda och framtida planerings- och utvecklingsinsatser.

Som resultat av ett regeringsuppdrag redovisade länsstyrelserna också regionala industriprogram till regeringen under hösten 1983.

I mars 1983 fick länsstyrelserna vidare regeringens uppdrag att medverka i utbildningsplaneringen i länen. En redogörelse för arbetet skall lämnas i 1984 års länsrapport.

Regeringen tillsatte år 1982 en parlamentariskt sammansatt kommitté, *regionalpolitiska utredningen* (I 1982: 05) med uppgift att behandla ett stort antal frågor som gäller regionalpolitiken.

När det gäller regionalpolitiskt stöd till företagen skall kommittén bl. a. behandla frågor rörande avvägningen mellan selektiva och generella medel, transportstödet, investeringsfondernas regionalpolitiska roll, samordningen mellan industri- och regionalpolitiska stöd samt vissa organisatoriska frågor.

Utredningen skall redovisa sina överväganden och förslag i augusti 1984.

1.5 Små och medelstora företag

Stödet till de små och medelstora företagen handhas till övervägande delen av industriverket och de regionala utvecklingsfonderna. Småföretagsstödet består dels av förmånlig finansiering (rörelselån, utvecklingskapital, industrilånegarantier m. m.), dels av företagsservice (rådgivning, konsultinsatser). Av stor betydelse för småföretagen är även skattesystemet och rikskapitalförsörjningen. På dessa områden skedde flera viktiga förändringar som resultat av riksdagens beslut med anledning av prop. 1981/82: 118.

Småföretagens *finansieringsmöjligheter* förbättrades genom att de regionala utvecklingsfonderna gavs större frihet att själva anpassa finansieringen efter företagets behov. De tidigare produktutvecklingslånen ersattes fr. o. m. den 1 juli 1982 med utvecklingskapital. Detta är en mer flexibel stödform. Fonderna kan nu själva utforma finansieringen som lån, villkorliga lån, garantier eller bidrag med royalty. Räntesatser, avtal m. m. anpassas till de enskilda projekten.

Under år 1982 sänktes småföretagens *skatter*. Tidigare beskattades utdelade vinstmedel både i företaget och som inkomst på kapital för ägaren. Denna dubbelbeskattning innebar bl. a. att småföretagare ofta valde att ta ut överskott från verksamheten i form av lön och andra förmåner framför att redovisa och dela ut vinstmedel. Genom skattesänkningen fr. o. m. den 1 juli 1982 får företagen dra av 70 % av utdelningen (dock högst 700 000 kronor eller 15 % av aktiekapitalet).

Den sedan tidigare gällande regeln om att ägare till småföretag endast betalar förmögenhetsskatt på 30 % av förmögenhetsvärdet utsträcktes till att gälla även företag som är föremål för viss aktiehandel.

Dessutom klarlades att handel med småföretagsaktier inte strider mot börsmonopolet och att fondkommissionärerna får köpa och lagerhålla småföretagsaktier.

Skattesänkningen och lagkompletteringen gav förutsättningarna för den s. k. OTC-marknaden, som expanderat kraftigt de senaste åren.

För att ytterligare stärka småföretagens egenkapitalmarknad beslutades att garantier för totalt 25 milj. kr. skulle kunna lämnas för att stödja privata småföretagsinriktade utvecklings- och investmentbolag, s. k. *Tillväxtinvest*. Aktiefonderna gavs också rätt att placera 10% av sitt kapital i bl. a. småföretagsaktier.

Utvecklingsfondernas rådgivnings- och informationsverksamhet skall enligt prop. 1981/82: 118 i ökad omfattning styras till företag som är lönsamma eller som med olika insatser kan komma att bli lönsamma, dvs. till s. k. utvecklingsbara företag. Under 1983 har statens industriverk i egenkap av huvudman för de regionala fonderna ytterligare betonat vikten av att fondernas resurser styrs till utvecklingsbara företag.

1.6 Övriga industripolitiska frågor

Förutom de genomgångna områdena ryms inom industripolitiken även frågor om exportkrediter, naturresurser och råvaror, utländska förvärv av svenska företag, internationella frågor m. m.

Systemet med *statsunderstödda exportkrediter*, det s. k. SEK-systemet, har expanderat i snabb takt de senaste åren. Dessa krediter ges för export av kapitalvaror, såsom kompletta anläggningar, produktionsutrustning, anläggningar för elförsörjning, telekommunikationer, fordon och fartyg. År 1981 svarade denna varugrupp för 23% av exporten (inkl. tjänster). Andelen ökar sedan flera år. Av kapitalvaruexporten finansieras 20% med statsstödda krediter. Fartyg m. m. från varvsindustrin är den dominerande varugruppen. Staten täcker skillnaden mellan ut- och upplåningsräntor samt kursförluster. Utlåningsränta och övriga kreditvillkor skall stå i överensstämmelse med den s. k. consensusöverenskommelsen inom OECD. För att hålla nere kostnaderna för SEK-systemet beslöt regeringen i januari 1982 att höja räntorna med 0,5 procentenhet. Vid årsskiftet 1983–1984 höjdes räntorna för krediter i svenska kronor. De svenska exportkrediträntorna ligger således något över de villkor konkurrenterna erbjuder. Volymer av statsstödda exportkrediter från Sverige väntas öka endast måttligt de närmaste åren. På grund av en internationellt överenskommen marknadsanpassning av utlåningsräntorna minskar statens kostnader för nya krediter. Exportkreditgivningen stöds även genom de garantier mot politisk risk som lämnas av exportkreditnämnden (EKN) och de u-krediter till särskilt förmånliga räntor som lämnas inom ramen för u-landsbiståndet.

År 1978 infördes ett *statligt stöd för matchning av utländska statssubventionerade krediter* på den svenska marknaden. Stödet innebär att staten betalar en viss del av den svenska säljarens ränta för leverantörskredit i fall där ett utländskt företag erbjuder kreditvillkor med statlig subvention. Under åren 1980 och 1981 stöddes en rad leveranser av svensk kapitalvaru-

utrustning till svenska köpare. Efterfrågan på stödet har minskat i och med att de svenska marknadsröntorna har sjunkit. F. n. fattas inga nya beslut om stöd.

Den 1 januari 1983 ersattes tidigare *lagstiftning om utländska förvärv av aktier i svenska bolag*. I stort sett överensstämmer den nya lagstiftningen med tidigare gällande rätt. Numera gäller dock tillståndsprövningen samtliga företag, inte som tidigare bara de med förbehåll för utländska ägare.

Regeringen beslöt i december 1983 att framlägga förslag rörande *kooperationens* kapitalförsörjning m. m. (prop. 1983/84: 84). Genom särskilda förlagsinsatser blir det möjligt för andra än medlemmar att satsa riskbärande kapital i ekonomiska föreningar. Såväl 4:e AP-fonden som löntagarfonderna samt de nya kapitalsparfonderna skall kunna placera medel i förlagsinsatser. Vidare görs vissa ändringar i skattereglerna som bl. a. innebär att dubbelbeskattningen av utdelad vinst i vissa ekonomiska föreningar lindras. Ett kooperativt råd med företrädare för Kooperationen och samhället kommer att tillsättas. Forskningsrådsnämnden skall lämna förslag till riktlinjer för den kooperativa forskningen.

Statens industriverk (SIND) har omorganiserats. Den nya organisationen bygger i huvudsak på det förslag som industriverksutredningen lämnade i sitt betänkande (Ds I 1982: 14) Organisation för industriell förnyelse. Bakgrunden till utredningen var bl. a. att huvuddelen av SIND:s verksamhet inom mineral-, energi- och utbildningsområdena överförts till andra organisationer. Vidare syftade utredningsarbetet till en ökad integration mellan industri- och regionalpolitiken, samt till en ökad flexibilitet och ökad inriktning på den industriella förnyelsen hos SIND.

SIND har övergått till programorganisation fr. o. m. den 1 juli 1983. Verksamheten är indelad i fyra huvudprogram: Utredningsverksamhet, Industriell omvandling och tillväxt, Regional utveckling och finansiellt stöd samt Småföretagsutveckling. Omorganisationen innebär att handläggningen av det regionalpolitiska stödet överfördes från arbetsmarknadsstyrelsen till industriverket.

Skogsindustrins *virkesförsörjning* utvecklades otillfredsställande i samband med att skogsindustrin gick in i en bättre konjunktur 1979. På grund härav tillsattes virkesförsörjningsutredningen, som lade fram sitt slutbetänkande hösten 1981 (SOU 1981: 81). Ett par av de av utredningen föreslagna åtgärderna för att stimulera virkesutbudet genomfördes under budgetåret 1981/82. Trots detta fortsatte skogsindustrins virkesförsörjning att vara otillfredsställande.

I det ekonomisk-politiska program som regeringen presenterade under hösten 1982 (prop. 1982/83: 50) betonades behovet att ta till vara utvecklingsmöjligheterna inom råvarubranscherna. I enlighet härmed har riksdagen på förslag av regeringen under våren 1983 fattat beslut om åtgärder i syfte att förbättra skogsindustrins virkesförsörjning (prop. 1982/83: 145, JoU 34, rskr 360). Riksdagsbeslutet innebär att det i skogsvårdslagen

införs en allmän skyldighet för markägare att avverka en del av den skog som är slutavverkningsmogen, samt att gallra yngre skog. Åtgärden syftar till att förmå de passiva skogsägarna att avverka. Vidare föreskrivs, att det skall finnas en skogsbruksplan för alla skogsfastigheter. Genom planen får skogsägaren god kännedom om förhållandena på sin skogsfastighet och om de skogsbruksåtgärder som behöver vidtas. De nya bestämmelserna i skogsvårdslagen trädde i kraft den 1 juli 1983.

Inom området *mineralförsörjning* har flera åtgärder vidtagits. Riksdagen beslöt våren 1982 om en förändrad verksorganisation (prop. 1981/82: 99, NU 40 och 60, rskr 430). Uppdragsverksamheten inom Sveriges Geologiska Undersökning (SGU) överfördes till bolagsform. Bolaget, benämnt Sveriges Geologiska AB (SGAB) skall på uppdrag utföra prospektering och andra geologiska undersökningar. I beslutet slog riksdagen även fast vikten av en breddning och satsning på nya projekt inom mineralområdet under 1980- och 1990-talen.

Riksdagen beslutade hösten 1982 om en utökad prospektering i syfte att öka livslängden hos befintliga gruvor och mineralföretag samt att stimulera tillkomsten av nya sådana (prop. 1982/83: 50 bil. 6, NU 18, rskr 111). För detta ändamål anslogs 300 milj. kr. under en femårsperiod. Regeringen beslutade under sommaren 1983 om fördelningen av en del av dessa medel. Huvuddelen av projekten utförs i norra Sverige av LKAB och Boliden Mineral AB.

Havsresurserna har under flera år varit föremål för en omfattande utredningsverksamhet, främst inom ramen för Delegationen för samordning av havsresursverksamheten. I havsresursverksamhet innefattas bl. a. fiske, utvinning av olja och andra mineraliska ämnen. I prop. 1983/84: 10 föreslog regeringen i december 1983 bl. a. ett program för havsindustriell kompetensutveckling, innefattande åtgärder av styrelsen för teknisk utveckling (STU) inom områdena teknik för utforskning och tillståndskontroll av havet, arktisk teknik samt undervattens teknik. Industriverket föreslås få 20 milj. kr. för att stödja havsindustriell kompetensutveckling.

Industripolitiska frågor tas allt oftare upp till behandling inom internationella organ. Inom ramen för *OECD* bedrivs arbete på flera områden som är av vikt ur industripolitisk synvinkel, bl. a. rörande allmän industripolitik, industristöd, internationella investeringar, vissa branschfrågor och forskningspolitik.

Vid ministerrådsmötet i maj 1982 bekräftades tidigare antagna riktlinjer för selektiva industripolitiska åtgärder och ett särskilt uttalande gjordes om inriktningen av en "positiv anpassningspolitik". De deltagande länderna underströk vikten av en fortsatt frihandel och av att inhemska åtgärder inte utformas så att de snedvrider den internationella konkurrensen och därigenom övervältrar anpassningsbördor och arbetslöshetsproblem till andra länder.

Ett möte på ministernivå i OECD-kretsen ägde rum i Stockholm i april 1982 med syfte att utbyta erfarenheter om gemensamma problem inom det regionalpolitiska området.

Kontakterna mellan Sverige och *EG* inom det industripolitiska området har vidareutvecklats under senare år. Sveriges engagemang i det tekniskt-vetenskapliga s. k. Cost-samarbetet är omfattande. Regelbundna kontakter hålls särskilt på stål- samt pappers- och massaområdena. Vid två tillfällen under 1981 och 1982 hölls samtal med EG-kommissionen om statliga stödåtgärder.

Inom *EFTA* har genomgångar ägt rum av statliga stödåtgärders förenlighet med konventionen. Resultatet blev att inga stödåtgärder i medlemsländerna i konkreta fall anses ha motverkat syftet med konventionen.

Sverige har under senare år spelat en aktiv roll i det pågående arbetet inom *FN* rörande utarbetandet av en uppförandekod för transnationella företag.

År 1981 undertecknades ett *svenskt-norskt* avtal om ekonomiskt samarbete, särskilt på industri- och energiområdena. I anslutning till avtalet överenskoms att upprätta fonden för svensk-norskt industriellt samarbete. Fonden skall genom fördelaktiga lån stödja samarbetsprojekt mellan svenska och norska företag. Vidare överenskoms om särskilda protokoll rörande långsiktiga leveranser av råolja och oljeprodukter från Norge liksom om optionsrätt för Norge vad gäller långsiktiga elleveranser från Sverige.

2 Industristödets nettokostnader

Det mest omdiskuterade inslaget i industripolitiken har varit industristödet och särskilt då stödet till krisdrabbade företag och branscher. Nedan följer en redovisning av industristödets nettokostnader. Denna kompletterar den föregående översikten genom att visa hur industripolitikens resurser fördelats på olika ändamål.

Kostnaderna för industristödet är beräknade med den s. k. nettokostnadsmetoden, som utvecklats vid industridepartementet. Denna metod bygger på tre huvudprinciper: (1) Kostnaden räknas *netto*, dvs. att hänsyn tas också till statens intäkter i form av räntor, garantiavgifter m. m. Dessa är betydande inom vissa stödprogram. (2) Bidrag, lån, garantier, ägartillskott och skatteavdrag görs jämförbara genom att en *bidragsekvivalent* räknas fram. För bidrag är denna lika med det utbetalda beloppet, för lån och tillskott av eget kapital beräknas en kapitalkostnad. Nettokostnaden för garantier är lika med infriade garantier minskade med garantiavgifter. (3) Endast faktiskt gjorda ut- och inbetalningar beaktas (*kontantprincipen*). Beslutade eller budgeterade medel som inte betalats ut ingår således inte.

Industristödet har ökat kraftigt, från ca 1 miljard kr. 1975/76 till över 17

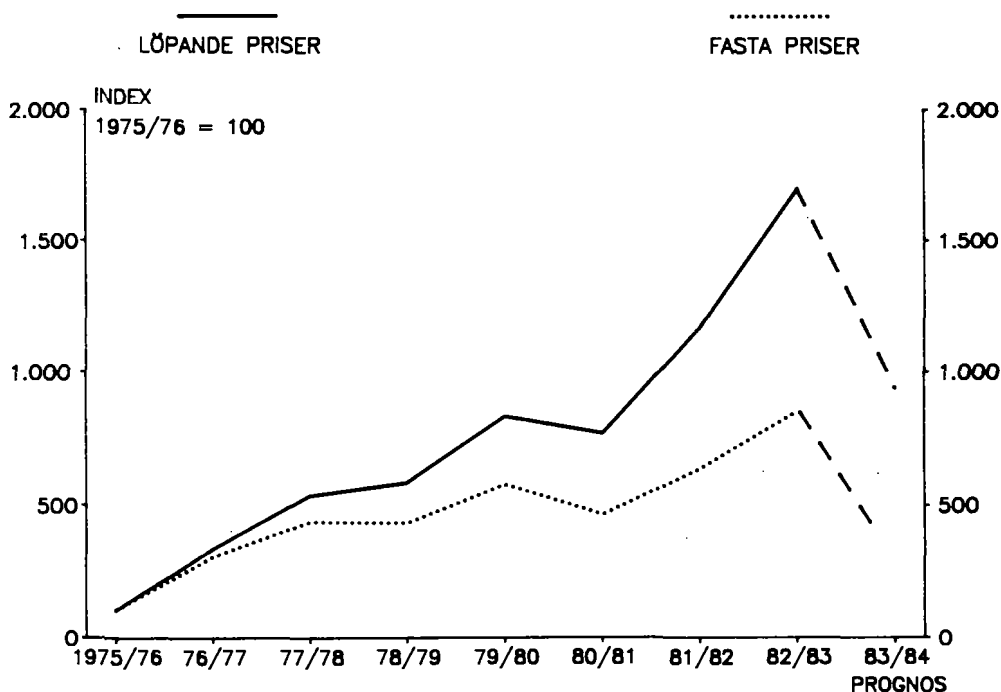
miljarder kr. 1982/83. Särskilt i periodens början är ökningen stor (tabell 1). Den höga kostnaden för 1982/83 är att hänföra till de extraordinära insatser som gjordes för varven och Statsföretag. Som också framgår av tabellen förklaras expansionen av industristödet till större delen av ökningen av det icke-permanenta stödet (krisstödet). Nettokostnaden för detta stöd uppgick 1982/83 till 11 790 milj. kr., vilket är ungefär lika med nettokostnaden för hela industristödet 1981/82. Även exportstödet har ökat kraftigt de senaste åren, främst till följd av utbyggnaden av SEK-systemet.

Tabell 1 Industripolitiskt stöd 1975/76–1982/83 fördelat på kategorier. Nettokostnad, milj. kr. löpande priser

	75/76	76/77	77/78	78/79	79/80	80/81	81/82	82/83	Summa
Icke-permanent stöd	148	2 346	4 041	4 251	6 272	4 684	7 642	11 794	41 178
Branschstöd	13	24	228	305	376	370	314	327	1 957
Forskning o utveckling	342	263	289	335	401	686	543	585	3 444
Energistöd ¹	..	..	..	..	..	..	1 022	429	1 450
Exportfrämjande stöd	+20	31	68	172	260	371	1 085	2 362	4 328
Regionalpolitiskt stöd	388	531	506	576	746	1 015	667	1 178	5 606
Små och medelstora företag	53	68	146	126	115	128	137	211	986
Övrigt stöd	95	150	168	161	281	501	507	452	2 314
Totalt	1 019	3 414	5 445	5 926	8 451	7 755	11 917	17 339	61 264

¹ Uppgifter för energistöd åren 1975/76–1980/81 har ej insamlats

Figur 1 Industripolitiskt stöd 1975/76–1983/84 (exkl. energistöd). Index 1975/76 = 100

Figur 1 visar på ett mer rättvisande sätt hur industristödets nettokostnader har utvecklats. Räknat i fasta priser är industristödet åtta gånger större 1982/83 än 1975/76. Ökningen har avbrutits endast under två år: 1978/79 och 1980/81.

I figuren har även en prognos för det innevarande budgetåret gjorts. En kraftig minskning är att förvänta. Den faller på det icke-permanenta stödet. Genom de stora kapitaltillskotten till de statliga företagen 1982/83 är deras finansiella situation nu relativt god. De har också gynnats av konjunkturuppgången och av devalveringen. Genomförda strukturförändringar och kapacitetsnedsckärningar börjar ge resultat. Nettokostnaderna för det icke-permanenta stödet kan därmed uppskattas till mindre än tredjedelen av stödet föregående budgetår, eller till ca 3,5 miljarder kr. Detta belopp består så gott som helt av utbetalningar enligt tidigare beslut eller kostnader för tidigare givna lån och tillskott av aktiekapital.

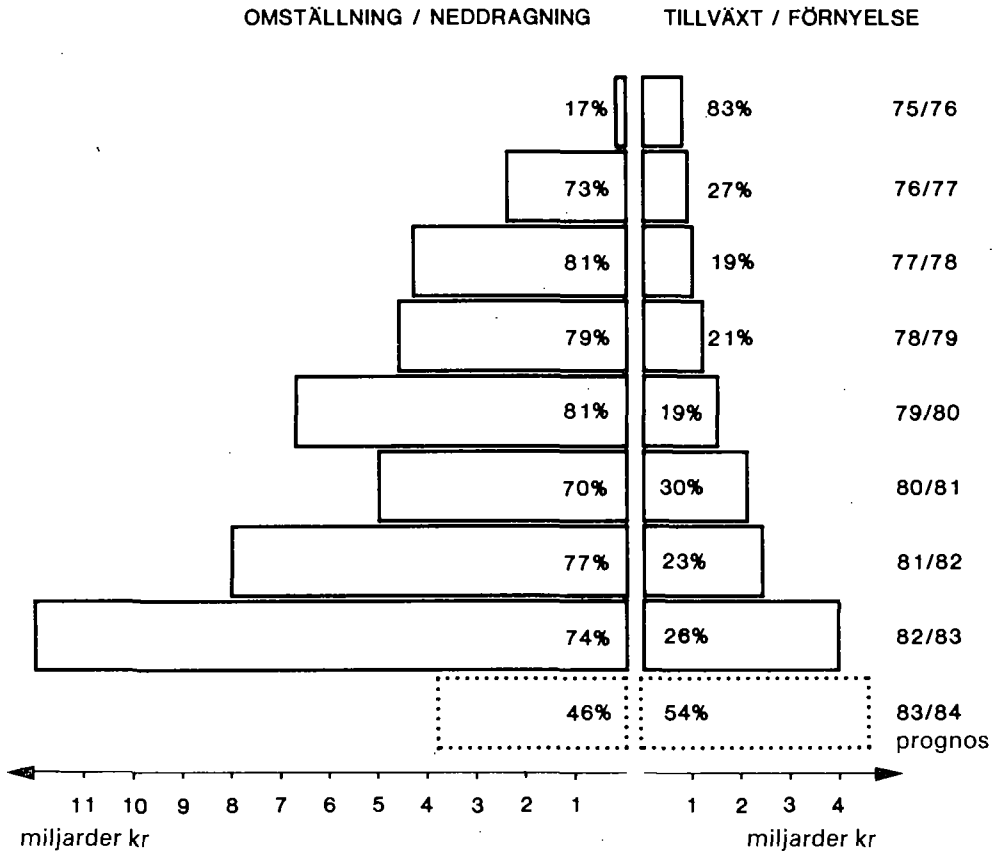
Bland övriga kategorier stöd är inga dramatiska förändringar att vänta. FoU-stödet minskar till följd av att FoU-avdraget avskaffas, medan kostnaderna för Industrifonden ökar något. Nettoeffekten blir en minskning. Det regionalpolitiska stödet ökar på grund av kapitaltillskottet till Regioninvest och ökade kostnader för nedsättningen av socialavgifterna i Norrbotten. Kostnaderna för SEK förväntas ligga på ungefär oförändrad nivå.

Totalt kan nettokostnaderna för industristödet 1983/84 beräknas till ca 9,5 miljarder kr. Av detta är endast en dryg tredjedel stöd till krisdrabbade företag. Detta är en drastisk förändring av industristödets sammansättning.

Industristödet har vuxit i absoluta tal, men även i relation till andra relevanta storheter, om än mindre dramatiskt. Andelen av BNP uppgick 1982/83 till 2,8% efter att ha varierat mellan 1,5% och 2%. Relaterade till statsbudgeten har nettokostnaderna legat kring 4%; återigen med ett extremt högt tal för 1982/83 (6,3%).

De industripolitiska stöden kan grovt indelas i två kategorier; (1) stöd för neddragning eller omställning; (2) stöd för tillväxt och förnyelse. Till den första kategorin hör stöd riktade mot krympande branscher, dvs. i första hand det icke-permanenta stödet (krisstödet) och branschstödet. Som stöd för expansion och förnyelse kan räknas FoU-stöd, exportfrämjande stöd, regionalpolitiska stöd samt stöd till mindre och medelstora företag. I *Figur 2* har industristödet delats upp enligt denna kategorisering. Energistödet har utelämnats ur analysen, eftersom uppgifter för hela perioden inte föreligger. Likaså har gruppen "övrigt stöd" utelämnats. Detta blir en grov jämförelse i den bemärkelsen att t.ex. vissa icke-permanenta stöd (Datasaab, Luxor) skulle kunna räknas som offensiva, och delar av det regionalpolitiska stödet har karaktären av räddningsoperationer (Regioninvest). Detta påverkar dock inte bilden i stort.

Figur 2. Industristöd 1975/76–1982/83 fördelat på stöd för omställning/neddragning resp. tillväxt/förnyelse

Omställning/neddragning = icke permanent stöd + branschstöd
 Tillväxt/förnyelse = FoU-stöd + regionalpolitiskt stöd +
 exportstöd + småföretagsstöd

Figur 2 illustrerar industristödets fördelning på omställning/neddragning resp. tillväxt/förnyelse. Återigen kan industristödets defensiva inriktning konstateras. Denna var särskilt markerad under åren 1977/78–1979/80. Figuren visar också att krisstödet storlek varit helt avgörande för de totala kostnaderna för industripolitiken. Det är variationer i krisstödet som svarat för de fluktuationer som tidigare nämnts. Stödet för tillväxt/förnyelse har också vuxit i absoluta tal, men i en ganska jämn takt. De två senaste budgetåren, 1981/82 och 1982/83, har dock det offensiva stödet expanderat betydligt mer än tidigare till följd av att kostnaderna för de statsstödda exportkrediterna (SEK-systemet) vuxit så snabbt. Att märka är att stödet till småföretag och FoU – som framgått tidigare – har stagnerat eller ökat obetydligt.

I figuren har en prognos för utfallet under innevarande budgetår lagts in. Industristödets sammansättning förändras som synes dramatiskt. För första gången sedan 1975/76 är det offensivt inriktade stödet större än det defensiva.

I det följande ges en närmare redogörelse för utvecklingen inom de industripolitiska delområdena.

Det icke-permanenta stödet utgör två tredjedelar av de totala stödkostnaderna (Figur 3). Totalt har krisstödet kostat 41,2 miljarder kr. under hela perioden. Stödsinsatserna för krisdrabbade företag och branscher tog sin egentliga början kring 1976–77. Sedan dess har flera stora företaget förstatligats: Götaverken (1976), Algot Johansson AB (1977, tekoföretag; ingår nu i Eiser), Datasaab (1977), de stora handelsstålverken (1978), Kockums (1979), Luxor (1979) och Ncb (1979). Staten är också sedan 1979 delägare (40%) i Södra Skogsägarna AB. Dessa och andra, sedan tidigare statliga företag, har fått 97% av krisstödet.

Varvsindustrin är den i särklass största mottagaren. Totalt 19,6 miljarder kr. – en tredjedel av det samlade stödet – har gått till denna bransch. Större delen av varvsstödet har utgått i form av kapitaltillskott till Svenska Varv och som beställarstöd (ett produktionsbidrag).

Stödet till *stålindustrin* har kostat 5,7 miljarder kr., huvudsakligen använt för rekonstruktion av SSAB. *Skogsindustrin* har mottagit 4 miljarder kr. Merparten har gått till ASSI, Ncb och Södra Skogsägarna AB. Stödet till *LKAB* har kostat ca 5 miljarder kr.

Det *regionalpolitiska stödet* är den näst största stödgruppen (totalkostnad 5,6 miljarder kr., andel av hela stödet 9%). De största kostnadsposterna är lokaliseringssöd (3,6 miljarder kr.), transportstöd (1,0 miljarder kr.), sysselsättningsstöd (280 milj. kr.) samt Regioninvest i Norr AB (230 milj. kr.).

Exportstödet var litet i periodens början, men det har expanderat kraftigt de senaste åren. Totalkostnaden är 4,3 miljarder kr., motsvarande 7% av hela stödet. Detta beror främst på SEK-systemets expansion, men även på att betalningsproblem i vissa länder förorsakat infriandet av exportkreditgarantier. SEK-krediterna har totalt kostat 2,6 miljarder kr. och exportkreditgarantierna 1,1 miljarder kr.

Stödet till *forskning och utveckling* har kostat 3,4 miljarder kr. (6%). Det har minskat något sedan 1980/81. De största kostnadsposterna är STU:s stöd till teknisk FoU (1,6 miljarder kr.) och det särskilda forskningsavdraget (1,2 miljarder kr.). Detta avdrag avskaffas fr. o. m. 1984. En annan betydande kostnadspost är stödet till Stirlingprojektet (220 milj. kr.).

Branschstödet består av stöd till SIND:s programbranscher. Under hela perioden har fyra branscher berörts: tekoindustrin, den träbearbetande industrin (inkl. sågverksindustrin), den manuella glasindustrin samt gjuteriindustrin. Branschstödet har kostat 2,0 miljarder kr. (3%). Ca 90% av stödet har gått till tekoindustrin, främst i form av det arbetsmarknadspoli-

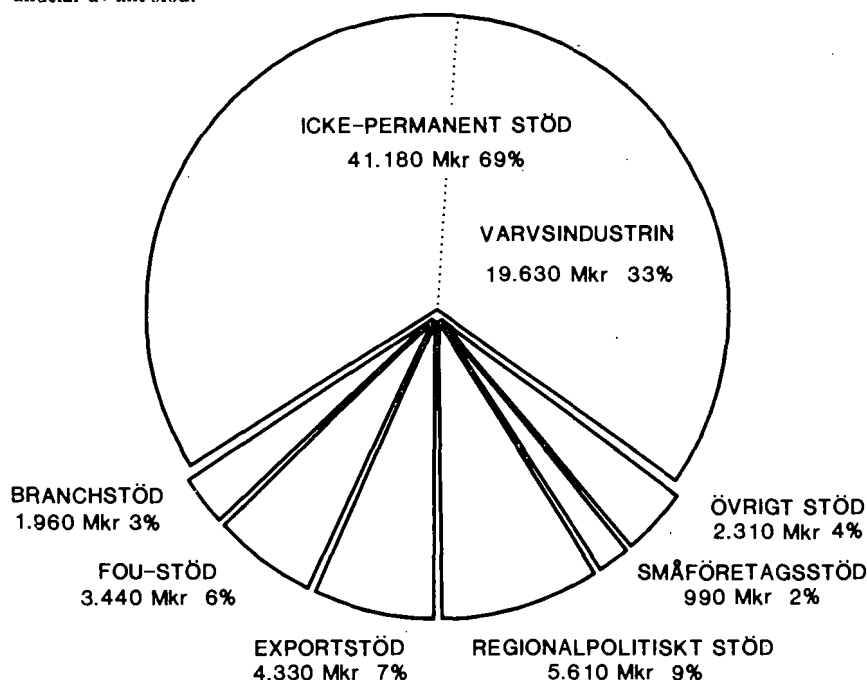
tiska s. k. äldrestödet (1.6 miljarder kr.). Äldrestödet ingår inte i industriverkets branschprogram.

Småföretagsstödet utgör endast 2% av industristödet. Totalt har det kostat 1,0 miljarder kr. Så gott som allt småföretagsstöd utgår i form av lån eller garantier. Räknat *brutto* är småföretagsstödet större. År 1982 lånade utvecklingsfonderna ut 340 milj. kr. Den största kostnadsposten är industrigarantilån (460 milj. kr.).

Övrigt stöd består av två stödformer: nedsättning av energiskatten och hemmamatchningsstöd. Nedsättningen av energiskatten berör drygt hundratalet företag med energiintensiv produktion. Totalt har den kostat 2,3 miljarder kr.

Uppgifter om *energistödet* har endast insamlats för åren 1981/82 och 1982/83. Det sistnämnda året var nettokostnaden 430 milj. kr., motsvarande 2% av stödet det året. Den största kostnadsposten är bidraget till prospektering efter olja (330 milj. kr.). Dessa kostnader avser enbart energistödet till industrin. Merparten av hela det energipolitiska stödet har gått till andra mottagare, speciellt kommuner.

Figur 3. Industristödet 1975/76–1982/83 fördelat på ändamål. Totala kostnader och andelar av allt stöd.

Sammanfattningsvis kan konstateras om industristödet:

- Det har ökat kraftigt sedan 1975/76. Budgetåren 1980/81 och 1981/82 har kostnaderna ökat starkt. Under det innevarande och följande budgetåren kommer krisstödet att minska väsentligt.

- Industristödet har varit starkt defensivt till sin inriktning. Detta förhållande ändras 1983/84. Då blir för första gången sedan 1975/76 det offensivt inriktade stödet större än det defensiva.
- Statliga företag och företag som genom stödåtgärder övergått i statlig ägo har mottagit nästan allt krisstöd.
- Det offensiva stödet har också vuxit. Detta gäller dock bara exportstödet. Stödet till FoU och småföretag har i stort sett legat på oförändrad nivå.

3 Industripolitiken i utlandet

3.1 Inledning

Detta kapitel innehåller en beskrivning av industripolitiken i några utvalda länder. De länder som behandlas är i första hand Norge, Danmark, Finland, Förbundsrepubliken Tyskland, Storbritannien, Frankrike, Japan, Nederländerna samt Belgien. Vissa utblickar kommer att göras mot andra länder.

Vissa omständigheter som försämrar möjligheterna att jämföra och beskriva industripolitiken i andra länder bör inledningsvis nämnas. En sådan är de mycket varierande betydelser som begreppet "industripolitik" har i olika länder. En del länder innefattar däri även generella ekonomiskpolitiska åtgärder eller vill använda alternativa beteckningar. I Förenta staterna är industripolitik officiellt inte ett etablerat politikområde, trots att ett stort antal stimulansåtgärder existerar.

En andra svårighet ligger i utbytbarheten och sambandet mellan olika politiska åtgärder. För att skydda en hotad bransch kan ett land ge direkta subventioner medan ett annat höjer tullar eller inför importkvoter. På senare år har handelshinder i form av motköpsarrangemang, produktspecifikationer, krav på inhemskt komponentinnehåll och olika s. k. "gräzonsåtgärder" vuxit i omfattning. Finansiellt stöd kan vidare ges både som rent bidrag eller som ett skatteavdrag. Olika former av regleringar gällande miljöskydd, arbetsmiljö, konsumentskydd och uppgiftslämnande samt offentlig upphandling har också stor betydelse för industrin.

Vidare har bistånd till utvecklingsländer och militära utvecklingsprojekt industripolitiska konsekvenser. Därmed bör man helst ha en helhetsbild av handelspolitik, skattepolitik, militära projekt, arbetsmarknadspolitik, olika former av regleringar m. m. för att rätt kunna bedöma industripolitiken.

För det tredje beror industripolitikens faktiska utformning och effekter av historiska och institutionella förhållanden. I en del europeiska länder finns fortfarande stödformer från återuppbyggnaden efter andra världskriget kvar, t. ex. den tyska ERP (*European Recovery Program*). Bankväsendet och nationaliserade industrier spelar i t. ex. Österrike en betydligt mer aktiv roll än i de flesta andra länder. I Japan finns kulturella särdrag, vilka möjliggör inslag i industripolitiken som knappast går att kopiera i Västeuropa.

Sist, men inte minst, bör nämnas den brist på öppenhet som präglar många länders redovisning av sin industripolitik och särskilt då industristödet. Problemet brukar i internationella sammanhang beskrivas med hjälp av begreppet *transparens*, dvs. möjligheterna att kvantifiera subventions-elementet i olika stödåtgärder. Frågan har bl.a. behandlats av OECD i rapporten *Transparency for Positive Adjustment* (1983). Som närmare kommer att framgå i avsnitt 3.3 saknas goda komparativa data om industristöd. Handelsnedvridande statliga subventioner till industrin är i princip oförenliga med GATT (General Agreement on Trade and Tariffs), EG och EFTA. Bl.a. därför föredrar flertalet länder att ej öppet redovisa stödkostnader och stödformer.

3.2 Länderöversikt

De problem som präglat den industriella utvecklingen i Sverige sedan den första oljekrisen 1973 har i stort sett funnits också i övriga industriländer. Industriproduktionen har stagnerat, investeringarna har gått ned och arbetslösheten har ökat. I ett antal branscher, främst varvsindustrin, stålindustrin och tekoindustrin, har problemen visat sig vara av strukturell snarare än konjunkturrell karaktär. Denna gemensamma problembild har i flera avseenden utlöst likartade industripolitiska reaktioner: stöd till krisbranscher, ökad satsning på teknisk utveckling och olika protektionistiska åtgärder. I de flesta länder deklarerar regeringarna avsikten att övergå från defensiv till offensiv industripolitik.

Ett resultat av nedgången är en allmän omvärdering av industrins roll i samhällsekonomin. I 1970-talets början var det en utbredd uppfattning att industrin hade spelat ut sin roll och att det "post-industriella samhället", baserat på information i stället för varuproduktion, stod för dörren. I konsekvens härmed förespråkades en satsning på tjänstesektorn, och särskilt då den offentliga sektorn. Dessutom präglades de politiska målen för industrin av välfärdspolitiska ambitioner omfattande företagsdemokrati, ökat miljöskydd, bättre arbetsmiljö och konsumentskydd. Västvärldens ekonomiska kris har emellertid ökat insikten om industrins betydelse och ändrat målsättningarna. OECD konstaterade i sin årliga översikt av industripolitiken (1982) att en strävan efter "reindustrialisering" numera kännetecknar de flesta länders ekonomiska politik. Den industriella basen anses vara för liten och olika åtgärder för att öka konkurrenskraften vidtas.

Även om likheter finns vad gäller problem och politikens inriktning i stort, så företer länderna ett flertal skillnader. Till en del betingas dessa av olika uppfattningar om statens roll i ekonomin. En huvudfråga i denna debatt har varit om insatserna skall vara selektiva eller generella. Som den ena extremen har man talat om "picking-the-winner" eller "targeting", dvs. att staten identifierar framtidsbranscher. Förebilden har varit särskilt Japans och de s.k. nya industriländernas (speciellt Republiken Korea,

Singapore och Taiwan) politik att koncentrera sina satsningar inom vissa områden. Mot denna typ av industripolitik invänds då att industrin själv är bäst skickad att fatta affärsmässiga beslut. I konsekvens härmed bör generella stimulanser, som skattelättnader och avreglering, föredras. Förutom ståndpunkten i denna principfråga ger även industristruktur, institutionella förhållanden och tradition skilda betingelser för industripolitiken. I det följande ges en kortfattad karaktäristik av industripolitikens huvudinriktning i några länder.

Storbritannien har sedan den konservativa regeringens tillträde 1979 lagt ökad vikt vid generell ekonomisk politik. Särskilt har man vänt sig emot de nationaliseringar som gjordes av labour. Den mest markanta omsvängningen i politiken är de ofattande privatiseringar av statligt ägda företag som genomförts och planeras. Fram t. o. m. 1983 såldes aktier för 1,8 miljarder pund. De största utförsäljningarna har varit British Petroleum (statens aktieinnehav reduceras från 51% till 31%) och Britoil (från 100% till 49%). Ännu större försäljningar planeras: British Telecom (beräknad intäkt 4000 milj. pund), British Airways (500–1000 milj. pund), delar av British Leyland (200 milj. pund) m. fl. Trots att större vikt lagts vid de allmänna betingelserna för industrin, så har det brittiska industristödssystemet vuxit. Storbritannien har, i likhet med Norge, haft en tillväxtsektor i oljeindustrin, något som skiljer dessa länder från andra industriländer. Även Storbritannien har dock nödgats ge stora stöd till varvs- och stålindustrin samt till bilindustrin.

I *Förbundsrepubliken Tyskland* föredrar man att i stället för industripolitik tala om "sektoriell strukturpolitik". Den generella ekonomiska politiken prioriteras och för statliga ingrepp finns vissa grundprinciper. Strukturförändringar är företagets angelägenhet; statens roll består i att undanröja hinder för strukturuomvandlingen och att skapa ett gott ekonomiskt klimat. Bara under speciella omständigheter bör staten ingripa med selektiva insatser. Dessa principer till trots har Förbundsrepubliken Tyskland en mycket aktiv industripolitik. Stödssystemet är sannolikt det mest omfattande i Europa. Särskilt på FoU-området förs en aktiv politik, som motiveras bl. a. av att man vill kompensera den egna industrin för de amerikanska militära tekniksatsningarna. Men även för de mindre och medelstora företagen finns ett omfattande system av stödformer.

Frankrike har en tradition av betydande statlig inblandning i ekonomin. Industripolitiskt avspeglar sig detta faktum i den största statliga företagssektorn i västvärlden, ett omfattande system för industristöd samt stora satsningar på högteknologisk industri. År 1981 förststatligade den nyttillträdde socialistregeringen huvuddelen av bankerna och ett flertal stora industriföretag. De statliga företagen svarar nu för ca 50% av industriinvesteringarna och 75% av FoU-satsningarna. Politiken är sålunda rakt motsatt den brittiska. Det tidigare nischänkandet, där satsningar skulle göras inom vissa områden medan andra skulle ges upp till konkurrent-

länder, har ersatts med en inriktning mot modernisering och teknisk förnyelse inom alla industrigrenar.

Japan har ofta framhållits som ett industripolitiskt föregångsland. Det kanske mest utmärkande för japansk industripolitik är en aktiv omstruktureringspolitik. Mer målmedvetet än i andra länder har man i Japan fört en branschpolitik. I stora drag har utvecklingen gått från arbetsintensiv över kapitalintensiv till kunskapsintensiv industri. Under 1950-talet byggdes basindustri och varvsindustri upp; den senare till stor del för att kompensera för Japans ofördelaktiga geografiska läge. Den tunga maskinindustrin och kemiindustrin expanderade främst under 1960-talet. Under 1970-talet har Japan haft stora exportframgångar särskilt vad gäller bilar, motorcyklar, konsumentelektronik (färg-TV, video, radioapparater, stereoanläggningar m. m.). De japanska exportsatningarna har som regel inletts i lågprissegment för att sedan vidgas till även större och exklusivare modeller. (För t. ex. motorcyklar återstår nu konkurrens i stort sett bara i segmentet för tunga motorcyklar.)

Japansk industripolitik utformas i en atmosfär av consensus som torde sakna motsvarighet bland industriländerna. En central roll spelar MITI (Ministry of Trade and Industry), som med relativt liten formell auktoritet kunnat utöva en aktiv styrning av industrin. MITI har på senare tid förändrats så att departementet nu är mer av en rådgivare och visionsskapare och mindre ett styrande organ.

Bakom de aktuella planerna på omstrukturering synes ligga en stark strävan att minska kapaciteten i energiintensiva branscher. Tillväxtbranscherna har tidigare legat inom konsumentvaruområdet. Så är inte fallet nu. Högsta prioritet ges åt elektronik (särskilt mikroelektronik där Japan tar upp kampen med USA om ledarskapet), bioteknik, solenergi och kärnkraft.

I *Norge* präglas industripolitiken av en betydande mängd selektiva industristöd. Utvecklingen för den norska industrin har under flera år varit negativ. Till detta har bidragit den press uppåt på löner och andra kostnader som oljeindustrins expansion medfört. Från olika håll har krav framförts på en mer sammanhållen industripolitik som i större utsträckning prioriterar industrins konkurrenskraft. I slutet av 1980 framlades nya industripolitiska riktlinjer. Enligt dessa skulle de selektiva insatserna trappas ned och en ökning av industrins internationalisering och FoU-verksamhet eftersträvas. I linje med detta har lättnader i företagsbeskattningen och investeringsstimulanser införts.

Danmarks industripolitik är av tradition liberalistiskt orienterad, dvs. att den innehåller relativt få selektiva ingrepp. Danmark skiljer sig därvidlag från andra europeiska länder. Förklaringen till detta står att finna främst i industristrukturen. Dansk industri består övervägande av småföretag. Inslaget av basindustrier är litet – Danmark har endast ett, med internationella mått, rätt litet stålverk. Varvsindustrin har till de allra senaste åren klarat sig relativt väl.

I Finland har under de senaste åren ett antal utredningar om industripolitikens inriktning lagts fram. En ökad prioritering kommer att ges två områden, nämligen forskning och utveckling samt de mindre och medelstora företagen. På det förstnämnda området inrättades år 1983 Tekniska utvecklingscentralen; en motsvarighet till den svenska styrelsen för teknisk utveckling. Därutöver föreslås ett avdrag för FoU-kostnader, som år 1984 beräknas medföra ett inkomstbortfall för staten på 120 milj. finska mark. Det finländska stödet till krisdrabbade företag har legat på en låg nivå.

Nederländerna har liksom flera andra länder givit betydande stöd till krisbranscher (varvs-, stål- och tekoindustrin). F.ö. är ett särdrag i den nederländska industripolitiken den starka inriktningen på mindre och medelstora företag. På förslag från den s. k. Wagner-kommissionen har prioriteringarna för industripolitiken ändrats så till vida att offensiva satsningar skall ges ökad vikt samtidigt som stödet till nedåtgående branscher skärs ned. Vidare skall politiken i ökad utsträckning byggas på generella instrument. Nyligen inrättades ett fristående bolag, MIP, med syfte att initiera och utveckla projekt inom industrin. MIP, som samfinansieras av staten, investmentbolag, pensionsfonder och banker, har huvudsakligen roll som finansiär, medan industrin svarar för genomförandet av projekten. MIP har för de närmaste tre åren ca 1 miljard nederländska floriner till sitt förfogande.

Belgiens industri har haft en mycket kraftig kostnadsstegring under åren 1974–1981. Landet har genom sitt extremt höga exportberoende (exporten är ungefär lika med BNP) drabbats hårt av den allmänna recessionen. Stora ansträngningar har gjorts för att komma till rätta med kostnadsläget. Det har skett bl. a. genom att indexeringen av löner minskat i omfattning och att vissa socialavgifter sänkts. Belgiens industripolitik har till följd av en författningsreform 1980 överförts från centralregeringen i Bryssel till exekutiverna för Belgiens två regioner; Flandern och Wallonien. Centralregeringen har dock behållit ansvaret för fem krisdrabbade branscher, som samtliga erhåller statligt stöd, nämligen stål, teko, varven, kolgruvorna och buteljglas.

3.3 Industristödet

Det system av selektiva industristöd som vuxit fram i Sverige under 1960- och 1970-talen har sin motsvarighet i alla industriländer, om än i varierande form och grad. Den fråga som mest tilldragit sig intresset är huruvida det svenska stödet är större än andra länders. Flera försök till internationella jämförelser har gjorts. Tyvärr måste konstateras att dessa lider av stora brister, som beror på de utomordentligt stora metodproblem som är förenade med sådana jämförande studier. Industristödet redovisas som regel inte öppet. Uppgifterna avser oftast bruttoutgifter. Hänsyn tas

då inte till den varierande subventionsgraden i olika instrument; bidrag, olika lån, ägartillskott, garantier, skatteavdrag m. m. I vissa länder saknar en del stöd särskilda budgetanslag och intäktsbortfallet på grund av skatteavdrag redovisas inte. Medelstillskott till statliga företag kan innefatta både mer reguljära anslag och subventioner. Av dessa skäl är det i dagsläget mycket svårt att göra internationella jämförelser av industristödets kostnader.

Inom OECD pågår dock ett arbete, i vilket Sverige varit drivande, som på sikt kan förbättra jämförbarheten. Sverige har verkat för att den nettokostnadsmetod som utvecklats inom industridepartementet (se kap. 2 i denna bilaga) för beräkning av det svenska industristödet skall tillämpas. För detta syfte har på engelska publicerats *The Net Costs of Government Support to Industry* (Ds I 1982: 10). Förutom Sverige har i dagsläget även Storbritannien och Norge till OECD-sekretariatet inlämnat nettokostnadsberäkningar av sitt industristöd.

I Sverige pågår ett arbete vid Industriens Utredningsinstitut (IUI), som f. n. synes ge relativt goda komparativa data om Sverige, Norge och Finland. Dessa data tyder på att det norska stödet, relaterat till industrins förädlingsvärde, är något högre än det svenska. Det finländska industristödet är betydligt mindre än i Sverige och Norge.

För att ändå ge en bild av andra länders industristöd har industridepartementet uppdragit åt det oberoende forskningsinstitutet *Centre for the Study of Public Policy* (CSPP) i Glasgow att göra en jämförande studie av industristödet i Sverige och i länderna inom den Europeiska Gemenskapen (EG). Studien bygger på en inventering av EG:s industristöd som institutet tidigare genomfört. Denna studie har begränsats till mer permanenta stödprogram. Det innebär att kapitaltillskott till krisdrabbade företag, stora statliga utvecklingsprojekt och liknande företags- och projektspecifika insatser faller utanför studien. Uppgifterna för EG-länderna hänför sig till år 1981 och för Sverige till år 1983. Från studien redovisas här följande sex industripolitiska delområden: branschstöd, FoU-stöd, regionalpolitiskt stöd, exportfrämjande stöd, stöd till småföretag samt stöd till strukturell anpassning och krisstöd.

En i Sverige ofta framförd kritik (t. ex. Riksdagens revisorer, rapport 1981/82: 3 *Det statliga stödet till industrin*) är att antalet stödformer är för stort och att systemet är svårt att överblicka, både för samhället och för företagen. En prövning av grunden för sådan kritik kan man få genom att jämföra antalet svenska stödformer med andra länders. En sådan jämförelse kan inte bli exakt, eftersom avgränsningen av en stödform inte kan göras på helt objektiva kriterier. Trots detta kan ett tillfredsställande, ungefärligt mått på antalet stöd erhållas. Att märka är att antalet stödformer *inte* säger något om kostnaderna.

Antalet stödformer var (avrundade tal) i Sverige ca 35, i Danmark ca 25, i Frankrike ca 120, i Förbundsrepubliken Tyskland ca 105, i Italien ca 30, i Nederländerna ca 35 och i Storbritannien ca 60.

Det svenska stödsystemet är således inte särskilt stort internationellt sett. Antalet stödformer är ca tre gånger så stort i Frankrike och Förbundsrepubliken Tyskland. Storbritannien har fler stöd än Sverige, och där har också antalet stöd stigit kraftigt de allra senaste åren. Nederländernas stödsystem är ungefärligen lika omfattande som det svenska. Det danska systemet, däremot, är mindre. För Italien kan noteras att antalet stöd är litet, samtidigt som utgifterna för stödet ligger på en relativt hög nivå.

Av det hittills sagda framgår att finansiellt stöd som industripolitiskt styrmedel används i alla industriländer, och att Sverige i detta avseende inte är unikt.

I det följande ges en närmare redogörelse för industristödet inom EG, med vissa utblickar mot andra länder. Viktigare skillnader mellan Sveriges och EG-ländernas industristöd redovisas. Redogörelsen bygger i huvudsak på de nämnda studierna av *Centre for Study of Public Policy* i Glasgow.

Branschstöd finns huvudsakligen i Frankrike (27 stöd), Storbritannien (12 stöd) och Förbundsrepubliken Tyskland (8 stöd). Belgien och Irland har inga branschstöd, medan Danmark, Italien och Nederländerna vardera har 2–3 stöd.

Branschstödet är koncentrerat till nedåtgående branscher: varv, stål, teko och skogsindustrin. Bara i två länder, Frankrike och Storbritannien, finns stöd för tillväxtbranscher. Frankrike har en i jämförelse med andra länder mycket stark inriktning på branschpolitik. Av stödbranscherna har varven en särställning. Alla EG-länder subventionerar, liksom Sverige, sin varvsindustri. Stödet är vanligtvis uformat dels som förmånliga lån, dels som ett bidrag för att matcha andra länders subventioner.

Angående branschstödet bör två kommentarer göras. För det första, är i en del länder krisbranscherna statliga, och stöds därmed på annat sätt än med särskilda stödprogram. Insatserna har, oavsett ägarform, ofta bestått i företagsspecifika räddningsoperationer. För det andra kan branschpolitiken ta sig uttryck i en prioritering på andra områden. Exempelvis prioriteras inom ramen för det västtyska FoU-programmet vissa teknologier, vilket indirekt innebär en branschpolitik. På samma vis gör styrelsen för teknisk utveckling i Sverige en prioritering av teknikområden.

Branschstödet i Sverige riktar sig till ungefär samma branscher som inom EG. Vissa skillnader i stödets utformning finns. Det svenska stödet är i högre grad inriktat på konsultinsatser. Lånegarantier används i högre utsträckning än inom EG-länderna, där direkta bidrag är vanligast. Allt svenskt branschstöd går till krympande branscher. I Europa, och särskilt i Frankrike och Storbritannien, finns det en trend mot att introducera stödprogram även för tillväxtbranscher. Dessa ges vanligen en snäv avgränsning.

Forskning och utveckling (FoU) är ett område som allmänt sett ges hög prioritet. Av de drygt 90 stödformer som finns för FoU inom EG är hela 70% koncentrerade till endast tre länder; Förbundsrepubliken Tyskland,

Frankrike och Storbritannien. De tyska FoU-stöden svarar för två tredjedelar av utgifterna. Vid tolkningen av denna uppgift bör man dock hålla i minnet att det tyska FoU-stödet i högre grad går till företag än i andra länder, där man har en starkare orientering mot att stödja statliga forskningsinstitut.

FoU-stöden kan i allmänhet hänföras till två kategorier: *direkta stöd* för att stimulera själva FoU-processen och *indirekta stöd* för att stimulera spridning och tillämpning av ny teknik. De flesta stöd tillhör den förra kategorin. Om man bortser från Förbundsrepubliken Tyskland ligger tyngdpunkten i stödet på utveckling snarare än forskning. Långsiktig forskning anses bäst utföras vid universitet o. d.

Ytterligare en allmän egenskap hos FoU-stödet är att det inriktas mer mot allmän FoU och inte mot specifika teknikområden. Frankrike, Förbundsrepubliken Tyskland och Storbritannien har dock stöd för speciella teknikområden (t. ex. mikroelektronik). Stöden för speciella teknikområden har i huvudsak introducerats först de senaste åren.

FoU-stödet består mest av bidrag som återkrävs, helt eller delvis, om det stödda projektet blir framgångsrikt. Skatteavdrag är ovanliga. Det svenska särskilda forskningsavdraget (som avskaffades vid utgången av 1983) var sålunda rätt exceptionellt som FoU-stimulans. FoU-stödet är, bortsett från i Italien, inte differentierat med avseende på olika regioner, trots den allmänt spridda uppfattningen att FoU är mycket viktig för den industriella utvecklingen. I Sverige har dock FoU-stödet genom Norrlandsfondens stöd till forskning en viss regionalpolitisk inriktning. I flera länder finns FoU-program som favoriserar mindre företag.

De indirekta FoU-stöden, som i stort sett saknas i Sverige, kan indelas i tre kategorier. Den första typen syftar till att stimulera marknadsföring och förvärv av FoU-resultat. Vidare finns stöd för utbildning av personal inom nya teknologier samt, för det tredje, stöd för konsultinsatser för att öka medvetenheten om nya tekniker.

Det svenska systemet för stöd till teknisk utveckling ligger väl i linje med EG-ländernas. Detta gäller om man ser till antal stöd, utgifter, instrument (bidrag med återbetalning är vanligast) och bidragsnivå (50 % eller mer av stödberättigande kostnad). En skillnad är att Sverige inte har ett *stödprogram* särskilt för införandet av ny teknik i företag (indirekta FoU-stöd). I bl. a. Storbritannien finns ett stöd för införande av mikro-elektronik i produktionen. Ett program för mikroelektroteknik skall dock introduceras i Sverige.

Regionalpolitiska stöd finns i ett stort antal inom EG – drygt 100 olika stödformer. Oftast finns, liksom i Sverige, en indelning i stödområden. Stödområdena har som regel ungefär 30 % av befolkningen (Sverige: ca 14 %). I Storbritannien finns också stöd för krisdrabbade storstäder.

Det regionalpolitiska stödet inriktas huvudsakligen på stimulans av investeringar; i första hand genom direkta bidrag och i andra hand genom

mjuka lån. Ett annat men mindre viktigt incitament är sysselsättningsstöd, som endast i Italien har någon större betydelse.

Förutom investeringsstöden finns en blandad grupp av mindre stöd för skilda syften: för omlokalisering, förstudier av FoU-projekt, stöd för transport-, energi- och lagerhållningskostnader m. m.

I allmänhet är endast tillverkningsindustrin berättigad till stöd. Förbundsrepubliken Tyskland och Nederländerna gör emellertid en annorlunda distinktion och ser i stället till huruvida en aktivitet är lokaliseringsbar eller inte. Detta betyder att även tjänste- och serviceföretag, såsom postorderfirmor, grossister, försäkringsbolag m. m. är stödberättigade. De reguljära regionalpolitiska stödprogrammen är i allmänhet illa anpassade till tjänsteföretag, eftersom dessa oftast har rätt obetydliga investeringar i realkapital. Därför har bl. a. Förbundsrepubliken Tyskland och Frankrike särskilda lönesubventioner för tjänstesektorn, något som inte finns i Sverige.

Inriktningen på investeringsstimulanser (lokaliseringsbidrag och -lån) är en likhet mellan Sveriges och andra länders regionalpolitiska stöd. Tre viktiga regionalpolitiska stöd i Sverige är ovanliga i EG-länderna, nämligen transportstödet, sysselsättningsstödet och nedsättningen av socialavgifter. De svenska lokaliseringsslånen har en låg subventionsgrad.

Exportfrämjande stöd består till övervägande delen av subventionerade exportkrediter (i Sverige det s. k. SEK-systemet) och exportkreditgarantier. Formerna för exportkrediter regleras av den s. k. consensusöverenskommelsen inom OECD. Den administrativa och finansiella konstruktionen av resp. lands system varierar dock avsevärt och därmed också möjligheterna att mäta kostnaderna. Norge har liksom Sverige ett relativt transparent system, medan kostnaderna i Danmark och Finland är svåra att utreda på grund av att bidragen i det förra fallet går över Nationalbanken och i det senare fallet genom förmånlig statlig refinansiering i form av förlagslån.

I Förbundsrepubliken Tyskland lämnas exportkrediter dels av AKA, som ägs av ett antal affärsbanker, dels av det helstatliga *Kreditanstalt für Wiederaufbau*. De franska exportkrediterna torde höra till de mest generösa. Kostnaderna var år 1982 uppskattningsvis 19 miljarder franska francs, exkl. s. k. blandade krediter. I Storbritannien finns inget särskilt institut för exportkrediter. I stället har garantiinstitutet ECGD en överenskommelse med affärsbankerna att ECGD täcker räntedifferenser och kursförluster. Den årliga kostnaden uppgår till ca 5 miljarder kr. I Nederländerna finns heller ingen särskild institution, utan det fristående institutet NCM har ett särskilt avtal med staten som gör det möjligt att tillämpa en förmånlig ränta.

I Förenta Staterna lämnas subventionerade exportkrediter av den statliga Export and Import Bank of the United States (Exim-bank). Lånemöjligheterna bygger på förmånliga refinansieringsvillkor genom utgivande av

statsobligationer. Även i Japan finns en helstatlig Exim-bank. Genom den låga japanska marknadsräntan har refinansieringsmöjligheterna varit mycket goda. Det är mycket svårt att uppskatta kostnaden för de amerikanska eller japanska exportkrediterna.

En andra huvudkategori av exportstöd är stimulanser för att på olika sätt hjälpa företag att komma in på exportmarknader. I Sverige administreras dessa stöd huvudsakligen av Sveriges Exportråd. Inom EG finns 46 exportfrämjande stöd. Omkring en tredjedel av stöden och hälften av utgifterna hänför sig till Frankrike.

De exportfrämjande stöden kan delas in i fyra kategorier. För det *första* finns stimulanser för att möjliggöra direktkontakt med potentiella utländska köpare. Sådana stöd finns i alla EG-länder och är oftast utformade som bidrag. Stöd ges för deltagande i mässor och utställningar, för symposier och för kontaktesor. En *andra* kategori är stöd för att genomföra exportprogram. Stöd ges till bl. a. marknadsundersökningar och etablering av dotterbolag utomlands. En *tredje* kategori stöd består i konsultinsatser för att bedöma ett företags exportpotential, stimulanser för exportsamarbete, produktanpassning och för investeringar i exportkapacitet, dvs. åtgärder som sätts in på hemmaplan för att stärka exportföretagen. *Slutligen* finns program för subvention av anbudskostnader då ett företag lämnar offert på en exportorder. Ett liknande stöd finns även i Sverige. Dessa stöd är i allmänhet utformade som ett bidrag med återbetalningsskyldighet om företaget får ordern i fråga.

De svenska exportfrämjande stöden avviker inte på någon väsentlig punkt från de man kan återfinna i EG-länderna.

Små och medelstora företag anses i alla EG-länder vara en väsentlig del av industrin. De bidrar till sysselsättning, tillväxt och förnyelse inom industrin. I synnerhet Förbundsrepubliken Tyskland lägger stor vikt vid stödet till småföretag, såväl om man ser till antalet stöd (40 stycken) som till utgiften. Även Frankrike har många stöd (30) medan Danmark, Irland och Italien bara har ett fåtal. I Italien favoriserar dock ett flertal andra stödformer de mindre företagen.

Småföretagsstödet tar sig avsevärt mer varierande former än de andra, hittills behandlade områdena. Administrationen kan vara delegerad till regionala myndigheter eller särskilda organ; till statliga kreditinstitut eller till affärsbanker. I stort sett alla slag av incitament finns representerade; bidrag, mjuka lån, räntesubventioner, lånegarantier m. m. Storleksgränserna spänner över en vid skala, från ett franskt stöd för enmansföretag till ett tyskt stöd till vilket företag med upp till 1 000 anställda är berättigade. Den vanligaste gränsen är dock 200 anställda, även om storleksmåttn som omsättning, balansomslutning och projektstorlek också används.

Småföretagsstödet kan indelas i två huvudkategorier: (1) allmänna stöd för finansiering och (2) stöd inriktade på problem som anses vara speciella för mindre företag.

Inom den första kategorin finns i länderna regelmässigt ett mjukt lån eller en räntesubvention som en allmän finansieringskälla. Denna tar sig flera former, t. ex. i Förbundsrepubliken Tyskland som lån med en över tiden differentierad räntesats. I några länder finns mjuka lån som klassificeras som eget kapital. Det faktum att flera länder har förmånliga lån för småföretag härrör från den utbredda uppfattningen att finansieringen är ett vanligt problem för dessa företag. Småföretagsstöden i Irland och Nederländerna avviker dock från normen genom en koncentration på bidrag resp. skatteavdrag.

Förutom dessa allmänna stöd ges subventioner till småföretag för ett flertal syften: nyetablering, FoU, exportfrämjande, sysselsättningsökning, energisparande, regional utveckling samt strukturell anpassning. Av dessa är nyetablering det högst prioriterade. Detta gäller särskilt i Förbundsrepubliken Tyskland och Frankrike. Ett bidrag för att utnyttja externa konsulter finns i Förbundsrepubliken Tyskland, Danmark och Nederländerna. Därutöver finns i flertalet länder särskilda organ som ger konsulthjälp, ungefär som utvecklingsfonderna och Exportrådet gör i Sverige. I Frankrike finns ett stöd för småföretag som ökar sin sysselsättning.

Det finns några signifikativa skillnader mellan Sverige och EG-ländernas småföretagsstöd. De två största svenska stödformerna på detta område, utvecklingsfondernas rörelselån och industrilånegarantierna, är inte generösa jämfört med motsvarande stöd inom EG. De svenska nettokostnaderna för småföretagsstöd är därför relativt små. I Sverige saknas ett särskilt stödprogram för nyetablering. Inte heller finns stöd för kollektiva insatser (dvs. satsningar som småföretag kan anses göra bättre gemensamt än enskilt; t. ex. export) eller för anlitande av externa konsulter – två typer av stöd som är vanliga inom EG.

En sista grupp av stöd i denna genomgång av industristödet i Europa är de som syftar till *strukturell anpassning och räddning av krisdrabbade företag*. I Sverige finns ett fåtal sådana stödformer för att skapa rådrum vid företagskriser. De större stödinsatserna har ju annars, både i Sverige och utomlands, skett via företagsspecifika insatser, inte genom permanenta stödprogram. (En översikt av det europeiska krisstödet ges i det följande avsnittet.)

Denna typ av stöd har låg prioritet. De återfinns huvudsakligen i Frankrike, Italien och Belgien, men även i de andra länderna finns enstaka program. Huvuddelen av stödet för strukturell anpassning och räddning av krisdrabbade företag består av förmånlig finansiering. Därutöver finns också stöd syftande till att hjälpa arbetskraften att anpassa sig: utbildningsstöd, konsultstöd samt stöd för fusioner och företagsköp.

Informationen om industristödet i *Förenade Staterna* är f. n. bristfällig. Som framgått finns federalt subventionerade exportkrediter. På småföretagsområdet administrerar *Small Business Administration* finansierings- och serviceprogram. En stor del av industristödet uppstår som en effekt av de stora försvars- och rymdprogrammen.

Industristödet på delstatsnivå är bättre kartlagt genom en nyligen gjord inventering (*Directory of Incentives for Business Investment and Development in the United States*, The Urban Institute Press, Washington, D.C., 1983). Alla delstater har industristöd. Räknat för respektive delstat är dessa relativt få. Stöd finns, liksom i Europa, för ett flertal syften; investeringar, export, FoU, energisparande, småföretagsutveckling, regionalpolitik (även för vissa storstadsområden), personalutbildning och miljövård. Delstaterna har i allmänhet särskilda instrument för att locka till sig företag. Ca 20 delstater har egna kontor utomlands. Förutom de finansiella stöden finns en rik flora av olika slag av företagsservice. Dessa innefattar utbildning, marknadsundersökningar, hjälp med att välja lokaliseringsort, hjälp med att hantera olika regler (koncessioner o.d.), FoU-rådgivning, industrihus m. m.

De finansiella instrument som används skiljer sig en del från de europeiska stöden. Bidrag är sällsynta. Olika slag av subventionerade lån är däremot en vanlig stödform. Flera stater administrerar låneprogram genom revolverande fonder (som Industrifonden eller utvecklingsfonderna). Dessa har en kontinuerlig finansiering genom att amorteringar används för nya lån. Ränteintäkterna används för att täcka administrationskostnader. Det mest utbredda finansieringsstödet är *Industrial Revenue Bonds*; ett slags obligationer. Obligationerna ges ut av delstaten för att finansiera investeringar i privata företag. Räntan på obligationerna är skattefri, och kan därigenom sättas lägre än marknadsräntan (vanligen till 65–80 % av denna). På så vis blir också företagets kapitalkostnad lägre. Andra lånerelaterade stöd är direkta räntesubventioner, lånegarantier samt ytterligare vissa typer av obligationer. Vidare ges finansiering med olika former av eget kapital bl. a. aktiekapital, konvertibla skuldebrev och royalttyavtal. Slutligen finns ett stort antal skatteavdrag.

3.4 Stöd till krisdrabbade företag

Några krisbranscher är gemensamma för de flesta industriländer; varvsindustrin, stålindustrin och tekoindustrin. Därutöver finns vissa branscher som drabbats av svåra finansiella problem i en del länder. Detta gäller bl. a. bilindustrin (Storbritannien), kolindustrin (Belgien, Förbundsrepubliken Tyskland) och kemisk industri (Frankrike).

I Förbundsrepubliken Tyskland finns sedan flera år stödprogram för varvsindustrin. Dessa består av räntebidrag, s. k. uppdragsstöd, samt lån. Därutöver får varven beställarstöd, regionalpolitiskt stöd och FoU-stöd. Dessutom ges stöd av delstaterna. Den statliga ägarandelen i varvsindustrin, beräknad som andel av produktionen, begränsar sig till ca 10 %. Situationen för de tyska storvarven är mycket dålig. Omfattande strukturåtgärder diskuteras f. n. innefattande neddragningar och nedläggningar vid nybyggnadsvarven med uppskattningsvis 9 000 anställda (av totalt ca 51 000 anställda).

Kolindustrin är den största stödmottagaren. Räknat brutto uppgick stödet till 6,0 miljarder DM år 1980, 5,8 miljarder DM år 1981 och 4,8 miljarder DM år 1982. Stödet betecknas av förbundsregeringen som främst energi- och regionalpolitiskt motiverat. F. n. finns över ett års försäljning i lager.

Den tyska *stålindustrin* har hitintills subventionerats endast i ringa grad. Undantaget är Arbed-Saarstahl i Saarland med ca 17000 anställda, där staten engagerat sig med ca 2,3 miljarder DM i stöd, varav hälften i form av garantier. Ytterligare personalminskningar och statligt stöd till företaget är att vänta de närmaste åren. Förhandlingar om en fusion mellan Thyssen Stahl AG och Krupp Stahl AG, vid vilken statligt stöd skulle ges, har diskuterats.

Krisstöd i *Frankrike* har under de senaste åren lämnats framför allt till stålindustrin, men även till varvsindustrin, den kemiska industrin, tekoindustrin samt vissa andra branscher. För år 1982 beräknas de samlade förlusterna för de statliga industriföretagen uppgå till 17 miljarder francs.

Praktiskt taget hela den franska *stålindustrin* är efter nationaliseringen 1981 av företagsgrupperna USINOR och Sacilor i statlig ägo. Dessa båda koncerner hade år 1982 en sammanlagd förlust på 8,7 miljarder francs. Under år 1983 fick de ett statligt kapitaltillskott på 6,4 miljarder francs, vilket motsvarar en tredjedel av anslagen för den nationaliserade industrin. Enligt stålplanen för åren 1982–1986 skall 17,5 miljarder francs investeras i stålindustrin. EG-kommissionen har emellertid begärt större kapacitetsnedskränningar än som planeras.

Situationen i den franska *varvsindustrin* fortsatte att försämrats under år 1982. Detta år genomfördes en omstrukturering av varvsindustrin, som numera består av två företagsgrupper; en statlig och en privat. Frankrike är det land bland de större fartygsproducenterna som ger de största subventionerna (om hänsyn endast tas till mer permanenta stödprogram, ej förlusttäckningsbidrag o. d.).

Fransk *tekoindustri* har ca 550 000 anställda. Ca 40 % av produktionen exporteras. För att i någon mån minska nedgången i sysselsättningen (–40 000 arbetstillfällen per år 1980 och 1981) introducerades en ny teko-plan år 1982. Det viktigaste inslaget i denna är en nedsättning av de sociala avgifterna med 12 procentenheter. Bortfallet i skatteintäkter har beräknats till ca 1,7 miljarder francs för perioden maj 1982 till maj 1983. Planer finns på ett särskilt exportstöd för tekoindustrin.

Den *kemiska industrin* är näst efter stålindustrin den största stödmottagaren. Förlusterna prognostiseras till mellan 9 och 18 miljarder francs sammanlagt för perioden 1983–1988. Stora statliga stöd till branschen kan därför förutses de närmaste åren.

Uppgifterna om det *brittiska* krisstödet är bristfälliga. Varven, kolgruvorna och stålindustrin är liksom i andra länder stora stödmottagare. Under 1982/83 har i stöd till British Steel givits ca 8,5 miljarder kr. (brutto).

Två andra stora stödmottagare är British Leyland och Rolls Royce. Till bilindustrin gavs drygt 4 miljarder kr. som lån 1982/83.

I *Norge* uppgick stödet till *varvsindustrin* år 1982 till 980 milj. norska kr. (nettokostnad). Den norska varvsindustrin hade 1983 ca 24 000 anställda, därav 7 500 i nybyggnad av fartyg. Stödet till *stålindustrin* (brutto) uppgick åren 1980–1982 till sammanlagt ca 4 miljarder norska kr. Merparten av detta stöd har gått till A/S Norsk Jernverk och A/S Sydvaranger. En tredje stor stödmottagare är Store Norske Spitsbergen Kulkompani A/S. Detta företags kolbrytning på Svalbard upprätthålls dock huvudsakligen av utrikespolitiska motiv.

Det *danska* stödet till enskilda företag är i stort sett begränsat till ett enda fall, nämligen Det Danske Stålvalseværk A/S. Senast stöd till företaget gavs var år 1981. Då nytecknades aktier för 54 milj. danska kr., fordringar nedskrevs med 72 milj. danska kr. och staten övertog betalningarna för lån på 207 milj. danska kr. För varvsindustrin finns mer permanenta stödprogram med en subventioneringsgrad ungefär motsvarande den svenska. Danmarks varvsindustri har lyckats hävda sig relativt väl.

I *Belgien* är krisinsatserna inom stålindustrin koncentrerade till det statliga företaget Cockeril-Sambre. Under åren 1981–1983 har företaget erhållit 34,5 miljarder belgiska francs (brutto) av belgiska staten. Stödet till kolindustrin uppgick till 7,5 miljarder francs år 1982. En ny plan för tekoindustrin har nyligen introducerats, som efter påpekanden från EG-kommissionen dock övervägande består av lån.

En uppfattning om stålsubventionerna i utlandet kan man få genom de sammanställningar som görs inom ramen för EG. Tabell 2 visar EG-ländernas andel av stödet och deras respektive andel av EG:s stålproduktion. Uppgifterna om stödet är bruttosiffror, som summerar bidrag, lån och garantier. De tar alltså inte hänsyn till att subventionsinslaget skiljer sig åt mellan olika stödinstrument. De totala bruttokostnaderna under perioden var ca 70 miljarder kr.

Tabell 2. Stöd till stålindustrin inom EG från mitten av 1980–januari 1983.

Land	Andel av EG:s	
	stålproduktion procent	stöd (brutto) procent
Belgien	9,7	14,7
Danmark	0,6	0,8
Västtyskland	33,6	6,6
Frankrike	17,1	34,7
Irland	0,0	0,7
Italien	19,9	11,1
Luxemburg	2,9	1,4
Nederländerna	4,6	0,9
Storbritannien	12,5	29,0
	100,0	100,0

Källa: Neunter Subventionsbericht, sid. 55 (Tyska förbundsdagen, Bonn, 1983).

Länder med en *hög* andel subventioner relativt sin stålproduktion är Belgien, Frankrike och Storbritannien. Länder med en *låg* andel subventioner relativt sin stålproduktion är Förbundsrepubliken Tyskland, Nederländerna och Italien. Slutsatserna gäller med reservation för den osäkerhet som är förknippad med bruttoredovisning.

4 Översikt och slutsatser

På industripolitikens område sker kontinuerligt en omprövning av stödformer, organisation och åtgärdsprogram. Det är svårt att kort sammanfatta de senaste årens utveckling. Några utvecklingstendenser och slutsatser från det föregående ter sig dock angelägna att lyfta fram.

(1) *Industripolitiken har varit defensiv.* Ca två tredjedelar av industristödet har gått till krisdrabbade branscher och företag inom främst basindustrierna. Även i utlandet har stora stöd givits till krisföretag. Informationsunderlaget tillåter dock i dagsläget inte systematiska internationella jämförelser av krisstödet kostnader. Klart är emellertid att stora och kostsamma företagsrekonstruktioner har gjorts även i andra länder.

Det icke-permanenta stödet har, med avbrott endast för ett par år, stadigt växt. Insatserna har haft som syfte att minska antalet sysselsatta i socialt acceptabla former och att göra företagen konkurrenskraftiga. Samtidigt har stödet skapat flera problem. Strukturomvandlingen försenas. Stödet tynger i avsevärd grad statsfinanserna. Budgetåret 1982/83 utgjorde det icke-permanenta stödet en femtedel av budgetunderskottet. För första gången på länge kan man nu förvänta en drastisk nedgång i krisstödet. Detta har främst två orsaker. För det första ledde de exceptionellt stora kapitaltillskott som gjordes 1982/83 till att de statliga företagens finansiella situation nu är relativt god. För det andra börjar genomförda omstruktureringar i företagen att ge resultat. Detta, tillsammans med devalveringen och konjunkturuppgången, har lett till markanta lönsamhetsförbättringar inom bl. a. ASSI, NCB, SSAB och LKAB. Även varvens situation har förbättrats, men den är fortsatt bekymmersam.

Utsikterna för att minskningen av det icke-permanenta stödet skall bli bestående är goda. En betydande omorientering av industripolitiken har därigenom blivit möjlig.

(2) *Stödet till teknisk utveckling och småföretag har i stort sett legat på oförändrad nivå.* Det betyder att de stöd som mest utpräglad är inriktade på industriell förnyelse har blivit en allt mindre del av industristödet. Småföretagsstödet kostnader bör dock tolkas mot bakgrund av att de senast vidtagna åtgärderna avsåg skattelindringar. De finansiella förmåner som småföretagen därigenom fick redovisas inte under industristödet.

(3) *Kostnaderna för exportstödet har ökat.* Den del av det mer offensivt inriktade stödet som expanderat är exportstödet. Utvecklingen har gått

fort med mer än fördubblade kostnader de två senaste åren. I denna utveckling finns en betydande grad av automatik, beroende på SEK-systemets och exportkreditgarantiernas konstruktion.

(4) *De statliga företagens roll har förändrats* i och med riksdagsbeslutet år 1983, som innebar ökad självständighet och ökat ekonomiskt ansvar. Statsföretag har fått mer renodlade företagsekonomiska mål. Statens ägarroll blir därmed inte sammanblandad med regionalpolitik eller arbetsmarknadspolitik. Staten har nu grund för en mer restriktiv linje gentemot de statliga företagen vad gäller stöd.

I utlandet finns vitt skilda sätt att se på statligt företagande. Det märks tydligast om man tar Storbritannien och Frankrike som exempel. I det förre landet försöker regeringen privatisera de statliga företagen, medan i Frankrike en omfattande nationalisering av privata storföretag har genomförts.

(5) *Industripolitiken får fler inslag av instrument som bygger på marknadsstyrning.* Denna trend är märkbar både i utlandet och i Sverige, även om den har flera motsägelsefulla inslag. Det finns en ökad tilltro till decentralisering av beslut och mindre direktstyrning från staten. Flera enskilda händelser och beslut, från Sverige och utlandet, kan anföras som exempel:

- Doktrinen om "picking the winner", dvs. tron på att framgångsföretag (eller förlustföretag) kan handplockas har kommit i vanrykte. Under 1970-talet var tankar på detta tema rätt utbredda, både inom industripolitiken (exempel: Boston-rapporten) och företagsstrategin. Bl. a. det kostsamma Concordeprojektet och en lång rad statliga förlustföretag har bäddat för en större tro på lokala beslut och en närmare koppling mellan marknadsförutsättningar och produktion.
- *Entreprenörnsrollen* har uppvärderats. Nyföretagandet ges ökad vikt. I flera länder, inklusive Sverige, försöker man att öka nyföretagandet med utbildning och ekonomiska stimulanser.
- *Intresset för avregleringar*, dvs. att ta bort olika slag av normer, har ökat. Detta intresse kan sägas härröra från två skilda utgångspunkter. En är att regleringarna motverkar sitt eget syfte (t. ex. att priserna inte blir lägre av prisregleringar); en annan att regeltänkandet drivits för långt och skapat onödigt krångliga och dyrbara regelsystem. Exempel på främst den första utgångspunkten är den minskning av reglering som skett inom tre stora sektorer i Förenta Staterna, nämligen transporter, telekommunikationer och finansväsende. En strävan att förenkla och förbilliga ligger bakom regeringens uppdrag till SIND att utreda administrativa hinder för investeringar. Inom regeringskansliet finns en interdepartemental arbetsgrupp för att se över normer som påverkar industrin.
- *De statliga företagen* har fått ökad självständighet (se ovan). Statliga och delstatliga företag har sålts (Datasaab, ASEA-Atom, Luxor). Diskussioner har förts om en börsintroduktion av PK-banken.

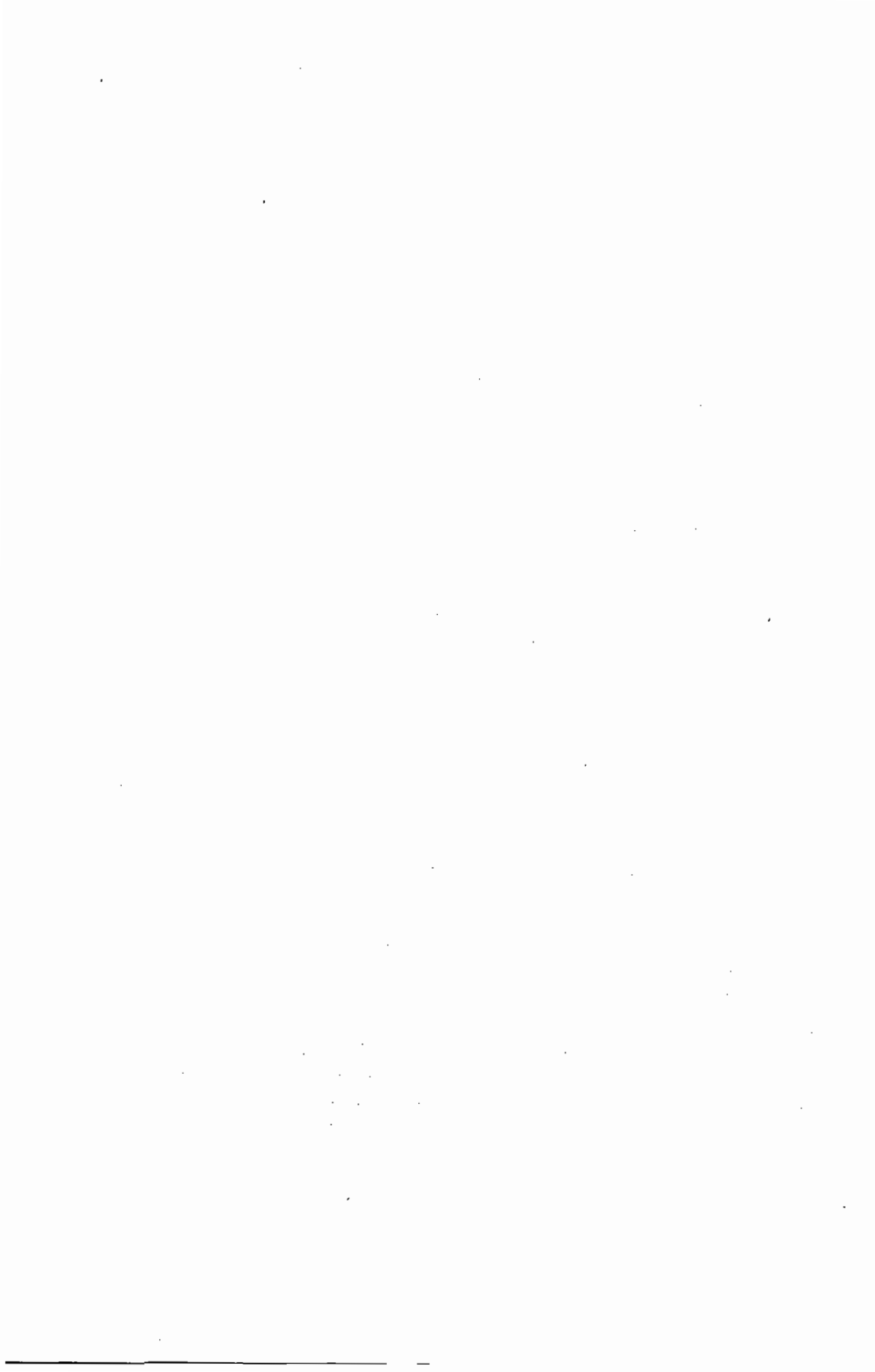
- *Risikkapitalmarknaden* för de mindre företagen har blivit friare genom statliga stimulanser av Venture Capitalföretag och lagändringar som möjliggjorde OTC-marknaden.
- *Stora branschutredningar*, som var vanliga under 1970-talet, görs inte längre. De branschutredningar som nu görs avser små eller mycket små branschsegment.

(6) *Det svenska industristödssystemet ligger ungefär i linje med andra länders.* Flertalet av de svenska stöden har motsvarigheter utomlands. Skillnader finns i stödets utformning och i stödssystemens storlek. Sverige har betydligt färre stödformer än de stora länderna (Frankrike, Förbundsrepubliken Tyskland, Storbritannien) fler än Danmark och ungefär lika många som Nederländerna. Underlaget för att jämföra industristödets kostnader är otillräckligt. Tillgängliga data tyder på att Sverige hör till de länder som har relativt stora utgifter. Det svenska industristödet är dock inte exceptionellt stort. Detta gäller de mer permanenta stödprogrammen. Huruvida Sverige givit mer eller mindre stöd till krisdrabbade företag och branscher (icke-permanent stöd) är det betydligt svårare att uttala sig om.

(7) *Industristöd och andra selektiva stöd har ökat både i Sverige och utlandet.* Utvecklingen synes gå mot fler industristöd. Trots en ökad argumentation för marknadslösningar synes industristödssystemen växa. Alla industriländer finner en rationalitet i att med finansiella stimulanser söka uppnå mål som ökad FoU, ökat nyföretagande, regional balans, energisparande, omstrukturering av krisföretag m. m.

Som påtalats finns också skillnader i ländernas industripolitik. I detta sammanhang är det väsentligt att nämna de olika möjligheter länderna har att skydda sin industri. Sverige är i internationell jämförelse mycket exportberoende. En ökad protektionism för att hindra importkonkurrens skulle därmed i hög grad kunna slå tillbaka och skada svenska exportintressen. Detta gäller inte i samma utsträckning för vissa andra länder. Ett särskilt tydligt exempel är Förenta Staterna, som infört importrestriktioner för japanska bilar, handelsstål, specialstål och motorcyklar. Förtäckt defensiv industripolitik i form av protektionism har förekommit i ökad utsträckning i flera av de större industriländerna.

(8) *Industrin har givits ökad politisk prioritet.* I flera länder talas om "reindustrialisering". Industrisektorn anses vara för liten. Man försöker stärka de inhemska producenternas ställning. Ökad prioritet ges åt offensiva industripolitiska åtgärder. Insikten om industrins roll som välfärds-skapare har stärkts. Föreställningen om att det post-industriella samhället står för dörren har förlorat i popularitet. Det post-industriella samhället torde ännu ligga många år i framtiden. Fortfarande är industriländernas ekonomier, inklusive Sveriges, industriella.

Småföretagen och den industriella förnyelsen

Innehåll	Sid.
1. Inledning	300
1.1 Småföretag och småföretagspolitik	300
1.2 Rapportens syfte och disposition	303
2. Statistik om småföretag inom tillverkningsindustrin	304
2.1 Basdata om småföretag	304
2.2 Ekonomiska nyckeltal	305
3. Nyföretagandet	309
3.1 Hur uppstår de nya företagen?	310
3.2 Varför uppstår nya företag?	310
3.3 Insatser för att främja nyetablering	311
4. Teknikbaserade företag	312
4.1 Var uppstår teknikbaserade företag?	313
4.2 Hur utvecklas de teknikbaserade företagen?	315
4.3 Insatser för att främja teknikbaserade företag	315
5. Underleverantörsföretagen	320
5.1 Statistik om underleverantörer	320
5.2 Komponenttillverkarnas problem och möjligheter	322
5.3 Övriga underleverantörer	323
5.4 Insatser för att främja underleverantörer	323
6. Småföretagen och den industriella förnyelsen – en sammanfattning	325

Småföretagen och den industriella förnyelsen

1 Inledning

1.1 Småföretag och småföretagspolitik

I Sverige definieras i allmänhet små och medelstora företag (sammanfattningsvis benämnda småföretag) som företag med färre än 200 anställda. Definitionen är enkel men har också vissa brister:

- Det finns företag med stor omsättning och som är marknadsledande, men som ändå omfattas av definitionen på småföretag. Förutsättningarna för sådana företag skiljer sig givetvis från den stora gruppen småföretag.
- Även om ett företag har färre än 200 anställda kan det ingå i en större koncern. Koncernägda småföretag har i många avseenden helt andra förutsättningar än självständiga s. k. familjeföretag.

Enligt Centrala företagsregistret (CFR) fanns år 1981 463 000 småföretag med sammanlagt 1,1 miljoner sysselsatta. Motsvarande siffror för år 1975 var 393 000 företag med 1,1 miljoner sysselsatta. En uppdelning kan göras på följande grupper.

Företag med 0-200 anställda enligt Centrala företagsregistret 1981

	Antal företag	Antal sysselsatta
Tillverkningsindustri	41 000	300 000
Varuhandel, restaurang- och hotellrörelse	94 000	300 000
”Service”		
– Samfärdsel m. m.	29 000	79 000
– Banker, uppdragsverksamhet m. m.	41 000	107 000
– Reparationer m. m.	22 000	34 000
Jordbruk, skogsbruk, jakt och fiske	151 000	46 000
Övriga företag	85 000	250 000
Totalt	463 000	1 116 000

De tillverkande företagen kan delas in i följande kategorier:

- Slutprodukttillverkare

Inom denna grupp återfinns många av de s. k. innovationsföretag, som står för nya idéer, produktutveckling och affärsmässigt nytänkande. Dessa företag har stor betydelse för industrins förnyelse.

- Underleverantörer

Genom sin roll som underleverantör i lokala och nationella (i vissa fall även internationella) produktionssystem är småföretagen ofta en förutsättning för att storföretagen skall kunna hålla en hög och jämn produktion. På så sätt är de också en förutsättning för en effektiv exportindustri även i sådana fall där de inte själva är exportörer.

- Hantverksföretag och lokala verkstäder

Trots specialisering i produktionen finns en viktig uppgift för små reparationsverkstäder, hantverksföretag och andra lokala tillverkningsföretag. Åtskilliga sådana företag är "kombinationsföretag" som sysslar både med enklare tillverkning, service och reparation samt försäljning. Denna typ av företag spelar en stor roll i den lokala industriella miljön.

Serviceföretagen är liksom underleverantörerna och hantverksföretagen nödvändiga både för storföretagen och för den lokala industriella miljön. En utveckling pågår mot en ny typ av småföretag, som i huvudsak är serviceföretag men som också innehåller moment av tillverkning och handel. Många nya dataföretag är av den typen. Mycket tyder på att "mjukvaruinslaget" i produkter och produktionsprocesser kommer att öka. Servicesektorn blir därför av allt större betydelse.

En grov indelning kan göras av serviceföretagen:

- Serviceföretag som arbetar i internationell konkurrens
- Serviceföretag med främst en lokal marknad.

För att varudistributionen skall fungera är förekomsten av ett stort antal små *handelsföretag* en nödvändig förutsättning. Det gäller särskilt distributionen av producentvaror och konsumentprodukter, som är ytterligare ett exempel på hur små och stora företag kompletterar varandra. Det finns alltså ett starkt ömsesidigt beroende mellan handelsföretagen och de tillverkande företagen. Genom handelsföretagen avsätts de tillverkande företagens produkter. En effektiv handelssektor kan bidra till ökad konkurrenskraft också för de tillverkande företagen.

Utöver vad som ovan har redovisats, har småföretagen i allmänhet en viktig roll i ekonomin i främst följande avseenden.

- Den regionala balansen

Förekomsten av livskraftiga småföretag är en förutsättning för sysselsättning och service på många orter. Småföretagen är därmed av stor betydelse för möjligheterna att uppnå de regionalpolitiska målen.

- Marknadsekonomin

Det är främst inom småföretagssektorn som man kommer närmast de fördelar som marknadsekonomin erbjuder. Många från varandra oberoende beslutsfattare kan reagera på marknadens signaler och flexibelt anpassa sig till nya situationer. Detta underlättas också i allmänhet av korta beslutsvägar till en eller ett fåtal personer i ledningen för småföretaget.

- Dynamiken

Småföretag kan relativt lätt startas och läggas ned och har därmed stor betydelse för vitaliteten i näringslivet.

Småföretagen möter dock också speciella *hinder* just därför att de är små.

- Brist på specialistkunskaper och utbildningsmöjligheter i jämförelse med större företag.
- Svårigheter att ta del av och utnyttja all den information som krävs för att i dag kunna fungera inom ramen för marknadsekonomi och samtidigt uppfylla de krav som bl. a. samhället ställer på företagen.
- En allmänt låg soliditet, som innebär sårbarhet för finansiella påfrestningar och begränsad förmåga att ta risker.

Mot denna bakgrund har statsmakterna funnit det befogat att vidta olika åtgärder för att underlätta småföretagandet. *Målen för småföretagspolitiken* har formulerats på följande sätt.

- Främja utvecklingen av ett internationellt konkurrenskraftigt svenskt näringsliv som ger möjligheter till en ökad och trygg sysselsättning.
- Medverka till att uppnå en tillfredsställande effektivitet hos enskilda företag och i möjligaste mån bidra till en effektiv produktionsstruktur inom olika branscher.
- Vidareutveckla befintligt näringsliv och medverka till att nya företag etableras.
- Samordna olika samhällssektors verksamhet så att goda förutsättningar skapas för småföretagande.

Till dessa mål har fogats vissa villkor.

- Stöd- och utvecklingsinsatser skall inriktas på företag som redan är lönsamma samt på sådana företag som genom olika insatser kan bli lönsamma.
- Insatserna skall ha karaktären av hjälp till självhjälp. Samhället får inte genom dessa insatser överta företagsansvaret.
- Verksamheten skall stå i samklang med samhällets regionalpolitiska strävanden.

De olika åtgärderna kan indelas i två huvudtyper:

- allmänna, som avser samtliga företag
- riktade, som avser ett visst företag eller en viss grupp av företag.

Med tanke på det stora antalet småföretag är de *allmänna* åtgärderna av stor betydelse just när det gäller småföretagspolitiken. En grov indelning av de allmänna åtgärderna kan göras i följande kategorier.

- Allmän ekonomisk politik

Den totala efterfrågan i ekonomin är avgörande för de flesta småföretags möjligheter till framgång. Detta gäller särskilt de många hemmamarknadsberoende småföretagen. Vidare är det viktigt att genom den allmänna ekonomiska politiken skapa tillfredsställande ekonomiska villkor för företagsamheten. I detta sammanhang spelar inflationsbekämpningen en viktig roll.

- Stimulera till företagande

Den allmänna inställningen till företagandet är viktig. Vidare krävs en rimlig avkastning på gjorda arbets- och kapitalinsatser. Utformningen av skattepolitiken spelar därvid en viktig roll. Inte minst företagarnas förväntningar om framtiden i dessa avseenden har stor betydelse.

- Underlätta för småföretagen att fungera inom marknadsekonomi

Genom att så långt som möjligt ge företagen "fasta spelregler" underlättas för småföretagen att fungera på lika villkor med storföretagen. Även i övrigt är det viktigt att underlätta informationsspridning och förmedla kontakter. Här spelar inte minst samarbetet med högskolan en viktig roll för företagens utveckling. För småföretagen är en väl fungerande arbetsmarknad av stor betydelse, eftersom de saknar storföretagens möjligheter till intern omplacering, utbildning etc. Av dessa skäl är det också av stor betydelse för småföretagen med en väl fungerande utbildningssektor i samhället. Likaså är kapital- och kreditmarknadens funktionssätt betydelsefullt med hänsyn till småföretagens behov av främmande kapital.

De riktade insatserna inom småföretagspolitiken kan av resursskäl bara nå ett begränsat antal företag. Det är därför viktigt att de prioriteras så att de ger störst nytta för samhällsekonomi. Riktade insatser görs främst för de s.k. utvecklingsbara företagen inom kategorin slutprodukttillverkare och underleverantörer eller vissa serviceföretag inom den konkurrensutsatta sektorn. Vidare kan åtgärderna för att främja nyföretagande hänföras till denna kategori. I detta sammanhang kan också nämnas, att riktade insatser till storföretag också kan ge positiva effekter för underleverantörs- och serviceföretag.

1.2 Rapportens syfte och disposition

Syftet med denna rapport är att den främst skall tjäna som bakgrundsmaterial för propositionen om industriell tillväxt och förnyelse. En tonvikt läggs därför vid de små tillverkande företagens betydelse för den industriella förnyelsen och deras möjligheter att aktivt bidra till tillväxt och förnyelse inom industrin: Hur kan småföretagen bidra till att öka den industriella tillväxten? Vilken roll spelar småföretagen för industrins förnyelse? I detta perspektiv är småföretagspolitikens uppgift att bidra till en långsiktigt internationellt konkurrenskraftig svensk industri; en industri vars produktion räcker för att långsiktigt betala nödvändig konsumtion inom andra samhällssektorer. Med denna avgränsning koncentreras intresset till företag med produkter och tjänster som kan säljas på nationella och internationella marknader som importsubstitution och/eller direkt export (dvs. den konkurrensutsatta sektorn). Huvudintresset knyts till de riktade insatserna inom småföretagspolitiken.

Ett stort antal små vardagsföretag med service/hantverksmässig produk-

tion, transportföretag, grossister, detaljister och företag som erbjuder annan industriell service skapar tillsammans en nödvändig industriell miljö för de nationellt/internationellt verksamma företagen. Trots den stora betydelsen dessa många företag har för den industriella utvecklingen tas de endast översiktligt upp till behandling i denna rapport, då den lägger tyngdpunkten vid industriell förnyelse inom tillverkningsindustrin och de därtill knutna riktade småföretagspolitiska insatserna. I rapporten behandlas inte heller den stora sysselsättningspotential som en utbyggd tjänstesektor innebär. Ett bakomliggande antagande är dock att en sådan expansion av tjänstesektorn förutsätter en ökning av den industriella produktionen.

Rapporten består av två delar. Först beskrivs småföretagen utifrån bl. a. statistiska centralbyråns (SCB) statistik. Beskrivningen baseras på SCB:s nyckeltal och det centrala företagsregistret (CFR).

Därefter behandlas olika aspekter på småföretagande och industriell teknisk förnyelse. Först diskuteras nyetableringssituationen, därefter de teknikbaserade företagens situation och slutligen behandlas underleverantörernas särskilda problem och förutsättningar. I anslutning till varje delavsnitt finns en kort redogörelse för befintliga riktade småföretagspolitiska insatser på området.

Under arbetet med rapporten har synpunkter inhämtats från småföretagsdelegationen (I 1977:D). Delegationen har dock inte tagit ställning till rapportens innehåll, utan rapporten skall betraktas som en tjänstemannapromemoria som är utarbetad inom industridepartementet.

2 Statistik om småföretagen inom tillverkningsindustrin

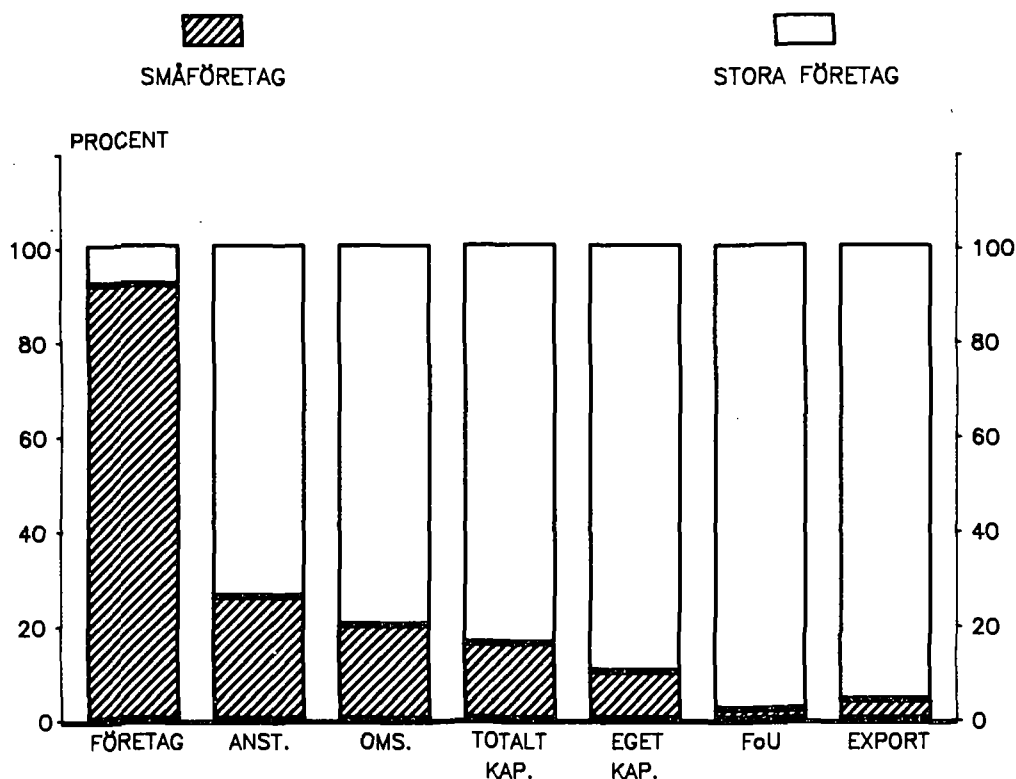
Enligt det centrala företagsregistret (CFR) fanns år 1981 41 000 småföretag med upp till 200 anställda inom tillverkningsindustrin. Dessa företag sysselsatte 300 000 personer år 1981. Det motsvarar ca 27 % av den totala industrisysselsättningen.

2.1 Basdata om småföretag

Småföretagens betydelse i ekonomin kan belysas på olika sätt. I industridepartementets årsrapport 1982 har olika mått samlats i en figur. Den visar småföretagens andelar av vissa basdata år 1980.

Av figuren framgår bl. a. att småföretagen inom industrin svarar för över 90 % av antalet företag, knappt 30 % av sysselsättningen och drygt 20 % av industrins omsättning.

Enligt statistiken svarar småföretagen för en liten del av exporten. Småföretagens betydelse för exporten är dock i praktiken större än vad som framgår av statistiken. Förklaringen till detta är bl. a. att småföretagen

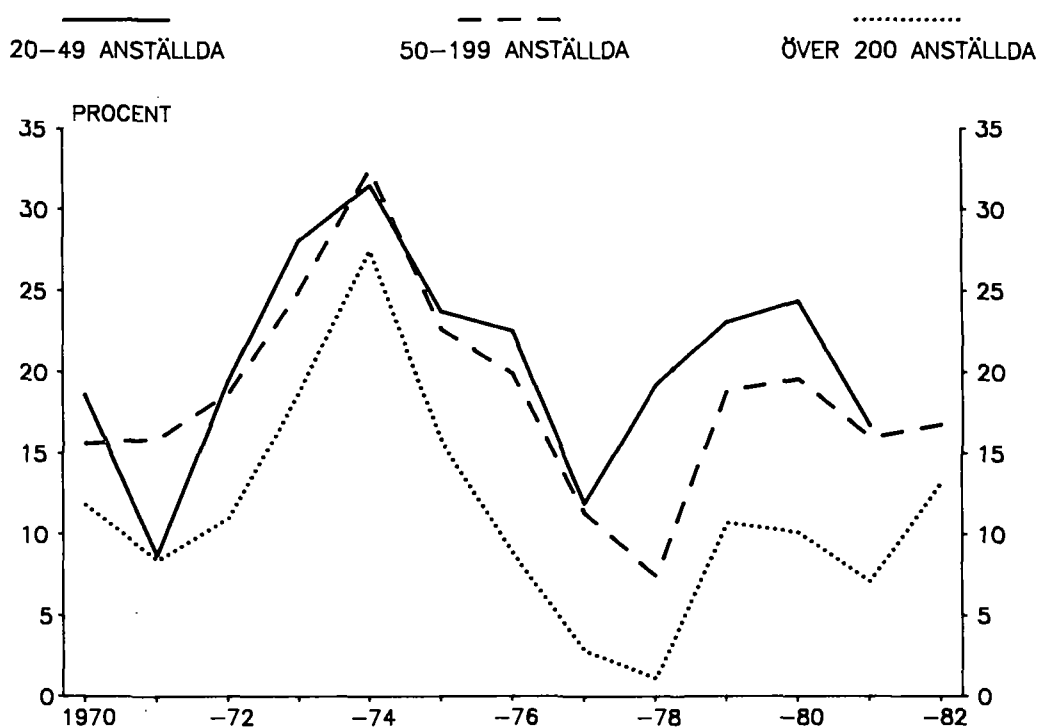
exporterar "indirekt" i rollen som underleverantör till de stora exportintensiva företagen.

Även i Fou-statistiken underskattas småföretagens betydelse. Det är vanligt att småföretag utvecklar produkter och produktionsmetoder utan att detta registreras som Fou. I småföretagen ses denna verksamhet ofta som ett naturligt inslag i produktionen. I senare kapitel om nyetableringar, teknikbaserade företag och underleverantörer fördjupas diskussionen om småföretagens betydelse för den industriella tillväxten och förnyelsen.

2.2 Ekonomiska nyckeltal

I följande avsnitt redovisas småföretagens ekonomiska utveckling under 1970-talet och början av 1980-talet. Beskrivningen (och definitionerna) utgår från SCB:s nyckeltal. Dessa är begränsade till företag med fler än 20 anställda. De riktigt små företagen är således inte med i denna beskrivning. Redovisningen bygger på medeltal. Stora variationer förekommer inom gruppen småföretag.

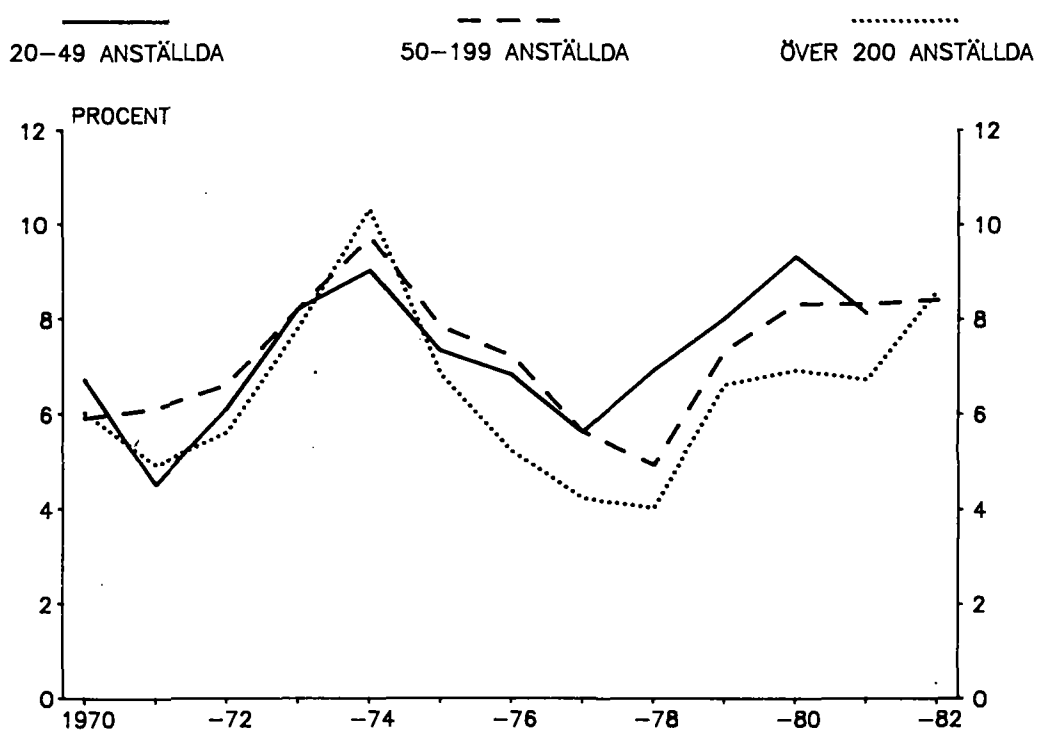
Avkastning på eget kapital åren 1970-1982

Av diagrammet framgår att de stora företagen t.o.m. år 1981 genomgående redovisat en lägre avkastning på eget kapital än småföretagen. Detta kan delvis förklaras av att vissa storföretag i gruppen redovisar stora driftsunderskott.

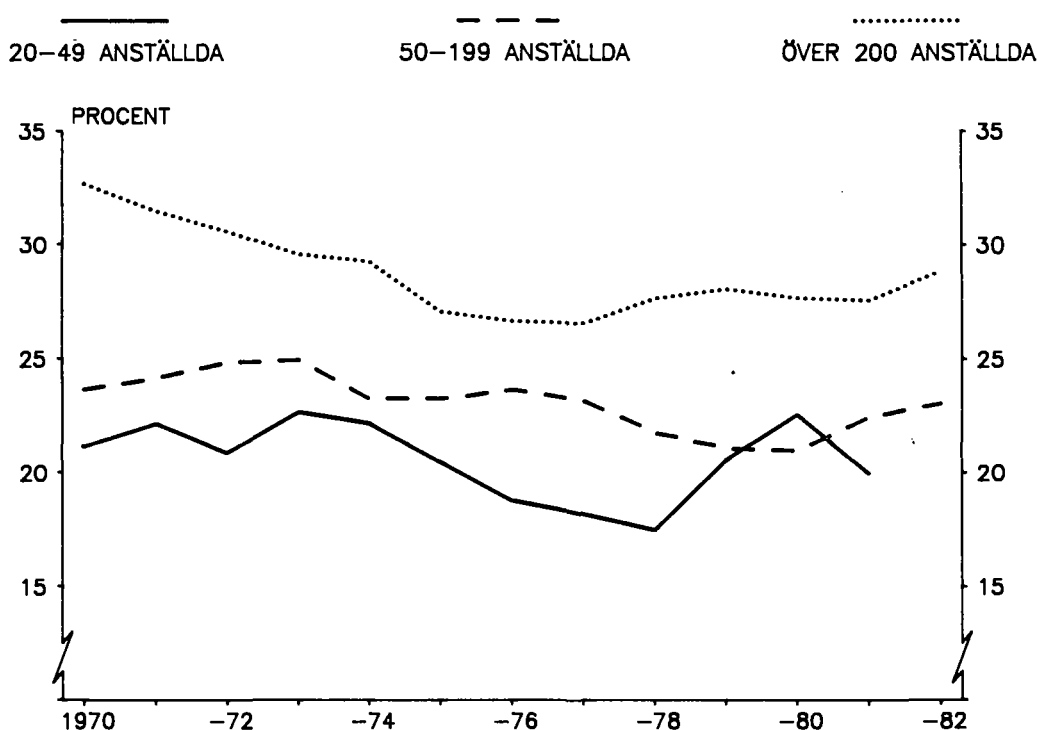
Småföretagens höga avkastning på eget kapital förklaras bl.a. av att småföretagen vanligtvis har en liten andel eget kapital. Deras riskbuffert eller förmåga att överleva tillfälliga förlustperioder blir därför mer begränsad än storföretagens, samtidigt som ett i kronor måttligt resultat i förhållande till ett litet eget kapital ger hög räntabilitet. Detta leder till att förlustbringande småföretag snabbt slås ut (och exkluderas ur statistiken) medan lönsamma småföretag får hög avkastning på eget kapital.

Avkastning på totalt kapital åren 1970-1982.

Som grupp betraktad har småföretagen t.o.m. år 1981 en bättre avkastning på det totala kapitalet än de större företagen. Skillnaderna är inte lika stora mellan grupperna som när det gäller avkastningen på det egna kapitalet.

Soliditetsutvecklingen åren 1970-1982.

De större företagen har genomgående högre soliditet än de mindre. Soliditeten varierar över åren. Sett i ett längre perspektiv har storföretagens soliditet minskat mer än de mindre företagens. Detta kan bl a bero på att de små företagens soliditet redan år 1970 var låg och att en fortsatt minskning knappast kan förenas med en rimligt stabil ekonomisk bas för företagandet. Företagens soliditetsminskning kan förklaras av att avkastningen på det totala kapitalet under senare delen av 1970-talet och i början av 1980-talet understigit inflationen. Företagens lönsamhet har varit otillräcklig för att bibehålla en oförändrad skuldsättningsgrad. De har tvingats låna för att kunna bibehålla en befintlig omfattning på verksamheten.

Avkastningen på det totala kapitalet har ökat från ett bottenläge åren 1977-1978. Det senaste året har resultatet förbättrats kraftigt. Staten har under budgetåren 1975/76-1981/82 utbetalat 31 miljarder kr. i stöd till storföretag (bidrag). Omfattningen av det statliga engagemanget kan t. ex. ställas mot hela industrins bokförda egna kapital på 87 miljarder kr år 1980.

En analys baserad på genomsnittstalet ger dock en ofullständig bild av industrins läge och utveckling. I industridepartementets årsrapport 1982 delas industrin in i olika grupper, som t. ex. verkstadskoncerner, stålföretag, statliga företag etc. Sådana indelningar visar att vissa delar av industrin har ett avsevärt bättre resultat än andra. Småföretagens relativt goda

resultat – i förhållande till storföretagen – indikerar bl. a. att omställningsprocessen gått snabbare inom denna storleksgrupp. Den "friska" delen av småföretagsgruppen är relativt sett större därför att icke konkurrenskraftiga företag läggs ned och nya startas. Totalt har staten tillfört ca 0,7 miljarder kr. till små och medelstora företag under budgetåren 1975/76-1981/82. En obetydlig del av detta har tillförts småföretagssektorn i form av soliditetsförstärkande ägarkapital.

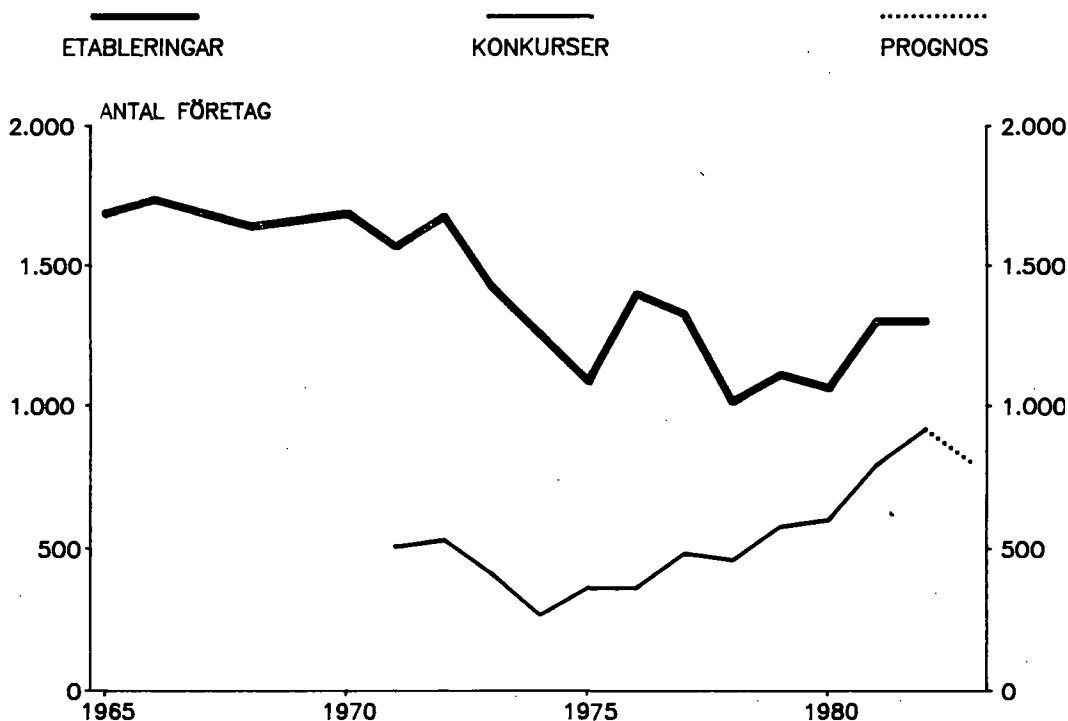
I vissa fall har kommuner gått in och med bidrag räddat krisdrabbade företag. Omfattningen och inriktningen av den kommunala näringspolitiken utreds f.n. av statens industriverk. Om krisdrabbade företag subventioneras för att inte slås ut blir den "friska" delen av småföretagsgruppen relativt sett mindre och omställningstakten bromsas.

Ovanstående bedömning baseras på publicerade nyckeltal från SCB. Preliminära uppgifter för 1982 tyder på att småföretagen har försämrat sin lönsamhet i relation till de stora företagen.

3 Nyföretagandet

Under år 1981 ökade antalet nyetableringar, och år 1982 låg antalet nya företag kvar på 1981 års nivå.

Nyetableringar och konkurser i svensk tillverkningsindustri 1965–1982.

En intervjuundersökning baserad på 100 slumpmässigt utvalda nyföretagare visar, att huvuddelen av alla etableringar är företag av typen bagerier, träskotillverkare, snickerier, tryckerier m.m. Ca 30% av företagen är underleverantörer, dvs. säljer mer än 50% av produktionen till andra företag. Endast ca 5% av de nya företagen har en mer avancerad produktionsteknologi och/eller produkt.

3.1 Hur uppstår de nya företagen?

Fördjupade kartläggningar har visat att de nya företagen till övervägande del är s.k. vardagsföretag. Dessa utnyttjar känd teknik och tillverkar relativt "enkla" produkter. Ofta är de nya företagen underleverantörer till andra företag. Ett begränsat antal nya företag är helt teknikbaserade. (Den speciella situation som dessa företag möter behandlas i kapitel 5.) Det är ofta förmannen, ingenjören eller platschefen som bryter sig ut och startar eget. Grunden är den tidigare yrkeserfarenheten och de tidigare affärsrelationerna. En person eller flera "flyttar ut" sin speciella kompetens och startar ett eget företag. Grundarna till de nya företagen har i dag ofta gymnasie- eller högskoleutbildning och lång erfarenhet från den bransch eller marknad där de etablerar företaget (jfr SIND 1982:2, Nya företag – Villkor och möjligheter).

3.2 Varför uppstår nya företag?

Det finns många olika bakomliggande orsaker till företagsetableringar. Hos den enskilde märks ofta en vilja att vara sin egen. Det är inte ovanligt att vantrivsel på den gamla arbetsplatsen blir en utlösande faktor till en företagsetablering. Många gånger är etableringen också ett svar på en önskan att "göra något på ett bättre sätt". I flertalet studier framhålls betydelsen av förebilder. Att ha föräldrar, vänner eller andra "viktiga personer" som tidigare startat eget är ofta en grund för att själv starta ett företag. Ofta resonerar man så att "kan han/hon så kan jag". Om förebilderna har en positiv inverkan på etableringarna anses ofta anställnings- och trygghetslagstiftningen m.m. (det s.k. sociala skyddsnätet) ha en hämmande inverkan på etableringstakten. Individer med idéer tar inte steget till en etablering därför att de förlorar grundtryggheten – en fast anställning med en fast lön. Många har planerat sin ekonomi mot bakgrund av amorteringsplaner och andra regelbundet återkommande utgifter. I ett sådant läge är osäker lön från ett eget företag inget realistiskt alternativ till en fast lön från en fast anställning.

Att starta eget är ofta ett stort steg för den enskilde. Flera studier har pekat på behovet av samtalspartners. Det kan vara en närstående (jfr förebilder), en potentiell kund, en konsult etc. som får fungera som samtalspartner under den första kritiska startfasen. Det är inte heller ovanligt

att deltagare i s. k. starta-eget-kurser fortsätter att träffas och bistå varandra efter det att kursen avslutats.

Etableringarna är ofta ett resultat av en efterfrågan som skapats i samhället. Inom elektronikområdet, energisektorn m. m. har en privat/statlig efterfrågan skapat utrymme för flera nya småföretag. Efterfrågans betydelse är dock ännu mer påtaglig inom konsultnäringarna. Komplicerade redovisningsregler, behov av kommunala näringslivsprogram, allt mer tekniskt avancerade lösningar etc. har på olika sätt skapat ett behov och en efterfrågan på nya konsulter. Nyetableringar är också ett resultat av arbetslösheten. Inte minst inom byggnadssektorn kan en ökad etablering förklaras av att arbetslösa ingenjörer och/eller byggnadsarbetare startar eget för att få sysselsättning och utkomst. Det s. k. levebrödsmotivet tycks återigen vara ett etableringsmotiv.

Enligt industriverkets studier är det inte brist på kapital som uppges vara det största problemet vid etableringen. Detta hänger ofta samman med att de flesta startar i liten skala. Rörelsekapitalet erhålls ibland i form av förskottsbetalningar från kunder (jfr studier om de teknikbaserade företagen). Tillgången till små billiga lokaler har också visat sig vara värdefull i inledningskedet. De små nya "källarföretagen" har inte ekonomiska möjligheter att hyra modernt utrustade industrilokaler.

I industriverkets studie har nyföretagarna i stället uppgett svårigheter att slå sig in på marknaderna som det största etableringsproblemet.

3.3 Insatser för att främja nyetablering

I detta avsnitt behandlas riktade samhällsinsatser för att främja nyföretagandet. De i inledningen behandlade, ofta helt avgörande allmänna villkoren – som möjliggör en rimlig avkastning på gjorda arbets- och kapitalinsatser, en allmänt positiv inställning till nyföretagandet, en utbildning anpassad för egenverksamhet m. m. – behandlas inte vidare i detta avsnitt. De särskilda problem och möjligheter som de teknikbaserade företagen möter tas upp i kapitel 4. Kapitlen 3 och 4 kompletterar varandra. Kapitel 3 tar upp mer allmänna förutsättningar för nyföretagandet inom tillverkningsindustrin, medan kapitel 4 berör mer specifika frågor vid etablering och utveckling av teknikbaserade företag.

3.3.1 Förebilder

Av de studier som refererats tidigare framgår tydligt behovet av förebilder för att stimulera nyföretagandet. Olika informations- och utbildningsinsatser i t. ex. radio och TV kan bidra till en ökad förståelse för företagandets villkor.

Under våren 1985 kommer SIND tillsammans med utbildningsradion att genomföra en programserie med syfte att stimulera till nyetablering och förnyelse av befintliga företag. Undervisningsmaterial som produceras

inom ramen för projektet kommer bl.a. att användas i studiecirklar i bildningsförbundens regi.

3.3.2 Tjänstledighet

Personer som vill starta egna företag uppfattar ibland förlusten av anställningstryggheten som ett hinder. För att stimulera till "avknoppning" från offentlig förvaltning har regeringen i prop. 1983/84:25 angående särskilda sysselsättningsåtgärder uttalat att begäran om tjänstledighet för att pröva nya arbetsuppgifter eller att starta egen verksamhet bör mötas av en generös attityd från statliga arbetsgivare.

Det trygghetsavtal som trädde i kraft på det statliga området den 1 januari 1984 innehåller bestämmelser om tjänstledighet som kan underlätta omställningar vid övertalighet.

3.3.3 Rådgivning, utbildning och information, finansiering m. m.

De regionala utvecklingsfonderna bedriver företagsserviceverksamhet enligt de riktlinjer som beslutats av riksdagen våren 1982 (jfr prop. 1981/82:118). Verksamheten är f.n. koncentrerad till i huvudsak fyra områden, nämligen marknadsföring/export, produktutveckling, nyetablering och underleverantörsfrågor. En viktig del i fondernas nyetableringsverksamhet är även uppföljningen av nya företag.

För att främja nyföretagandet bedrivs *utbildning* i olika organisationers regi. Bl.a. genomför fonderna starta-eget-kurser. Denna och annan typ av utbildning anordnas också av Stiftelsen Institutet för Företagsutveckling (SIFU). Statens industriverk främjar företagsinriktad fortbildning på olika sätt med hjälp av särskilda statsbidrag.

Utvecklingsfonderna har också möjlighet att underlätta de nya företagens finansiering med rörelselån och/eller utvecklingskapital. Under år 1982 har fonderna bistått 339 företag med rörelselån (totalt 63.2 milj. kr.) i samband med etableringen. Utvecklingskapital har betalats ut till 83 nya företag under år 1982.

4 Teknikbaserade företag

Teknikbaserade företag startas för att exploatera tekniskt innovativa idéer. Det kan vara helt nya idéer, produktförbättringar eller förbättrade produktionsprocesser. Det utmärkande är att applikationen är ny – idéerna innebär att teknisk kunskap tillämpas på nytt sätt.

Endast en liten del av de mindre och medelstora företagen kan karaktäriseras som teknikbaserade. Enligt industridepartementets nyetableringsstudie kan ca 5% av alla nya företag betraktas som teknikbaserade, dvs. ca 50-60 företag/år. Styrelsen för teknisk utveckling (STU) har i en detaljerad studie (STU/CPA maj 1982) kartlagt vissa större teknikbaserade företag.

Företagen skulle ha startats mellan 1965 och 1975 och ha en omsättning på minst 7 milj. kr. Enligt denna definition finns ca 150 teknikbaserade företag i Sverige. Till dessa 150 företag bör dock läggas ett relativt stort antal mycket små "teknikföretag". På senare tid har sådana småföretag etablerats bl. a. i anslutning till landets tekniska högskolor. Dessa företag har ofta få eller inga heltidsanställda.

De teknikbaserade företagen har på kort sikt en marginell betydelse för sysselsättningen. Få företag växer och blir nya *självständiga* storföretag. I Sverige har uppstått ett sådant nytt storföretag per dekad (Tetra-Pak från 1950-talet, Gambro från 1960-talet). Motsvarande gäller proportionellt i t. ex. England och Västtyskland (5-7 per dekad). I ett längre perspektiv svarar dock dessa företag för en viktig del av den industriella/tekniska förnyelsen.

De små teknikbaserade företagen är ofta föregångare när det gäller applikationer av ny teknik. Halvledarteknologin ledde i USA till en kraftig nyetablering av små företag som på ett effektivt sätt kunde utnyttja den nya tekniken inom vida områden. *De teknikbaserade företagen behövs för att sprida ny teknik.*

Men även inom äldre, mogna teknikområden och marknader spelar de teknikbaserade företagen en viktig roll som ett potentiellt hot mot de stora etablerade företagen. När de stora företagen stagnerar kan de små teknikbaserade företagen ta sig in på marknaderna. I många fall köps nya företag/idéer upp av de stora etablerade företagen som därigenom får tillgång till ny teknik. *De teknikbaserade företagen behövs för att vitalisera storföretagen.*

De teknikbaserade företagen har — som nämnts ovan — stor del i spridningen av ny teknik till nya applikationsområden och för att utmana stagnerande storföretag. I vissa fall behövs nyföretagande också för att skapa utrymme för helt nya idéer som inte kan utvecklas i befintliga organisationer. I gränslandet mellan tillverkningsindustrin och konsultsektorn kommer helt nya användningsområden för känd eller helt ny teknik att upptäckas av nyetablerade teknikföretag. *De teknikbaserade företagen behövs för att exploatera helt nya idéer.*

4.1 Var uppstår teknikbaserade företag?

Områden med ett omfattande teknikbaserat nyföretagande karaktäriseras främst av att det finns tillgång på kvalificerad arbetskraft, att dessa är rörliga och beredda att byta företag, att det finns en krävande kundkrets inom området att samspela med, att det finns god tillgång på riskvilligt kapital. En relativt andra områden *hög kostnadsnivå* anses ofta inte utgöra något hinder.

Den mest grundläggande förutsättningen för en etablering är förekomsten av en krävande kundkrets/marknad, där den nya idén eller produktionsprocessen kan testas och kommersialiseras.

De flesta teknikbaserade företag som bildats i små länder som Sverige har, bl. a. enligt STU/CPA-studien, arbetat i nischer där närmarknaden – Skandinavien – medger en tillväxt upp till 20-50 milj. kr. under de första tio åren. Även i USA är närmarknadens storlek av yttersta betydelse för tidig tillväxt. Om företag med liten närmarknad skall växa av egen kraft är det *dels* av största vikt att tillräckligt kapital för marknadsmässigt risktagande disponeras, *dels* krävs att företaget är "marknadsföringsmässigt skickligt". Tidiga etableringar av dotterbolag på tunga marknader är ett tydligt inslag i de framgångsrika företagens strategi.

Flera amerikanska studier visar också att de teknikbaserade företagen vanligtvis utvecklas till följd av statliga eller privata "utvecklingskontrakt" – en första närmarknad.

Roberts (M.I.T. 1964-1969) studier visade t.ex. att företag var påtagligt beroende av statliga kontrakt under sina första år. Bland de snabbast växande företagen var inslagen av statliga, större forskningskontrakt under det första året betydande. Inom fem år hade dock de snabbväxande företagen – via det överskott och det kunnande som forskningskontrakten genererade – utvecklat produkter som framgångsrikt såldes på "privata" marknaden. Den svenska STU/CPA-studien betonar att större företag spelat en liknande roll i Sverige. Hälften av de studerade företagen hade i väsentlig grad finansierat tidig produktutveckling via förskottsbetalningar inom ramen för ett utvecklingskontrakt med ett större, svenskt företag.

De stora företagen spelar också en roll för "nyetablering" inom ramen för olika underleverantörssystem. I ett normalt underleverantörsförhållande sker ofta en kontinuerlig ömsesidig teknik/ produktionsutveckling. I ett effektivt samspel med en stor beställare kan en "teknikbaserad" underleverantör utveckla produkter eller komponenter som kan konkurrera på marknader vid sidan av den ursprungliga beställaren. (Jfr kapitel 5.)

Men de teknikbaserade företagen är ofta också mer direkt kopplade till andra, ofta stora tekniktunga företag. *Dels* är de flesta nya teknikbaserade företag avknoppningar från etablerade, tekniktunga företag, *dels* blir många uppköpta av större företag inom 10-15 år. Uppköpsfrekvensen tycks vara minst lika stor i USA som i Sverige, trots att en venturecapital-marknad länge fungerat i USA.

De ovan refererade studierna visar att de teknikbaserade företagen utvecklats som ett svar på ett konkret behov (från en närmarknad eller privata/statliga utvecklingskontrakt). Studierna visar också att de individer som tar sig an uppgiften att svara på de konkreta behoven ofta har god teknisk och kommersiell erfarenhet inom området. Det är ofta personer som lämnar etablerade tekniktunga företag och startar eget. De rena snilleblixtföretagen, de som exploaterar en udda idé, är få till antalet.

4.2 Hur utvecklas de teknikbaserade företagen?

Amerikanska studier (t. ex. Roberts 1964-69) visar att de teknikbaserade företagen har större överlevnadspotential än andra företag. Vissa teknikbaserade företag växer också extremt fort. I Sverige är Gambro ett exempel på snabb tillväxt. Misslyckanden är dock också vanliga.

Inledningsskedet är ofta kritiskt. Här gäller det för entreprenören att få banker, offentliga institutioner och/eller kunder att ställa upp med finansiering. STU/CPA-studien visar att forskottsbetalningar ofta finansierar den tidiga utvecklingen. Egna besparingar och villkorslån från STU är andra möjliga finansieringsvägar. De företag som lyckas etablera sin verksamhet stöter på nästa tillväxthinder då närmarknaden inte längre räcker till för en fortsatt expansion. I detta läge innebär en fortsatt tillväxt ofta en inbrytning på en eller flera exportmarknader. Utlandssatsningarna måste ofta göras så tidigt att den egna kapitalbasen fortfarande är för liten för att tåla de påfrestningar som även små avvikelser från en exportmarknadsföringsplan kan medföra. Det är därför ofta nödvändigt att få tillgång till riskvilligt kapital, dvs. i princip en vidgad egenkapitalbas.

4.3 Insatser för att främja teknikbaserade företag

De teknikbaserade företagen startar ofta som ett svar på ett konkret behov från en närmarknad, statlig och/eller privat upphandlare. Ett effektivt sätt att främja teknikbaserade företags etablering och tillväxt är att skapa "närmarknader". Närmarknaden kan skapas via t. ex. lagstiftning. På miljöskyddsområdet har den tekniska/kommersiella utvecklingen drivits fram av en detaljerad lagstiftning. Inom andra områden har direkt – statlig och/eller privat – upphandling skapat en första hemmamarknad för teknikbaserade företag.

En överordnad förutsättning för att nya projekt och företag skall kunna startas är att kunskap och kapital finns tillgängligt.

4.3.1 Styrelsen för teknisk utveckling (STU)

STU arbetar med att skapa förutsättningar för teknikbaserad etablering och tillväxt. Ett väsentligt inslag i arbetet är programmet för *teknikupphandling*.

Teknikupphandling är en process som innefattar utveckling av ny teknik och där köparens och säljarens roller och relationer definieras och regleras. Viktiga ingredienser är köparens arbete med att ta fram upphandlingsunderlag och kravspecifikationer, risktagande och en affärsmässig reglering av parternas åtaganden i upphandlingen. Inom den offentliga sektorn måste upphandlingsförordningen följas.

Teknikupphandling har visat sig vara ett lämpligt sätt för både köpare och säljare att effektivisera utvecklingsarbetet resp. den egna verksamhe-

ten. STU:s roll är att dels stimulera till och förbättra betingelserna för teknikupphandling genom information, utbildning m.m., dels biträda vid teknikupphandlingsprojekt med råd och finansiering. STU:s finansiering avser beställarens ökade kostnader för bl.a. upphandlingsunderlag och kravspecifikationer som blir en följd av att nyutveckling väljs i stället för befintlig teknik. STU finansierar också på vanligt sätt det utvecklingsarbete som ingår i teknikupphandlingen.

STU har i sin verksamhet kommit i kontakt med tre olika typer av situationer då teknikupphandling är aktuell. Den första är när initiativ till teknikupphandling tas med utgångspunkt i behov och underlag som köparen själv tagit fram. STU kan bistå upphandlaren med viss teknisk bedömning samt biträde vid planering och genomförande av upphandlingen. Dessutom kan STU delfinansiera utvecklingsarbete hos leverantören.

Den andra situationen är när en leverantör i samband med upphandling av befintlig teknik erbjuder sig att utveckla nya bättre lösningar. Har dessa inte täckning i anbudsförfrågan måste en offentlig upphandlare ta fram nytt upphandlingsunderlag och genomföra en ny anbudsomgång.

Den tredje situationen innebär att en teknisk utvecklare – vanligen ett företag – som har en teknisk idé tar initiativ för att finna en lämplig beställare och få i gång ett samarbete med denne för att utveckla idén. F.n. är en tredjedel av de upphandlingar STU stöder av det slag som brukar benämnas obeställda projekt. De uppkommer som ett naturligt led i STU:s verksamhet. STU:s roll är i ett inledande skede att länka samman teknikutvecklare och upphandlare. STU:s förmedlingsresurser får ofta tas i anspråk för denna typ av sammanlänkning. Visar det sig möjligt för upphandlaren att utarbeta en kravspecifikation och med utgångspunkt i den teckna ett leveransavtal med teknikutvecklaren är de formella kraven på teknikupphandling uppfyllda. STU:s medverkan sker på det sätt som beskrivits ovan.

STU stöder också enskilda uppfinnare, företagsetablering, mindre och medelstora företag samt utvecklingsbolag. Insatserna görs i form av bidrag, villkorslån och olika former av rådgivning. STU samarbetar i flera fall med andra organ, t. ex. de regionala utvecklingsfonderna.

4.3.2 Mikroelektronikprogram

Riksdagen har beslutat om riktlinjer för ett femårigt nationellt mikroelektronikprogram med insatser genom utbildning, forskning och industriellt utvecklingsarbete. Syftet med programmet är att stärka svensk konstruktions- och produktionsförmåga inom mikroelektroniken. I ett första steg satsas 44 milj. kr. på tilläggsbudget för budgetåret 1983/84. Mikroelektronikprogrammet har föreslagits av STU som ett led i ökade insatser inom informationsteknologin. Enligt STU:s förslag bör mikroelektronikprogrammet tillföras 714 milj. kr. från staten och industrin under femårsperioden.

De mindre företagen – särskilt de teknikbaserade – berörs på olika sätt av förslagen, både direkt och indirekt.

4.3.3 De regionala utvecklingsfonderna

Utvecklingsfonderna bedriver olika former av rådgivning i samband med etablering och utveckling av bl. a. teknikbaserade företag. Vid de flesta utvecklingsfonder finns sålunda särskilda produktutvecklings- och marknadsföringskonsulter som på olika sätt kan bistå med rådgivning och kortare konsultinsatser.

Fonderna kan också på olika sätt lämna finansiering, både allmänt i form av rörelselån och till särskilda projekt.

Sedan den 1 juli 1982 har fonderna möjlighet att gå in i konkreta utvecklingsprojekt mot att fonden får royalty på förväntad avkastning. Alternativt kan fonderna ge villkorliga utvecklingslån. Den nya finansieringsformen – utvecklingskapital – ger fonderna möjlighet att t. ex. gå in och lyfta av risken vid ett utvecklingsprojekt där en större beställare och en mindre underleverantör tillsammans utvecklar en produkt/komponent (jfr STU:s teknikupphandling, industrifondens underleverantörssatsningar). Förordningen beträffande utvecklingskapital tillåter vidare att medel satsas i t. ex. exportprojekt i ett teknikbaserat företags expansionsfas.

4.3.4 Riskvilligt kapital

Som tidigare har nämnts utgör tillgång på riskvilligt kapital en viktig förutsättning för att teknikbaserade företag skall bildas och expandera. I Sverige har under de senaste åren det utbud av riskkapital som riktas mot småföretagssektorn ökat betydligt:

- En handel med icke börsnoterade värdepapper utanför börsen på den s. k. OTC-marknaden har vuxit fram.
- Ett betydande antal bolag av typen "Tillväxtinvest" (venturekapital) har bildats. Det karaktäristiska för dessa bolag är bl. a. inriktningen på minoritetsägande, satsningen på "entreprenörer" och ett långsiktigt avkastningskrav i form av värdetillväxt.
- Flera större institutionella placerare, t. ex. 4:e AP-fonden, och försäljningsbolag har förvärvat andelar i icke börsnoterade företag och medverkat som finansörer av Tillväxtinvestbolag.

En viktig förutsättning för denna utveckling har varit statsmakternas beslut under år 1982:

- Ändring i lagen (1979:749) om Stockholms fondbörs (prop. 1981/82:116, NU 43, rskr 43; SFS 1982:547). Härigenom klargjordes skillnaden mellan fondbörsverksamhet och handel med värdepapper (främst aktier i små och medelstora företag) utanför börsen. Efter överläggningar med Svenska fondhandlarföreningen har bankinspektionen fastställt riktlinjer för hur sådan verksamhet skall gå till (cirkulärskrivelse 1982:8)

- Ändring i fondkommisjonslagen (1979:748) så att fondkommissionsbolag får inneha en större volym värdepapper (prop. 1981/82:116, NU 43, rskr 433; SFS 1982:546). Härigenom underlättas för fondkommissionärer att fungera som "market makers" för icke börsnoterade värdepapper.
- Ändring i aktiebolagslagen (1974:931) så att bl. a. aktiefonder får placera medel i aktier och andra värdepapper i icke börsnoterade företag till ett värde som motsvarar högst 10% av resp. fonds tillgångar (prop. 1981/82:116, NU 43, rskr 433; SFS 1982:544-545).
- Ändring av bolagsbeskattningen så att dubbelbeskattningen av utdelad vinst i icke börsnoterade aktiebolag lindras. Detta sker genom att avdrag medges aktiebolag som bedriver rörelse, jordbruk eller skogsbruk med 70% av utdelat belopp, dock högst 700 000 kronor eller 15% av aktiekapitalet (prop. 1981/82:191, SkU 65, rskr 368; SFS 1982:336–338).
- Ändring av förmögenhetsbeskattningsreglerna så att aktierna i alla rörelsedrivande aktiebolag som inte är börsnoterade får värderas till 30% av substansvärdet. Härigenom har klarlagts att handel utanför börsen (t. ex. på OTC-marknaden) kan ske med aktier i ett familjeföretag utan att det skattemässiga förmögenhetsvärdet ändras (prop. 1981/82:191, SkU 65, rskr 368).
- En ram på 25 milj. kr. för statliga kreditgarantier till bolag av typen "Tillväxtinvest" med verksamhet främst i vissa områden med sysselsättningsproblem utanför de regionalpolitiska stödområdena. Mot andel i värdetillväxten kan staten under viss tid lämna bidrag till att täcka räntekostnader på sådana statsgaranterade lån (prop. 1981/82:118 bil. 4, NU 51, rskr 417).

I detta sammanhang kan också nämnas riksdagens beslut att inrätta löntagarfonder (prop. 1983/84:50, FiU 20, rskr 122). I samband därmed har också aviserats att inledningsvis 100 milj. kr. skall avsättas i särskilda former för att kanalisera till småföretagssektorn som riskkapital.

4.3.5 Innovationscentra m. m.

I anslutning till flera högskolor drivs verksamheter – ofta i stiftelseform – för att stimulera företagsetablering baserad på nya idéer. Ett annat syfte kan vara att produktidéer som forskats fram vid högskolan kan förmedlas till redan befintliga företag och på så sätt snabbt komma till kommersiell användning. Stiftelser med anknytning till tekniska högskolor har i flera fall fått stöd från STU. Här nämns några exempel på sådana organisationer. Liknande exempel kan hämtas från flera andra orter än de här nämnda.

Chalmers Innovationscentrum bildades år 1979 med syfte att främja nyföretagande vid Chalmers tekniska högskola. Verksamheten har dock

pågått i flera år tidigare, men i andra former. Innovationscentrum ger råd till blivande företagare och har ordnat kurser med sammanlagt ett 100-tal deltagare senaste året. En företagen inventering har identifierat 39 spinoff-företag med rötter hos Chalmers.

Produktutvecklingscentrum (PUC) är en annan Göteborgsbaserad stiftelse. PUC startades år 1978 på initiativ av landstingen i N, O, P, R och S län, Göteborgs kommun och STU. Syftet med verksamheten är att genom olika affärs- och produktutvecklingsaktiviteter medverka i utvecklingen av regionens industri. PUC skall vidare genom samverkan med regionens forskningsresurser främja kontakterna och samarbetet mellan forskning och industri. Genom assistans åt enskilda uppfinnare skall PUC verka för att goda produktidéer blir kommersiellt exploaterade.

Även i Lund pågår ett antal aktiviteter för att främja utveckling av ny teknik i småföretag. *Elektronikgruppen i Lund (EGIL)* bildades år 1981 och är ett samarbetsforum för ett antal innovativa elektronikföretag. "avknoppade" från Lunds tekniska högskola. Med förebild från USA har nyligen tagits initiativ till att bygga upp en forsknings- och utvecklingsby – *IDEON* – i anslutning till Lunds tekniska högskola. De första företagen har redan börjat flytta in.

Vid Linköpings tekniska högskola har bildats ett s.k. *Teknik-Centrum* som är en separat organisation inom högskolan för att ta hand om uppdrag från i huvudsak industrin. Den egentliga verksamheten föranledd av uppdragen sker dock ute på institutionerna i projektgrupper. Man jobbar f.n. framför allt inom de båda tekniksektorerna materialteknik resp. medicinsk apparat- och instrumentteknik. Ett viktigt led i Teknik-Centrums verksamhet är att underlätta s.k. avknoppning, dvs. att projektgrupper tar steget fullt ut och bildar ett fristående bolag. För att underlätta detta steg har man genom medverkan från Linköpings kommun och utvecklingsfonden i Östergötlands län i anslutning till Teknik-Centrum bildat den s.k. *Teknikbyn*. Avsikten är att samla flera projektgrupper och nystartade teknikföretag för att kunna skapa en kreativ och stimulerande miljö. Här erbjuds viss markservice när det gäller t.ex. skrivhjälp, administration etc. Vidare finns tillgång till viktiga delar av Teknik-Centrums och högskolans resurser, t.ex. i form av datorservice, laboratorieutrustning, möjligheter till konsult hjälp etc.

Inom Stockholmsregionen finns f.n. planer på ett omfattande elektronikcentrum i *Kista*. Bakom projektet står staten, Stockholms kommun och näringslivet. Vid centrat skall bedrivas forskning, högre utbildning och fortbildning. En mycket stor del av landets hela elektronikindustri finns redan nu samlad i Kista.

5 Underleverantörsföretagen

I detta kapitel behandlas de problem och möjligheter som nationellt/internationellt verksamma underleverantörer ställs inför när de vill expandera eller förnya produktionen. De lokalt verksamma vardagsföretagen berörs endast översiktligt (jfr avgränsningen i avsnitt 1.2).

Industriproduktionen specialiseras på olika sätt. Specialiseringen till enstaka produkter eller produktgrupper är påtaglig inom t. ex. verkstadsindustrin. De enskilda företagen koncentrerar sina resurser till snäva segment av marknaderna. Detta har bl. a. lett till en alltmer omfattande inombranschhandel mellan länder. Enligt t. ex. direktinvesteringskommitténs betänkande (SOU 1983:17) är det ofta inte längre möjligt att urskilja en branschspecialisering mellan länderna, utan specialiseringen visar sig först på produktnivå. Parallellt med denna utveckling har en annan typ av specialisering växt fram. Företagen koncentrerar sina resurser till vissa led i produktionsprocessen. Dessa olika slag av specialisering ger tillsammans med goda kommunikationer stora möjligheter att tillvarata olika slags stordriftsfördelar. Som en följd av specialiseringen utvecklas internationella produktionssystem.

I dessa internationella produktionssystem är både köpare och säljare ofta stora företag. Inom t. ex. elektronikindustrin är ibland underleverantören/komponenttillverkaren större än slutprodukttillverkaren. Det krävs i dag stora resurser för att kunna konkurrera på de internationella komponentmarknaderna. I detta kapitel behandlas de medelstora underleverantörernas möjligheter att direkt eller indirekt konkurrera på komponent/insatsvarumarknaderna. Kapitlet inleds med en statistisk beskrivning av underleverantörerna. Därefter behandlas komponentleverantörernas problem och möjligheter.

5.1 Statistik om underleverantörer

Industridepartementet har med hjälp av de regionala utvecklingsfonderna och statistiska centralbyrån (SCB) kartlagt de små och medelstora underleverantörerna. Undersökningen baseras på SCB:s finansstatistik för 1981 samt jämförelser för åren 1980, 1981 och 1982. I denna statistik finns uppgifter om industriföretag med fler än 20 anställda. De regionala utvecklingsfonderna har på listor omfattande alla företag med 20-200 anställda markerat vilka företag som är underleverantörer resp. slutprodukttillverkare.

Undersökningen omfattar 3 066 industriföretag med 20-200 anställda. Totalt har dessa företag 178 000 anställda. Av företagen har 1 538 klassats som slutprodukttillverkare, 580 som underleverantörer och 948 som företag med okänd inriktning. Gruppen med okänd inriktning är stor därför att utvecklingsfonderna i storstadslänen endast i begränsad omfattning kunnat klassificera företagsbeståndet.

Knappt 30 % av de klassificerade företagen är underleverantörer (dvs. säljer mer än 50 % av produktionen som insatsvaror till andra företag). Dessa företag har 31 000 anställda. Slutprodukttillverkarna – drygt 70 % av antalet företag – har 93 000 anställda. (Gruppen med okänd inriktning har 54 000 anställda.)

Undersökningen omfattar endast företag med 20-200 anställda. Det finns anledning att anta att andelen underleverantörer är större bland de mindre företagen och i gruppen med okänd inriktning. Totalt sett är därför andelen underleverantörsföretag betydligt större än de 30 % som anges i föreliggande studie. Antalet anställda i underleverantörsföretag med färre än 20 anställda är betydande. Totalt sysselsätts ca 90 000 personer i företag med 1-20 anställda. En stor del av dessa är underleverantörer.

Uppskattningsvis sysselsätts ca 100 000 personer eller en tredjedel av alla småföretagssysselsatta i underleverantörsföretag.

En jämförelse mellan olika branscher

Förekomsten av underleverantörer varierar mellan olika branscher.

	Antalet underleverantörsföretag i % av totalt klassificerade företag	Antalet sysselsatta i underleverantörsföretag i % av klassificerade företag
Livsmedels-, dryckesvaru- och tobaksindustri	5,5	4,8
Textil-, beklädnads-, läder- och lädervaruindustri	12,0	11,8
Trävaruindustri	25,0	23,8
Massa-, pappers- och pappersvaruindustri, grafisk industri	12,4	8,0
Kemisk industri, petroleum-, gummivaru-, plast- och plastvaruindustri	34,2	37,0
Jord- och stenvaruindustri	13,1	16,3
Järn-, stål- och metallverk	56,8	57,0
Verkstadsindustri	39,1	34,4
Tillverkningsindustri totalt	27,5	25,2

Tabellen visar att andelen underleverantörer i järn-, stål- och metallverk, i verkstadsindustrin och i kemi- och plastindustrin ligger över genomsnittet i tillverkningsindustrin i sin helhet.

En jämförelse mellan underleverantörer och slutprodukttillverkare

Underleverantörerna visar enligt finansstatistiken 1981 samma avkastning på eget kapital som slutprodukttillverkarna – nära 18 %. Avkastningen på det totala kapitalet är också lika för de båda företagsgrupperna: 8,5 %.

Däremot skiljer sig grupperna åt beträffande omsättning per anställd. Underleverantörerna har 253 000 i omsättning per anställd, medan slutprodukttillverkarna omsätter 293 000 per anställd. Detta ger belägg för att underleverantörernas verksamhet är mer arbetsintensiv än motsvarande slutprodukttillverkare. Det förekommer inga systematiska skillnader i lönsamhet, soliditet m. m. mellan slutvarutillverkare och underleverantörer i olika branscher.

5.2 Komponenttillverkarnas problem och möjligheter

Industriproduktionen har specialiserats. De stora slutprodukttillverkarna köper i allt större omfattning färdiga komponenter eller hela komponentsystem. En betydande del av utvecklingsarbetet har överförs från slutprodukttillverkaren till komponentunderleverantören.

Utvecklingsarbetet bedrivs i ett nära samarbete mellan köpare och beställare. Flera studier (t. ex. Johansson m. fl. 1982 Företag i nätverk) visar att köpar/säljarrelationen vanligtvis är stabil över tiden men att leveransernas innehåll förändras. Det sker således en omfattande teknisk förnyelse inom ramen för etablerade relationer. Det tar lång tid att etablera en stabil köpar/säljarrelation och det är ofta svårt för "nya" företag att slå sig in i etablerade produktions/underleverantörssystem. Inom t. ex. bilindustrin har ett mönster med primär- resp. sekundärunderleverantörer utvecklats. Primärleverantören/komponentleverantören är för sin verksamhet beroende av leveranser från sekundärleverantörer. De s. k. sekundärleverantörerna behandlas i avsnittet om övriga underleverantörer. Det ställs stora krav på att komponenttillverkaren har kunskap och resurser för att vidareutveckla komponenter och komponentsystem inom ramen för befintliga köpar/säljarrelationer. Vidare ställs stora krav på marknadsföringen av komponenterna på nya marknader/företag.

Industriverket har visat (SIND 1982:13) att vissa svenska komponenttillverkare förlorat marknadsandelar i den internationella konkurrensen. Verket visar att importkonkurrensen hårdnar inom ett flertal marknadssegment som t. ex. plast, elektronik, metall, bearbetningsmaskiner m. m. Men verkets analys visar också att svenska företag inom samma områden också kan ha en hög exportandel. I den internationella konkurrensen tvingas företagen i ett litet land som Sverige – med en begränsad hemmamarknad – till en långtgående specialisering på vissa marknadssegment och/eller produktionsområden. På dessa områden kan svenska företag/komponentleverantörer skaffa sig en stark position genom en offensiv marknadsföring och en effektiv teknisk utveckling. En teknisk utveckling som måste ske i samarbete med en krävande kund.

Utvecklingen av komponenter och komponentsystem ställer också stora krav på lönsamhet (egen finansiering) och externfinansiering. Devalveringen och den återhållsamma löneutvecklingen har skapat ett ökat utrymme

för egen finansiering av utvecklingsprojekt, även om det förbättrade kostnadsläget i vissa fall minskar incitamenten till att utveckla komponenter som tål höga priser.

5.3 Övriga underleverantörer

Komponentleverantörerna är för sin verksamhet direkt beroende av de övriga underleverantörerna. Utan dessa "sekundärleverantörer" minskar företagets möjligheter att bedriva en effektiv produktion.

De små sekundärunderleverantörerna är inte direkt påverkade av konkurrensen på den internationella marknaden. Indirekt är de dock helt beroende av att kunden – komponenttillverkaren – får avsättning för sina komponenter.

De små sekundära underleverantörernas styrka – komparativa fördel – ligger i förmågan att snabbt anpassa produktionen till beställarens önskemål. Denna anpassningsförmåga eller flexibilitet grundas ofta på att företaget är litet och har en liten administration. I flera studier (bl. a. Ds I 1982:3, De små och medelstora företagens nuläge och utvecklingsbetingelser) har framhållits att dessa små företag sällan kan växa med bibehållen lönsamhet.

Om företagen skall expandera krävs egna komponenter/produkter som kan bära ökade kostnader för administration, marknadsföring och produktutveckling. Med allmänt gynnsamma förutsättningar kan en del sekundärleverantörer växa och utveckla komponenter. Detta förutsätter dock i regel att företaget ges en möjlighet att utveckla egna komponenter i samarbete med en beställare.

5.4 Insatser för att främja underleverantörer

I detta avsnitt behandlas riktade insatser för att främja underleverantörernas expansion och förnyelse. Devalveringen i oktober 1982 har förbättrat kostnadsläget och stärkt underleverantörernas konkurrenskraft. I vissa fall drabbas dock underleverantörer med högt importinnehåll i produktionen av höjda priser på insatsvaror utan att detta kortsiktigt kan kompenseras med höjda priser på hemmamarknaden. I andra mindre gynnsamma fall kan devalveringen leda till att incitamenten för att utveckla nya och bättre komponenter – komponenter som kan säljas till höga priser – kortsiktigt minskar därför att lönsamheten på befintlig produktion förbättras. I ett långsiktigt perspektiv är förmågan att utveckla nya och konkurrenskraftiga komponenter av helt avgörande betydelse. I olika sammanhang har bristen på yrkesutbildad arbetskraft – bl. a. verktygs- och verkstadstekniker – uppmärksamats. De insatser som berörs nedan syftar till att långsiktigt stärka svenska underleverantörers konkurrenskraft. För denna utveckling spelar ett gott utbildningsutbud en avgörande roll.

5.4.1 Industrifonden

Externfinansieringen av komponentutveckling inom fordonsindustrin har stötts av bl. a. industrifonden. Finansiellt stöd har utgått för att delfinansiera maskiner, verktyg etc. I praktiken har den stora beställaren (slutprodukttillverkaren) tillsammans med industrifonden valt ut underleverantörer som ansetts lämpliga för komponenttillverkning. Finansieringen av maskiner och verktyg har skett med industrifondens medel via det stora företaget och återbetalningen har formen av royalty, som beräknas på leveranser av komponenter. Till detta kommer att industrifonden direkt delfinansierat särskilda FoU-projekt i samband med fortsatt komponentutveckling. Företagen har för dessa projekt lånat pengar till marknadsmässig ränta, men med villkorlig återbetalningsskyldighet, dvs. de behöver inte betala tillbaka om utvecklingsarbetet misslyckas.

5.4.2 Utvecklingsfonderna

Utvecklingsfondernas finansieringsform utvecklingskapital kan t. ex. användas på samma sätt som industrifondens medel. Ett sådant stöd till komponenttillverkarna är väl förenligt med nuvarande regler för fondernas finansieringsverksamhet. Fonden kan också finansiera olika typer av marknadsföringsprojekt. Utvecklingsfondens övriga verksamhet är i hög grad avsedd att stödja små och medelstora underleverantörer. Exempel på detta är stöd vid mässdeltagande, kontaktträffar mellan större köpare och underleverantörer, kursverksamhet m. m. Utvecklingsfonderna strävar efter att koncentrera resurserna till de långsiktigt mest lönsamma underleverantörerna.

5.4.3 Exportrådet

Komponenttillverkarna har ett stort behov av en effektiv marknadsföring. Vid sidan av den industriella försäljningen – selektiv personlig bearbetning av enskilda kundföretag – kan *mässdeltagande* vara ett viktigt komplement. För de större internationellt verksamma komponenttillverkarna blir det aktuellt att ställa ut på de stora internationella specialmässorna. Sveriges exportråd har t. ex. samlat ett 20-tal svenska underleverantörer till bilindustrin och bistått dessa på bl. a. SITEV-mässan i Geneve.

5.4.4 Statens industriverk

Industriverket bedriver, bl. a. i samverkan med de regionala utvecklingsfonderna, olika projekt för att utveckla underleverantörsföretagens insikter och kunnande samt stärka deras marknadsförutsättningar. I detta sammanhang kan också nämnas JAS-projektet, som öppnat möjligheter för ett utvidgat samarbete mellan svenska företag och utländska leverantörer till projektet.

5.4.5 Övrigt

I praktiken är det ofta svårt att särskilja gruppen underleverantörer. De insatser som t. ex. STU gör inom teknikupphandlingsområdet (se avsnitt 4.3.1) kan tillämpas även på underleverantörer som utvecklat komponenter eller egna produkter. De statliga affärsverkens, landstingens och kommunernas upphandling ger möjligheter till en aktiv produkt/komponenttillverkning i Sverige. Även här kan bl. a. STU:s teknikupphandlingsprogram främja utvecklingen. I dag finns ett särskilt råd för primärkommunal upphandling och en särskild fond för upphandling inom landstingsområdet.

Även på utbildningsområdet görs mycket som kommer underleverantörsföretagen till godo. SIFU bedriver ett flertal olika kurser i tekniska och ekonomiska ämnen, som ofta är direkt anpassade för småföretagen. Även statens industriverk och utvecklingsfonderna främjar på olika sätt utbildning av denna kategori företag.

6 Småföretagen och den industriella förnyelsen — en sammanfattning

- Småföretagen inom industrisektorn har ca 300 000 årsanställda, en tredjedel av industrisysselsättningen. Ca 100 000 anställda arbetar i underleverantörsföretag.
- År 1982 startades ca 1200 industriföretag (till detta kommer ca 500 nyregistrerade företag utan verksamhet).
- Flertalet nya företag är s. k. vardagsföretag med enkel hantverks/serviceproduktion. Nyföretagandet tillgodoser lokala behov och utgör konkurrens för redan etablerade företag, särskilt sådana med höga priser och/eller otidsenliga produkter.
- De teknikbaserade småföretagen — ca 5 % av alla nya företag — sprider ny teknik, vitaliserar storföretagen och exploaterar helt nya idéer.
- Underleverantörerna utvecklar nya komponenter och ny produktionsteknik tillsammans med beställarna. En väsentlig del av den industriella förnyelsen sker inom ramen för sådana köpar/säljarrelationer.
- Vardagsföretagen, de teknikbaserade företagen och nya komponenter/produktionsmetoder utvecklas för att täcka behov hos konsumenter eller köpande företag. Insikten om närmarknadens/köparföretagets betydelse har lett till att riktade insatser inom småföretagsområdet i högre grad än tidigare kommit att inriktas mot att skapa marknader och/eller sprida kunskap om befintliga närmarknader och köparföretags behov. STU:s insatser inom teknikupphandlingsområdet och utvecklingsfondernas underleverantörssatsningar är exempel på denna delvis nya inriktning. Statens upphandling inom energiområdet är ett annat exempel på insatser för att skapa en möjlig första närmarknad för nya eller redan etablerade företag.

- Teknikbaserade företag och underleverantörer med egna komponenter har ofta svårigheter att finansiera en expansion från den första närmarknaden/köparen till en större nationell eller internationell kundkrets. Lagstiftningen har ändrats så att ett stort antal riskkapitalbolag getts möjlighet att starta verksamhet. Dessa bolag kan gå in med ägarkapital vid nyetablering och marknadsexpansion.
- Långivning, företagsservice, utbildning m. m. utgör viktiga inslag i småföretagspolitiken. Utvecklingsfonderna skall intensifiera sina insatser i s.k. utvecklingsbara företag. Utbildningsradion skall i olika TV-program stimulera nyföretagandet. STU:s insatser inom småföretagsområdet intensifieras.

Innehållsförteckning	Sid.
Propositionen	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Lagförslag	5
Lag om ändring i lagen (1983:1092) med reglemente för allmänna pensionsfonden	5
1 Inledning	6
2 Utvecklingsbetingelser för svensk industri	8
3 Industriell expansion och förnyelse som mål för regeringens politik i stort	22
4 Industripolitiken	28
4.1 Motiv och roll	28
4.2 Industripolitikens inriktning – huvuddragen	31
4.2.1 Större utrymme för offensiva insatser	32
4.2.2 Tillvaratagande av utvecklingsmöjligheterna inom basindustrin	39
4.2.3 Utnyttjandet av den offentliga verksamheten som en drivkraft	41
4.2.4 Stimulans av de små och medelstora företagen	42
4.2.5 Öppenhet och samverkan mellan samhället, företagen och de anställda	46
4.2.6 Samordning mellan industri- och regionalpolitiken ..	49
4.2.7 Administrativa hinder för industriell expansion	50
4.2.8 Nordiskt industripolitiskt samarbete	52
5 Förändringar på några viktiga delområden inom industripolitiken	54
5.1 Ökade insatser för småföretag med expansionsmöjligheter .	54
5.2 Ökade insatser för underleverantörsutveckling	56
5.3 Ökad betoning av stödet till nyföretagande	58
5.4 Ökad satsning på uppbyggnad av teknisk kompetens	60
5.5 Nya insatser för att främja spridning av ny teknik	65
5.6 Utveckling av teknikupphandlingen som industripolitiskt instrument	68
6 Verksamheten vid styrelsen för teknisk utveckling	69
7 Nationellt mikroelektronikprogram	88
8 Teknikupphandling och underleverantörsutveckling	97
8.1 Inledning	97
8.2 Särskilda medel för åtgärder för att stimulera teknikupphandling	99
8.2.1 Hinder för teknikupphandling	99
8.2.2 Tidigare statliga insatser för att främja teknikupphandling	101
8.2.3 Användningen av de nu begärda medlen	103
8.3 TEMU-Bolagen	104
8.4 Vissa övriga frågor	105
9 Industrifonden	107
10 Forskningsbidrag till teknikbaserade småföretag	115
11 Statens industriverk	117
11.1 Inledning	117
11.1.1 Uppgifter i stort och organisation	117
11.1.2 Treårsprogram för statens industriverk	119
11.2 Utredningsverksamhet	122

11.3	Industriell omvandling och tillväxt	126
11.3.1	Programmets innehåll i stort	126
11.3.2	Branschfrämjande åtgärder	128
11.3.3	Finansiellt stöd	136
11.3.4	Särskilda åtgärder för att främja användning av ny produktionsteknik i verkstadsindustrin	139
11.3.5	Havsindustriell kompetensutveckling	144
11.4	Regional utveckling	145
11.5	Småföretagsutveckling	147
11.5.1	Programmets innehåll i stort	147
11.5.2	De regionala utvecklingsfondernas företagsservice och administration m. m.	149
11.5.3	De regionala utvecklingsfondernas finansieringsverk- samhet	151
11.5.4	Strategisk företagsutveckling	154
11.5.5	Övergripande service och projekt inom småföretags- området m. m.	156
11.5.6	Nyetableeringsinsatser	157
11.5.7	Utbildningstjänster inom småföretagssektorn	157
11.5.8	Industridesign	158
12	Sveriges Investeringsbank AB	161
12.1	Investeringsbankens tillkomst och verksamhet hittills m. m.	162
12.2	Företagssektorns finansiella utveckling, investeringsutveck- lingen	165
12.3	Ändrade förutsättningar för Investeringsbankens nuvarande rörelse	166
12.4	Förslag till ändrade riktlinjer för Investeringsbankens verk- samhet	167
12.5	Investeringsbankens kapitalanskaffning	170
12.6	Investeringsbankens organisation	170
13	Småföretagsfond	171
13.1	Inledning	171
13.2	Organisation	172
13.3	Kapitalförsörjning	173
13.4	Avkastningskrav	174
13.5	Placering av medel	174
13.6	Inflytande	176
13.7	Lagförslag	177
14	Hemställan	177
15	Anslagsfrågor för budgetåret 1984/85	178
16	Beslut	187
Bilaga 1	Svensk industri – nuläge och utvecklingsbetingelser	189
Bilaga 2	Industripolitiken i Sverige och vissa andra länder	261
Bilaga 3	Småföretagen och den industriella förnyelsen	299